T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA DIŞ POLİTİKA ANALİZİ (2002-2016): SURİYE KRİZİ ÖRNEĞİ

LAİK KARADAMAR

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. MURAT YORULMAZ

EDİRNE 2017

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Laik KARADAMAR tarafından hazırlanan **ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA DIŞ POLİTİKA ANALİZİ (2002-2016): SURİYE KRİZİ ÖRNEĞİ** konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **12 Haziran 2017 Pazartesi** günü saat **14:00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *..Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Yrd. Doç. Dr. Murat YORULMAZ (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10151034
Yazar Adı / Soyadı	LAİK KARADAMAR
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 42619045652
Telefon	5362715387
E-Posta	laik_karadamar16@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Dış Politika Analizi(2002-2016): Suriye Krizi Örneği
Tezin Tercümesi	Foreign Policy Analysis in the Context of Justice and Development Party 's Social Constructivism Theory (2002-2016): Syrian Crisis.
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2017
Sayfa	228
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. MURAT YORULMAZ 18196893016
Dizin Terimleri	Suriye=Syria
Önerilen Dizin Terimleri	Sosyal İnşacılık = Social Construction Suriye Krizi = Syria Crisis Türkiye-Suriye İlişkileri = Turkey-Syria Relations
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 14.06.2020 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

14.06.2017

İmza:.....

Tezin Adı: Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Dış Politika Analizi (2002-2016): Suriye Krizi Örneği

Hazırlayan: Laik Karadamar

ÖZET

Bu tez çalışması Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Dış Politika uygulamalarında Suriye Krizini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Hazırlanan çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal açıdan dış politika kavramının gelişimi ve inşacılık kuramı ele alınmıştır. İkinci bölümde iki ülke arasındaki ilişkiler bağlamında Suriye krizi ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde sosyal inşacılık kuramı bağlamında adalet ve kalkınma partisi dönemi Türk dış politikasının analizi yapılarak Suriye krizi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal İnşacılık, Suriye, Suriye Krizi, Türkiye-Suriye İlişkileri

Thesis name: Foreign Policy Analysis in the Context of Justice and Development Party 's Social Constructivism Theory (2002-2016): Syrian Crisis.

Author: Laik Karadamar

ABSTRACT

This thesis study was prepared to evaluate the Syrian Crisis in foreign policy applications in the context of Justice and Development Party's Social Construction Theory. The literature search method was used in the study. In the first part of the study, the development of the concept of foreign policy from the theoretical point of view and the theory of constructivism are discussed. The second part deals with the Syrian crisis in the context of relations between the two countries. In the third and last chapter, the Syrian crisis was evaluated by analyzing Turkish foreign policy in the context of justice and development party period in the context of social construction theory.

Key words: Social Construction, Syria, Syria Crisis, Turkey-Syria Relations

ÖNSÖZ

Tezin hazırlanma süreci boyunca tecrübe, bilgi ve desteğini benden esirgemeyen çok kıymetli danışmanım Sayın Murat YORULMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca verdikleri eğitimle bana yön veren Uluslararası İlişkiler Bölümündeki tüm hocalarıma teşekkür ederim. Dünyaya geldiğim andan bu yana maddi, manevi yanımda olup, bugünlere gelmemde en büyük destekçim olan aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**
ABSTRACT ..... **İİ**
ÖNSÖZ ..... **İİİ**
İÇİNDEKİLER ..... **İV**
KISALTMALAR ..... **İX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL AÇIDAN DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN GELİŞİMİ VE SOSYAL İNŞACILIK KURAMI

1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DIŞ POLİTİKA 5
1.2. DIŞ POLİTİKA ANALİZİ KAVRAMI VE GELİŞİMİ 7
1.2.1. Dış Politika Analizinin İlk Örnekleri: Klasik DPA 8
1.2.2. İkinci Kuşak DPA 9
1.2.1.1. Gruplar ve Karar Alma Süreçleri 10
1.2.1.2. Küçük Grup Dinamikleri 10
1.2.1.3. Kurumsal Süreçler ve Bürokratik Politikalar 11
1.2.1.4. Karşılaştırmalı Dış Politika 12
1.2.1.5. Olay Verisi 13
1.2.1.6. Bütüncül Açıklamalar 13
1.2.1.7. Dış Politika Konteksi: Karar Alıcının Psikolojik ve Sosyal Çevresi 13
1.2.1.8. Kişisel Özellikler 14
1.2.1.9. Toplumsal ve Ulusal Özellikler 16
1.2.3. Dış Politika Analizinde Yeni Yaklaşımlar 18
1.2.3.1. Gruplar ve Karar Alma Süreçleri'ne Yeni Yaklaşımlar 18
1.2.3.2. Karşılaştırmalı Dış Politika Çalışmalarına Yeni Yaklaşımlar 19
1.2.3.3. Dış Politika Çalışmalarında Yeni Yaklaşımlar 20

1.2.4. Günümüzde Dış Politika Analizi 20
1.3. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE TEMEL KURAMLAR VE DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI 22
1.3.1. İdealist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı 22
1.3.2. Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı 23
1.3.3. Neo-Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı 25
1.3.4. Neo-Liberal Kurumsalcılık ve Dış Politika Yaklaşımı 27
1.3.5. Sosyal İnşacılık Kuramı ve Dış Politika Anlayışı 31
1.3.5.1. Sosyal İnşacılık Kuramının Genel Varsayımları 38
1.3.5.1.1. Nicholas Onuf: Sosyal İnşacılık ve Kurallar 45
1.3.5.1.2. Alexander Wendt: Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi 50

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA SURİYE KRİZİ

2.1. STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMINDA SURİYE 56
2.2. İKİLİ İLİŞKİLERDE KRONİK SORUNLAR 62
2.2.1. Karşılıklı Arap- Türk Olumsuz Algılamaları 62
2.2.2. Hatay Sorunu 67
2.2.3. Soğuk Savaş Döneminde Ayrılan Stratejik Yönelişler 69
2.2.4. Su ve Terör İkilemi Bağlamında Güvenlik İkilemi 71
2.3. İLİŞKİLERDE ARA DÖNEM 79
2.4. 2002 SONRASI STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE İLİŞKİLER 83
2.4.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Ortak Tehdit Algılamalarından Stratejik İşbirliğine 91
2.4.2. Ekonomik Entegrasyon Süreci 93
2.5. ARAP HALK HAREKETLERİ VE 2010 SONRASI İKİLİ İLİŞKİLER 97
2.6. DÜNDEN BUGÜNE SURİYE KRİZİ 104
2.6.1. Krizin Bölgesel ve Küresel Etkileri 114
2.6.2. Krizin Türkiye'ye Etkileri 120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ: SURİYE KRİZİ ÖRNEĞİ

3.1. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI 133
3.2. DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞINDA DAVUTOĞLU FAKTÖRÜ VE DÖNEMİ..... 139
3.2.1. Türk Dış Politikasında Yeni Dönemin Temel İlkeleri 150
3.3. DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI VE SEÇİM BEYANNAMELERİ 153
3.4. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA 2023 VİZYONU 155
3.5. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞINDA "ORTADOĞU" 157
3.6. SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA VE SURİYE KRİZİ ÖRNEĞİNDE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞININ ANALİZİ 169

SONUÇ 184
KAYNAKÇA 187

PROBLEM

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler kronikleşmiş ve geçmiş sorunların gölgesinde kalmıştır. Bu sorunların etrafında gelişen olumsuz komşuluk ilişkileri iki devletin de bölgesel politikalarının önündeki en büyük engeller oluşturmuştur. Bu sorunlar paralelinde Türkiye, Suriye'ye karşı İsrail ile stratejik işbirliği yoluna gitmiş, Suriye de Türkiye'ye karşı Yunanistan'a yakınlaşmıştır. Ayrıca Suriye, Türkiye'nin Arap dünyasıyla arasında her zaman aşılması güç duvarlar örmüştür. Karşılıklı olumsuz Arap-Türk olumsuz algılamaları, Hatay Sorunu, Soğuk Savaş döneminde ayrılan stratejik yönelişler ve su ve terör ikilemi Suriye tarafından her platformda Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerinde gündeme getirilmiştir. Öyle ki bu sorunların çözümü Suriye açısından Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesinin ön koşulu olarak görülmüştür. Türkiye-Suriye devletleri arasındaki ilişkiler 1998 yılından önce gerilimli bir yapıya sahip idi. İki devletin bu durumundan yararlanmak isteyen aktörler için muazzam fırsatlar yaratmaktaydı. İki devlet arasındaki sorunlar bir yandan Türkiye ve Suriye'yi yanlarına çekmek isteyen devletlerin edilgen müttefikleri yapmış diğer yandan da iki devletin stratejik yönelişleri aralarındaki sorunlar neticesinde bir nevi eksen daralmasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Böylece, 1990'lı yıllarda Türk dış politikası'nın Ortadoğu'ya yönelik stratejisi PKK terör örgütü eksenine indirgenmiş ve Suriye politikası bu doğrultuda atılmak zorunda kalınmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Türk dış politikası ilkelerinden birisi olarak ortaya koyduğu güvenlik-demokrasi dengesinin hedefi bu noktada daha iyi idrak edilebilmektedir. Bu çerçevede "güvenlik ve demokrasi dengesi" başlığında değinildiği gibi Türkiye'nin bir iç sorunu uluslararasılaşmakta ve bölgesel politikalarda hareket kabiliyetini azaltabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde 2000'li yıllara girilirken Türkiye'nin bölgesinde etkin politikalar izleyerek merkez devlet konumuna sahip olabilmesi için Suriye ile ilişkilerine önemli bir yer vermektedir. Çünkü: bölgesel politikaların merkezinde bulunan Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Suriye, Türkiye'nin başta Yunanistan ve İsrail ve Ortadoğu'nun kalanı ile ilişkilerinin doğru bir düzleme girmesi için kilit bir konumdadır. Ekonomik olarak büyüyen ve üreten bir Türkiye'nin büyümesi ve üretimini istikrarlı bir hale getirmesi ve artan ekonomik

etkisini bir dış politika silahı olarak kullanabilmesi komşularıyla ticari ilişkilerini geliştirmekten geçmektedir. Bu yüzden Suriye, 877 kilometrelik en uzun kara sınırına sahip komşusu olarak Türkiye'nin Ortadoğu'yla ticaret yapması açısından çok önemli bir konumdadır. Suriye ile gelişen ekonomik ilişkiler kaçınılmaz olarak tüm Ortadoğu'ya yansıyacaktır. Buna rağmen, Türkiye-Suriye ticari ilişkileri, iki devlet arasındaki kronikleşmiş sorunlar ve güven eksikliği nedeniyle minimum düzeyde kalmıştır. Coğrafi olarak birbirine bu kadar yakın ve ulaşım açısından rahat bir konuma sahip olmalarına rağmen iki devlet arasında yeterli bir işbirliği ortamının oluşamaması her iki tarafa da olumlu olmaktan çok olumsuz yönde etki yapmıştır. Suriye açısından Türkiye batı ve kuzeye, Suriye ise Türkiye açısından güneye açılan bir kapı konumundadır. Ayrıca iki devlet arasında bir çatışma konusu olan müşterek su kaynaklarının kullanımlarının yanı sıra ulaşım, ticaret ve tarımda ciddi bir ilişki potansiyeli vardır. Gerçekten de 1998 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler, bir güvenlik paranoyası içinde ve egemenlik ve toprak bütünlüğü psikolojisi sarmalında sıfır toplamlı bir çerçevede sürmüştür. Türk dış politiksı'nın 2002 öncesinde Suriye ilişkiler bağlamında dış politika yaklaşımları ve uygulamaları ile 2002 sonrasındaki süreçte diş politika yaklaşımları ve uygulamalarıarasındaki farkların neler olduğu, Suriye Krizi balgamında AKP'nin uygulamış olduğu yumuşak güç temelli çok yönlü pro-aktif dış politikanın mevcut kronikleşmiş sorunlara etkisi irdelenecektir.

ÖNEM

Arap Baharı süreci ile Ortadoğu'da başlayan halk hareketlerinin Suriye'ye sıçraması ve zamanla bu halk hareketinin Suriye'de iç savaşa dönüşmesi, 2002 yılından bugüne iktidarda olan AKP'nin dış politika uygulamalarına ilişkin önemli bir test alanı oluşturmuştur. AKP'nin dış politika anlayışı ve uygulamalarının sosyal inşacılık kuramı bağlamında ve Suriye Krizi örneğinde değerlendirilmesi, AKP'nin dış politika anlayışının temel ilkelerinin, uygulamalardaki doğruluk ve yanlışlıkların ortaya konması ve geleceğe ilişkin öngörüler açısından önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmadaki bilgiler yoğun olarak yazılmış olan kitap, dergi ve makalelerden, akademik kaynaklardan yararlanılarak toplanmıştır. Ayrıca internetteki akademik veri tabanlarından, kaynak tarama sitelerinden, kütüphane kataloglarından, ulusal ve uluslararası enerji ile ilgili kuruluşların web sitelerinden istifade edilerek toplanmıştır.

SINIRLAMALAR

Çalişmada 2002-2016 yılları arasında Adalet ve Kalkınmapartisi iktidar partisi olarak izlemiş olduğu dış politika Sosyal İnşacılık kuramı ve Suriye Krizi bağlamında incelenektir.

TERİMLER

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ana terimler ve bulgular tespit edilirken gerekli tanımlar ve kavramlar, özellikle sosyal ve siyasal terimlerle açıklanacaktır.

KISALTMALAR

AB Avrupa Birliği

ABD Amerika Birleşik Devletleri

a.g.b. Adı geçen beyanname

a.g.e. Adı geçen eser

a.g.m. Adı geçen makale

AKP Adalet ve Kalkınma Partisi

ASALA Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu

Bkz Bakınız

BM Birleşmiş Milletler

BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMİHK	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi
Çev.	Çeviren
DB	Dünya Bankası
Der.	Derleyen
DPA	Dış Politika Analizi
Dr.	Doktor
Ed.	Editör
El-Fetih	Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi
E:T	Erişim Tarihi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HAMAS	İslami Direniş Hareketi **(**Hareketu'l Mukavemeti'l İslamiye)
IMF	Uluslararası Para Fonu / International Monetary Fund
IŞID	Irak Şam İslam Devleti
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Parti
RAM	Rasyonel Aktör Modeli
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Antlaşması

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

Yay Yayınları

YDSİK Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

YPG Halkın Koruma Birliği

GİRİŞ

2002 yılında yapılan genel seçimleri kazanan AKP, on beş yıldır tek başına iktidar olarak Türk siyasi hayatında yerini almıştır. İstikrar olarak nitelendirilen bu durum Türk dış politikasında da çok önemli bir faktör olmuştur. AKP, yeni dönem dış politika anlayışını pro-aktif ve çok boyutlu olarak ele almaktadır. Bu uygulamaları Ortadoğu'nun istikrarsızlaşmasına neden olan sorunlarda uygulamaya koymaya çalışmıştır. Bu durum Ortadoğu'da AKP dış politikasının izlerinin görülmesini sağlamıştır. AKP'nin uyguladığı dış politika anlayışı sayesinde Türkiye Ortadoğu'da yaşanan sorun ve çatışmalarda daha aktif rol almış ve bu durum uluslararası sistemde Türkiye'yi önemli bir aktör haline getirmiştir. Küresel ve bölgesel anlamda AKP dış politikası Türkiye'nin Ortadoğu'da dikkate değer aktörler arasında yer almasını sağlamıştır. AKP'nin dış politika anlayışındaki söylemlerini Suriye sorununda hayata geçirmeye çalışmıştır.

Türkiye için Suriye varoluşunun her döneminde önemli bir devlet olarak nitelendirilmiştir. Bu durumun en önemli nedeni Türkiye'nin Suriye ile en uzun kara sınır komşusu olmasıdır. Bununla birlikte iki devlet arasında paylaşılan kültürel ve tarihi paydalar Türkiye-Suriye ilişkilerinin temelinde yer almaktadır. Soğuk savaş döneminden 2000'li yıllara kadar Türkiye ile Suriye arasında genellikle güvenlik konularından oluşan ilişkiler söz konusu olmuştur. AKP iktidarında ise ikili ilişkiler gelişmiş ve yapısal etkenlerden dolayı ilişkiler bazen tavan bazen taban seviyesine erişmiştir.

Soğuk savaş döneminde AKP'nin iktidara geldiği döneme kadar Türkiye ile suriye arasında terör sorunu ve su sorunu gibi ilişkiler boy göstermiştir. 2002 yılında AKP iktidara geldikten sonra hükümetin uyguladığı dış politika gereği Osmanlı coğrafyasında yer alan tüm devletlerle iyi ilişkiler kurulmuş ve Türkiye bölgede etkin bir rol üstlenmiştir. Bu durum Ortadoğu siyasetinin şekillenmesine neden olmuştur. Suriye, üzerinde uygulanan politikalar ve uluslararası sisteme entegre olma çabası neticesinde Türkiye ile ilişkileri güçlendirilmek zorunda kalmıştır. Suriye güvenilmeyen bir demokrasiye sahip olması dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri

tarafından "kurtarılması gereken potansiyel bir müdahale devlet" olarak görüldüğünden, bu algı Suriye'yi ABD'yle müttefik bir Türkiye'yle bu noktada dengeleme unsuru olarak yakınlaşmaya yönlendirmiştir.

Türkiye ise, 11 Eylül olaylarının ardından ABD tarafından teröre destek veren ülkeler arasında gösterilen ve 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan Suriye'yi tüm yumuşak güç unsurlarını kullanarak uluslararası sisteme entegre etmek ve Suriye üzerinden Ortadoğu coğrafyasına açılma amacıyla bu ülkeye yönelik dış politikasını şekillendirmiştir. Türkiye, bölgesel gücünü artırmak için ekonomik ve kültürel ilişkilerini Ortadoğu bölgesindeki ülkelerle geliştirmeyi amaçlamış ve buna öncelikle Suriye ile olan ilişkilerini artırarak başlamıştır.

AKP döneminde yumuşak güç unsurları ile Ortadoğu coğrafyasında etkin olma politikasının mimarı Ahmet Davutoğlu'dur. 2009 yılında Dışişleri Bakanı olana kadar Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başdanışmanı olarak görev yapan Davutoğlu, 2009 yılından itibaren dış politika yapıcısı konumuna gelmiştir. AKP iktidara gelmeden 2001 yılında kaleme aldığı Stratejik Derinlik kitabında Davutoğlu, dış politika yapımında kendi geliştirdiği teorik altyapıyı sunmakta, bir bakıma 2002 yılı sonrası Türk dış politikasının nasıl şekilleneceğine dair ipuçları vermekteydi.

Türk dış politikasındaki idealler uluslararası ve bölge gerçekleriyle karşılaşana kadar Suriye politikası iki devlet arasında vizelerin ve sınırların kaldırılması yani bir entegrasyon noktasına kadar gelmiştir. Dahası Suriye, Davutoğlu tarafından kavramsallaştırılan "komşularla sıfır sorun" politikasının zirve yaptığı devlet konumundaydı. Tam da bu noktada çalışmanın amacı ortaya çıkmaktadır: Bu çalışma, Türkiye'nin Suriye'yle tarihindeki en iyi ilişkilere sahip olduğu bir dönemde nasıl bir anda her şeyin ters yüz olduğunu teorik bir zeminde anlaşılır kılmaya çalışacaktır.

Türkiye, olayların başladığı 2011 yılında Suriye'ye yönelik politikasını yumuşak gücünü kullanarak Suriye'yi kontrol edebilmeyi hedeflemiştir. Suriye ile

gelinen noktada Türkiye politikasını Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'i ve Baas rejimini etkileyerek gerekli reformların yapılmasını sağlayabileceği üzerine kurmuş ve 2011 yılını böyle geçirmiştir. Erdoğan ve Esed'in ikili ilişkileri, Türkiye ile Suriye'nin aralarındaki onlarca anlaşma, karşılıklı ekonomik ilişkiler ve iki devlet halklarının birbirlerine olan bağı gibi unsurlar AKP hükümetini, Esed'i ve Suriye'yi değiştirebileceğine yönlendiren idealist sebepler olmuştur. Fakat Türkiye Suriye'nin değişmeyeceğini anladığında 2012 yılı gelmiş ve artık tüm politikasını Beşar Esed'in gitmesine ve Baas rejiminin yıkılmasına yönelik kurmuştur. Bu noktada, her bir aktörün davranışını tek taraflı düşünmeden bütünün davranışına bakmak gerekir. Aktörlerin karşılıklı ilişkilerinin yanında, parçası oldukları sistemin etkileri göz önüne alınmadan Türkiye-Suriye ilişkilerinin çok iyi düzeyde olmasına rağmen, Türkiye'nin Suriye üzerinde neden etkili olamadığı anlaşılamamaktadır.

Bu tezde AKP'nin iktidara geldiği günden günümüze değin yumuşak güç unsurları ile bezenen çok yölü pro-aktif bir dış politika izlemeye çalıştşğı ancak dış politikda bu yaklaşımın istenildiği ölçüde cevap veremediği ve başarılı olamadığı savunulmaktadır. Sosyal inşaacılık kuramında dış politika açıklamasında temel taş olarak yer alan yumuşak güç unsurunun AKP iktidarı döneminde dış politikanın merkezine oturması ve çok yönlü pro-aktif yaklaşım çalışmanın bagımsız değişkeni, 2002 yılından günümüze değin Türk dış politikasındaki gelişmeler ise bagımlı değişkeni oluşturmaktadır. Bu bağlamda cevabı aranan ilk soru, Türk dış politikasının 2002 öncesinde Suriye ile ilişkiler bağlamında dış politika yaklaşımları ve uygulamaları ile 2002 sonrasındaki süreçte dış politika yaklaşımları ve uygulamaları arasındaki farklarının neler olduğudur? Cevabı aranan ikinci soru ise, Suriye Krizi bağlamında AKP 'nin uygulamış olduğu yumuşak güç temelli çok yönlü pro-aktif dış politikanın başarılı olup olmadığıdır? Bu bağlamda çalışmanın hipotezine dayanak teşkil eden sosyal inşaacılık kuramı olup 2002 yından günümüze Türk dış politikası uygulamalarının temel dayanağı olan ve aynı zamanda sosyal inşacılık kuramında dış politika açıklamasında temel argüman niteliği taşıyan yumuşak güç unsurları ve bu unsurların hedeflenen dış politika amaçlarına ne derecede etki ettiği analiz etmektedir.

Bu bilgiler ışığında bu tez çalışmasının birinci bölümünde kuramsal açıdan dış politika kavramının gelişimi ve inşacılık kuramı ele alınmıştır. İkinci bölümde iki ülke arasındaki ilişkiler bağlamında Suriye krizi ele alınmıştır. Son bölümde ise, sosyal inşacılık kuramı bağlamında adalet ve kalkınma partisi dönemi Türk dış politikasının analizi yapılarak Suriye krizi değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL AÇIDAN DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN GELİŞİMİ VE SOSYAL İNŞACILIK KURAMI

1.1. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika

Devlet ve içindeki siyasal kuramların yapısı ve işleyişi üzerindeki çalışmalar 18. yüzyıl Avrupa'sında askeri, stratejik ve düşünsel alanlarda başlamış görünse de özellikle 19. yüzyılda "anayasacılık" hareketinin başlamasından sonra sistemleşmiştir.[1] Dış politika üzerinde modern anlamda düşünülmeye başlanması ise ilk olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonradır.[2]

Yeni bir alan olarak tanımlanan dış politikanın modern anlamını kazanması, ulusal çıkar kavramını vurgulaması dolayısıyla ulus-devlet kavramının ortaya çıkması ve yaygınlık kazanmasına kadar götürülebilmekte; içeriği itibariyle de uluslararası ilişkiler ve diplomasi kavramlarıyla tamamlanmaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce dış politika üzerinde tartışılması ve bunun değiştirilmesi söz konusu olmamakla beraber yalnızca hükümdar veya birkaç elit, imparatorluğun çıkarları ölçüsünde dış politikayı belirlemekte ve yürütmekteydiler. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ise bu algıyı değiştirerek dış politikayı tartışma alanına dahil etmiş ve konunun devlet parlamentolarına gelebilmesini sağlamıştır. Böylece birkaç kişinin tekeline alınmış olan dış politika, yasak konu olmaktan çıkmış ve kitlelerin tartışma alanına taşınmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kendine özgü metod ve amaca sahip bağımsız bir disiplin olma iddiası ile (dış) politika önce ABD'de dış politika konusunu irdeleyen bilim enstitülerinin kurulmasıyla siyaset bilimcilerin ilgi alanına girmiştir.[3]

---

[1] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Ve Dış Politika*. Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 3.
[2] Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi, Ankara 2003, s. 23.
[3] *A.g.e.*, s. 34.

Bundan sonra da diğer devletler, dış politikayı yasak alan olmaktan çıkarmaya başlamışlardır. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra "uluslararası ilişkiler" disiplininin hızlı bir gelişme süreci içine girdiği söylenebilmektedir.[4]

Uluslararası ilişkiler ve dış politika konularında ilk çalışmaların Amerika Birleşik Devletleri'nde yapıldığı kabul görmekle birlikte Avrupa'ya yayılmasını izleyen dönemde farklı bakış açıları ve yaklaşımlar ortaya çıkmış; uluslararası hukuk, silahsızlanma ve tarafsızlık gibi kavramlar başta olmak üzere yeni güncel konular uluslararası ilişkiler disiplinin genel sorunlarını oluşturmuştur.[5] Yöntem ve yaklaşım bakımından farklı paradigmalar gündeme gelmeye ve kapsamını genişleterek kendi sistemlerini oluşturmaya başlamışlardır. Günümüz diplomasi kavramını yaratan farklı düşünürler, ulusal çıkarlar kapsamında dış politika kavramının içini doldurmuşlardır. Değişen bakış açıları içinde hem uluslararası sistem hem de diplomasi kavramlarından hareketle ulus devletlerin izlediği politikaların ve uluslararası ilişkilerin incelenmesi ve anlamlandırılması çabaları hız kazanmıştır. Bu da beraberinde I. Dünya Savaşı öncesi durumun aksine devletlerarası alanda temel aktörler olarak kabul gören devletlerin dış politikalarını inceleme olanağını getirmiş, politik alanın sınırlarını yeniden çizmiş ve genişletmiştir. Ayrıca yeni yaklaşımlar dış politikaya pek çok aktörün girmesine fırsat vererek uluslararası ilişkileri çok daha karmaşık ve çok daha değişken bir yapıya kavuşturmuşlardır. Ancak yine de uluslararası politikada özgürlük, güvenlik ve hemen her alanda güçlü olma amacı devletler açısından ön plana taşınmıştır.[6]

Hâkim unsurun güç ve güç ilişkileri olarak kabul edildiği uluslararası sistemde, iç politikada olduğu biçimde uluslararası politikalarda da en temel nitelik dış politikaların ifade edilen ve dışa vurulan mahiyetleriyle gerçek mahiyetinin farklı oluşudur.[7] Bu kapsamda ulusal ve uluslararası yaklaşımlarda büyük önem atfedilen ideoloji kavramının ise güç amacını gözden uzak tutma aracı olarak benimsendiği

---

[4] Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü Bugünü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 35, Sayı:1-4 1980, s. 309-310.
[5] Tayyar Arı, *a.g.e.,* s. 4.
[6] Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika* (Cilt II). (Çev. B. Oran, & Ü. Öskay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970, s. 30.
[7] *A.g.e.,* s. 110.

anlaşılmaktadır.[8] I. Dünya Savaşı'nın ardından benimsenen ve II. Dünya Savaşı'nın ardından bugünkü halini alarak dış politik söylemlerde bir törpü işlevi gören uluslararası hukuk, hukuk normları ve örgütlenmeler uluslararası alanda sınırlı da olsa iktidar mücadelesine düzenleyici ve yumuşatıcı bir etki yapmakla birlikte devletlerin gerçek siyasal amaçlarını ortadan kaldırmamakta, yalnızca bunların söylem düzeyi üzerinde etkide bulunmaktadır.[9] Bu da geçmişte olduğu gibi bugün de devletlerin dış politikada güç ilişkilerinin ön planda olduğu anlamına gelmektedir.

Bu çerçeve uluslararası sistemin genel hatlarını çizmektedir. Ayrıca devletlerin dış politikalarının anlamlandırılması çabalarına da katkıda bulunmaktadır. Nitekim Türk dış politikasının da bu bakış açısıyla değerlendirilmesi ulusal çıkar kavramının bir gereği olarak belirmektedir.

Genel itibariyle farklı teorik altyapılardan yola çıkılarak yorumlanan devletlerin dış politikaları ulusal ve uluslararası aktörleri doğrudan etkilemektedir. Ulusal çıkarları da yeniden ele alan bu teorik bakış açıları çalışmanın konusu dışında kalmakla birlikte uygulama bakımından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasının (ki bunu siyasi partiler sağlamaktadır) anlamlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Zira uluslararası ilişkilerin kurallarının yeniden belirlendiği 19. yüzyılın başlarında kurulan Türkiye'nin değişen sistemin dışında kalması mümkün değildir. Bu bakımdan ulusal ve uluslararası siyasal sisteme ait değerlerin ve ulusal sistem içerisindeki aktörlerin çalışma içerisinde yer verilmesine gayret gösterilmiştir.

1.2. Dış Politika Analizi Kavramı ve Gelişimi

Dış politika, devletlerin dış ortama ilişkin olarak ürettiği karar, davranış ve hedeflerin tamamıdır ve bir devletin karar alıcılarının öbür devletler ya da uluslararası birimlere dair geliştirmiş oldukları planlı hareketler yönetimi ve strateji olarak tanımlanmaktadır.[10] Christopher Hill ise dış politikayı uluslararası ilişkilerde

[8] *A.g.e.,* s. 296.
[9] *A.g.e.*, s. 360.
[10] Jack C. Plano ve Roy Olton, *The International Relations Dictionary*, Longman, Essex 1988, s. 6.

bağımsız bir aktör (çoğunlukla bir devlet) tarafından yürütülen resmi dış ilişkilerin toplamı olarak tanımlamaktadır.[11]

Bu ilişkiler, devletin içinde bulunduğu iç ve dış koşulların karmaşık atmosferinde oluşturulmaktadır. Uluslararası ilişkilerin özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında değişen doğası, iç ve dış ortamların dış politikaya etkileri konusunda kesin bir ayrım yapılabilmesini güçleştirmiştir. Dolayısıyla dış politika kararlarının ulusal ve uluslararası düzeydeki faktörleri de kapsayan geniş bir çerçeve doğrultusunda alınmakta olduğu söylenebilir.[12]

1.2.1. Dış Politika Analizinin İlk Örnekleri: Klasik DPA

Morgenthau vb. klasik realizm savunucuları, devletin davranışlarını bilimsel açıdan değerlendirme uğraşı içerisinde olmuşlardır. Bu uğraşları dış politika analizi kavramının ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. [13] Klasik realistlerin gösterdikleri bu çabalar neticesinde farklı dış politika analiz teknikleri bir arada toplanabilmiştir.[14] Dış politika analizi yalnızca klasik realistlerin bilimsel çalışmaları sonucu ortaya çıkmamıştır. Soğuk savaş döneminde devletlerin davranışlarının anlaşılma zorunluluğu ortaya çıkmış ve dış politika analizleri bu anlayışı çok basitleştirmiştir.[15] Soğuk savaş aynı zamanda dış politika analizlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır.

Alanyazında bazı yazarlar dış politika analizini bir yöntem olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yapan araştırmacıların başında Richard C. Snyder, H. W.Bruck ve Burton Sapin gibi araştırmacılar yer almaktadır. Richard C. Snyder ve diğerleri ifadelerinde karar alıcıların iki boyutlu bir ortamdan etkilendiklerini ve ilgisiz içsel ve dışsal faktörler karar alıcıların eylemlerinde

[11] *A.g.e.*, s. 6.
[12] *A.g.e.*, s. 6.
[13] Brian White, *Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy*, Londra, 7/8 Kasım, 2003, s. 5
[14] Valerie M. Hudson, "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", Ed., Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, London 2007, s. 3.
[15] Brian White, *a.g.e.*, s. 5.

birbiriyle yakınen alakalı hale gelmektedir.[16] Bu araştırmacıların dış politika analizi konusunda alanyazına verdikleri en önemli katkı, dış politika karar verme durumlarında kararın arka planında olanlar ile ilgilenmeleridir.[17]

Rosenau 1966 yılında uluslararası disiplini açıklamak üzere bir çalışma ortaya koymuştur. "Pre-theories and Theories of Foreign Policy" adlı bu çalışmada disipline "Aktör-Spesifik" kavramı kazandırılmıştır. Rosenau'ya göre dış politikanın doğru analiz edilebilmesi birçok farklı faktörün bir arada değerlendirilmesiyle mümkün olabilmektedir.[18]

Alanyazında dış politika analizine yönelik önemli olarak ifade edilebilecek bir diğer çalışma ise 1965 yılında Harold Margaret Sprout tarafından ortaya koyulan çalışmadır. Bu araştırmacılara göre dış politika analizi karar veren grup ve bireylerin karar verme sürecinde bulundukları psikolojik ortamlara bağlı olarak değişebildiğini ifade etmişlerdir.[19]

Yukarıda alanyazında yer alan araştırmaların ortak olarak değerlendirilmesi sonucu elde edilebilecek anlam, karar alma süreçlerinde yer alan insanların özelliklerinin dış politikayı analiz etmekte oldukça etkili olduğudur.

1.2.2. İkinci Kuşak DPA

Dış politika analizinin ilk kuşak örneklerinden yukarıda bahsedilmiştir. Bunların ardından bilhassa 1974-1993 yılları arasındaki dönemde hız kazanan ve "ikinci kuşak" olarak adlandırılan dış politika analizleri alanyazında yer almaya başlamıştır. Bu yaklaşımlar incelendiğinde en temelde "karar verenlerin toplumsal ve psikolojik çevresi", "grupların karar almadaki süreçleri", "karşılaştırmalı dış politika" biçiminde gruplandırılabildiğini görmek mümkündür. Bahsedilen yaklaşımlar Sproutlar, Rosenau, Snyder ve diğerlerince ortaya konan temellerden

[16] Ömer Ak, *Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R.T. Erdoğan Örneği*, , (Ankara üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2009, s. 16-18.
[17] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 15.
[18] Rosenau, 1966, s. 118'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 16-18.
[19] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 6-7.

yola çıkılarak oluşturulmuştur.[20] Bu yaklaşımları kısaca aşağıdaki gibi incelemek mümkündür:

1.2.1.1. Gruplar ve Karar Alma Süreçleri

Grupların dış politikalardaki etkilerinin altının çizildiği bir dönemin sonrasında ikinci kuşak DPA denen dönem başlamıştır. Bu dönemde daha çok grupların karar alma basamağı inceleme altına alınmıştır. "kurumsal süreçler ve bürokratik politikalar", "küçük grup dinamikleri" gibi yaklaşımlar bu sürecin neticesinde doğmuştur. [21]

1.2.1.2. Küçük Grup Dinamikleri

Bu başlık altında birçok farklı araştırma ortaya konmuştur. Ancak küçük grup dinamikleri olgusunu dış politikaya uygulayan olmamıştır. Bunu yapan ilk kişi Irving Janis'tir. Janis, 'Victims of Groupthink' adlı çalışmasıyla bu yönde ilk adımı atmıştır.[22]

Bu araştırmada Janis karar verme, fikir üretme işinin grup içerisinde nasıl değişim gösterdiğini gözler önüne sermiştir. Janis'in çalışmasına göre insanlar grubun uyumluluğunu bozmamak, gruptan dışlanmamak adına eleştirel bir şekilde düşünmemekte ve sağlıklı bir biçimde sorgulamadan kararlarını vermektedirler. Diğer bir ifadeyle gruptan dışlanma korkusu baskın geldiğinden bireyler grubun diğer üyelerinin fikirlerinin etkisi altında kalmakta ve kararlarını bu çevresel unsura göre vermektedirler. Bu çalışma bizlere insanların grup içerisinde karar verirken sağlıklı davranamadıklarını ve grup içinde var olma ihtiyacının kararlara baskın geldiğini göstermektedir. [23]

---

[20] *A.g.e.,* s. 16-26.
[21] Valerie M. Hudson, 1995, s. 209-238'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-20.
[22] Irving Janis, *Victims of Groupthink*, Boston, Houghton Mifflin Company,1972, s. 9'dan akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.
[23] Janis, 1972, s. 99'dan akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.

1.2.1.3. Kurumsal Süreçler ve Bürokratik Politikalar

Bu başlık kapsamında klasik dönemdeki ikinci kuşak çalışmalar birçok araştırma ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaların en temeline inmek için Max Weber'in kaleme aldığı "Sosyal ve Ekonomik Organizasyon Teorisi" adlı esere bakmak gerekecektir. Bu bakış açısı bürokrasi ve kuruluşların önceliklerini oluştururken kendilerini en üst sıraya koyduklarını savunmaktadır. Bu doğrultuda kendi devamlılığını en mühim unsur olarak gören organizasyonlar bu devamlılığı sağlayabilmek adına çözümler arayacaktır. Öncelik sırasında kendi varlığını en başta tutan bir örgütten başka bir davranış beklemek gerçekçi olmayacaktır. [24]

Bu başlık kapsamındaki en mühim ve en fazla atıf alan eseri Graham T. Allison kaleme almıştır. "Essence of Decision" adlı kitabın yazarı Allison[25] eserinde 1962 yılında Küba'daki füze krizini SSCB ve ABD açısından ele almıştır. Allison bu eserinde "Rasyonel Aktör Modeli"nin bu krizi açıklayamadığını iddia etmiştir. Rasyonel Aktör Modeli'ne (RAM) alternatif olarak iki değişik model daha ortaya koymuştur. Bunlar "Bürokratik Politikalar ve Kurumsal Süreç Modeli"dir.

Kurumsal süreç modeli bakış açısına göre büyük kuruluşlar sabit bir işletme metodu geliştirmektedirler. Karar alma süreçlerinde yaratıcılık ve esnekliği azaltıp tutarlılık ve verimliliği ön plana çıkartmaktadırlar. Değişik sahalardaki değişik sıkıntılara çözüm üretebilmek için hükümetler yükümlülükleri önceden belli birtakım örgütlerin birleşmesiyle oluşmaktadırlar. [26] Bu bakımdan dış politikada alınan kararlar standartlar kapsamında işlemlerine devam eden dev organizasyon yapılarının çıktıları olarak görülebilmektedir.[27]

Bürokratik politikalar modeline bakıldığında ise dünya üzerinde devletlerin dış politika konularında karar verirlerken planlı tercihler neticesinde karar

---

[24] Valerie M. Hudson, *a.g.e.,* s. 18.
[25] Graham T. Allison, *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Glenview Allison, 1979'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.
[26] Graham T. Allison ve Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Misilse Crisis*, 1971, s. 143'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.
[27] Michael Clarke ve Brian White, *Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Aproach*, Edward Elgar Publishing, Aldershot 2003, s. 16.

almadıkları savunulmaktadır. Bu modele göre kararlar bürokrasinin süreçleri neticesinde meydana gelen birer çıktıdır.[28]

Bu noktada bürokratik politika ile kurumsal sürecin farkını incelemek gerekmektedir. Kurumsal süreç modelinde önceden saptanan ölçütler çerçevesinde kararlar alınırken bürokratik politikalar modelinde ise yürütme organındaki birçok unsurun kendi aralarında yürüttüğü pazarlık neticesinde ikna kabiliyeti yüksek tarafın kararı ağır basmaktadır.

1.2.1.4. Karşılaştırmalı Dış Politika

DPA çalışmaları kaynaklarını birtakım felsefi temellerden almaktadırlar. Aralarındaki farkın temelinde bu çıkış noktaları ye almaktadır. Bu felsefeler göz önünde bulundurulduğunda en davranışsalcı olanın karşılaştırmalı dış politika olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımın çıkış noktası Rosenau'nun çok katmanlı ve uluslarası bir teori oluşturmak istemesidir. Rosenau'nun bu çalışmaları neticesinde karşılaştırmalı dış politika meydana gelmiştir. Bu metotta devlet ziyaretleri, savaşlar ve anlaşmalar gibi olguların kıyaslanarak buradan çıkarımlarda bulunmanın imkan dâhilinde olduğunu belirtmektedir. [29]

Ortaya konan çalışmalarda değişik milletler için değişik zamanlarda geçerliliğini koruyabilecek bir teorinin kurulamadığı düşünülmüştür. Bu düşünceden sonra olay olgusunun altı çizilerek bu kavram incelenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte pek çok açıklayıcı unsurla ilgili bilgi toplayarak bağımsız olan değişkenlerin dış politikadaki davranışlara ne gibi etkisi olacağını saptamak mümkün olmuştur.[30] Böylelikle tüm milletlere uygulanabilecek uluslararası ve tüm zamanlara uygun bir teori kurmanın mümkün olduğu fikri yükselmeye başlamıştır. Bu yaklaşım bütüncül açıklamalar ve olay verisi olmak üzere iki ana çalışma sahası üzerinde yoğunlaşmaktadır.

---

[28] Graham T.Allison ve Philip Zelikow, 1999, s. 143'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.
[29] Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.
[30] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 19.

1.2.1.5. Olay Verisi

Burada elde edilebilen bilgilerin analiz edilerek geleceğe dönük olası krizlerin önüne geçmek, bunlardan önceden haberdar olmak hedeflenmektedir. Bunun için kronoloji, gazetelerin arşivleri gibi bilgi sağlayıcılar derlenir ve bunlar değerlendirilmeye alınarak belirli kodlamalar doğrultusunda erken uyarı mekanizması meydana getirmeye çalışır. Bu araştırmalar neticesinde bilgisayarlardan da faydalanılarak karar mekanizmaları ve analiz uygulamaları tasarlanmıştır. ABD'nin bu faaliyetler kapsamında 1981'e dek beş milyon dolar harcadığı düşünülmektedir.[31]

1.2.1.6. Bütüncül Açıklamalar

Yukarıda bahsedilen yaklaşımların tersine karşılaştırmalı dış politika ile DPA'ya bütünsel ve çok düzeyli bir açıklama getirmek için çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultudaki araştırmalarda farklı analiz seviyelerindeki değişkenler ele alınarak teorideki tahminler aracılığıyla farklı dış politika davranışlarıyla kıyaslanmış ve eşleşme sağlanmaya çalışılmıştır.[32]

Araştırmaların neticesinde bağımsız değişkenlerden hangisinin nelere yol açabileceğine dönük bazı teoriler ortaya konmuştur. Buna karşın sonraki dönemde DPA çalışmaları bu yaklaşımla alınan bilgilerin hep doğru neticeleri göstermediğini ortaya koymuş ve bu yaklaşımın yetersizliği konusunda hemfikir olunmuştur.

1.2.1.7. Dış Politika Konteksi: Karar Alıcının Psikolojik ve Sosyal Çevresi

Ortaya konan yaklaşımlar birçok farklı noktanın altını çizmiştir. Sonraları Sproutlar tarafından bu önemli noktalara karar veren kişilerin içinde oldukları psikolojik ortam da eklenmiştir. Bu adımın ardından karar veren kişilerin zihinleri üzerine araştırmalarda artışlar görülmüştür. Yapılan çalışmalarda karar verenlerin zihinleri boş levha gibi değil aksine içinde oldukları kültür, devlet ve tarih gibi

[31] *A.g.e.*
[32] *A.g.e.*

birçok faktörden etkilenen ve bunlarla şekillenen bir yapıda olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla karar alıcılar kendilerini ve olayları bu parametreler doğrultusunda algılayarak kararlarını vermektedirler.[33]

Micheal Brecher bu konuda yaptığı bir çalışmasında İsrail'i ele almıştır. İsrail'in psikokültürel yapısının dış politikasını biçimlendirdiğini göstermiştir. Buna karşın bu alandaki öbür araştırmalar genelde bütüncül değil kültürel ve psikolojik boyutları birbirinden ayrı ele alan kavramlar olarak incelemişlerdir.[34]

1.2.1.8. Kişisel Özellikler

Bireylerin şahsi nitelikleri de dış politika kararlarında son derece etkili olmaktadır. Bu alanda ortaya konan çalışmalar bilhassa belirsizlik, liderin dominant yapısı ve stres gibi niteliklerin yetkililerin dış politikadaki kararları anlayabilmesi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu yüzden karar vericilerin bireysel niteliklerini anlamak maksadıyla bazı siyasal psikoloji metotları kullanılmaktadır.[35]

Geçmiş dönemlerde de bu hususta birtakım çalışmalar yapılmış olsa da[36] karar verenlerin kişilik özelliklerini ilk defa Dmitrii Aleksandrovich Leites'in oluşturduğu[37] sonrasında ise Stephen Walker, Ole R. Holsti ve Alexander George'nin geliştirdiği "Operasyonel Kod" metoduyla incelenmeye başlanmıştır. Bu yöntem kişinin bilişsel şemasını yahut inanç sistemini iki bileşen vasıtasıyla somut hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bunlardan birincisi karar alıcı kişinin içinde olduğu siyasi çevreyle alakalı beş konuya karşı tutumudur. İkincisiyle bu siyasi ortamda kendisini tanımladığı beş soruya verdiği cevaptır. [38]

Operasyonel kodu içerik analiz metoduyla beraber kullanan Margaret G. Hermann da liderin inancını, karar verme şeklini ve bireylerle iletişimini kıyaslama

---

[33] *A.g.e.*, s. 20.
[34] Micheal Brecher, 1972'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.
[35] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 20.
[36] Harold D.Lasswell, *Psychopathology and Politics*, 1968'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.
[37] N. Leites, *The Operational Code of the Politburo*, 1951'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.
[38] Alexander L. George, *Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*, 1969, s. 190-222'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 18-25.

yoluna gitmiştir.[39] Elindeki verilerden yararlanarak liderin kişiliğiyle ilgili genel bir resim oluşturan Hermann dış politikadaki yönelimleri kullanıp karar vericileri iki üst grup ve sekiz alt gruba ayırarak incelemiştir. Bu gruplardaki liderlik tarzları "Liderlik" başlığında ele alınacaktır.

Aynı dönem içerisinde bunların yanında imajlar ve dış politikayı algılama biçimleri de araştırmaların gündemine oturmuştur. Bilhassa Richard Cottam'ın ve Robert Jervis'in yaptığı çalışmalar önemlidir. Bunların ortak bir özelliği dış politikada yanlış anlamanın nelere yol açacağını incelemeleridir. [40] Onların çalışmalarını destekler nitelikte Louis Halle, "Bir milletin dış politikası, dış dünyaya dönük biçimde değil dış politikayı tasarlayan bireylerin kafasındaki dış dünya algısına dönük biçimde belirlenmektedir." demiştir.[41]

Duygusal, kurumsal ya da bilişsel problemler yanlış anlamaya neden olabilmektedir. Bunlardan bazıları bir devlete yönelik ön yargı, kendini olduğundan fazla önemseme, olaylara at gözlüğüyle bakma (tünel vizyonu), basitlik ve tutarlılık arama gibi faktörlerin etkisiyle meydana gelebilmektedir.[42]

Psikoloji biliminin yardımına başvurmak bu yanlış anlamaları saptayabilmek için önemli bir unsurdur.[43] Bu da DPA'da psikoloji biliminin etkisini perçinleyen bir durum olmuştur. Psikolojik unsurlar karar verenlerin algı çerçeveleriyle ve nitelikleriyle yakın ilişki içerisindedir.[44] Bu yüzden çalışmaya konu olan unsurlar değerlendirilirken birçok değişik metot geliştirilmiş ve uygulanmıştır.[45]

Bunun yanında psikolojik unsurlar ve bilişsel süreçlerin ne etkileri olduğu incelenirken doğrudan doğruya bu unsurlara dayanan bir analizin sağlıklı

---

[39] Charles F. Hermann, *Directions in the Study of Foreign Policy*, 1977'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.
[40] Valerie M. Hudson, *a.g.e.,* s. 21.
[41] George, 1969, s. 190-191'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.
[42] Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy***,** 1985, s. 113-114'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.
[43] Jean A. Garrison, "Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium", *International Studies Review,* 5, 2003, s. 155.
[44] M. J. Shapiro ve G. M. Bonham,"Cognitive Process and Foreign Policy Decision Making", *International Studies Quarterly*, 1973, s. 147'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.,* s. 18-25.
[45] Philip Schafer, *Ulus İnşası; Dış Askeri Katkıların Olanakları ve Sınırları*. J. Hippler içinde, Ulus İnşası (Çev. A. Sezgintüredi, & B. Şayli, s. 183-192). Versus Kitap, İstanbul 2000, s. 511.

olmayacağını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu unsurlar ve süreç sadece karar verenin içinde bulunduğu koşullar ve onu etkileyen parametreler de hesaba katılırsa başarılı bir sonuç vermektedir.[46]

1.2.1.9. Toplumsal ve Ulusal Özellikler

Geleneksel dönemde yapılan çalışmaların ardından klasik DPA'nın ikinci döneminde ele alınan unsurlardan bir tanesi de karar alıcıların uluslararası sahada kendi milletinin rolünü algılayış biçimleridir. Bu araştırmalar karar alıcının dış politikada verdiği kararlarda bu algı ışığında seçimler yaptığının altını çizmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda bir milletin uluslararası alanda kendini ve rolünü ne şekilde anlamlandırdığına dikkat çeken Ole R. Holsti bilhassa toplumda elit kesimin ulusal rol algılarına işaret ederek bunların dış politikada toplum içerisindeki diğer bireylerden daha mühim olduğunu belirtmiştir.[47] Ulusal roldeki algılayış tarzı aynı zamanda toplumdaki toplumsallaşma basamağının bir neticesi olarak ortaya çıkan toplumsal karakterce de etki altına alınabilmektedir. Bunun manası, değişik toplumsallaşma süreçlerinde değişik toplumsal davranışların meydana gelebileceğidir. [48] Bununla birlikte bu sahadaki incelemelerde kültürün etkisi vurgulanmış ve bireyin karar alma sürecinde içinde bulunduğu kültürün etkisi saptanmıştır. Kültür, bireylerin bilişlerini etki altına alabildiği gibi sosyal kuruluşları da şekillendirebilmektedir. [49] İkinci kuşak çalışmaların sonucunda toplumsal niteliklerin dış politikaya olan etkilerinde totaliter yönetimlere nazaran demokratik yönetimlerin daha barışçı bir tutum takındığı fikri de belirtilmiştir. Bu yaklaşım "Demokratik Barış Teorisi" adını almış ve demokratik değerleri içselleştiren toplumların devletler diğer devletlerle ilişkilerini bu esaslar doğrultusunda sürdüreceği belirtilmiştir. Demokratik esasları takip eden devletler dış politikalarında uzlaşmacı ve diğer milletlerin haklarına saygılı olmaktadırlar. [50]

---

[46] James M. Goldgeier and Philip E. Tetlock, "Psychology and International Relations Theory", *Annual Review of Political Science*, 4, 2001, s. 68.
[47] Ole R. Holsti, "Cognitive Process Approaches to Decision-Making", *American Behavioral Scientist*, 1976'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[48] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 22.
[49] *A.g.e.*
[50] *A.g.e.*, s. 26.

Kant bu yaklaşımın fikir babasıdır. Cumhuriyet rejiminin ve açık piyasa ekonomisinin uluslararası barışın temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Buna gerekçe olarak da bu tarz bir devlette yurttaşların savaştan kaynaklanan mali yükü kabul etmeyeceklerini ve savaş nedeniyle ekonomilerinin bozulmasını istemeyeceklerini göstermektedir. Kant, bunun yanında cumhuriyet rejimine sahip devletlerin monarşilere göre daha farklı bir dış politikaya yöneldiğini belirtmiştir. Cumhuriyet rejiminde halkın savaşlara karşı olması devletlerin politikalarını da bu doğrultuda şekillendirecektir.[51] Uluslararası sistem de karar alıcının psikososyal olarak etki altında olduğu çevre olarak görülebilmektedir. Sistemdeki kutuplaşmalar ve güçler doğrultusunda oyun kuralları değişebilmekte ve bu da dış politikaları etkileyebilmektedir.[52]

Klasik realizm çerçevesinden bakıldığında savaşlar kutuplaşmalar gibi durumlar devletlerin özünde kötü niyetli olması yüzünden gerçekleşmektedir. Neorealizm ise en iyi niyetli yönetimlerin bile değişen koşullara göre olumsuz tavırlar gösterebileceğini belirtmektedir. Buradan da devletlerarası etkileşimlerde uluslararası sisteminin yapısı temel bir belirleyici faktördür demek mümkündür.[53]

Morton Kaplan, uluslararası sistemin birtakım siyasi sistemler içindeki en geniş sistem olduğunu ve gerek ulusal gerek uluslararası sistemlerin bu sistemde birer alt unsur olduğunu söylemektedir.[54] Bu yüzden birtakım uzmanlar uluslararası sistemin bir devletteki dış politikayı şekillendirdiğini belirtmektedirler. Öte yandan Holsti'ye göre uluslararası sistem tüm siyasi varlıkların bir şekilde toplanmasıyla meydana gelmektedir.[55] Uluslararası siyasi sistemlerde birtakım sınıflandırmalar yapılmıştır. Richard N. Rosecrance, 1740-1960 dönemi Avrupa'sını dokuz bölüme ayırarak çözümleme yapar. Bu çözümlemede her tarihsel süreç bir uluslararası sistemle eşleşmektedir.[56] Bunun yanında Holsti de tarihi unsurların yanında sistem sınırını ve sistemdeki siyasi unsurların sınırlarını bunların ilişkilerini, gücün nasıl

[51] Immanuel Kant, *Perpetual Peace and Other Essays*, 1983, s. 113'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[52] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 23.
[53] Graham T. Allison ve Philip Zelikow, 1971, s. 30'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[54] Morton A. Kaplan, *System and Process in International Relations*, ECPR Press, Essex 2005, s. 26.
[55] Ole R. Holsti, 1974, s. 29'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[56] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 23.

dağıldığını ve siyasi birimlerin karakterlerini düzenleyen yasaların işleyişini göz önünde tutarak beş çeşit sistem ortaya koymuştur. Bu sistemler; sıkı iki kutuplu sistem, gevşek iki kutuplu sistem, güç dengesi sistemi, çok kutuplu sistem, Tek-kutuplu / hiyerarşik sistemlerdir.[57] Bu araştırmalar sürerken Jacop Waltz farklı bir açıdan yaklaşarak sistemi tanımada yararlanılan değişken ve belirsiz kavramlarıyla ilgilenmiş, bunların değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece Waltz birimlerin etkileşimi ve özelliklerinden soyutlanmış bir yapı ortaya koymuştur.[58] Yapısalcı felsefe ilişkiyi birimlerin hem kendi aralarındaki ilişki hem de birbirlerine karşı sahip olduğu pozisyon şeklinde tanımladığından dış politikada uluslararası sistemin düzenlenmesi birimlerin niteliği ve sistemlerdeki güç dağılımıyla şekillenecektir.[59]

Özetlemek gerekirse uluslararası sistemin unsurları ve yapısı dış politikada kararları etki altına alan en önemli faktördür. Bu yüzden bir karar alındığında karar alıcılar sistemle ilgili değişimleri ve unsurları hesaba katmalıdırlar.[60]

1.2.3. Dış Politika Analizinde Yeni Yaklaşımlar

DPA yıllar boyunca yukarıda anlatıldığı gibi bir çizgide değişim ve gelişimini sürdürmüştür. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle DPA'nın gündemi de başka yöne kaymıştır. Bu dönemde aktörlerin birtakım özelliklerine yoğunlaşan aktör-spesifik yaklaşımlar artmıştır. Bilhassa liderin kişiliği, farklı aktörlerin çalışmaları ve iç aktörler arasındaki güç çatışmaları gibi konulara eğilim gösterilmiştir. DPA'daki bu gelişmeler üç başlık altında ele alınacaktır.

1.2.3.1. Gruplar ve Karar Alma Süreçleri'ne Yeni Yaklaşımlar

Grup problemleri nasıl algılamaktadır? Seçenekler ne şekilde geliştirilmektedir? Grup durumla alakalı müşterek bir yoruma nasıl ulaşır? Grupta nasıl yenilik yaratılır ve gruplar nasıl öğrenir? Grup eylemleri grubun hafızasından

[57] Ole R. Holsti, 1977, s. 92-96'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[58] Kenneth Waltz, *Theory of International Politics***,** 1979, s. 80'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[59] Waltz, 1979, s. 93'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[60] Graham T. Allison ve Philip Zelikow, 1977, s. 33'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.

nasıl etkilenir? Liderlerin kişiliği grubu nasıl etkiler? Gruplara ve onların karar alma işlemlerine dair çalışmalarda ilk iki kuşak küçük ve büyük grupların davranış biçimlerine yönelirken üçüncü kuşak çalışmalarda yukarıdaki soruların cevapları aranmaya başlanmıştır.[61]

1992 yılında Yuen Foon Khong tarafından yayımlanan "Analogies at War" adlı çalışma üçüncü kuşak araştırmalara iyi bir örnektir.[62] Bu eserde Vietnam problemi ile ilgili değişik algılamaların problemin çözümünün bulunmasını zorlaştırması ele alınmıştır. Vietnam probleminin aşılmasında Kore analojisi kullanma ve iki olayın farklılıklarını göz ardı etme durumu problemin yorumunun yanlış yapılmasına yol açmıştır. Ancak bu tip yeni soruların sorulmaya başlanmış olması, klasik karar alma çalışmalarının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Farklı grup yapılarının ve normlarının hangi tür grup süreçlerine ve dış politika kararlarına yol açtığına ilişkin çeşitli çalışmalar bu dönemde de devam etmiştir. Ayrıca kurumsal ve bürokratik güçlerin dış politika karar alma mekanizması üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar da çeşitli boyutlarıyla çalışılmaya devam etmiştir.[63]

1.2.3.2. Karşılaştırmalı Dış Politika Çalışmalarına Yeni Yaklaşımlar

Karşılaştırmalı dış politika çalışmalarının yeni dönem olarak adlandırılan dönemdeki kaynağı yenilikçilik olmuştur. Bu konuyu incelemek adına araştırmacılar tarafından geliştirilen sorular şunlardır:[64]

- Olay verilerinin kullanışlılığı artırılarak kavramsallaştırılması yenilenebilir mi?
- İnsanlar karar alma süreçlerinin simüle edilmesini sağlayan yöntemlerden faydalanabilir mi?
- Aktör-spesifik girdi olarak kullanılan yeni modeller ortaya koyulabilir

---

[61] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 24.
[62] Yuen Foon Khong, *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bun Phu and the Vietnam Decision of 1965*, 1992'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[63] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 24.
[64] *A.g.e.*

mi?

- Aktör-genel teorisi hangi alanlarda dış politika analizine etki edebilir?

Bu sorular doğrultusunda yeni yaklaşımlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemdeki araştırmacıların temel amacı aktör-spesifik verilerinin stratejik karar teorilerine entegrasyonunu sağlamaktır. Bu yönde araştırma yapan Jack Levy oluşturduğu "Beklenti Teorisi" adında teoriyle bu amaca yönelmiştir.[65] Levy'nin yaptığı bu araştırmaya göre kayıplardan kaçınmak uluslararası ilişkiler açısından önem teşkil etmektedir. Devletlerin kayıplardan kaçınmaları sonucu sağlıklı bir tablo oluşturabildiklerini ifade ederken yapısal bakımdan sağlam olmayan devletler içinde bu teorinin riskli olduğu düşüncesini savunmaktadır.[66]

1.2.3.3. Dış Politika Çalışmalarında Yeni Yaklaşımlar

Dış politika çalışmalarında ise yeni yaklaşımlar farklı boyutlarda ele alınmıştır. Bu yaklaşımların temel amacı ise aktör-genel ve aktör-spesifik yaklaşımların hangi koşullar altında kullanışlılığının daha geçerli olduğunu tespit edebilmektir. Dış politika çalışmalarının psikolojik boyutu ise beş farklı unsur ile ifade edilmiştir. Bu unsurlar; bireysel özellikler, kültür ve toplum, uluslararası sistem, algılamalar ve siyasettir.[67]

1.2.4. Günümüzde Dış Politika Analizi

Dış politikanın günümüzdeki analizine baktığımızda ise özellikle yapısal olarak değişikliğe uğradığı görülmektedir. Uluslararası ilişkilerde özellikle realistler tarafından temel aktör olarak kabul edilen "devlet" yerine, dış politikada "seçkinler grubu" ele alınmaktadır. Gerçekçilik yerine olayların nasıl tanımlandığına yoğunlaşılmakta ve kavramsallaştırma üzerinde durulmaktadır. Anarşik ortamda güvenlik arayışı ise yerini daha çok problem çözücü ve uzlaşıcı bir yapıya bırakmaktadır. Son olarak, gücün yerini bilgi almıştır. Yani günümüz uluslararası

---

[65] Daniel Kahneman ve Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica*, 1979, s. 263-291'den akt. Ömer Ak, *a.g.e.*, s. 20-30.
[66] Valerie M. Hudson, *a.g.e.*, s. 24.
[67] *A.g.e.*, s. 26.

ilişkilerinde dış politika artık bu yörüngeler etrafında şekillenmekte ve adeta devlet ilişkilerindeki realizmin dominant etkisinden düşünsel temellerin ön planda tutulduğu idealist bir yapıya doğru kaymaktadır.Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte devletin dış politika aktörü olarak oynadığı geleneksel rolün uluslararası sistem ve ulusal ortamda meydana gelen değişikliklerden ve zorlamalardan dolayı göreli olarak daha da zayıfladığı söylenebilir. Ancak devletin dış politika aktörü olmasındaki söz konusu değişimlere rağmen küreselleşme döneminde dahi ulus devletin yok olmadığı aksine Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemdeki devletlerin sayısının arttığı ve devletin uluslararası sistemdeki önceliğinin devam ettiği de bir başka gerçektir.[68] Bu da uluslararası ilişkilerde ve dış politika yaklaşımlarında yeni bir realizm - idealizm ayrımını ortaya koymakta dolayısıyla uluslararası ilişkilerin ve diplomasinin önemi giderek artmaktadır.[69] Teorik temeldeki bu genel değişimler, dış politikanın güvenlik sağlayan bir kurum olmasının yanı sıra vatandaşlara daha güzel ve müreffeh bir yaşam sağlamak durumunda olan bir eylem olarak ortaya çıkmıştır.[70] Bu değişimin dış politikaya yansıması ise kesinlikle ona çok yönlü bir özellik sağlamaktadır. Dış politika özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında daha çok savaş, güvenlik ve kutuplaşmalar üzerine kurulurken II. Dünya Savaşı'nda yaşanan kayıpların da etkisiyle günümüze yaklaştıkça bu keskin çizgiler yerini daha "gri" davranışlara bırakmıştır. Çünkü toplumların savaşlarda yaşadıkları ve kaybedilen değerler onlara devletler arasındaki ilişkilerin, çıkarların ya da çatışmaların savaşarak değil insanlığın olumsuz yönde etkilenmeyeceği ve gereksiz yere ölümlerin olmayacağı bir yöntem olan diplomasiyle çözülmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkartmıştır. Bu noktadan hareketle gün geçtikçe dış politika alanında teorik yaklaşımların önemi artmış ve dış politika konuları kapsamlı olarak incelenmeye gerek görülmüştür. Bu bağlamda sosyal bilimlerin diğer bilimleri ile karşılaştırıldığında daha genç bir disiplin olan Uluslararası İlişkilerin tarihinde zengin bir teorik çeşitlilik olduğunu ve bu

[68] Christopher Hill ve M. Light, "Foreign Policy Analysis", M. Light ve A.J.R. Groom (der.), International Relations: A Handbook of Current Theory, Printer Publishers, Londra 1985, s. 156.
[69] David Patrick Houghton, "Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision - Making: Toward a Canstructivist Approach", *Foreign Policy Analysis*, Cilt 3, 2007, s. 24.
[70] M. Fatih Tayfur, "Dış Politika", içinde Eralp, Atila, Devlet ve Ötesi, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 101-102.

çeşitliliğin hiç kuşkusuz devletlerin dış politikalarına yansıdığını ifade etmek doğru olacaktır.

1.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Temel Kuramlar ve Dış Politika Yaklaşımları

Çalışmanın bu bölümünde uluslararası ilişkiler disiplininde yer alan temel kuramlar ve bu kuramlara yönelik dış politika yaklaşımları alanyazın desteğiyle ortaya koyulmuştur.

1.3.1. İdealist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı

Uluslararası ilişkiler alanında özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında önemli gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemdeki en önemli gelişmeler hiç kuşkusuz realizm ve idealizm gibi uluslararası ilişkiler teorilerinin hayat bulması olmuştur. Ancak dış politika kararlarının 1970'li yıllardaki dünya gelişmelerinden sonra yapı itibariyle de değişikliğe uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin 1970'lere kadar sadece güç ve güvenlik çerçevesinde alınan dış politika kararları 1970'lerden sonra çok uluslu şirketlerin, diplomasinin ve karşılıklı bağımlılık gibi kavramların önem kazanmasıyla çeşitlilik kazanmıştır. Yani I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkiler disiplininin doğasında ve dış politikanın işlevinde gelişmeler meydana gelmiş; 1970'li yıllarda ise dış politikanın yapısı, kapsamı ve etkileri değişmiştir. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerin yapısında yer alan teorik yaklaşımlar dış politikanın kavramsallaştırılması noktasında ve açıklanmasında önemli ölçüde yardımcı olmaktadırlar. Realizm ve idealizm gibi uluslararası politika kuramları dış politikanın siyasi söyleminin arkasındaki varsayımların açıklanmasında yardımcı olmuştur.[71] Yani dış politika incelemeleri yapılırken devletlerin göstermiş oldukları dış politika yaklaşımları analizi yapan uzmanlarca realist ya da idealist yaklaşımlar şeklinde ele alınmış ve bu perspektifler ile bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Bu da dış politikanın teorik ve kavramsal bir çerçeveye oturtulmasında etkili olmuştur. Burada uluslararası ilişkiler kavramları olan realizm ve idealizm vb. yaklaşımların dış politika yaklaşımlarını açıklamada kullanıldığı vurgulanmak

[71] Jack Snyder, "One World, Rival Theories", *Foreign Policy*, Kasım - Aralık, 2004, s. 52.

istenilmiştir.[72] İdealist anlayışa göre uluslararası anlaşmazlıkların ve savaşların tekrarlanmasını önleyebilmek için uluslararası toplumda barış ve demokrasiyi kurup geliştirecek kurumlar ve mekanizmalar inşa edilmelidir.[73] Böyle bir uluslararası ortamı kurmaya ve yaşatmaya yönelik siyasetler ve eylemler de devletlerin dış politika davranışlarını açıklayan arka plandaki unsurları oluşturmaktadır. İdealizmin dış politika yaklaşımı hukuksal bir anlatım yeğlemektedir. İdealistler de dış politika analizlerini ve çalışmalarını devlet kavramı üzerinden yapmaktadırlar ancak idealistler devletin etik ve iyi niyetli olduğunu savunarak realistlerden ayrılmışlardır. Uluslararası sistemin temel aktörünün ulus-devlet olduğunu kabul etmekle birlikte ulus-devletin davranışlarının altında yatan temel dürtülerin değiştirilemez olduğunu ve bunun evrensel geçerliliği olan objektif yasalarca yönetildiği düşüncesini reddetmişlerdir. Ancak, bu yaklaşım idealistlerin bütün devletleri bağlayıcı evrensel ilkelerden bahsetmediği anlamına gelmemektedir. Yani idealistler, devletleri bir takım davranışlara yönlendiren dürtülerin her zaman aynı olacağına ve değiştirilemez şeyler olduğuna karşı çıkmışlar; hukuksal kurum ve mekanizmalarla bu dürtülerin değiştirilebileceğini savunmuşlardır.

1.3.2. Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı

Devleti temel aktör olarak alan realist paradigma, devletin bir bütün olduğunu ve karar alma noktasında ulusal çıkarını sağlamak için rasyonel davrandığını öne sürmektedir.[74] Dış politik kararların nasıl alındığı konusunda Morgenthau basit bir mantığın olduğunu öne sürmektedir. Ona göre belli koşullar altında belli bir dış politika problemiyle karşı karşıya olan devlet adamının nasıl hareket edeceğinin cevabı, hangi alternatiflerin var olduğu ve bu alternatifler arasından hangisini seçmenin en fazla fayda getireceğine verilecek cevapla aynıdır.[75]

---

[72] Steve Smith, "Foreign Policy is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory", Ed. Vendulka Kubalkova, Foreign Policy in a Constructed World, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 15.
[73] M. Fatih Tayfur, *a.g.e.*, s. 79.
[74] Hans J. Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Revised by Kenneth W. Thompson, McGraw Hill, New York 1993, s. 4-16.
[75] *A.g.e.*, s. 5.

Yine Morgenthau'ya göre diplomasi barışı koruyacaksa;[76]

- Dış politika çıkar çerçevesinde tanımlanmalı.
- Dış politika yeteri ölçüde güçle desteklenmeli.
- Devletler dış politikalarına başkasının gözüyle de bakmalı.
- Devletler kendileri için hayati olmayan konularda uzlaşma yanlısı olmalıdır.

Ayrıca, klasik realist teorinin en önemli ismi olan Morgenthau'ya göre:[77]

> *"Dış politikanın yapısı, icra edilen siyasi hareketlerin ve bunların görünür gelecekteki sonuçlarının analizi yoluyla belirlenebilir. Dış politikanın öz hammaddesini anlamak için siyasi gerçekliğe rasyonel bir zeminde yaklaşmalıyız... Kendimizi belirli şartlar altında belirli dış politika problemi ile karşılaşan bir devlet adamı yerine koyarak kendimize bu belli şartlarda rasyonel alternatiflerin neler olduğunu rasyonel davranan devlet adamı gibi sorarak ve sonra bu alternatiflerden devlet adamının hangisini seçeceğini belirlemeliyiz... Devlet adamlarının güç olarak tanımlanan çıkarlar bağlamında düşündüklerini ve hareket ettiklerini varsayıyoruz ve tarih bunu doğrulamaktadır. Bu varsayım, eskiden olduğu gibi devlet adamlarının geçmişte, şimdi ve gelecekte siyaset sahnesinde attıkları ve atacakları adımları önceden tahmin etmemizi ya da geçmişi değerlendirmemizi sağlar... Güç olarak tanımlanan ulusal çıkar, karar yapıcılara aksiyonda rasyonel disiplin sağlar ve dış politikada şaşırtıcı bir süreklilik yaratır."*

[76] *A.g.e.*
[77] *A.g.e.*

Amerikan-İngiliz-Rus dış politikası açısından da durum benzerlik göstermektedir. Birbirilerine ardıl olan devlet adamları, farklı motivasyonlara, tercihlere, entelektüel ve moral niteliklere sahip olmalarına rağmen dış politika kendi içerisinde büyük oranda tutarlıdır. Karar yapıcıların niyetlerini anlamaya çalışmak aldatıcı ve sonuçsuzdur. Devlet adamlarının dış politikada iyi niyetli oluşu veya ahlaka uygun kararlar alması başarılı olacakları anlamına gelmez.[78]

Morgenthau, siyasi realizmin ahlaki prensipleri ve siyasi idealleri görmezlikten gelmediği ve bunlara kayıtsız kalmadığını belirtmektedir.[79] Ancak siyasi realizm zaman ve yerin somut şartları altında neyin arzu edilen olduğu ile neyin olası olduğu arasında keskin bir ayrımı yapmayı gerektirdiğini vurgulamaktadır.[80] Sadece rasyonel bir dış politikanın riskleri minimize edip kazanımları maksimize edebileceğini belirten Morgenthau, ancak böyle bir dış politikanın başarının siyasi gereksinimlerini karşılayacağını ve ihtiyatlı olmanın moral ilkelerine uyum sağlayacağını düşünmektedir. Ayrıca ona göre ihtiyatlı olmak (alternatif politikaların sonuçlarını tartmak) politikada en üst erdemdir. Nasıl ahlak, hareketleri ahlak kurallarına göre yargılıyorsa; siyasi hareketler de siyasi sonuçlarla yargılanmalıdır.[81]

1.3.3. Neo-Realist Kuram ve Dış Politika Yaklaşımı

1960'lı yıllardan itibaren gerek alternatif yaklaşımların artması gerekse klasik realizmin uluslararası politikanın değişen yapısını açıklayamaması tarzında eleştirilerin yükselmesi sonucu Neorealizm bu eleştirilere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kanaatimce klasik realizm Morgenthau'da nasıl ifadesini bulduysa Neorealizm de aynı şekilde Kenneth Waltz'da ifadesini bulmuştur.

Neorealizmin merkezi kavramları açık şekilde 1970'lerin sonuna doğru basılan iki çalışmada ortaya konmuştur; Hedley Buh, "The Anarchical Society" ve Kenneth Waltz, "Theory of International Politics". Her ikisi de bir taraftan önceki

[78] Hans J. Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**,** Fifth Edition, Revised, Alfred A. Knopf, New York 1978, s. 4-15.
[79] *A.g.e.*, s. 6-8.
[80] *A.g.e.*, s. 6-8.
[81] *A.g.e.*, s. 7-15.

yirmi yılın eleştirilerinin haklılığını kabul ederken, diğer taraftan da bunları çürütmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla uluslararası sistemde devletin merkeziliğini ve devlet-dışı aktörlerin gücünün ve rollerinin ikincilliğini vurgulamışlardır. Aynı zamanda ekonomik sürecin de güvenlik ve devamlılığını sağlayacak düzenlemeler getirmek için devletlere ihtiyaç olduğunu öne sürdürmüşlerdir. Karşılıklı bağımlılığın artış gösterdiğine dair iddialara son derece şüpheci davranarak kötü veya iyi ülkelerarası ilişkilerin yönetiminde büyük güçlerin devam etmekte olan ehemmiyetini vurgulamışlardır.[82]

Waltz'a göre teori düzenli ve tekrarlanan öğelerle ilgilidir ve tesadüfî olayları açıklayamaz. Dolayısıyla teorilerin açıklayamadığı noktaların olmasını normal kabul etmektedir. Waltz'ın görüşlerini klasik realizmden ayıran en önemli öğe uluslararası politikanın yapısalcı-sistemci analizidir. Bu düşünce yapısına göre uluslararası politika alanında teori oluşturmaya yarayacak nedensellikler uluslararası sistemde aranmalıdır.[83]

Neorealizm, klasik realizmi bazı değişikliklere tabi tutmuştur. Bunların en önemlisi olarak devletlerin davranışlarının açıklanmasının sistem düzeyinde aranmasının gerekliliği olarak belirtilmiştir. Birey veya devlet temelli saptamaların eksik ve indirgemeci olduğu üzerinde duran kuram, uluslararası sistemdeki gelişmelerin devletlerin dış politikalarını belirleyen temel alan olduğu yönünde işaret etmektedir.[84] Bu kuramı geliştiren Waltz'a göre uluslararası sistemin bütün sosyal sistemlerde olduğu gibi bir yapısı ve birbirleriyle etkileşim içinde olan birimleri vardır. Sistem içindeki birimler arasındaki güç dağılımı yapıyı belirlemektedir. Tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu uluslararası sistemler tamamen sistemdeki hâkim devlet veya devletlerin gücüne ve sayısına bağlı olmaktadır. [85]

Neo-realizm'e göre ise devletlerin aksiyonları, devletlerin seçimlerini sınırlayan uluslararası sistem tarafından açıklanabilir. Küresel sahnedeki anarşi

---

[82] Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", A*nkara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 100.
[83] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 108-109.
[84] Umut Uzer, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 1, 2006, s. 61.
[85] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar, Devlet / Sistem ve Kimlik", Ed., Atilla Eralp, 1. Baskı, iletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 151.

devletleri güvenlikle takıntılı hale getirmektedir. Bu durum güvenlik ikilemine (bir devletin kendi güvenliğini arttırmasının diğerine güvensizlik yaratması) neden olmakta ve güvenlik sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmektedir. Waltz devletin iç anarşisini uluslararası sistemin anarşinden ayırmaktadır. Ona göre devlet içinde bütün aktörler merkezi otorite veya devlet tarafından kontrol edilebilir ancak uluslararası sistem merkezi bir otoriteden yoksun olduğu için devletler herşeyin üstünde güvenliklerini sağlama amacıyla hareket etmek zorundadır. İster demokratik olsun ister diktatörlük olsun bütün devletler kendilerini savunmak için hazır olmak zorundadır.[86] Waltz'a göre devlet ve sistem arasında karşılıklı etkileşimin olduğu anarşik bir yapıda büyük ve küçük olarak adlandırabilecek iki farklı aktör vardır. Mücadele büyük güçler arasında yaşanırken küçük güçler genelde taraflardan birinin yanında yer alma politikası izlemektedir.[87] Waltz, diğer bir açıdan teorisinin bilimsel olarak devlet aksiyonlarını açıklamaya ve tahmin etmeye çalışmadığını belirtmektedir. Teorisinin sadece anarşik uluslararası sistemde spesifik aksiyonlardan ziyade devletlerarası ilişkileri yöneten genel davranış prensiplerini açıkladığını vurgulamaktadır.[88]

Neo-realizm içerisindeki diğer bir yaklaşım ise 'Ofansif (Offensive) Realizm'dir. Ofansif realizm diğer neo-realistler gibi Morgenthau'nun güvenlik anlaşmazlıklarının nedenini insan doğasında bulan görüşünü reddeder. Ofansif Realizm, Waltz'ın savunmacı (defensive) realizminden farklı olarak devletlerin güvenliklerini sağlamak ve hayatta kalmak için sahip oldukları güç ile yetinmeyecekleri aksine hegemonya kurmayı ve dünyadaki güç dağılımında paylarını arttırmayı hedeflediklerine inanmaktadır.[89]

1.3.4. Neo-Liberal Kurumsalcılık ve Dış Politika Yaklaşımı

Milli çıkarların belirlenmesi süreci içerisindeki değişmelere neoliberal kurumsalcı ve yapısalcı uluslararası ilişkiler kuramları da değişik bakış açıları

[86] Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics," *International Security*, Vol. 18, No.2, 1993, s. 45.
[87] *A.g.e.*, s. 45.
[88] *A.g.e.*, s. 46.
[89] John J. Mearsheımer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York 2002, s. 2.

getirmektedirler. Bu görüşlerden birincisi devletlerin davranışları üstünde etkisi olduğunu dile getirmektedir. Neoliberal kurumsalcılar, bu kurumların devletlerin aralarındaki ilişkilerin maliyetini düşürdüğünü ve hile yapmayı daha maliyetli hale getirdiğini ifade etmektedirler. Yapısalcılarsa daha ileri giderek informal ve formal kurumların devletin kimliği ve çıkarlarını biçimlendirdiği iddiasına sahiptirler.

Soğuk Savaş'ın ardından Doğru Avrupa'daki devletlerde farklı kurallar barındıran uluslararası kurumların varlıkları ulusal elitlerin iç ve dış politika oluşturabilme sürecindeki bağımsız tavırlarına sınırlama getirmiştir. Bazı hallerde de bu kurumların varlığı yönetenlerin sosyal ve siyasal grup ve kurumlar karşısında daha güçlü hale gelmesine yol açmıştır. Margit Bessenyey Williams'a göre de Macaristan ve AB'yi birbirlerine bağlamakta olan uluslararası politika ağı ve yapısı parlamentonun dış politikada karar alma süreçlerinin dışında tutulmasına sebep olduğundan demokrasinin gelişmesini negatif etkilemiştir. Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı bu devlette hâlihazırda kuvvetli olan yürütmeyi, diğer organların aleyhine bir biçimde olacak şekilde daha fazla kuvvetlendirmişti.[90]

Son 15 senede uluslararası kuruluşlar bölgedeki demokratik ve ekonomik gelişim süreci içerisinde mühim rol almışlardır. Bu kurumlar içinde Barany, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nı saymakla beraber en etkili olanlarının NATO ve AB olduğunu ifade etmektedir. Bölgede bulunan devletlere ait dış politikaların temel hedefi bu kuruluşlara katılım sağlayabilmek olduğu için NATO ve AB bu devletlerdeki dış politika ve iç siyasette ciddi bir etki sahibi olabilmiştir.[91] Bahsedilen devletlerde demokrasi henüz tam yerleşmemiş, rejimler istikrarı sağlayamamıştır. Bu sebeple devletlerin hiçbirisi komşusu olan devletin gelecekte siyasal rejimlerinin sürüp sürmeyeceğinden emin olamamaktadır. Uluslararası kuruluşların devletin davranışıyla ilgili öngörülebilir bir ortam inşa ederek çatışma yaratabilecek sebepleri azaltarak işbirliği ihtimalini

[90] Margit Bessenyey Williams, "Exporting the Democratic Deficit", *Problems of Post- Communism*, 48 (1), 2001, s. 19.
[91] Zoltan Barany, *Hungary: An Outpost on the Troubled Periphery*, Ed. Andrew, Poland, Hungary 2004, s. 63.

kuvvetlendirebilme durumları vardır.[92] Batı Avrupa'daki mevcut kurumlar Doğu Avrupa'daki devletlerinin davranışlarına sınırlama getirmiştir. Örnek vermek gerekirse bu kurumlar Gabcikovo- Nagymoros Tuna nehri barajı projesi kapsamında ortaya çıkmış olan çatışmanın çözülmesinde etkin bir rol oynamışlardır. İki devlet, bu olayda azınlıkların haklarıyla ilgili anlaşma imzalanması hususunda devletin siyasal ve toprak bütünlüğünün en iyi biçimde sağlanacağına ikna olduklarından razı olmuşlardır. Macaristan eski başbakanı olan József Antall, bölgeye barış gelmesinde yeni demokrasilerin doğmasının yararlı olacağını ifade etmiştir.[93] Bölgedeki devletlerde hukuk devleti anlayışının ve insan haklarının güçlenmesi hususunda AB, az da olsa mali bir teşvik kaynağı haline de gelmiştir.[94] Bu teşviklerin sınırlı olmasının sebebi Doğu Avrupa devletlerinin Batı'dakilerin ürünlerine yönelik ticari engelleri kaldırmalarına rağmen en iyi ürünlerini Batı'ya satamamaktan şikayet etmeleridir.

NATO'ya üye olma ihtimali bulunan Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya nükleer silahlar konusunda tavırlarını değiştirmişlerdir. Bunun yanında bu ihtimal komşularla ilişkiler ve iç politikaları da etki altına almıştır. NATO'ya üye olmanın demokratikleşmeye katkı sağlayacağı umuduyla Macaristan; Slovakya ve Romanya'nın NATO'ya üye olması talebinde bulunmuştur. Polonya da Litvanya ve Ukrayna'nın üyeliği için çaba göstermiştir.[95] Bu örneklerse liberal kurumsalcı anlayışın kuruluşların devletlerde stratejik davranış değişikliğine sebep olarak onların milli çıkar tanımını gözden geçirmelerini sağladığı iddiasını doğrulamaktadır.

Kuruluşların etkileri bir devletin çıkar ve kimliğini tekrar oluşturmasını sağlayabildiği ölçüde yüksek olmaktadır. Bu etki Doğru Avrupa'da daha çoktur. Çünkü halk ve siyasi elitler kendini Avrupa'nın bir parçası olarak görmektedirler. Avrupa Birliği'ne katılmak için halk ve siyasi elitlerin arasındaki bu destek duygusal

---

[92] Adrian Hyde-Price, *The International Politics of East Central Europe*, Manchester University Press, New York 1996, s. 104.
[93] Joseph Kun, *Hungarian Foreign Policy: The Experience of a New Democracy*, Conn. Praeger, Westport 1993, s. 62.
[94] Adrian Hyde-Price, *a.g.e.*, s. 230.
[95] Mark Kramer, "Neo-realism, nuclear profileration and ear cental European state Strategies", Eds. Michael Mastanduno and Ethan B. Kapstein, *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, Columbia Universtiy Press, New York 1999, s. 385-464

bir boyuta da sahiptir. Yapısalcılara göre elit kesimin tekrar sosyalleşebilme süreci duygusal elementleri içermektedir. Yeni politikalarsa yeniden sosyalleşmeye çalışan bu aktörler vasıtasıyla şekillendirilmektedir. Anahtar konumundaki Avrupa kuruluşlarının değerleri ölçüsünde milli çıkarların tekrar tanımlanabilmesi bu şekilde bir sürecin yaşanmakta olduğunu ifade etmektedir. Yapısalcılara göre Batı, Doğu Avrupa açısından mühim bir değer meydana getirmektedir. Bu sebeple Doğu Avrupa'nın sosyalleşmesinde Batı'nın kuruluşları son derece önemli olacaktır.

Henderson, Doğru Avrupa devletlerinin gösterdiği başarıların kaynağıolarak örnek almış oldukları modellere işaret etmektedir. Doğu Avrupa devletleri Batı devletlerindeki demokrasinin kendileri açısından örnek teşkil ettiği konusunda uzlaşmış durumdadırlar.[96] Avrupa'ya yeniden katılım gösterme isteğiyse bölge içerisinde milli kimlik olgusunun değiştiğine işaret etmektedir.[97] Bu manada ülkelerarası organizasyonlar bir devletler toplumunu meydana getirmektedirler. Bunlar, siyasi sistemler ve toplumların iç siyasete dair ve uluslararası sahadaki geleceklerini ilişkilendirmektedirler. Toplumdan belirli ekonomik ve siyasi reform talepleri gelmektedir. Bu devletlerdeki hükümetlerse toplum değerleriyle uyumlu politikalar geliştirmektedirler. Gelişmekte olan bir devlet için bilhassa Avrupa Birliği, NATO'dan daha çok kuram, pratik ve kültür değerine sahiptir.[98] Hyde-Price, "Avrupa Birliği, aday devletlerin kendini dönüştürmede başvurabilecekleri bir değerler yuvası durumundadır."[99] Diyerek Batı kurumlarının Doğu Avrupa bünyesinde barış taraftarı bir birliğin destekçisi olacağını söylemektedir. Price'a göre çok yönlü kuramların ve demokratikleşmenin geleceği birbiriyle bağlantılıdır.[100]

Doğu Avrupa coğrafyasında demokrasinin yerleşebilmesi ve devletler topluluğunun oluşturulabilmesi NATO'nun genişlemesi açısından temel sebeptir. NATO, barış ve demokrasi için çaba gösterenlerin ödüllendirilmesi gerekliliğine

---

[96] Karen Henderson, *Back to Europe: Central and Eastern Europe and theEuropean Union*, UCL Press, London 1999.
[97] Adrian Hyde-Price, *a.g.e.*, s. 268.
[98] Karen Henderson, *a.g.e.*, s. 23.
[99] Adrian Hyde-Price, *a.g.e.*, s. 228.
[100] *A.g.e,. s. 228.*

inanmıştır.[101] NATO'ya üye olma ihtimali Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'da asker ve sivil ilişkisini demokratik hale getirerek komşularla da iyi ilişkileri teşvik etmiş, gereken dış güvenlik duygusunu vererek demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunmuştur.[102] NATO'ya girme ihtimalinin yükselmesi, bu örgüte ait değerleri ulusal çıkar tanımında ana faktör haline getirmiştir. Romanya ve Macaristan'ın arasında 1996 Eylül ayında bir anlaşma yapılmıştır. ABD büyükelçisinin gözlemine göre "Antlaşma, tarafların birbirini sevmeleri sonucu değil NATO üyesi olma ihtimalinin artması sebebiyle yapılmıştır." [103]

1.3.5. Sosyal İnşacılık Kuramı ve Dış Politika Anlayışı

"Sosyal inşacılık" ya da sıklıkla kullanıldığı üzere "inşacılık" terimi, Uluslararası İlişkiler disiplininin gündemine ilk kez 1989'da Nicholas Onuf tarafından getirilmiş ve 1990'larda özellikle Alexander Wendt'in çalışmalarıyla yaygınlık kazanmıştır.[104] Giderek artan sayıda Uluslararası İlişkiler çalışanı, çalışmalarını "inşacı" olarak adlandırmakta ve disiplin içinde bir "inşacı dönüş" yaşanıp yaşanmadığı tartışılmaktadır.[105]

Ancak inşacılık; sınırları, kavramsallaştırmaları ve bir kuramın belkemiğini oluşturan ontolojik ve epistemolojik duruşu üzerinde anlaşmaya varılmış sistematik bir uluslararası ilişkiler kuramı olmaktan uzaktır. Dahası inşacılık, uluslararası ilişkilerin gündemine gelmeden önce sosyal bilimlerde oldukça ses getirmiş bir sosyal kuramdır.[106] Genç bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin, kendi kuramlarını meydana getirirken her disiplinin yaptığı gibi sıklıkla kendisinden önce ortaya çıkmış kuramlara ve kavramlara atıf veriyor olduğu gerçeği uluslararası ilişkilere inşacı yaklaşmanın anlamını kavramaya çalışıyorken de öncelikle inşacılığı bir sosyal

---

[101] Sean Kay, "Nato enlargement: Policy, Process, and Implications", Ed. Andrew, Poland 2000, s. 170.
[102] Andrew Michta, "Poland: a linchpin of regional security", ed. Andrew A. Michta, *America's New Allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*, University of Washington Press, Washington 2000, s. 186.
[103] Zoltan Barany, *a.g.e.*, s. 79.
[104] Robert Jackson, *Georg Sorensen*, *Introduction to Intenational Relations: Theories and Approaches*, 4. bs., Oxford University Press, New York 2010, s. 168.
[105] Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, 2. bs. , Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 2.
[106] Robert Jackson, Georg Sorensen, Introduction…,*a.g.e.*, s. 164.

kuram olarak anlamayı gerekli kılmaktadır.[107] Dolayısıyla çalışmanın kuramsal yaklaşımını oluşturan inşacılığın ele alınacağı bu bölümde öncelikle inşacılığın bir sosyal kuram olarak ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır. Bir sonraki başlıkta ise inşacılığın uluslararası ilişkiler disiplinindeki yansıması değerlendirilecektir.

Knud Erik Jorgensen, inşacılığın, bir uluslararası ilişkiler kuramı olmaktan öte ve öncelikle bir "felsefi" kategori olduğunu söylemektedir. "Felsefi" den kastının dünyada verili bulduğumuz olguların ve bu olgulara ilişkin bilgiyi elde edişimizin doğasına ilişkin ontolojik ve epistemolojik kavrayışlar olduğunu söyleyen Jorgensen, inşacılığın ne olduğunu anlamak için bu noktadan hareket etmenin gerekli olduğunu berlirtmektedir.[108] Aron Ben-Ze'ev'den aldığı şemayı başlangıç noktası yapan Jorgensen, edenin (agent) dünyayla ilişkisine dair ontolojik ve epistemolojik olarak üç farklı duruştan söz eder: Edenin ne ontolojik ne de epistemolojik olarak dışarıda gördüğümüz dünyayı etkileyebileceğine inanan "naif realizm"; edenin ontolojik olarak dışarıda gördüğümüz dünyanın varlığına etkide bulunamayacağına ancak ona ilişkin bilgisini inşa edebileceğine inanan "inşacı realizm"; edenin hem ontolojik hem de epistemolojik olarak dışarıda gördüğümüz dünyayı inşa edebileceğine inanan "inşacı idealizm". İnşacılığın felsefi pozisyonunu anlamaya çalışırken Antik Yunan'a kadar geri giden ve dolaylı olarak uluslararası ilişkiler disiplininde de ilk büyük tartışmayı oluşturacak olan idealizm-realizm karşıtlığına yer veren Jorgensen, inşacılığı idealizm başlığı altına yerleştirmektedir.[109]

Jorgensen'in felsefi kategorilerini oluştururken açıkça işaret ettiği gibi "eden" (agent) ve "yapı" (structure) arasındaki ilişki ve bu ilişkiyle bağlantılı olarak edinilen ontolojik ve epistemolojik duruşlar, inşacılığın ne olduğunu anlamaya çalışırken öncelikle açıklığa kavuşturulması gereken unsurlar olarak belirmektedir.

---

[107] Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf ve Paul Kowert, "Constructing Constructivism", Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf ve Paul Kowert, *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 6-7.

[108] Knud Erik Jorgensen, "Four Levels and a Discipline", Eds. Karin M. Fierke ve Knud Erik Jorgensen, Constructing International Relations: The Next Generation, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 38.

[109] Jeffrey T. Checkel, "Constructivism and Foreign Policy", Eds. Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Publishing, Oxford 2008, s. 72.

İnşacılar en genel ifadeyle dünyanın sosyal olarak inşa edildiğine inanmaktadırlar. Dünyanın "sosyal" olarak inşa edilmesinden kasıt ise düşüncelerin, söylemlerin, normların, kimliğin, sosyalizasyonun, tartışma ve ikna süreçlerinin etrafımızda "dünya" olarak gördüğümüz ve özelliklerini veriliymişçesine kanıksadığımız "gerçekliğin" oluşumunda etkili olmalarıdır. Bu etki tek taraflı olmaktan ziyade eden ve yapı arasında sürekli bir etkileşim yani sürekli birbirini inşa etme süreci olarak anlaşılmalıdır. Ne edenler (örneğin bireyler, devletler, devlet-dışı aktörler) ne de bu edenlerin içinde yer aldığı yapı (örneğin uluslararası sistem) verili ve değişmezdir. Aksine edenler ve yapı arasındaki sürekli etkileşim, onları değişen ve dinamik unsurlar haline getirmekte ve asla sona ermeyecek daimi bir oluşma hali içinde tutmaktadır. Diğer bir deyişle inşacılar edene veya yapıya ontolojik olarak bir üstünlük vermezler. Biri diğerinden üstün olmaksızın inşacılar eden ile yapı arasında karşılıklı olarak birbirini inşa edici bir ilişki olduğuna inanmaktadırlar. [110]

İnşacılara göre insanlar kendi sosyal dünyalarını kendileri yaratan özgür edenlerdir. İşaret etme, işaretleri yorumlama ve cevap verme döngüsü içinde öznelerarası anlamların dolayısıyla kimliklerin ve çıkarların oluşmasına yol açmaktadırlar. Yani insanlar sözleri ve eylemleriyle niyetlerini belirtirler; duyduğu sözleri ve gördüğü eylemleri yorumlarlar, onlara anlam atfederler; cevaben sözler ve eylemler üretirler. İnsanı "eden" haline getiren içinde aktif olarak varolduğu bu süreçtir. Ancak edenler, aynı zamanda, yarattıkları sosyal dünyanın yapısı tarafından da kısıtlanmaktadırlar. Jennifer Sterling-Folker bu düşüncenin en önemli temsilcisinin Karl Marx olduğunu belirtmektedir. "İnsanlar tarih yaparlar ancak kendi seçtikleri şartlar içinde değil" sözünü söyleyen Marx'ın bu tutumu postmodernizm, eleştirel kuram ve feminist kuram gibi uluslararası ilişkiler kuramları içine de giren pek çok paradigmayı çeşitli ölçülerde etkilemiştir. Ancak bu düşünceyi kuramsal çerçevesinin merkezine oturtarak anaakım uluslararası ilişkiler düşüncesine ekleyen inşacılık olmuştur.[111]

---

[110] Andrew Bradley Philips, "Constructivism, International Relations Theory for the Twenty-First Century", Ed. Martin Griffiths, Routledge, Oxon 2007, s. 62-63.

[111] Jennifer Sterling-Folker, "Constructivist Approaches: Constructivism", Ed. Jennifer Sterling-Folker, *Making Sense of International Relations Theory*, Lynne Rienner Publishers, Colorado 2006, s. 116-117.

Bu noktada uluslararası ilişkiler disiplinine inşacılığı tanıtan kuramcılar olarak gerek Nicholas Onufun gerekse Alexander Wendt'in eden ve yapı ilişkisini ve yapının kendisini açıklamak için sıklıkla referans verdikleri ve inşacılığı "üçüncü yol" olarak tasnifleyen Emmanuel Adler'in merkezi önemde gördüğü "yapılandırma kuramı"na (structuration theory) da değinmek gerekmektedir.[112] Sosyal kuramın önde gelen temsilcilerinden olan ve yapılandırma kuramının da kurucusu olan Anthony Giddens'a göre edenler bir eylemde bulundukları anda ve eylemleri aracılığıyla o eylemi gerçekleştirmelerini sağlayan yapının koşullarını tekrar üretmektedirler. Yapı, pratiklerin yeniden üretilmesinin hem aracı hem de sonucudur. Giddens'a göre edenler, yapısal olarak bağlanmış değillerdir. Yapıyı sadece kısıtlayıcı bir unsur olarak görmek yerine hem kısıtlayıcı hem de izin verici bir unsur olarak algılamak gerekmektedir. Kimlikleri, hakları ve sorumlulukları olan edenler hem kurallara göre hem de bilinçli olarak en genel tabiriyle çıkarlarına göre hareket etmektedirler.[113]

İnşacılığın ontolojik temelini anlamak için ise, Audie Clotz ve Cecelia Lynch'in inşacı ontolojinin üç dayanağı olduğunu belirttikleri "öznelerarasılık" (intersubjectivity), "bağlam" (context) ve "güç" kavramlarını açıklamak faydalı olacaktır. İnşacılığa göre yapıların ve edenlerin oluşumunda öznelerarası yani en azından iki kişi tarafından paylaşılan anlamlar rol oynamaktadır. Birden fazla kişi arasında paylaşılan belirli anlamlar zaman içinde sabit hale gelirler ve inşacıların "kurum" ve sonra da "yapı" adını verdikleri düzenleri oluşturmaktadırlar. Bazı pratikler ve anlamlar, dönem dönem diğerlerine üstünlük kursa da inşacılık en istikrarlı yapıların bile dönüşebileceğini iddia etmektedir.[114]

İnşacılar, öznelerarası anlamların zamana, mekâna ve baskın paradigmalara göre değişeceğini düşündükleri için cevaplarını aradıkları soruları tarihsel, sosyal ve mekânsal bir bağlam içine yerleştirmektedirler. Dolayısıyla indirgemeci, özcü ve

---

[112] Emmanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, C. 3, No: 3, 1997, s. 324-325.
[113] Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, 3. bs., University of California Press, Berkley, Los Angeles 1986, s. 1-10.
[114] Audie Clotz ve Cecelia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, M. E. Sharpe, New York 2007, s. 7-8.

statik kavramsallaştırmalardan uzak durmaya çalışmaktadırlar. Değişimin ise doğrusal ve teolorjik olduğuna inanmazlar. Farklı anlamlar, birbirleriyle rekabet eder halde aynı ya da farklı coğrafyalarda aynı anda varolabilirler. [115]

İnşacıların "güç" kavramından anladıkları ise uluslararası ilişkilerin anaakım paradigmalarının anladığından oldukça farklıdır. İnşacılar belli pratiklerin belli bağlamlarda neden ve nasıl varolduğunu ve varolmaya devam ettiklerini sorgularlar. Baskın konumdaki öznelerarası anlamlar "güçlü" kabul edilir çünkü hem kimlikleri ve çıkarları hem de davranışların yorumlanacağı genel çerçeveyi o anlamlar oluşturmaktadırlar. İnşacılara göre her birey eden olduğu müddetçe güce sahiptir çünkü pratikleriyle öznelerarası anlamları güçlendirebilir ya da zayıflatabilirler. İnşacılar için güç, söylemleri yeniden kurabilmek ve pratikleri biçimlendirebilmek anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla güç, inşacılar için herhangi bir kapasiteye sahip olmaktan ziyade ilişkiler dâhilinde anlaşılabilecek bir unsurdur.[116]

Diğer taraftan inşacılığın ontolojik pozisyon olarak sessizliği tercih ettiği görüşü de bulunmaktadır. Bu görüşe göre inşa edilmekte olan bilgimizin ötesinde bir dünyayı asla kesinlik ölçüsünde bilemeyeceğimizi söyleyen inşacılık dolayısıyla dünyada gördüklerimizin gerçekliğinden asla emin olamayacağımıza inanmaktadır. Gerçekler, günlük hayatlarımızda üzerine konuşmak ve konuştuğumuz yönde davranmak suretiyle bir kavrayış geliştirerek inşa ettiğimiz şeylerdir. Öyleyse inşacılığın ontolojisinden bahsetmek aslında inşa süreci içinde bulunan belirsizliklere atıf yapmak anlamına gelmektedir. Belirsizlik halinin ontolojik bir pozisyon olarak algılanamayacağı düşüncesi, inşacılığın gerçekliğin "gerçekliği" ve aslında gerçekliğin "ne" olduğu konusunda sessiz kaldığı yorumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[117]

Ancak Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın her inşacının mutlaka referans verdiği ve inşacılığı bir sosyal kuram olarak ilk kez sistematik olarak ele alan "The

---

[115] *A.g.e.*
[116] *A.g.e.*
[117] Ian Burkitt, "Relations, Communications and Power", Eds. Irving Velody ve Robin Williams, *The Politics of Constructionism*, Sage Publications, 1998, London, Thousand Oaks, New Delhi s. 121-122.

Social Construction of Reality" başlıklı eseri bahsedilen anlamda bir gerçekliğin zaten mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Berger ve Luckmann'a göre günlük hayatımızda gördüğümüzden ve tecrübe ettiğimizden başka bir gerçeklik yoktur. Günlük hayatımızın gerçekliği kendi varlığının dışında başka bir kanıta ihtiyaç duymaksızın orada öylece durmaktadır. Anlaşılması gereken ise öznel anlamların nasıl nesnel gerçeklikler haline dönüştüğüdür. Bu dönüşümü anlamaya çalışırken ise esas üzerinde durulması gereken gerçekliğe dair kuramsal yaklaşımlar değil mitolojik bile olsa o topluluğun üyeleri için gerçeğin ne olduğudur. Dolayısıyla gerçekliğin aranacağı yer günlük hayatın içinde neyin gerçek olduğuna ilişkin genel kanaattir.[118]

Audie Clotz ve Cecelia Lynch, inşacı epistemoloji için bilinmesi gereken ana kavramları ise "yorumlama" ve "nedensellik" olarak belirlemektedir. Ontolojik olarak yapının ve edenin birbirlerini karşılıklı olarak ve biri diğerine üstün olmaksızın kurduklarını varsaymak nesnel gerçeklerin varlığına şüpheyle yaklaşılmasına yol açmaktadır. İnşacılar, gerek araştırma yapılacak konunun seçimi, gerekse delil toplama açısından yorumlama düşüncesine bağlıdırlar. Ancak yorumlamanın sınırları konusunda anlaşmış değillerdir. Bu durumda Audie Clotz ve Cecelia Lynch, inşacıları çalışmalarına göre pozitivizmden post-pozitivizme uzanan bir spektrum içinde görmektedirler. Bir inşacı, istikrar kazanmış anlamlar olarak gerçeklik üzerinde (örneğin insan hakları) çalışıyorsa pozitivist uca yakındır. Epistemolojik olarak pozitivist yaklaşıma sahip olanlar sosyal gerçekler olarak normlar üzerine eğilerek bu normlar arasındaki ilişkileri ve normların özelliklerini tarif etmeye ve açıklamaya çalışmaktadırlar. Post- pozitivist uca kaydıkça ise inşacılar sosyal gerçeklerin özüyle daha az ilgilenerek "temsiller" kavramıyla ifade ettikleri üzere örneğin insan haklarının zaman ve mekâna bağlı olarak farklı temsillerini ve bu temsillerin nasıl istikrarsız olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar. Post-pozitivist yaklaşıma kayıldıkça bilgiler nesnel tarihsel gerçeklikler olarak değil güçle iç içe geçmiş şekilde hakikat iddiası olarak algılanmaya ve bir hakikat rejimi oluşturmanın aracı olarak anlaşılmaya başlarlar.[119]

---

[118] Peter Berger ve Thomas Luckmann, *The Social Consruction of Reality*, Penguin Books, Middlesex 1991, s. 27-30.
[119] Audie Clotz ve Cecelia Lynch, *a.g.e.*, s. 11-12.

İnşacılık içinde pozitivizme yakın duranlar her ne kadar ilişkiler arasında kanun bulmak fikrine karşı çıksalar da açıklamalarının geniş bir ampirik çerçevede uygulanabilirliğine inanmaktadırlar. "Açıklamaktan" çok "anlamak" üzerine yoğunlaşan post-pozitivistler ise daha bağlamsal açıklamalar ve belirli örnek olaylar üzerinden açıklamalar yapmaya çalışmaktadırlar. İnşacıları kendi aralarında bölen en önemli çizgilerden biri olan "kurucu" ve "nedensel" kamplar arasındaki ayrım da bu bağlamda anlaşılabilir. Kurucu kamptakiler bir şeyin "nasıl" mümkün hale geldiği sorusuna cevap ararken nedensellik kampındakiler "neden" sorusunun cevabını açıklamayı amaçlamaktadırlar. Steve Smith'e göre ise inşacılık, kurucu ve açıklayıcı kuramlar bağlamında kategorize edilmek istendiğinde açıklayıcı olmaktan çok kurucu bir kuram olarak belirmektedir.[120] Ancak bu farklılıklar iki kamp arasında bütünüyle bir uyuşmazlık olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Audie Clotz ve Cecelia Lynch'e göre davranışları açıklamak anlamları yorumlamayı gerektirdiği gibi dili anlamak da bir ölçüde eylemi açıklamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla inşacılığın epistemolojisi içinde yapılan bu tartışmada iki kamptan birinin diğerine üstünlüğünü ilan etmenin gereği yoktur.[121]

Sterling-Folkler da epistemolojik olarak inşacılar arasında hem pozitivizme hem de post-pozitivizme bağlı olanlar bulunduğunu ve inşacıların bu sebeple pozitivizm ile post-pozitivizm arasında bir orta yol bulmaya çalıştıkları şeklinde algılandıklarını söylemektedir. Ancak Sterling-Folkler'a göre inşacılığı uluslararası ilişkiler disiplini içinde ayrı kılan özelliği metodolojisi ya da epistemolojisi değil disiplinde gündeme getirdiği kolektif kimlik oluşumu ve kültür gibi sosyalizasyon süreçlerine dikkat çeken kavramlardır.[122]

Jeffrey T. Checkel de tek bir inşacılık olmadığını belirterek farklı ekollerin farklı inşacılık anlayışlarından bahsetmekte ve özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa ekollerinin ayrıldıkları noktalar üzerinde durmaktadır.[123] Checkel, ABDli yazarları kastettiği Kuzey Amerika ekolünün pozitivist bir çizgisi olduğunu, tümdengelimci ve

---

[120] Anthony D. Smith, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ü. Oskay.), Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, s. 26-27.
[121] Audie Clotz ve Cecelia Lynch, *a.g.e.*, s. 14-15.
[122] Jennifer Sterling-Folker, *a.g.e.*, s. 118.
[123] Jeffrey T. Checkel, *a.g.e.*, s. 72.

neden-sonuç ilişkilerine dayalı bir inşacılık anlayışına sahip olduklarını ve bu sebeple disiplinde "konvansiyonel inşacılar" olarak adlandırıldıklarını söylemektedir. İnşacı Kuzey Amerika ekolünün odak noktası normlar ve her zaman olmasa da kimlik sorunsalıdır. Checkel'in post-pozitivist ve yorumsamacı olduğunu söylediği Avrupa ekolü ise sosyal gerçekliğin kurulmasında dilin rolüne odaklanmakta ve tümevarımcı bir araştırma çizgisi takip etmektedir. Bir başka ifadeyle konvansiyonel inşacılar "ne" ve "neden" sorularını sorarken yorumsamacı inşacılar "nasıl" sorusunu sormaktadır.[124]

Metot konusunda da inşacılar oldukça geniş bir metodolojik perspektiften yararlanmaktadır. İnşacıların pozitivizmden post-pozitivizme kadar uzanan geniş spektrumda bulundukları çizgiye göre[125] kullandıkları metot da değişebilmektedir. Söylem çalışmaları, eleştirel çalışmalar ve örnek olay incelemesi çalışmaları inşacıların en çok kullandıkları metotlardır. [126] Andrew Bradley Philips de metodolojik olarak inşacılığın geniş bir çerçeveye sahip olmasının ötesinde eklektik bir çerçevede de görülebileceğini ifade etmektedir. Karşılaştırmalı tarih çalışmaları, etnografik araştırmalar, kantitatif ve kalitatif içerik analizlerinin yukarıda bahsedilen yöntemlerle birlikte ve ayrı ayrı inşacılık tarafından kullanıldığını belirtmektedir.[127]

2.3.5.1. Sosyal İnşacılık Kuramının Genel Varsayımları

Bu bölümde belirli bir disipline ait müstakil bir kuram olmayan inşacılığın uluslararası ilişkiler disiplini içinde nereye konumlandırıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde inşacılığı anlamak için öncelikle disiplinin büyük tartışmaları temel alınacak ve inşacılığın özellikleri bu tartışmalarda aldığı pozisyonlarla bağlantılı olarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

---

[124] *A.g.e.*
[125] Vendulka Kubalkova, "Toward an International Political Theology", Ed. Pavlos Hatzopoulos ve Fabio Petito, *Religion in International Relations: The Return from Exile*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 85.
[126] Vendulka Kubalkova, "A Constructivist Primer," Eds. Vendulka Kubalkova, *Foreign Policy in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 75.
[127] Andrew Bradley Philips, *a.g.e.*, s. 63.

Kuşkusuz her kuram ya da her felsefi görüş gibi inşacılık da inşacılık üzerine odaklandıklarını ve/veya inşacı bir perspektifle analiz geliştirdiklerini belirten uluslararası ilişkiler uzmanlarının yazdıklarından ibarettir. Tam da inşacılığın iddia ettiği gibi inşacılık üzerine çalışanların ürettiklerinden/inşa ettiklerinden bağımsız bir inşacı bakış açısı olamayacağı varsayımından yola çıkarak önce inşacılık başlığı altında çalışanların genel varsayımlarından söz edilecek; daha sonra inşacılık perspektifini en çok etkilediğine inanılan Nicholas Onuf ve Alexander Wendt'in inşacılık anlayışlarından bahsedilecektir.

Uluslararası ilişkilerin büyük tartışmalarla ilerlediğine inanılan tarihsel gelişiminde inşacılığın ortaya çıktığı dönemi ve atmosferi anlamak için 1980'lerde etkisini göstermeye başlayan "üçüncü tartışma"ya geri gitmek gerektiği düşüncesi yaygın olsa da üçüncü tartışmanın hangi kamplar arasında olduğuna ve inşacılığın bu tartışma içindeki yerine dair bir uzlaşma bulunmadığı belirtilmelidir.[128] Üçüncü tartışmayı ve ortaya çıkışı genellikle üçüncü tartışma içinde görülen inşacılığı anlamaya çalışırken bu dönemin Soğuk Savaş'ın sona ermekte olduğu yıllara denk düştüğünü hatırlamak yerinde olacaktır. Soğuk Savaş'ın bitişi hem uluslararası politikada hem de bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerde bir şaşkınlık ve istikrarsızlık doğurmuş; bu durum, siyasi ve entelektüel olarak kimlik, müdahale ve çatışma gibi kavramlar üzerine tekrar düşünmek için bir fırsat yaratmıştır.[129] Sadece birer olay olarak değil oluş hızıyla da pek çok uluslararası ilişkiler çalışanını şaşkınlığa uğratarak yeni kuramsal tartışmalar için kapı aralayan bu hızlı tarihsel "değişim", "değişim"i merkezinde tutan kavramlardan biri olarak inşacılığın özellikle dikkat çekmesine yol açmıştır.[130] Hangi kamplar arasında olduğu başlı başına bir tartışma konusu olan üçüncü tartışmanın realizmle globalizm arasında olduğu da iddia edilmekte ve diğer taraftan pozitivizm ve post-pozitivizm arasında olduğu görüşü de bulunmaktadır.[131] Bir başka görüşe göre ise üçüncü tartışma rasyonalistler ve eleştirel kuramcılar arasında gerçekleşmiştir.[132] Üçüncü tartışmanın 1970'ler ve 1980'lerde realizm, pluralizm ve yapısalcılık arasında yaşanan ve "büyük

[128] Vendulka Kubalkova, *a.g.e.*, s. 13-14.
[129] Audie Clotz ve Cecelia Lynch, *a.g.e.*, s. 3.
[130] Jennifer Sterling-Folker, *a.g.e.*, s. 115.
[131] Anthony D. Smith, *a.g.e.*, s. 14.
[132] Andrew Bradley Philips, *a.g.e.*, s. 62.

tartışma" olarak adlandırılamayacak bir paradigmalararası tartışma olduğu düşüncesi de bulunmaktadır.[133]

Maja Zehfuss'a göre inşacılığı büyük tartışmalar bağlamında anlamaya çalışmanın ve büyük tartışmalar içinde farklı yerlere konumlandırmanın arkasında "büyük tartışmalar"la ilerlediğine inanılan uluslararası ilişkilerin inşacılığın ortaya çıkışıyla beraber yine bir tartışma içine girdiği inancı yatmaktadır. Zehfuss inşacılığın içinde yer aldığına inanılan tartışmanın rasyonalizm-inşacılık tartışması ve/veya inşacılığın rasyonalizmle daha radikal olan akılcılık (reflektivizim) ve görececilik (relativizm) arasında bir orta yol olup olamayacağı tartışması olduğunu ifade etmektedir. [134]

Smith'e göre de inşacılık üzerinde yaygın olarak birleşildiği üzere, kendisini bilinçli bir şekilde rasyonalizm ve akılcılık arasında konumlandırmaktadır. Smith, neo-realizm ile neo-liberalizm arasındaki tartışmanın sentezine verilen isim olarak rasyonalizmi benimsemekte ve rasyonalizmin pozitivist epistemolojisinin disiplinde ana akım konumunda olduğunu belirtmektedir.[135] Akılcılık yaklaşımları birleştiren şey ise Smith'e göre ortak noktalarından ziyade rasyonalizmin epistemolojisine karşı takındıkları tavırdır. Postmodern, feminist ve eleştirel kuramları içine alan akılcılık, dünya hakkında güvenilebilir bilgiye erişme yolları üzerine duyduğu epistemolojik kuşku nedeniyle yeterince bilimsel olmadığı yönünde suçlamalara hedef olmakta; bu da akılcılığı disiplinin ana akımının dışında bırakmaktadır. [136]

İnşacılığın bu orta yolcu yaklaşımına Wendt'ten örnek veren Smith, Wendt'in rasyonalist geleneğin liberal kanadıyla akılcı geleneğin inşacı kanadını birleştirme amacında olduğunu söylemektedir. Smith'e göre ılımlı ve ince bir inşacılık peşinde olan Wendt özellikle de sosyal inşacılığı postmodernizm ile eşitleyerek radikal bir inşacılık geliştirmeye çalışanlara karşı orta yolu bulmayı

[133] Steve Smith, *Introduction, International Relations Theories*, Eds. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 4.
[134] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 2.
[135] Steve Smith, *a.g.e.*, s. 41.
[136] Emmanuel Adler, *a.g.e.*, s. 319.

denemektedir.[137] Wendt'in epistemolojik olarak pozitivizmle ontolojik olarak ise post-pozitivistlerle aynı safta olması Smith'e göre bunun bir göstergesidir.

Emmanuel Adler de inşacılığın bir orta yolu bulma çabası olduğu fikrini paylaşmaktadır. Adler, rasyonalistleri, realistler, neorealistler ve neoliberal kurumsalalar olarak; yorumsalcı epistemolojiye sahip olanları post modernistler, post yapısalcılar, Frankfurt Okulu'unu takip eden eleştirel kuramcılar ve feministler olarak kategorize ettikten sonra rasyonalistler ile epistemolojik olarak yorumsalcılar arasında, uluslararası gerçekliğin doğası ve akademisyenlerin bunu nasıl açıkladığı üzerine bir tartışmadan bahsetmektedir. Kuramsal tartışmaların yarattığı karmaşa içinde inşacılığın uluslararası ilişkilere yapacağı katkıya ilişkin bir belirsizlik doğduğunu söyleyen Adler'e göre inşacılığın misyonu bu iki kamp arasında orta yolun mümkün olduğunu göstermektir.

Adler, inşacılığın disiplinde açtığı tartışmanın yeni bir toplumcu anlayışı da beraberinde getirdiğine inanmaktadır. Adler, analiz seviyesi ve ontolojik temel olarak toplulukların kabul edilebileceğini belirtmekte, bunun eden ve yapı ilişkisinde yeni bir açılım olabileceğini iddia etmektedir. Adler, bireye, değişimin mikro sebeplerine, normatif bir hedef olarak kozmopolitan bir topluma vurgu yapan liberal-rasyonalist yaklaşım ile değişimin makro sebeplerine vurgu yapan, değişimi topluluk seviyesinde tespit etmeye çalışan, moral yaşamın ancak topluluk içinde gerçekleşebileceğine inanan normatif ve toplulukçu yaklaşımların birleştirilebileceğini söylemektedir.[138]

Ne var ki Smith, inşacılığın disiplinde bir orta yol olarak görülmesini doğru bulmadığını söylemektedir. [139] Smith'e göre inşacılık, akılcılık olmaktan çok rasyonalisttir. Smith, Wendt'in çalışmalarını da açık bir şekilde epistemolojik olarak rasyonalist bulunmaktadır.[140] Gerek epistemolojik gerekse metodolojik olarak Smith, inşacılığı rasyonalizme özellikle de rasyonalizmin neoliberal kurumsalcılık yanına yakın bulmaktadır. Wendt'i de kendisini konumlandırdığını iddia ettiği pozisyona

[137] *A.g.e.*
[138] *A.g.e.*
[139] Steve Smith, *a.g.e.*, s. 41.
[140] *A.g.e.*, s. 42.

konumlandıramamakla ve inşacılıkla dış politika analizi arasında aktör olarak devleti merkeze yerleştirmek ve dış politika davranışında iç etkenlere yer vermemek suretiyle bağ kuramamakla eleştirmektedir.[141]

İnşacılığı disiplinin kuramsal tartışmaları içinde belli kanatlara yakın ya da uzak olarak konumlandırmak inşacılığın farklı disiplin çalışanları tarafından farklı yorumlanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla tek bir tür inşacı olmadığı gibi inşacıların hangi kategoriler altında toplanabileceğine dair de tek bir görüş bulunmamaktadır. Steve Smith, inşacıların tek bir gruptan oluşmadığını çeşitli şekillerde kategorize edilebileceğini söylerken bu kategorizasyonları yapan disiplin çalışanlarına referans vermektedir. Ruggie; Durkheim ve Weber'i takip eden gruba neoklasik inşacılar, modernizmle epistemolojik bir ayrıma giden ve Nietzsche, Foucault ve Derrida'yı takip eden gruba postmodernist inşacılar; bilimsel realizme bağlı kalanlara ise doğal inşacılar demektedir. Adler ise[142] inşacıları modernistler, kural-temelciler, anlatı bilinçliler ve postmodernistler olarak dörde ayırmaktadır. Katzenstein, Keohane ve Krasner için ise[143] konvansiyonel, eleştirel ve postmodern olmak üzere üç grup inşacı bulunmaktadır. [144] İnşacılara ilişkin bir başka kategorizasyon denemesinde ise Ralph Pettman, muhafazakâr inşacılar, kural-temelli inşacılar, sağduyucu inşacılar ve postmodernist inşacılar ayrımlarını yapmaktadır. Pettman'ın bu ayrımlarına rehberlik eden ise rasyonalizme olan yakınlıklarıdır. Buradaki sıralamaya göre, muhafazakâr inşacılar hiperrasyonalist, postmodernistler ise radikal biçimde rasyonalizmin dışındadırlar.[145]

Tüm bu farklı kategorizasyonların işaret ettiği inşacılığın ontolojik ve epistemolojik yaklaşımları üzerinde bir fikir birliği olmadığı gibi aralarında çizilen ayrım çizgilerinin de her zaman aynı ölçüdeki farklılıklara işaret etmediği ortaya çıkmaktadır. Yine buradaki ayrımların bazılarının genel olarak sosyal bilimlerdeki

---

[141] *A.g.e.*, s. 44.
[142] Emanuel Adler, *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations*, Routledge, Oxon 2005, s. 335-336.
[143] Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner: "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, C. 52, No: 4, 1998, s. 675-678.
[144] Steve Smith, *a.g.e.*, s. 39-40.
[145] Ralph Pettman, "Commonsense Constructivism and Foreign Policy: A Critique of Rule-Oriented Constuctivism", Ed. Vendulka Kubalkova, *Foreign Policy in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 256-257.

ayrımlarla alakalı olduğunu, doğrudan inşacılığın içindeki bir anlaşmazlık olarak görülmemesi gerektiğini düşünmek de mümkündür. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, çalışmanın inşacılar arasındaki bu farklılıklar üzerinde durmayacağıdır. İnşacılığı disipline tanıtan kuramcıların bile aralarında farklılıklar olduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu çalışmanın bu kavramlardan herhangi birinin altına yerleştirilmesi çabasında da bulunulmayacaktır.

İnşacılara göre maddi yapıların sosyal olarak bir anlam ifade edebilmesi, ancak özneler arasında paylaşılan anlamlar vasıtasıyla olmaktadır. Bu, inşacıların maddi gerçeklikleri reddettikleri anlamına gelmemektedir. Ancak maddi gerçekliklerin ifade ettiği anlamın sosyal etkileşimlere bağlı olarak oluştuğuna işaret etmektedir. Örneğin, nükleer silahların uluslararası sisteme tehdit oluşturduğu düşüncesi ya da diğer devletler açısından nötr bir gerçekliği ifade edip etmemesi aktörlerin çıkarlarına ve kimliklerine bağlı olarak anlam kazanacaktır. Bu, nükleer silahların her zaman kaçınılmaz şekilde ve tüm devletler için bir tehdit oluşturduğu bakışıyla çatışan bir bakış açısıdır.[146] Dolayısıyla inşacılar için örneğin "güvenlik" askeri kapasitelerin dağılımıyla belirlenen nesnel bir gerçeklik değil tarihi olarak ortaya çıkan sosyal bir inşadır.[147] Keza Wendt'in üzerinde durduğu gibi anarşi de verili bir durum değil devletlerin oluşturduğu ve dolayısıyla değiştirebilecekleri bir özelliktir. Bu durum çıkarlar için de geçerlidir. Devletlerin çıkar temelli siyaset yaptıkları doğru olabilir ancak devletlerin çıkarları tıpkı kimliklerinin değiştiği ve yeniden kurgulandığı gibi değişmekte yeniden kurgulanmaktadır. Bu noktada inşacılık değişen pratiklerin etkilerini ve anlamını anlamaya çalışarak bağımsız değişkenleri açıklamak üzere ampirik bir bakış açısı kullanan pozitivizmin epistemolojisine karşı çıkmış olmaktadır.[148] Egemenlik de ancak öznelerarasında paylaşıldığı zaman anlam kazanan bir kurumdur. Her ne kadar egemenliği içinde yaşadığımız dönemdeki haliyle kabul etsek ve sorgulamasak da egemenlik inşacılar için bir kere oluşmuş özellikleri belirlenmiş ve öylece sabit kalacak bir kavram değil

[146] Andrew Bradley Philips, *a.g.e.*, s. 62.
[147] Audie Clotz ve Cecelia Lynch, *a.g.e.*, s. 17.
[148] Maja Zehfuss, *Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwil, Constructing International Relations: The Next Generation*, M. E. Sharpe, New York 2001 , s. 3-4.

pratiklerle sürdürülen bir oluşum halidir. Pratik, Wendt'e göre inşacılığın eden-yapı meselesinin temelinde yatmaktadır.[149]

Özelikle Wendt'in ilgi alanına giren ve eden-yapı meselesine de ışık tutacak kimlik kavramı da inşacılar için merkezi önemdedir. Sosyal yapılar, inşacılara göre tek başına kimlik için yeterli bir altyapı değildir. Edenler ve davranışları da hesaba katılmalıdır. İnşacılara göre edenler yalnızca kendi dünyalarını anlamlandırmaya ve onun içinde yaşamaya çalışan insanlar değil aynı zamanda diğer edenlerle iletişim kurmaya çalışan aktif varlıklardır. Bu iletişim süreci de dünyayı anlamlandırma sürecinin parçasıdır.[150] Üstelik bilişsel psikolojinin de işaret ettiği üzere insan zihni kendini tanımlayabilmek için kendisi ve kendi dışında kalan ötekiler arasında ayrım yapmaktadır. Bunu, karşısındakiler hakkında bilgi sahibi olmasına gerek olmadan herhangi bir sosyal etkileşimde bulunduğu her anda yapmaktadır. İnşacılara göre bireyler için geçerli olan bu bilişsel süreç toplumların ulusal kimliklerini oluşturmalarında da geçerlidir. Özellikle kriz anlarında kimlikler daha güçlenecek ve karşı tarafın kimliğiyle kendi kimliği arasındaki uçurum daha da büyüyecektir. Dolayısıyla verili ve sabit bir kimlikten bahsetmek mümkün değildir.[151]

İnşacılar için özellikle bir sonraki bölümde Onuf'un inşacılık anlayışında detaylı olarak görülebileceği gibi bir başka önemli kavram da kurallardır. Bir inşacı için bütün kurallar her zaman aynı anda hem oluşturucu hem düzenleyicidir.[152] İnşacılığın temsilcilerinden olan Kratochwill kuralların dünyamızın dokusu olduğunu, insanların anlamları paylaşmalarına, birbirleriyle iletişim kurmalarına, bazı iddiaları eleştirmelerine ve bazılarını meşru kabul etmelerine izin veren araçlar olduğunu söylemektedir.[153]

---

[149] Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, C. 46, No: 2, 1992, s. 412.
[150] Paul Kowert, "Agent Versus Structure in the Construction of National Identity," Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf ve Paul Kowert, *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 102-104.
[151] Paul Kowert, *a.g.e.*, s. 102-104.
[152] Nicholas Onuf, "A User's Manual", Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 59.
[153] Adriana Sinclair, *International Relations Theory and International Law*, Cambridge University Press, New York 2010, s. 19.

Kratochwill için bir iletişim sürecinde en önemli olan şey bir tartışmanın başlangıç noktasıdır. Bir tartışmanın başladığı noktadaki önermeler ve tartışmanın hangi çerçeveye oturarak devam ettiği tartışmanın karara bağlanmasında hayati önemdedir. Çünkü tartışmanın süreci ve doğası, sonucunu şekillendirir ve tartışmanın mantığı iddialarımızın belli kriterlere uyuyor olmasını gerektirir.[154] Tartışmanın doğası ve süreci, belli bir yol çizer ve akla dayanan kararlarla rastgele yapılmış tercihlerden ayıran da bu yoldur. Ancak bu yol sınırları kesin bir şekilde çizilmiş belirleyici ve sonucu tahmin etmeye yarayacak algoritmik bir yol değildir. Salınımlara, geçmiş kararların etkilerine ve dönüm noktalarında şans unsurlarına da açıktır. Yani bu yollar izleri sürülebilir olmakla beraber en nihayetinde öngörülür değillerdir. Dolayısıyla her sonuç iki faktör tarafından biçimlenmiş olacaktır: Tartışmayı bağlama oturtan anlatının seçimi ve tartışmanın kendisinin doğası ve süreci. Özellikle anlatının belirlenmesi noktasında edenlerin seçiminin başat rol oynadığı açıktır. [155]

1.3.5.1.1. Nicholas Onuf: Sosyal İnşacılık ve Kurallar

Nicholas Onuf, inşacılığı uluslararası ilişkiler disiplininin gündemine getirdiği kitabının önsözüne "bilim bir sosyal inşadır" diyerek başlamaktadır. Kitabının girişinde ise amacının kendi kendine (self-consciously) örgütlenmiş bir disiplin olan uluslararası ilişkileri yeniden inşa etmek olduğunu ifade etmektedir. Onuf'a göre inşacılığın kendisi de bir sosyal inşa olmaktan kurtulamaz. Onuf aynı zamanda inşacılığın en az sosyal gerçeklikleri inşa eden kurumlar ve pratikler kadar politik bir inşa olduğunu da eklemektedir. [156]

Onuf'a göre inşacılık sosyal ilişkileri analiz etmenin bir yoludur. Ancak inşacılığın bir sosyal kuram olması toplumlararasındaki farklılıklar ya da dünyadaki değişim üzerine genel açıklamalar sunmak niyetini taşıdığı anlamına gelmemektedir. İnşacılık, sosyal hayatın birbiriyle sürekli bir etkileşim içinde bulunan yapılarının ve edenlerinin birlikte kurdukları dünyada ilk bakışta birbirleriyle ilgisiz gibi görünen

[154] Nicholas Onuf, *a.g.e.*, s. 59.
[155] *A.g.e.*
[156] Nicholas Onuf, *World of Our Making*, University of South Carolina Press, South Carolina 1999, s. 236.

şeyler arasındaki sosyal ilişkiye ait kuramlar ortaya konulmasını mümkün kılmaktadır. Onuf, inşacılığın bu sosyal ilişkileri nasıl incelediğini ortaya koyarken her inşacı gibi yapı-eden sorununa kurallara ve özellikle de dile büyük önem vermektedir.[157]

Onuf'a göre inşacılığın temel varsayımlardan biri insanların sosyal varlıklar olduğu, sosyal ilişkileri olmaksızın insan haline dönüşemeyecekleridir.[158] Yani, sosyal ilişkiler insanları inşa ederek onları bugün "insan" derken kastettiğimiz varlıklar haline getirmektedir. Aynı şekilde insanlar birbirleriyle ilişki kurarak ve konuşarak doğanın verdiği hammaddelerden bugün içinde yaşadığımız dünyayı inşa ederler.[159] Dolayısıyla Onuf için "eden" her zaman herhangi bir insan anlamına gelmeyebilir. Eden olma durumu bir sosyal durumdur. Kurallar, edenlere seçim yapma şansı vermektedir. Genellikle en yaygın durum kurala uymaktır. Ancak insanlar, seçimleri ve seçimleri sonucunda ortaya çıkabilecek durumlar konusunda düşünebilme bilincine sahiptirler. Dolayısıyla "eden" Onuf'un insan kelimesiyle her zaman birbirini karşılamayabileceğini söylerken belirtmek istediği gibi herhangi bir insan değil eylemleri ve seçimleri hakkında her zaman farkında olmasa da bilinç sahibi olan insandır. Doğanın ve toplumun birlikte ona sunduklarını kullanarak her zaman bu unsurların amacına ulaşmasındaki rolünün tam olarak ne olduğunu anlayamasa da amacı doğrultusunda uğraşmaktadır.[160] "Eden" rasyonel davranmaktadır. Bu, şaşmaz bir şekilde en uygun davranışı yapacağı ya da asla yanılmayacağı anlamına gelmez; seçimini içinde bulunduğu durumda rasyonel olarak algıladığı şekilde yapacağı anlamına gelmektedir.[161] Ancak "edenler" rasyonel olsalar da kendileri ve diğerleri için sonuçlarından haberdar olmadan veya bu sonuçlara aldırmadan seçimler yapmaktadırlar. Bu süreç tıpkı piyasadaki arz talep dengesini rasyonel bir şekilde alışveriş yaparak oluşturan ancak alışveriş tercihleri

[157] Nicholas Onuf, *World of Our Making…, a.g.e.*, s. 58.
[158] *A.g.e.*
[159] *A.g.e.*, s. 59.
[160] Nicholas Onuf, *World of Our Making…, a.g.e.*, s. 60.
[161] Adriana Sinclair, *a.g.e.*, s. 19.

sırasında herkes ve kendileri için doğacak sonuçları düşünmeyen insanlar örneğindeki işler gibidir. [162]

Onuf'a göre insanlar toplumları inşa ederken iki yönlü bir ilişki içinde toplumlar da insanları inşa etmektedir. Toplum ve insan arasındaki bu karşılıklı ve sürekli ilişki, "sosyal kurallar" aracılığıyla kurulmaktadır. Onuf, sosyal kurallar kavramını yasaları da içerecek ancak yasalardan ibaret olmayacak biçimde kullanmaktadır. Kural, insanlara ne yapmaları gerektiğini söyleyen bir ifadedir. İnsanların kurallarla ilişkisi çeşitli şekillerde olabilir. Ancak insanlar bu kurallara uysalar da uymasalar da onları üretseler, değiştirseler ya da bütünüyle ortadan kaldırsalar da kurallar, insanların "pratiklerini" inşa etmektedirler. İnşacılar için "eden" kurallar vasıtasıyla toplumla ilişki kurabilen insandır.[163]

Kurallar ve kurallara bağlı olarak pratikler, edenlerin niyetlerine uygun düşen istikrarlı ancak asla sabit olmayan kalıplar oluşturmaktadırlar. Bu kalıplar, kurumlardır. Kurallar ve pratiklerin kalıpları olarak kurumlar, insanları eden haline dönüştürürler ve edenlerin kendilerini rasyonel olarak ifade edecekleri bir çevre oluştururlar. Bu süreç içinde "eden" içinde seçimlerini yaptığı ortam ve kurumlar değişmektedirler.[164] Tüm bu istikrarlı kurallar, kurumlar ve edenlerin kasıtsızca yol açtığı sonuçlar, topluma dışarıdan bakıldığında kolaylıkla gözlemlenebilecek bir "yapı" sunmaktadır. Gözlemleme yeteneğine sahip edenler bu yapıyı kabul ederlerse o yapı artık kasıtsızca ortaya çıkmış sayılmaz. Değiştirmek istediklerinde ise iradelerini o yönde kullanırlar. Onuf'un anarşiye bakışı da bu çerçevede şekillenmektedir.[165]

Onuf, anarşinin anlamının edenlerin kasıtsız ve kasıtlı seçimlerine bağlı olarak değişeceğini söylemektedir. Anarşi ilk bakışta edenlerin kasıtsız seçimlerinin bir sonucu olarak yönetme işini yerine getiriyor gözükmektedir.[166] Ancak Onuf'a göre edenler, kasıtsız sonuçların genel kalıbını bir kez fark ettikten sonra artık

---

[162] Nicholas Onuf, *A User's Manual…*, *a.g.e.*, s. 258-261.
[163] Nicholas Onuf, *World of Our Making…, a.g.e.*, s. 61.
[164] Paul Kowert, *a.g.e.*, s. 102-104.
[165] Nicholas Onuf, *A User's Manual…, a.g.e.*, s. 236.
[166] Nicholas Onuf, *A User's Manual…, a.g.e.*, s. 245-246.

kasıtsızca davranıyor sayılamazlar. Eğer davranışlarını değiştirmiyor ve davranışlarının sonuçlarını kabul ediyorlarsa bu, o sonuçları tercih ettikleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu durumda anarşi devletler tarafından tercih edilmektedir. Onuf'a göre eğer kasıtsızca ortaya çıkmış sonuçlar edenleri yönetiyor gibi gözüküyorsa bu, bazı edenlerin öyle olmasını istediği içindir. Bazı edenler kendi amaçlarına uyan bu olduğu için bu şekilde dolaysızca yönetiliyor olmaktan memnundurlar. Bu konuda diğer bazı edenlerin ya hiç seçim hakkı yoktur ya da çok az vardır. Anarşi oluşacak şekilde düzenleme yapmak olasılıklardan sadece bir tanesidir.

Onuf'un inşacı düşüncesinin özgün taraflarından belki de en önemlisi, "konuşmak, yapmaktır" düsturudur. Onuf'a göre dünyayı olduğu hale getirmekte en büyük pay "konuşmaya" aittir.[167] Dile verdiği bu merkezi önem, Onuf'un bir sonraki bölümde de görülebileceği gibi Wendt ile arasındaki temel farkı oluşturacaktır. Onuf kendi inşacılığında dilin yerine ilişkin olarak, Kratochwil ve kendisi için dilsel dönüşün merkezi önemde olduğunu, bu hassasiyetin Wendt tarafından paylaşılmadığını söylerken postmodernistlerle arasındaki farka ilişkin de dilin kurduğu sosyal gerçeklikten başka hiçbir gerçeklik olmadığı görüşüne katılmadığını belirtir. [168]

Onuf'a göre sosyal hayatın inşasında merkezi önemde olan "söz edimleri" (speech acts) sosyal etkilerini üç şekilde gerçekleştirmektedir. Bir şey hakkında edenler diğerlerinin kabul edebileceği ya da reddebileceği bir iddiada bulunduklarında bu, eğitici bir söz edimidir. Edenler, diğerlerinin söylediği şeyi gerçekleştirmesini istediklerinde bu, yönlendirici bir söz edimidir. Edenler, diğerlerini ve kendilerini etkileyecek sonuçları olacak şekilde bir vaatte bulunduklarında ise bu, vaat edici söz edimidir. Onuf, bir söz edimi sıklıkla tekrar edildiğinde ve aynı sonucu verdiğinde, bu söz edimiyle bağlantılı olan herkesin bunu bir gelenek olarak algılamaya başlayacağını söylemektedir. Geleneği kuraldan ayırt etmek için ise Onuf, insanların bir geleneği devam ettirme düşüncesinin ardında her zaman aynı şekilde davrandıkları ve bundan sonra da aynı şekilde davranmaları

[167] Paul Kowert, *a.g.e.*, s. 102-104.
[168] Nicholas Onuf, *World of Our Making…, a.g.e.*, s. 87-88.

gerektiği düşüncesinin oluşup olmadığına bakılması gerektiğine ifade etmektedir. Gelenek kurala dönüştükten sonra ise "edenler" kurallara sadece kural oldukları için uymaya başlamaktadırlar. Edenler bir kuralı ne kadar sıklıkla takip ederlerse kural normatif olarak o kadar güçlü hale gelecektir. Kurallar ve normlar resmiyet derecelerine göre birbirlerinden ayırt edilebilirler. Normlar, edenlerin kural olup olmadığını anlayamayacakları ölçüde gayri resmidir; kural olup olmadıkları diğer edenlerin uyup uymamasına bağlı olarak anlaşılır. [169]

Onuf'a göre tıpkı söz edimleri gibi kurallar da bu üç çerçeve içinde gerçekleşmektedir. Kurallar eğitici söz edimleri biçiminde oldukları zaman edenleri dünya konusunda bilgilendirmektedirler. Bilgi vermek normatif değilse de edenlere o bilgiyle ne yapılması gerektiğini söylemek normatiftir. Edenler eğitici kurallara uyarlar çünkü bu kuralların dünyaya ilişkin faydalı bir bilgi içerdiğini düşünmektedirler. Yönlendirici söz edimi biçiminde olan kurallar ise emirler olarak algılanabilir.[170] Sözü söyleyen, edenden belli bir şekilde davranmasını talep eder ve nasıl davranılması gerektiğine dair edenin aklında hiçbir kuşkuya yer bırakmaz. Bu normatif kurallar, genellikle kurala uyulmadığı takdirde sonucun ne olacağını da belirtir. Vaat edici biçimde oluşan kurallarda ise hem sözü söyleyen hem de duyan karşılıklı olarak haklar ve sorumluluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bir edenin sahip olduğu hak diğer edenin sorumluluğu haline gelmektedir.[171] Onuf'a göre uluslararası ilişkilerde eğitici kuralların kendini en açık gösterdiği durum edenlerin kurallardan ve kurallara bağlı pratiklerden oluşan ağlar içinde bulunduğu durumdur. Güçler dengesi buna en anlamlı örnektir.

Yönlendirici kuralların kendini en açık gösterdiği durum, edenlerin bir yönetime ve bir organizasyon zincirine tabi oldukları durumdur. Edenler, kurumlar içinde belli bir emir-komuta zincirinde aslında güçlü devletlerin çıkarlarına uygun davranmaktan başka bir şans bulamazlar. Vaat edici kurallar temelinde biçimlenmiş

[169] Nicholas Onuf, *World of Our Making…, a.g.e.*, s. 60.
[170] *A.g.e.*
[171] Paul Kowert, *a.g.e.*, s. 102-104.

durumlara örnek olarak ise edenlerin diğer edenlerle birlikte belli bir ortaklık içine girdiği örneğin antlaşma imzaladığı durumlar verilebilir.[172]

1.3.5.1.2. Alexander Wendt: Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi

Alexander Wendt, 1992 yılında yazdığı ve inşacılığı tek bir cümleyle açıklamanın en popüler yolu haline gelen "anarşi, devletlerin ondan anladığıdır" başlıklı makalesinde amacının realist-liberal ve rasyonalist-akılcı kamplaşmalar arasında inşacı bir yaklaşım geliştirerek köprü kurmak olduğunu belirtmektedir. Bunu yaparken de sosyolojinin yapılanma ve etkileşimcilik kavramlarından yardım alacağını ifade etmektedir. Böylece, anaakım uluslararası ilişkiler kuramlarındaki iktisadi temelli sistem açıklamalarının yerine kimliklerin ve çıkarların bağımlı değişken olduğu sosyolojik-sosyal psikolojik bir açıklama sunmuş olacaktır. Wendt'in amacı anaakım uluslararası politika kuramlarının ontolojik olarak materyalist olduğu bir disiplinde sosyal bir ontoloji savunusu yapmaktır. [173]

İnşacılığın bir uluslararası politika kuramı olmadığını söyleyen Wendt'e göre inşacı kuram açık uçlu ve aile, devlet ya da kapitalizm gibi her sosyal biçime uygulanabilecek bir kuramdır. Wendt, herhangi bir konu üzerindeki yaklaşımın inşacı olabilmesi için öncelikle analiz birimlerinin ve seviyelerinin ya da edenler ve edenlerin parçası oldukları yapıların tespit edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu noktada Wendt, seçimini devlet-merkezcilikten yana kullanmaktadır. Devletdışı aktörlerin varlığını kabul etmekle birlikte Wendt devletleri hala uluslararası alanda etkileşimlerin ve değişimlerin gözlemlenebileceği birimler olarak gördüğü için temel analiz birimi de devletlerdir.[174]

Wendt'e göre devletler gerçek, bölünmez ve niyetleri olan aktörlerdir. Egemenlik ve toprak hakları vardır. Öncelikle içyapılar tarafından oluşturulmuşlardır. Bu yapıların etkileri gerçektir öyleyse yapıların da gerçek olduğu

---

[172] Paul Kowert, *a.g.e.*, s. 102-104.
[173] Alexander Wendt, "The State As Person in International Theory", *Review of International Studies*, C. 30, No: 21999, s. 370-371.
[174] Alexander Wendt, *a.g.e.*, s. 370-371.

düşünülmelidir.[175] Giddens'ın yapılanma kuramının etkisiyle gözle görülemeseler de yapıların gerçekten varolduğu düşüncesi Wendt'in amprisizmden ayrılışının en belirgin göstergelerinden biridir. Wendt, yapılanma kuramının felsefi temeli olarak bilimsel realizmi kabul etmektedir.[176] Zira bilimsel realizm, görülmeyen birimlerin ve nedensel mekanizmaların da büyük resmi etkilediğini savunmaktadır.[177] Dolayısıyla Wendt'e göre sosyal yapılar sadece zihinlerde yatan ya da maddi kapasitelerle anlaşılabilecek bir şey değil pratiklerle bir süreç içinde ortaya çıkan gerçekliklerdir.[178] Ontolojik olarak post-pozitivist kampa, epistemolojik olarak ise pozitivist kampa yakın duran Wendt için pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji arasında köprü kurmanın yolu da yine bilimsel realizmden geçmektedir.[179]

Wendt, devletleri kendi kendini organize eden kendi kimlikleri ve çıkarları olan homeostatik aktörler olarak görmenin onları devletler sistemine ontolojik olarak öncelemek demek olduğunu da belirtmektedir.[180] Bu da devletler sisteminin hâlihazırda varolan birimler olarak devletlerin etkileşimlerinden oluştuğu anlamına gelmektedir.[181] Wendt, bir noktada sistemik bir uluslararası ilişkiler kuramı geliştirebilmek için devletleri verili kabul etmenin zorunlu olduğunu söylemektedir. Devlete ilişkin hiçbir şeyin uluslararası sistem tarafından inşa edilmediğini söyleyen bireycilere ve devlete ilişkin her şeyin uluslararası sistem tarafından inşa edildiğini söyleyen bütüncülere Wendt'in cevabı, gerçeğin ikisinin ortasında bir yerde olduğudur.[182]

Materyalizmle idealizm arasındaki tartışmada yine iki kamptan da yararlanan Wendt, idealist sosyal kuramın gerçek bir dünya olduğunu reddetmediğini sadece bu gerçek dünyanın materyalistlerin iddia ettiği gibi sadece gözle görülebilir materyallerden oluşmadığını söylemektedir. Wendt, kendi pozisyonunu açıklarken dünyaya ilişkin bağımsız nedensellik ilişkilerinin varlığını ve etkilerini yok

[175] Alexander Wendt, *a.g.e.*, s. 243-244.
[176] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 55.
[177] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 55.
[178] Alexander Wendt, "Constructing International Relations", *International Security*, C. 20, No:1, 1995, s. 74.
[179] Alexander Wendt, *A.g.e.*, s. 90-91.
[180] *A.g.e.*
[181] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 56.
[182] Alexander Wendt, *Constructing International Relations…, a.g.e.*, s. 90-91.

saymadığını ancak insanların bu materyal güçler etrafında oluşturdukları anlamların daha etkili olduğunu savunmaktadır.[183] Benzer şekilde Wendt, neorealizme yeterince yapısal olmadığı eleştirisini yöneltirken, inşacılığın bir yapısal kuram olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Çünkü neorealizm, yapıyı devletlerin davranışlarına indirgemiş, kimliklerini ve çıkarlarını nasıl oluşturduklarını incelememiştir. İnşacılığın neoralizmin yapı anlayışından ayrıldığı nokta yapının sadece kapasitelerin dağılımından değil aynı zamanda sosyal ilişkilerden de oluştuğunu iddia etmesidir.[184]

Wendt'e göre kendi kendine yardım ve güç politikası anarşinin mantıki ya da nedensel bir sonucu değildir. Yani bu kavramlar anarşinin özünün gerektirdiği kaçınılmaz unsurlar değil inşa edilmiş kurumlardır. Bugün kendimizi içinde bulduğumuz dünyanın yapısal bir veri olarak değil bir etkileşim sürecinin sonucu olarak alınmalıdır. Bunu açıklamaya çalışırken Wendt'in kapsamlı bir neorealizm eleştirisi geliştirdiği söylenebilir. Wendt, anarşinin rekabetçi bir güç politikasına yol açacak unsurları içinde barındırdığına itiraz etmemekte ancak ortaya çıkabilecek tek nihai sonuç olarak bu rekabetçi güç politikasına duyulan inanca karşı çıkmaktadır. Wendt'e göre anarşi bir şeyin varlığına değil yokluğuna işaret eden bir kavramdır. Yönetimin yokluğu anlamına gelen anarşi bize varolan şeyin ne olduğu konusunda ipucu vermez. Anarşi bir yokluktur ve yokluklar yapı olamazlar. Anarşiye anlamını veren, bu anarşi içinde yaşayan insanlar ve bu insanların ilişkilerinin yapısıdır.

Wendt, anarşik bir düzen içinde devletlerin güvenliklerinden hiçbir zaman tam olarak emin olamayacakları düşüncesine karşı "güvenlikten hiçbir zaman tam olarak emin olamama" durumunun uluslararası politikaya has bir durum olmadığını günlük hayatlarımızda da hiçbir zaman güvenliğimizden tam olarak emin olamayacağımızı söylemektedir.[185] Gerek uluslararası gerekse ulusal sistem içinde hayatta hiçbir zaman garantinin olamayacağını söyleyen Wendt, anarşinin savaş olmasını daha mümkün kılıyor olmasının her an savaş çıkabileceği anlamına gelmediğini belirtmektedir. Wendt'e göre bir şeyin mümkün olmasıyla olası olması

[183] *A.g.e.*
[184] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 56.
[185] *A.g.e.*

arasında fark vardır. Bu durumda anarşi hiçbir şeyin doğrudan yapısal sebebi olmamaktadır. [186]

Wendt, insanların diğer insanlara ve nesnelere karşı davranışlarının onlar hakkında sahip oldukları anlamlara bağlı olarak şekillendiğini söyler. Devletler de aynı şekilde düşman ve dost gördükleri aktörlere aynı değil farklı şekillerde davranmaktadırlar. Bu noktada Waltz'un geliştirdiği sistemik açıklamadaki gibi anarşi ya da kapasitelerin dağılımı Wendt'e göre hangi devlete nasıl davranılacağını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Anarşik bir ortamda kapasitelerin dağılımı elbette diğer devletler hakkında birer veri olarak önemlidir ancak bu verinin ne anlama geldiği "ben" ve "öteki"nin nasıl oluşturulduğuna kaynaklık eden öznelerarası anlamlara, beklentilere ve bilginin dağılımına bağlıdır. Bu noktada Wendt'in kimlik anlayışına bakmak kaçınılmaz olmaktadır.

Wendt'e göre aktörler kimliklerini kolektif anlamlarla etkileşim dâhilinde kazanmaktadır. Dolayısıyla kimlikler verili ve sabit değil ilişkiseldir.[187] Bir devletin tıpkı bir insan gibi birden fazla ve farklı kimlikleri olabilir; egemen, özgür dünyanın lideri ve emperyal güç gibi. Bunların her biri sosyal ilişkilerle ve sosyal dünyanın yapısıyla alakalı olarak şekillenir ve değişir. Devletlerin her zaman geçerli olan ve tüm davranışların ona göre düzenlediği bir çıkarlar portfolyosu yoktur. Tersine, içinde bulundukları bağlama göre anlam kazanan çıkarları vardır.[188] Wendt, kurumlar için ise görece istikrarlı olan, kimliklerden ve çıkarlardan oluşan "yapılar" tanımlamasını kullanmaktadır. Kurumlar, aktörlerin dünyaya ilişkin algılamalarından bağımsız olmayan bilişsel birimlerdir. Bu, kurumların gerçek olmadığı anlamına gelmez ancak insanların inandıklarından oluştuğu anlamına gelmektedir. Kimlikler ve kolektif bilişsel süreçler karşılıklı olarak birbirlerini oluşturmaktadırlar. [189] Kurumsallaşma da bu durumda kolektif bilinçten bağımsız bir oluşum değil yeni kimlikleri ve çıkarları içselleştirme sürecidir. Kendi kendine yardım da anarşinin doğurabileceği pek çok kimlik ve çıkar yapısından biri olan bir kurumdur. Anarşi

[186] Alxander Wendt, *The State As Person in International Theory…, a.g.e.,* s. 309.
[187] *A.g.e.,* s. 396-397.
[188] Maja Zehfuss, *a.g.e.,* s. 56.
[189] Alexander Wendt, *Constructing International Relations…, a.g.e.,* s. 77-78.

dâhilinde kimlik oluşturma süreci öncelikle ve en önemli olarak kendinin "güvenliği"ni güvence altına almakla ilgilenmektedir. [190]

Ancak, dünya politikasının sosyal olarak inşa edilmiş olması varolan düzenin kolaylıkla değiştirilebilerek farklı bir şekle sokulabilir olduğunu göstermemektedir. [191] Bunun önünde Wendt'e göre iki engel vardır. Birincisi bir sosyal sistem belli davranışları uygun bulup belli davranışları dışlayan bir nesnel gerçeklik izlenimi vermeye başlar. İkincisi, devletlerin varolan yapıyı sürdürmekte çıkarları bulunabilir; alışılmış düzeni, nasıl olacağı belirsiz bir yeni düzene tercih etmeleri gibi. Özellikle bu ikinci tespit, aktörlerin önemli ölçüde karar verme özgürlükleri olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.[192]

Wendt, güç ve çıkar arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırken yapılması gerekenin gücün önemli olmadığını söyleyen gücün önemine değil nasıl kurulduğuna bakmak olduğunu belirtmektedir.[193] Aynı şekilde hiçbir uluslararası ilişkiler uzmanı çıkarların önemli olduğuna ve devletlerin çıkarlarına göre hareket ettiklerine itiraz edemeyeceğine göre Wendt yine önemli olanın çıkarların "nasıl kurulduğu" olduğunu ifade etmektedir. [194] Bu durumda Wendt'e göre çıkarların ne olduğu düşünceler yoluyla oluşturulur; çıkarların dağılımı da güç dağılımını oluşturur. Wendt burada "oluşturmak" kavramından kaçınılmaz bir nedenselliğin tersini anlamaktadır. Bu, düşüncelerin güçten ve çıkardan daha önemli olduğu ya da onlardan bağımsız olarak varolduğu anlamına gelmemektedir. Bu unsurlar birbirlerinin tersi ya da rakibi değil birbirlerinin tamamlayıcısı, etkileyicisidirler.[195]

Bu bölümde dile değinilmediğini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Onuf'un Kratochwil'in ve daha önce işaret edilen sınıflandırmalar çerçevesinde eleştirel ve postmodern inşacıların aksine Wendt dile pay ayırmamaktadır.[196] Maja Zehfuss'a göre de Wendt'in inşacılık içinde en önemli ayırıcı özelliği, aktörlerinin

---

[190] *A.g.e.*, s. 96-97.
[191] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 57.
[192] Alexander Wendt, *Constructing International Relations…, a.g.e.*, s. 96-97.
[193] *A.g.e.*
[194] *A.g.e.*
[195] *A.g.e.*
[196] Maja Zehfuss, *a.g.e.*, s. 58.

"dilsiz" olmalarıdır. Wendt'in aktörleri konuşmak yerine işaret gönderirler, işaretleri yorumlarlar ve yorumları temelinde cevap verirler. Wendt'in aktörleri davranışları üzerine konuşmak yerine doğrudan davranışlarıyla konuşmaktadırlar.[197]

[197] Alexander Wendt, *Constructing International Relations…, a.g.e.,* s. 96-97.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA SURİYE KRİZİ

2.1. Stratejik Derinlik Yaklaşımında Suriye

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem, katı ve statik blok politikalarını geride bırakmıştır. Böylece uluslararası sistem daha dinamik ve geçişken bir yapıya bürünmüştür. Geçmişte bloklararası ilişkilerin zayıf olması nedeniyle kendini dışarıya kapatmak zorunda kalan devletler için bu durum alternatif politikalar üretmek ve çevreleriyle etkileşime geçerek bölgelerinde etkinliklerini artırmak açısından muazzam fırsatlar sunmuştur. Fakat bu durum çeşitli dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Artık tüm devletler dinamik uluslararası sistemde büyük bir hareket serbestliğine sahip olmuştur. Böylece uluslararası sistemde güç dengesinin kendi tarafına dönmesi amacındaki devletler de global ve bölgesel politikalar içerisinde daha etkili olabilme imkanı bulmuşlardır. Eski dışişleri bakanı ve başbakan Ahmet Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş'ı takip eden dönem içerisinde bölgesel politikaların karşılıklı olarak etkileşim sahası daha geniş hale gelerek çok aktörlü bir yapı oluşmuştur.[198] Bu da Türkiye gibi bir devlet için bölgesel etkinliğini artırırken rekabet halinde olacağı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Öncelikle, çevresindeki bölgelerin Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde birer rekabet alanı olması nedeniyle Türkiye'nin bölgesel politikalarını ve Ortadoğu politikalarını Soğuk Savaş parametreleriyle yürütmesi gerek stratejik gerek ekonomik, siyasi ve sosyal olarak büyük kayıplara uğramasının önünü açacak sürecin başlangıcı olabilirdi. Nitekim Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı adına Sovyet tehdidine karşı bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturma çabası içine girmiş ve bölge politikalarını Batı'ya yönelik dış politikasının bir aracı ve alanı olarak kullanmıştır.[199] Bu stratejik yöneliş doğrultusunda Türkiye, İsrail Devleti'ni tanıyan

[198] Ahmet Davutoğlu, "Bölgelerarası İletişim Ne Kadar Etkili?", *Görüş*, 1998, s. 33.
[199] Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", *Akademik Ortadoğu*, 2010, s. 13.

ilk Müslüman devlet olmuş, Ortadoğu Komutanlığı gibi fikirleri sahiplenmiş ve Bağdat Paktı'nın kuruluşunda önemli bir oynamıştır. Bu politikaların karşılığında Araplar Türkiye'yi Batı ittifakının sözcüsü olarak görmüştür. [200] Böylece Türkiye Ortadoğu'da tarihi mirası ve coğrafi derinliğinden gelen sahip olduğu avantajı kullanmaktan mahrum kalmıştır. Bu bağlamda geçmişteki tek yönlü ve Batı'ya endeksli stratejik yöneliş Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinden dışlanmasına yol açmıştır. Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş döneminin statik ve güç dengesine dayalı uluslararası sisteminde oluşan belirli istikrar nedeniyle Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri genel olarak düşük olsa da bir çatışma ortamından da uzak olmuştur. Fakat Soğuk Savaş sonrası dönem, sistemi statik hale getiren büyük güçlerden birisinin kaybolmasıyla küçük ölçekli iç dengeleri uluslararası alana taşımış ve çatışma ortamını teşvik etmiştir. Çatışma ortamının yaygınlaştığı ve yeni güvenlik risklerinin oluştuğu Soğuk Savaş sonrası bölgesel ortamında Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesinde artık yalnızca bir NATO üyesi şeklinde kalmayıp ülkesel stratejilerini de göz önünde bulunduran bölgesel bir aktör olma zorunluluğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, artık Suriye de SSCB müttefiki olarak değil bunu aşan politikalarla faaliyet göstermek gereksinimi duymaktadır.[201]

Diğer taraftan, Soğuk Savaş sonrası dönemde Suriye'yle Türkiye arasındaki ilişkinin Doğu Akdeniz'deki politika ve dengeler bakımından özel bir ehemmiyeti olduğunu belirtmekte olan Davutoğlu, Doğu Akdeniz'i merkeze alan bir çeşit Levant stratejisini yürütme gayretindeki Suriye'ye dönük sürdürülecek olan politikanın doğu-batı doğrultusunda İskenderun Körfezi'nden Adriyatik denizine, kuzey-güney doğrultusunda Boğazlardan Süveyş Kanalı'na varan Doğu Akdeniz'le alakalı stratejik planlamaların kilit öneme sahip bir parçasını oluşturduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte bu eksenler merkezinde yürütülecek Suriye ile ikili ilişkilerin yanında bölgesel ilişkiler zemininde karşılıklı dengeler de gözetilmek zorundadır. Zira bölgede atılmış olan adımların her biri dinamik bir karşı denge

[200] Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası, 1945- 1970*, Barış Kitap, Ankara 2010, s. 20-82.
[201] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 59.bs., Küre Yayınları, İstanbul 2011, s. 398.

oluşturacaktır. [202] Gerçekten de Soğuk Savaş sonrası dönem, bölgesel politikaların artık birbirleriyle etkileşim içinde ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Nitekim bugün Türkiye'nin AB ile ilişkileri Arap dünyasında bir cazibe merkezi olmasındaki unsurlardan birisidir. Ya da Avrupa güvenliği temalı konferanslarda Kafkaslar ve Hazar bölgelerindeki enerji güvenliği ve Karadeniz'deki güç dengesi gibi konular gündemin üst sıralarındadır. Oluşan uluslararası sistemin dinamizmi ve sistem içi alt sistemlerin birbirine bağımlılığını da beraberinde getirmesinden dolayı bölgesel politikalar bir yana kıtasal stratejiler bile birbirlerini son derece etkileyebilmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Afrika'da Çin'e karşı attığı bir adım karşılığını Orta Asya'da bulabilecek sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir.

Bölgesel politikaların bölgelerarası dengeleri etkilediği bir ortamda *Stratejik Derinlik* yaklaşımına göre bölgesel bir güç olarak merkez devlet ardından küresel bir oyuncu olma hedefinde olan Türkiye açısından Kafkaslar- Ortadoğu- Balkanlar yakın bölgelerine yönelik politikalar belirli bir genel strateji dahîlinde yürütülen uyumlu ve dinamik taktiksel adımlar olarak üretilmelidir. Zira bu bölgelerin herhangi birisinde uygulanan politikalar ya da artan Türkiye etkisi, bu durumdan rahatsız olanlar tarafından başka bölgelerde karşılık bulacaktır. Bu bakımdan Davutoğlu, Bakü-Ceyhan boru hattı nedeniyle yaşanan Türkiye-Rusya rekabet ile aynı döneme denk gelen Güney Kıbrıs S-300 Füze Krizi ve Rusya'nın Suriye'ye desteğini ilişkilendirmektedir. [203] Günümüzden örnek vermek açısından da 2011 yılının sonunda Fransa ile yaşanan "soykırım krizinin" Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk hareketlerindeki artan popülaritesinin üzerine patlak vermesi manidardır. Nitekim son yıllarda Türkiye, Fransa için Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ciddi bir rakip haline gelmiştir.[204]

Bölgesel politikaların geniş bir minvalde değerlendirilmesi açısından Davutoğlu'na göre Doğu Akdeniz; Ortadoğu'yu çevreleyen Hazar, Karadeniz, Ege, Adriyatik, Kızıldeniz-Basra yakın deniz havzalarından bir tanesidir. Bu havzalardaki her bir gelişme diğeriyle zorunlu bir bağımlılık ilişkisi taşımaktadır. Hatta Doğu

---

[202] *A.g.e.*
[203] *A.g.e.*
[204] Mehmet Emin Çağıran, "Seda Şimşek ile Röportaj", Bugün Gazetesi, 26 Aralık 2011.

Akdeniz bu birbirini etkileyen ilişkiler ağının merkezinde yer almaktadır. Bunun yanında Doğu Akdeniz'de atılacak adımlar, Ortadoğu'nun yanında Balkanlar ve Kafkasya'daki stratejik dengeleri de etkileyebilecek sonuçlar açığa çıkarma potansiyelini barındırmaktadır. Bu açıdan 1990'lardaki Türkiye-İsrail ilişkilerinin, Suriye-Yunanistan ilişkileriyle karşılık bulması, Doğu Akdeniz merkezli jeostratejinin bir sonucu olarak algılanmalıdır.[205]

Davutoğlu'na göre 1998 yılından önce bozuk olan Türkiye- Suriye ilişkileri, iki devletin bu durumundan yararlanmak isteyen aktörler için muazzam fırsatlar yaratmaktaydı. İki devlet arasındaki ihtilaflar bir yandan Türkiye ve Suriye'yi yanlarına çekmek isteyen devletlerin edilgen müttefikleri yapmış[206] diğer yandan da iki devletin stratejik yönelişleri aralarındaki sorunlar neticesinde bir nevi eksen daralmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Böylece, 1990'lı yıllarda Türk Dış Politikası'nın Ortadoğu'ya yönelik stratejisi PKK terör örgütü eksenine indirgenmiş ve taktik adımlar bu doğrultuda atılmak zorunda kalınmıştır.[207] Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası ilkelerinden birisi olarak ortaya koyduğu güvenlik-demokrasi dengesinin hedefi bu noktada daha iyi idrak edilebilmektedir. Bu çerçevede "güvenlik ve demokrasi dengesi" başlığında değinildiği gibi Türkiye'nin bir iç sorunu uluslararasılaşmakta ve bölgesel politikalarda hareket kabiliyetini azaltabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde 2000'li yıllara girilirken tarihin önemli bir dönüm noktasında olunduğunun altının çizen Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesinde etkin politikalar izleyerek merkez devlet konumuna sahip olabilmesi için Suriye ile ilişkilerine önemli bir yer vermektedir. Bu bakımdan, önceki paragraflarda belirtilen etkileşim halinde olan bölgesel politikaların merkezinde bulunan Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Suriye, Türkiye'nin başta Yunanistan ve İsrail ve Ortadoğu'nun kalanı ile ilişkilerinin doğru bir düzleme girmesi için kilit bir konumdadır. Ekonomik olarak büyüyen ve üreten bir Türkiye'nin büyümesi ve üretimini istikrarlı bir hale getirmesi ve artan ekonomik etkisini bir dış politika silahı olarak kullanabilmesi komşularıyla ticari ilişkilerini geliştirmekten geçmektedir. Bu yüzden Suriye, 877 kilometrelik en

[205] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 401.
[206] *A.g.e.*
[207] İdris Bal, "Ortadoğu'da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, II. baskı, Ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. 660-664.

uzun kara sınırına sahip komşusu olarak Türkiye'nin Ortadoğu'yla ticaret yapması açısından çok önemli bir konumdadır. Suriye ile gelişen ekonomik ilişkiler kaçınılmaz olarak tüm Ortadoğu'ya yansıyacaktır. Buna rağmen, Türkiye-Suriye ticari ilişkileri, iki devlet arasındaki kronikleşmiş sorunlar ve güven eksikliği nedeniyle minimum düzeyde kalmıştır. 2002 rakamlarına göre, Türkiye'nin ticaret hacmi 87,612 milyar dolar olmasına rağmen komşusu Suriye ile olan ticaret hacmi 581,542 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. Aynı şekilde Türkiye'nin Ortadoğu bölgesiyle ticaret hacmi 5,668 milyar dolar olmuştur.[208] Coğrafi olarak birbirine bu kadar yakın ve ulaşım açısından rahat bir konuma sahip olmalarına rağmen iki devlet arasında yeterli bir işbirliği ortamının oluşamaması her iki tarafa da olumlu olmaktan çok olumsuz yönde etki yapmıştır. Bu bakımdan Davutoğlu'na göre, Suriye açısından Türkiye batı ve kuzeye, Suriye ise Türkiye açısından güneye açılan bir kapı konumundadır. Ayrıca iki devlet arasında bir çatışma konusu olan müşterek su kaynaklarının kullanımlarının yanı sıra ulaşım, ticaret ve tarımda ciddi bir ilişki potansiyeli vardır. Buna rağmen 1998 öncesi ilişkiler iki komşu devlet arasında benzerine az rastlanacak ve herhangi bir akla yatkın diplomasi anlayışıyla açıklanamayacak bir inisiyatifsizlik ve atalet örneği oluşturmuştur.[209] Gerçekten de iki ülke arasındaki ilişkiler, bir güvenlik paranoyası içinde ve egemenlik ve toprak bütünlüğü psikolojisi sarmalında sıfır toplamlı bir çerçevede sürmüştür.[210]

Stratejik Derinlik yaklaşımından çıkan sonuca göre Türkiye açısından Suriye ile artan ilişkiler Lübnan'a, Filistin'e ve Ürdün'e daha kolay ve siyasi olarak daha az masraflı bir biçimde ulaşmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, Türkiye-Suriye ilişkilerinin bir ihtilaflar demeti olmaktan çok istikrar, denge ve karşılıklı çıkar eksenine girmesi Türkiye'nin "Ortadoğu Barış Süreci"nde etkin bir rol oynamasının önündeki en büyük koşul olacaktır. Böylece Türkiye'nin Ortadoğu'da gelişen olaylara göre kendini konumlandırma görüntüsünün yerini bölgede inisiyatif alan, çözüm üretici, barış sağlayıcı, etken ve bölge güvenlik ve istikrarına katkı sağlayan bir aktör algılaması alacaktır.

---

[208] http://tuik.gov.tr.
[209] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 402.
[210] Meliha Benli Altunışık ve Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", *Security Dialogue*, 37(2), 2008, s. 218.

Çalışmada Suriye politikalarının yaklaşımın pratik açıdan değerlendirilmesi için seçilmesinin nedeni yukarıda belirtildiği gibi Suriye'nin Türkiye'nin yeni Ortadoğu yaklaşımında kilit konumda olmasıdır. Bunun dışında, 2002 sonrasında Davutoğlu'nun Başbakanlık başdanışmanı, ardından da Dışişleri Bakanı olmasıyla *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türk Dış Politikası'nın teorik zeminini oluşturarak pratikte önemli değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimler, Türkiye'nin özellikle Ortadoğu bölgesinde daha etkili, dinamik ve aktif olmasını sağlamak adına yaşanmaktadır. Suriye politikalarının da 2010 sonrası problemli dönem dışında Türk Dış Politikası'ndaki değişimin en başarılı alanı olduğunu söylemek iddialı bir görüş olmayacaktır. Türkiye ve Suriye arasında 1998'de gelişmeye başlayan fakat Davutoğlu'na göre tekrar eski rotasına oturan ilişkiler[211], 2002'den itibaren yeni bir ivme kazanarak deyim yerindeyse iki devlet arasında entegrasyona gidebilecek bir sürece doğru evrilmiştir. Bu süreçte iki devlet arasında sorunlara neden olan karşılıklı Arap- Türk algılamaları, Soğuk Savaş mirası psikoloji ve Hatay, su ve terör gibi sorunlar aşılmıştır. Daha da ötesinde yaklaşımda belirlenen Türk Dış Politikası'nda komşular bölgeler ve ötesiyle ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi, sıfır sorun-maksimum işbirliği ilkesinin önemli bir parçası olan Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesiyle mümkün olabilmiştir. Bu yüzden Suriye politikaları detaylı bir biçimde analiz edilecektir. Fakat öncelikle, iki ülke arasındaki geçmiş sorunların *Stratejik Derinlik* yaklaşımının muhtevasında buraya kadar bahsedilen kavramlar çerçevesinde anlamlandırılması gerekmektedir. Zira Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler kronikleşmiş ve geçmiş sorunların gölgesinde kalmıştır. Bu sorunların etrafında gelişen olumsuz komşuluk ilişkileri iki devletin de bölgesel politikalarının önündeki en büyük engeller oluşturmuştur. Bu sorunlar paralelinde Türkiye, Suriye'ye karşı İsrail ile stratejik işbirliği yoluna gitmiş, Suriye de Türkiye'ye karşı Yunanistan'a yakınlaşmıştır. Ayrıca Suriye, Türkiye'nin Arap dünyasıyla arasında her zaman aşılması güç duvarlar örmüştür. Karşılıklı olumsuz Arap-Türk olumsuz algılamaları, Hatay Sorunu, Soğuk Savaş döneminde ayrılan stratejik yönelişler ve su ve terör ikilemi Suriye tarafından her platformda Türkiye'nin Arap dünyası ile

[211] Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 402.

ilişkilerinde gündeme getirilmiştir. Öyle ki bu sorunların çözümü Suriye açısından Türk- Arap ilişkilerinin gelişmesinin ön koşulu olarak görülmüştür.

2.2. İkili İlişkilerde Kronik Sorunlar

2.2.1. Karşılıklı Arap-Türk Olumsuz Algılamaları

Genel çerçevede Arap-Türk ilişkisi özelden bakıldığındaysa Suriye-Türkiye ilişkisi geçmişten kaynaklanan bir güvensizlik, hasımlık ve artan milliyetçi düşünce etrafında biçimlenmiştir. Bu hasımlık ve güvensizliğin oluşumunda 20. yüzyıl başlarında iki toplumun arasında yaşanmış olan sarsıcı deneyimlerin etkisi bulunmaktadır. Bu deneyimler iki taraf bakımından Davutoğlu'nun ifade ettiği gibi "tarihin sürekliliğinden sapmalar" oluşturmuştur. Böylelikle gerek Suriye gerekse Türkiye dışarıda ve içerdeki gelişmeleri temelde tam anlamıyla algılayamamış ve geleceğe yönelik stratejik yönelimlerini sağlam temeller üstüne kuramamışlardır. Çünkü stratejik olarak tarih ve zihniyet bağları kopmuş, bu iki devlet ellerinde tuttukları müşterek değerleri görememişlerdir. Oysaki iki devletin arasında yüzyıllarca paylaşılmış müşterek coğrafya, kültür, tarihin neticesi olarak ortak bir stratejik zihniyet bulunmaktadır. Bu ortak coğrafya, kültür, tarih dini unsurlarla da beslenmiştir. Bu kapsamda Arap vilayetlerinin pek çoğu savaşmaksızın Osmanlı idaresine dâhil olmuşlardır. Ardından da buralardaki Araplar kendilerini, yönetici olan Türklerden ayrı görmemişlerdir. Tersine Araplar kendini Osmanlı'nın ortağı olarak görmüşlerdir.[212]

Suriye ve Türkiye 1998 yılına dek müşterek stratejik zihniyet faktörlerine zıt bir yönelimde bulunmuşlardır. Bu kapsamda Türkiye'nin dış politikasının uluslararası alandaki yönelimi ve konumu bakımından ana karakteristiği global stratejik düzlem içerisinde Batı dünyasının arasına katılmak üzerine kurulmuştur.[213]

---

[212] Cemal Zekerriyya Kasım, "Arapların Osmanlı Devleti'nden Ayrılması", çev. Mehmet Erdoğan, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul 2000, s. 414.

[213] Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı?", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 22.

Böylelikle yeni Türkiye'de stratejik yönelim Batılılaşma ve modernleşme şeklinde hedeflenerek Osmanlı mirası olarak görülen Ortadoğu bölgesinden zihni açıdan kopulmuştur. Bu fikri kopuş bir açıdan Türkiye'nin tarihsel sürekliliğinde ve coğrafi algısında kırılmalara neden olarak stratejik zihniyetinde sapmasına yol açmıştır. Bu bakış açısı ile inşa edilen, kendini tekrar tanımlama sürecindeki Ortadoğu uzak durulacak ve az gelişmiş bir çatışma bölgesi; Araplar ise I. Dünya Savaşı'nda Türklere ihanet eden, güvenilmez ve kötü olarak kodlanmıştır.[214] Benzer bir şekilde de Arap milliyetçiliğinin temelinde Türkler Arapların geri kalmasının sebebi, işgalci, zorba ve sömürgeci olarak biçimlendirilmiştir.[215] Bunun yanında İslam'ın gerileme çağına girmesi ve halifeliğin kirletilmesinin sebebi olarak yine Türkler gösterilmiştir.[216] Karşılıklı oluşmuş olan negatif algıların temeline bakıldığında aslında konunun iki toplumdaki müşterek coğrafya, tarih ve kültüre zıt olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan Arap isyanlarının bütün Arap toplumunda hoş görülmediğini ifade etmek gerekmektedir.[217] Buradan yola çıkılarak bütün Arapların Türkleri arkadan vurdukları iddiası geçersiz olmaktadır. Diğer yandan Osmanlı'da kurulmuş Arap milliyetçisi örgütlerin tümü Hristiyan Araplarca kurulan örgütlerdir.[218] Hatta Arap hareketlerindeki örgütlü çabaların ilki olan "Beyrut Gizli Cemiyeti'nin kurucularına bakıldığında Suriye Protestan Koleji'nden çıkan beş Hristiyan Arap olduğu görülmektedir. Müslüman Arap coğrafyası içerisinde Müslümanlardan destek almadan Türklerin Arap topraklarından çıkartılmasını başaramayacaklarını bu örgüt bilmekteydi. Bu sebeple Müslümanlar ile işbirliği yapabilmek için fırsat kollamışlardır. Ancak Hristiyan ve Müslüman Araplarda Türklere karşı hareket etmek üzere bir işbirliği sağlanamamıştır.[219]

---

[214] Bülent Aras ve Hasan Köni, "Turkish- Syrian Relations Revisited", *Arab Studies Quartely*, Cilt 24, Sayı 4, 2002, s. 50.
[215] Kemal Öke, "Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılması", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul 2000, s. 99-100.
[216] Cemal Zekerriyya Kâsım, *a.g.e.*, s. 446-447.
[217] Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908- 1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 125.
[218] Kemal Öke, *a.g.e.*, s. 99.
[219] *A.g.e.*

Arap milliyetçisi örgütlerin ilkinin Suriye'de görülmüş olmasının nedeni Mısır valiliği yapmış olan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'deki valilik görevi esnasında oluşturmuş olduğu tolerans yöntemidir. Bu metodun sonucunda Amerikalı ve Fransız misyonerler Suriye'ye gelip milliyetçi fikirleri yayabilmek için imkan bulmuşlardır. Belki de bu sebeple Suriye, Türk karşıtı algının en yoğun olduğu bölge konumuna gelmiştir.

Yukarıda ifade edildiği biçimde Arap topraklarından Türklerin çıkartılması düşüncesi Hristiyan Araplarca ortaya atılmış fakat Müslüman Araplar bu fikri benimsememişlerdir. Bunun yanında Arap milliyetçiliğiyle ilgili ciddi araştırmaların pek çoğu Arapların Osmanlı sultanlarındaki halifelik yetkisine bağlı ve saygılı olduklarını belirtmektedirler. Müslüman olan Arap düşünürlerinin fikri emperyalizme tepki göstermek olmuş ve Batı dünyasına karşı İslam dünyasının işbirliği içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir. İslami birlik düşüncesinden yola çıkılarak Arap düşünürler İslam'ın ilk çağlarındaki Araplığı övmüşler ve öne çıkartmışlardır. Bu övgüler belli bir Arap bilincinin oluşmasına yol açmış ancak Osmanlı sınırları içerisindeki Türk-Arap birliğine zarar verici bir içerik taşımamıştır. Hatta bu bilincin oluşmasını sağlayan fikirlerin içinde Osmanlı'nın Arapları sosyal yaşam ve devletten dışlamadığı açık biçimde ifade edilmektedir.[220]

Osmanlı'ya ve Türklere yönelik Müslüman Arapların negatif bir düşüncesi bulunmamasına ve Türklerin Arapları devletin ortağı olarak görmesine karşın iki toplum arasındaki algıların ne şekilde değiştiği incelenmelidir. Bu değişimlere sebep olan unsurlar birbiriyle alakalıdır. Bu faktörlerden ilki Batı'nın etkisi olmuştur. Öncesinde de Türkler ve Osmanlı'ya düşmanlık besleyen Arap milliyetçisi örgütlerin Hristiyan olan Araplar tarafından kurulduğu ifade edilmiştir. Bunun doğal sebebi Batı misyonerlerinin ilk kez Suriye'de iletişim kurabildikleri toplulukların Hristiyan Araplar oluşudur. Batı'nın milliyetçi düşünceyi Araplarda yayma gayesi Osmanlı'ya en fazla bağlı olan Arapların bu bağlarını kopartmaktır. Çünkü Ortadoğu'nun değeri kapitalizmin ortaya çıkmasıyla iktisadi bakımdan son derece yüksek olmuştur.[221] Bu

[220] Zeine N. Zeine, *The Emergence of Arab Nationalism*, 3. baskı, Caravan Books, New York 1973, s. 95-100.
[221] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 9.

kapsamda "parçala ve yönet" tekniğiyle Osmanlı'nın İslami coğrafyadaki etkileri en aza indirilebilecek veya Osmanlı'nın dağılması halinde doğacak devletlerin kontrolü ele geçirilebilecektir. Bu gayeler doğrultusunda Batı, Avrupa'ya eğitim için gitmiş olan Türk öğrenciler vasıtasıyla da Türklerin arasında milliyetçiliği yaymada dolaylı olarak etki etmişlerdir. Aynı biçimde Batı, eğitim amacıyla Avrupa'ya gitmiş olan Müslüman Arapların da milliyetçilik fikrini benimsemesini sağlamıştır.

Batıda eğitim almış olan Türkler sonrasında Jön Türkler adıyla Osmanlı'nın yönetimini alan seçkinler olmuşlardır. Batıda almış oldukları eğitim doğrultusunda ülkenin düşmüş olduğu durumdan milliyetçi ve batıcı politikalar ile kurtulabileceğini düşünmekte olan Jön Türkler, imparatorlukta Türklere dayanan ve batıcı bir yönetim anlayışı benimsemişlerdir. Bu yönetim yaklaşımında Türkler haricindeki unsurlara yönelik baskı bulunması, Batı'ya ait milliyetçi düşünceleri benimsemiş olan genç Arapların da Türklere yönelik bakış açılarının değişime uğramasını tetiklemiştir.[222] Çalışmaların pek çoğunda bu hususa dikkat çekilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından sergilenmiş olan zorbaca tavır Arap-Türk ilişkileri kapsamında huzursuzluk veren düzeylere vararak Arap milliyetçisi hareketlerin politikleşmesine yol açmıştır. Böylelikle Türkler ve Araplar etnik ve dinsel bakımdan birbirine yabancılaşmışlardır.[223] Bu düşünce biçiminin Arap yazarlarının çalışmalarına da yansıdığı görülmüştür. Bu kapsamda Jön Türklerin fikirlerini benimsemiş olmaları, milliyetçi ve ırkçı eğilimlerde aşırıya gitmelerinin neticesinde Arapların Batı'dan almış olduğu milliyetçiliğin yayılması hız kazanmıştır. Jön Türklere ait eğilim ve fikirler Arapların Türklerin hâkimiyetinden çıkması için çabalamasına yol açmıştır. Bu sebeple Arapların Osmanlıcılık düşüncesiyle imparatorluğa ortak olma düşüncesi anlamını yitirmiştir. Araplar açısından Osmanlılık, İttihat ve Terakki Partisi kontrolünde Arapların kültüründen kopmalarına neden olan ve Osmanlı içinde birliğin sağlanabilmesi namına onları Türkleştirme amacı güden bir araçtır. Bu nedenlerle Araplar Osmanlı'dan kopuşlarında kendilerinden ziyade İttihatçıları

[222] Yaşar Demir ve Kenan Şen, "Doğuş Dönemi İtibariyle Türk- Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 113.
[223] Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, II. baskı, çev. Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 97.

sorumlu tutmaktadırlar. Osmanlı'dan kopmalarını İttihatçıların ırkçı yaklaşımlarının doğal bir neticesi olarak ortaya çıktığına dikkat çekmektedirler.

Karşılıklı olarak Türk ve Araplardaki negatif algının esasında Suriye-Türkiye arasındaki ilişkide etkin olabilme sebebi Arap milliyetçiliği fikrinin ilk kez Suriye'de yayılabilmesinin bir sonucudur. Doğu Akdeniz ticareti bakımından Suriye'nin merkezi bir konumda bulunması, bu eyaletin milliyetçilikten yoğun şekilde etkilenmesini tetiklemiştir. Bunun yanında yukarıda ifade edildiği gibi İbrahim Paşa tarafından uygulanan tolerans yöntemi de bunda etkili olmuştur. Davutoğlu'nun belirtmiş olduğu gibi Suriye'nin kendini Arap kimliğinin doğduğu yer, Arap milliyetçiliğinin beşiği olarak görmesinin sebebi budur.[224] Bir diğer sebep ise I. Dünya Savaşı esnasında Cemal Paşa'nın kontrol ettiği Suriye içerisinde ileri gelenlerden ve Osmanlı ordusundaki Arap subaylardan bir kısmının İngiliz ve Fransız elçiliklerindeki belgelerde ayaklanma hazırlığında olduklarının anlaşılması, sonrasındaysa Beyrut ve Şam'da asılmış olmalarıdır.[225] Bu idamların etkisi ile Cemal Paşa, Suriye'deki Araplarda günümüzde dahi etkisi süren izler bırakmıştır. Bulunmuş olan belgeler ise Türklerin zihninde "hain Araplar" algısının pekişmesine yol açmıştır. Türklerdeki olumsuz algının bir yansıması olarak İsmet İnönü'nün sözleri son derece mühimdir. İsmet İnönü Araplar ile aynı çuval içerisine girmeyi bir yılan ile aynı çuvala girmeye benzetmiştir. Arapların da yılan gibi ne zaman ısırabileceğinin belirsiz olduğunu ifade etmiştir.[226]

Yukarıda bahsedilen negatif olayların neticesinde yüzyıllar süresince Araplar ve Türklerin sahip oldukları ortak çıkar ve bağlar göz ardı edilmiştir. Bu müşterekliğin yerini önyargı ve kötülemeler almıştır. Negatif algılar o denli yerleşmiştir ki günümüzde dahi kullanılmakta olan "Ne Arap'ın yüzü ne Şam'ın şekeri." gibi deyişler halen halk arasında kullanılmaktadır.

---

[224] Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 30.
[225] Fahri Parin, *İstanbul*, İskenderiye Yayınları, İstanbul 2009, s. 219-281.
[226] Malik Mufti, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", Ed. Robert O. Freedman, *The Middle East Enters to Twenty- First Century*, University Press of Florida, Gainesville 2002, s. 106.

Stratejik zihniyetin temel faktörlerinden kültür, coğrafya ve tarihte gerçekleşen sapmalar gerek Suriye gerek Türkiye'nin işbirliğiyle elde edebilecekleri askeri, sosyal, siyasal ve ekonomik kazanımlar da yok etmiştir. İlişkiler çerçevesinde yaşanmış olan neredeyse düşmanlık düzeyindeki tutum Suriye ve Türkiye'nin bölgedeki politikalarında alanlarının daralmasına sebep olmuştur. İki devlet bakımından da kronik hale gelmiş olan problemlere karşın *Stratejik Derinlik* anlayışı maksimum işbirliği ve sıfır sorun esası kapsamında geri plana atılmış müşterek değerlerle siyasi, sosyal, ekonomik işbirliğini hedeflemektedir. Böylelikle gerek Suriye gerek Türkiye 877 km olan sınırı birbirinden koruyabilmek adına maliyeti yüksek bir askeri harcamadan kurtulacaklardır. Bunun yanında kurulacak işbirliğinin neticesinde yükselen ticari ilişki iki devlete de kazanç sağlayacaktır.

2.2.2. Hatay Sorunu

Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunmasına rağmen Hatay, Fransızlarla savaşı bitiren Ankara Antlaşması (1921) çerçevesinde Fransız yönetimine bırakılmıştır. Bu antlaşmada Sancak Vilayeti'ne özerklik verilmiş, Sancak'taki Türklerin kendilerine has bayrağa sahip olması ve Türk milli kültürünün devamlılığının sağlanması ve korunması taahhüt edilmiştir.[227]

1936 yılında Fransa, Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık verileceğini duyurmuştur. Türkiye, bu sürece hemen müdahil olmuş ve İskenderun Sancağı'nın da bağımsızlık elde etmesi gerektiğini ileri sürmüş ve dış politika dikkatini Hatay Meselesine çevirmiştir. Bunun üzerine Fransa, sorunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesini teklif etmiş ve Türkiye de bu teklifi kabul etmiştir. Rickard J. Sandler'in raportörlüğünde sancak ile ilgili bir rapor hazırlanmış ve bu rapor doğrultusunda Hollanda, İsveç ve İsviçreli kişilerden oluşan gözlemci heyet bölgeye gönderilmiştir. Sandler Raporu doğrultusunda sancağın ismi Hatay olarak değiştirilmiş, içişlerinde bağımsız dışişlerinde Suriye'ye bağımlı olması, kendine ait

[227] Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2009, s. 4.

bir anayasasının olması tasarlanmıştır.[228] Tüm bunların uygulanması ise MC gözetiminde Fransız temsilciye bırakılmıştır. Bu çerçevede MC'de Hatay için anayasa hazırlanmış ve aynı gün Hatay'ın konumunu Fransa ve Türkiye'nin garantörlüğüne bırakan antlaşma taraflarca imzalanmıştır.[229]

Bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan Nazi tehdidi ve savaş tehlikesi Fransa'nın Hatay konusunda elini zayıflatmıştır. Hatay'da yapılması kararlaştırılan seçimler bir türlü gerçekleşmezken bu durum Türkiye'de tepkilere neden olmuş 29 Mayıs 1938'de Atatürk, Mersin gezisine çıkarak adeta güç gösterisinde bulunmuştur. Bu uluslararası ortamda Fransa, Türkiye'yi daha fazla karşısına almak istememiş ve geri adım atmıştır.

02 Eylül 1938'de bağımsızlığını kazanan Hatay nihayet 29 Haziran 1939'a gelindiğinde Türkiye'ye katılma kararı almış, TBMM'de 30 Haziran'da bu kararı onaylamış ve Hatay, 3711 sayılı kanunla Türkiye'nin ili olmuştur.

Türkiye bu süreçte etkin bir diplomasi izlemiş ve nihayetinde başarılı olmuştur. Bu noktada başarılı olmasının altında sadece mevcut konjonktürden yararlanma yatmamaktadır. Bu süreçte 1937 yılında Antakya Konsolosluğu açılmış, Hatay'da Halk Partisi, "Hatay Egemenlik Cemiyeti" ve "Sancak Halkı İdare Heyeti" gibi isimler altında faaliyet göstermiş, Halkevleri açılmış, 08 Ocak 1937'de ilk dış radyo yayını Hatay Meselesi üzerine olmuştur.[230]

Suriye ise Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasını kendisinden zorla toprak koparıldığı şeklinde yorumlamış, Hatay meselesi zaman zaman iç politika malzemesi olarak partiler tarafından özellikle Baas Partisi tarafından kullanılmıştır. Öyle ki Hatay sorunu Baas Partisi'nin tüzüğünde dahi yer almıştır.[231] Hatta Suriye'de okutulan ders kitaplarında Hatay'ın Suriye sınırlarında olduğuna dair doneler kullanılmıştır.

---

[228] *A.g.e.*
[229] *A.g.e.*
[230] Burhan Şahin, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt. 16, No. 2, Ekim 2008, s. 610-611.
[231] Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Ed. Mehmet Şahin ve Türel Yılmaz *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 59.

2.2.3. Soğuk Savaş Döneminde Ayrılan Stratejik Yönelişler

SSCB, 1917 yılından II. Dünya Savaşı'na dek içeride gücünü geri kazanma gayretinde olduğu için Türkiye açısından bir tehdit oluşturmamıştır. Fakat Soğuk Savaş'ın şiddetini arttırması ve Stalin'in Türkiye'ye direkt olarak etki eden birtakım saldırılarıyla beraber geçmişteki Rus-Türk gerginliği tekrar etmiştir. Bu algının, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta Batı Bloku'nda yer almasının nedenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Yükselen bu gerginlik ortamı kendini ilk olarak Türkiye ile Suriye arasında ortaya çıkan ancak sadece bu iki devlet arasında bir sorun olmayan daha genel, sistemsel bir çatışma alanının iki devlet ilişkileri üzerinden gerçekleşmesiyle meydana gelmiştir. İki devlet ilişkileri üzerinden sistemin iki kutbu arasında gelişen bu çatışma durumu, 1957 Krizi olarak bilinmiştir.[232]

II. Dünya Savaşı'nın ardından bloklaşmaya giden dünya içerisinde Suriye ve Türkiye'nin ayrı bloklarda çıkar arayışları Ortadoğu içerisinde gelişmekte olan olaylarda karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler bu olaylar doğrultusunda gerginleşmeye başlamıştır. İki devlet arasında ilişkileri gerginleştiren olaylardan biri de siyasi tarih kitaplarına 1957 Türkiye-Suriye Krizi olarak geçen olaydır.[233]

Hüsnü Zaim döneminde (30 Mart-14 Ağustos 1949) iki devlet ilişkileri kısa bir süre için de olsa yumuşamış olmakla birlikte, daha sonra tekrar gerginleşmeye başlamıştır. Bağdat Paktı'nın kurulması, Suriye-SSCB ilişkilerinin güçlenmeye başlaması ve 15 Ağustos 1957'de sol eğilimli Afif Bizri'nin Suriye Genelkurmay Başkanı olması, Türkiye-Suriye ilişkilerini kriz noktasına getirmiştir".[234] II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın ülkeden çıkmasıyla beraber Suriye'nin tam bağımsızlığına kavuşması gerçekleşse de uzun bir dönem siyasal istikrar sağlanamamıştır. 1945-1949 döneminde görece sakin süren Suriye ilişkileri sonrasındaysa tam bir düzensizlik ve karmaşa içerisinde olmuştur. 1949-1953

---

[232] E. Graham Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör*, Mustafa Acar (Çev.), İstanbul 2011, sf. 15.
[233] Şen Sabahattin, *Orta Doğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi Ve İdeolojisi*, 1.Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 305.
[234] Şen Sabahattin, *a.g.e.,* s. 290.

senelerinin arasında Suriye içerisinde üç adet hükümet darbesiyle 21 hükümet değişimi gerçekleşmiş ve bu aradaysa iki askeri diktatörlük görülmüştür.[235]

14 Ağustos 1949 tarihinde başlamış olan bir süreç ile aynı sene içerisinde 20 Aralık'a dek arka arkaya üç askeri darbe gerçekleşmiştir. 20 Aralık 1949 tarihli üçüncü darbenin lideri Albay Edib Çiçekli, Albay Hannavi'yi devirmek suretiyle iktidarı almıştır. Çiçekli'nin iktidarı diğerlerine nazaran daha uzun olsa da 1954 senesinde gerçekleşmiş olan bir askeri darbeyle yönetim değişerek Baas Partisi'nin Suriye yönetimi içerisinde ön planda olduğu dönem başlamıştır.[236] Bu gelişmedeyse özellikle Baas'ın 1955 senesinden sonra Nasır'ı desteklemesi ciddi rol oynamıştır. Süveyş Buhranı esnasında Suriye'de gerek Baas gerek muhafazakarlar Mısır'ı desteklemiştir. Suriye kabinesinin Sovyet yanlısı olarak bilinen önemli isimlerinden Savunma Bakanı başkanlığındaki bir Suriye heyeti, 1956 yılının Temmuz ayında Moskova'ya giderek Sovyetler'le birtakım anlaşmalar imzalamıştır."Bu antlaşmaların 06 Ağustos'ta açıklanmasının ardından 1957 Suriye Buhranı patlak vermiştir. Bu antlaşmalarla Sovyetler Birliği, Suriye 'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askerî yardım yapmıştır. Altyapı çalışmaları, çeşitli projelerinin finansmanı ve Suriye 'nin silahlandırması da bir programa bağlanmıştır. Anlaşmaların açıklanmasından kısa bir süre sonra ılımlı olarak bilinen Suriye Genelkurmay Başkanı General Nizameddin emekliye sevk edilmiş ve yerine gençliğinde Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş Sovyet yanlısı olan Albay Afif Bizri getirilmiştir".[237] Bu gelişmeler, Suriye'ye komşu olan Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak ve Türkiye'de heyecan yaratmıştır. Bu ülkeler Suriye'nin bölgede bir SSCB uydusu olarak görev yapmak üzere olduğu fikrine kapılmaktaydılar. Sovyetler Birliği bu antlaşmalarla ilk kez bir Ortadoğu ülkesinde nüfuz alanı oluşturma imkânı bulmuş ve bu sayede çok sayıda Sovyet uzmanı Suriye üzerinden Ortadoğu'ya gelmiştir.[238]

---

[235] Gafur Mecid, *Hafız Esad Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, s. 32.
[236] E. Graham Fuller, *a.g.e.*, s. 91.
[237] *A.g.e.*
[238] Harp Akademileri Yayınları, *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1994, s. 73.

ABD, Kuruşçev'in söylemlerini reddederek Türkiye'ye karşı bir hareket olması durumunda Türkiye'ye destek vereceklerini açıklamıştır.[239] Bu açıklamalarla beraber ABD, Batı Avrupa'da bulunan hava kuvvetlerinin bir kısmını Türkiye'ye konuşlandırmış ve Akdeniz'de bulunan 6. Filo'yu İzmir açıklarına çekerek Türkiye'ye açık bir destek vermiştir. Sovyetler'in tehdidi karşısında ABD'nin Türkiye'yi destekleyen açıklamaları ve uygulamaları Sovyetler'i yumuşatmıştır. Diğer taraftan Suudi Arabistan; Türkiye ile Suriye'nin arasında arabuluculuk yapmış ve Suriye üzerinde de yatıştırıcı faaliyetlerde bulunmuştur.

2.2.4. Su ve Terör İkilemi Bağlamında Güvenlik İkilemi

Su sorunu Türkiye-Suriye ilişkilerini ipotek altına alan sorunlardan biridir ve Ortadoğu'nun su potansiyeli göz önüne alındığında iki devlet ilişkilerini gelecekte de etkileyeceğe benzemektedir.

Ortadoğu petrol bakımından zengin olsa da su kaynakları bakımından fakir bir coğrafyadır. Sadece Arap devletleri değil aynı şekilde Türkiye de genel kanının aksine su zengini bir devlet değildir. Bir ülkede kişi başına düşmekte olan içilebilir su beş yüz metreküpün altında ise o ülkede su sıkıntısı var denebilmektedir. Bu miktarın altına düşüldüğündeyse su kıtlığı var demektir.[240] Ortadoğu bölgesi tam da bu sınırda dolaşmakta ve genel olarak su sorunu yaşamaktadır. Ortadoğu'daki su sorununun özelliklerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

- Ortadoğu'da mevcut su kaynakları, ihtiyaçları karşılamada yetersizdir.
- Nüfus artışı hızlı olduğu için, kişi başına düşen tüketim oranı azalan eğimlidir.
- Su, bölge devletleri arasında çatışma ve uzlaşmazlık sebebidir.

Sular kullanımı ve paylaşımı konusunda devletleri bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları bulunmamakla birlikte bu konuda BM gözetiminde çalışmalar yapılmış ve bazı metinler oluşturulmuştur. En son olarak BM Hukuk Komisyonu

[239] Zişan Şirin Ayrancı, *Türkiye Suriye İlişkileri*, (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2006, s. 103-104.
[240] Yusuf Karakılçık, "Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No 16, 2008, s. 20.

1997 yılında "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı" adı altında bir metin ortaya koymuştur. Bu metinler bağlayıcı nitelikte olmayıp, uzlaştırıcı öneri niteliğindedir. Bu çerçevede adil ve makul kullanım ve başkalarına önemli zarar vermeme temel ilkeleri benimsenmiştir.[241]

Konuya girmeden önce bu noktada Türkiye'nin söz konusu BM metnini imzalamadığını belirtmekte fayda vardır. Türkiye'nin bu metni imzalamamasının altında yatan neden metinde sınır aşan sular kavramının uluslararası sular kavramı bünyesinde düşünülmüş olması ayrıca ele alınmamış olmasıdır ve Türkiye bu durumu egemenlik haklarına aykırı görmüştür.

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde su unsuru özellikle 1980'li yıllardan itibaren sorun olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye-Suriye ve Irak arasında nasıl kullanılacağı tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle GAP Projesi[242] ile birlikte Suriye ve Irak, Türkiye'nin komşularını su sıkıntısı içine soktuğunu ileri sürmüş, GAP projesi kapsamında yapılan barajlar hep şikayet konusu olmuştur. Öyle ki 1976 yılında Fırat üzerinde yapımına başlanan Karakaya barajına tepki olarak Irak yönetimi 1977 yılında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına petrol göndermeyi durdurmuştur. Bu noktada uzlaşmazlığa neden olan Fırat ve Dicle nehirlerinin su potansiyellerine ve tarafların tezlerine bakmakta fayda vardır. Fırat, 2800 km uzunluğundadır ve 765.831 kilometre karelik havza alanına sahiptir. Aynı şekilde 1900 km uzunluğunda ve 258.000 kilometre karelik bir havza alanına sahiptir. Fırat'ın Türkiye sınırlarındaki su potansiyeli yıllık ortalama 31.58 (%88.7) milyar metreküp, Suriye'deki potansiyeli ise 4 (%11.3) milyar metreküptür. Aynı şekilde Dicle de Türkiye'de 25.24 (%51.9) milyar metreküp su potansiyeline sahiptir. Dicle üzerinde Suriye'nin su potansiyeli bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu iki nehir üzerinde tarafların tüketim hedefleri, Fırat üzerinde Türkiye 18.42 milyar metreküp (%35), Suriye 11.50 milyar metreküp (%22), Dicle üzerinde 6.87 milyar metreküp (%13), Suriye 2.60 milyar metreküptür. (%4)[243]

---

[241] Mehmet Şahin, "Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Planın Sürdürülebilirliği", *TASAM, Stratejik Öngörü*, s.1
[242] http://www.gap.gov.tr.
[243] M. Fırat, "Fırat, Dicle ve Asi'nin Fiziki Özellikleri ve Tarafların Kullanım Hedefleri Kutusu*",* ed.

Sorun üzerine tarafların tezleri arasında üç ana farklılık bulunmaktadır:

- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi sınır aşan, Irak ve Suriye ise uluslararası sular olarak görmektedirler.
- Türkiye bu akarsuların devletlerarasında hakkaniyetli tahsisini savunmakta, Suriye ve Irak ise paylaşma ilkesini ileri sürmektedirler.
- Türkiye paylaşma tezine hukuki değil siyasi olduğu argümanıyla karşı çıkmakta ve bu akarsuların Türkiye topraklarındaki bölümünün egemenliğinin kendisinde olduğunu ileri sürmektedir.[244]

Türkiye ve Suriye arasında su meselesine ilişkin bir antlaşma olmamasına rağmen gerek Fransız mandası döneminde yapılan antlaşmalarda gerekse daha sonra Suriye yönetimi ile yapılan çeşitli antlaşmalarda su sorununa değinilmiştir.En sondan başlanacak olunursa 17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü, 13 Mayıs 1952 tarihli Türkiye'deki Çağçağ Suyunun Müsavatan Taksim Edileceği Hakkında Türkiye-Suriye Eksperleri Arasında İmzalanan Protokol, 19 Mayıs 1939 tarihli Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü, 3 Mayıs 1930 tarihli Tahditi Hudut Nihai Protokolü, 30 Mayıs 1926 tarihli Muhadenet ve Münasabatı Hasenei Hemcivarı Mukavelenamesi, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nde [245] su konusu gündeme gelmiş ve antlaşmalardaki yerini almıştır.

1980'li senelerin ikinci yarısı sonrasında Suriye ve Türkiye'nin arasında su sorunu terör faktörü göz önüne alınmadan düşünülemez hale gelmiş, Suriye'nin terör örgütlerine verdiği destek karşısında su dış politika aracı haline gelmiştir. Bununla birlikte yukarı da sayılan 1987 tarihli Ekonomik İşbirliği Protokolü ise Başbakan T. Özal, "Barış Suyu projesini ortaya atmış ve bu yolla hem Suriye ve diğer Ortadoğu devletlerinin Türkiye'yi su emperyalizmi politikası ile suçlamasını engellemek istenmiş hem de Suriye ile anlaşarak Suriye'nin teröre destek vermesinin önüne

---

Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2, Baskı 11, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 141.

[244] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.145-146.

[245] Kaan Gaytancıoğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi,* (Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008, s. 68.

geçilmek istenmiştir. Bu çerçevede antlaşmada 5 madde su konusuna ayrılmış ve 10. maddede "Barış Boru Hattı" ndan bahsedilmiştir. [246]

"Madde 10: Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez ülkelerine diğeri Ürdün ve S. Arabistan'a olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinden taşımayı planladığı "Barış Boru Hattı" projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır. Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslararası danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir. Suriye tarafı projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir." [247]

Türkiye 5-8 Kasım 1984 yılında yapılan Dördüncü Ortak Teknik Komite'de "Sınır aşan Fırat ve Dicle Nehirlerinin Adil, Optimum, Akılcı Kullanımı" hakkında üç aşamalı plan önermiştir ve bugüne gelindiğinde de bu üç aşamalı plan Türkiye'nin su politikasını belirlemektedir. Bu üç aşamalı plana göre Türkiye ilk safhada bölgedeki su kaynaklarının tamamının belirlenmesi ve kullanılabilecek su varlığının tespit edilmesini, ikinci safhada havza ölçeği içerisinde sulanabilir ve tarıma uygun arazilerin belirlenip toplamdaki su tüketiminin hesap edilmesini, üçüncü safhadaysa ilk iki aşamadan alınan bilgiler doğrultusunda en mantıklı kullanma biçimlerinin belirlenip her ülkenin su ihtiyacının hesaplanmasını ve varsa açıklarının kapatılmasını önermiştir. Fakat Türkiye'nin bu önerisi taraflarca kabul görmemiştir.[248]

Günümüzde bazı isimler Türkiye'nin üç aşamalı planının miadını doldurduğunu, 2003'te ABD'nin Irak'a yaptığı operasyon sonrasında Irak'ın siyasi haritasının değiştiğini ve aktör sayısının arttığını ileri sürerek üç aşamalı planın yeniden düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu argümanlara göre artık su sorunu sadece Suriye ve Irak'ı değil aynı zamanda ABD, İsrail ve K. Irak bölgesel

---

[246] "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü", http://ua.mfa.gov.tr, E.T.:25.02.2017.
[247] Mete Erdem, "The Tıgrıs-Euphrates Rivers Controversy And The Role Of International Law", http://www.sam.gov.tr, E.T.:25.02.2017.
[248] Yakup Şalvarcı, *Pax Aqualis: Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri Su Sorunu Ve Ortadoğu*, Zaman Kitap, İstanbul 2003, s.130-131.

yönetimini de ilgilendirmektedir ve bu yüzden söz konusu planla Türkiye'nin eli zayıflamaktadır. Bu çerçevede öncelikle GAP Projesi devlet projesi olarak görülerek bir an bitirilmeli ve üç aşamalı plan yerine başka bir plan ikame edilmelidir.[249]

Bir başka açıdan Türkiye'nin aşağı çığır ülke durumunda bulunduğu Asi ırmağı konusunda da Suriye ve Türkiye arasında anlaşmazlıklar mevcuttur. Bu konudaki en büyük anlaşmazlık Suriye tarafından kaynaklanmakta ve Suriye Hatay'ı kendi toprakları dâhilinde varsaydığı için Asi nehrini sınır aşan su olarak nitelendirmemektedir. Bu durum Hatay'da özellikle Amik ovasındaki sulama ve tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilediği için Türkiye'nin tepkisini çekmektedir.

Asi nehri 556 km uzunluğundadır ve bunun 40 km'si Lübnan, 366 km'si Suriye ve 98 km'si Türkiye'de bulunmaktadır. Asi nehrinin yıllık ortalama akımı 1950 yılından 2005 yılına kadar sürekli azalan eğimli olmuştur. Öyle ki rakam vermek gerekirse 1950 yılında 50,5 metreküp/saniye olan akım 2010 yılında 16,8 metreküp/saniyeye düşmüştür. Bunda iklim şartlarının payı olmakla birlikte Suriye'nin kötü su yönetiminin de payı bulunmaktadır ve söz konusu bu kötü yönetim Amik Ovası'ndaki tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemektedir.[250] Aynı şekilde Suriye'nin Ghab vadisindeki tarımsal faaliyetleri nedeniyle Amik Ovası'na yeterli su salınımı gerçekleşmemekte ayrıca Katina, Mohanda, Mostar, Direslin ve Elzeyzun barajlarının kışın su salınımı yapması yazın ise barajları doldurmak için kapakları kapatması da Amik'deki tarımsal faaliyeti engellemektedir.[251]

Görüldüğü gibi Suriye Fırat ve Dicle konusunda bu nehirleri uluslararası su olarak nitelendirmekte, Asi nehrini ise sınır aşan sular statüsünde bile almamaktadır. Bu bir yandan Suriye'nin kendi tezleriyle çelişmesine neden olmakta bir yandan da 1997 yılında imzaladığı BM Sözleşmesine aykırılık teşkil etmektedir.

Su sorunu Türkiye ve Suriye arasında sadece teknik bir anlaşmazlık olarak var olmamış Suriye'nin terör örgütü PKK'ya destek vermesi nedeniyle Türkiye

---

[249] Mehmet Şahin, *a.g.m.*

[250] Hüseyin Korkmaz ve Atilla Karataş, "Asi Nehrinde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 2009, s. 22-24.

[251] Mehmet Dalar, "Asi Nehrinin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, 2(15), 2010, s. 109-111.

açısından dış politika aracı haline gelmiştir. Gerçekten de Suriye 1980 sonrası Türkiye'den kaçan pek çok sol görüşlü terör örgütüne maddi ve manevi destek vermiş, kontrolü altında tuttuğu Bekaa vadisinde bu terör örgütleri üs ve eğitim imkanı bulmuşlardır. Terör konusu içerisinde değinileceği gibi Suriye Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlere destek vererek hem Hatay konusunda hem de su sorunu konusunda Türkiye'nin elini zayıflatmak istemiştir.

Bununla birlikte Suriye'nin su sorunu konusundaki politikasına S. Arabistan gibi bazı Arap devletleri de destek vermiş, hatta Özal'ın 1987 yılında ortaya attığı Barış Suyu Projesi bölge ülkelerinin Türkiye'ye olan bağımlılığını arttıracağı endişesi nedeniyle hayata geçirilememiştir.

Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler yukarıda da değinildiği üzere Hatay konusunda sorunlu başlamış, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması Suriye kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. Öyle ki Hatay'ın Suriye'den koparılması, Baas Partisi'nin programında da yer almış ve Hatay kurtarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminin başlangıcında iki ülke arasındaki problemler daha çok bloklar politikası çerçevesinde şekillenirken özellikle 1980 sonrası yıllarda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı terör saldırıları Suriye'nin elini kuvvetlendirmiş, Suriye önce ASALA daha sonra da PKK terörünü Türkiye'ye karşı kullanmıştır.

PKK lideri Abdullah Öcalan 12 Eylül 1980 darbesinden sadece birkaç ay önce temmuz ayında Suriye'ye kaçmıştır. Suriye başlangıçta PKK militanlarına zımni destek vermiştir. Şam yönetimi Türkiye'den Suriye'ye yasadışı yollardan geçiş yapan PKK militanlarına göz yummuş, yerleşen militanlara zorluk çıkarmamış ayrıca PKK 'nın Lübnan'da Filistinli örgütlerle irtibata geçmesine engel olmamıştır. Ayrıca Suriye gizli servisi, PKK militanlarına çeşitli kimlik belgeleri de sağlamıştır. Türkiye'den gelen PKK mensuplarına karşı böylesine hoşgörü ve yardımseverlik gösteren Şam yönetimi, Suriyeli Kürtlere aynı hoşgörüyü göstermemiş hatta 1960 yılında 120.000 Kürt, Suriye vatandaşlığından çıkarılmıştır.[252]

[252] Aliza Marcus, *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, İletişim yayınları, İstanbul 2009, s. 85-90.

Şam yönetiminin terörü araç olarak Türkiye'ye karşı kullanmaya çalışmasının altında yatan etken Hatay ve su sorunları konusunda Türkiye üzerinde etki kurmak istemesidir. Türkiye ve Suriye arasında terör sorunu 1990'lı yıllarla birlikte terörün tırmanışa geçmesiyle birlikte daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. 1992 yılında Şam'a ziyarette bulunan İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Suriyeli yetkilileri PKK'ya destek vermemeleri konusunda ikaz etmiş, Suriyeli yetkililer ise 800 km Türkiye-Suriye sınırının denetlenmesinin zorluğuna değinmiş, Suriye'nin PKK destek vermediğini fakat PKK militanlarının Bekaa Vadisinde olabileceğini ve Suriye'nin burada kontrolünün olmadığını ileri sürmüşler ve suçlamaları kabul etmemişlerdir.[253] Bununla birlikte Suriye'nin Lübnan'daki faaliyetleri ve Bekaa Vadisindeki örgütlerle bağlantısı Suriye'nin inandırıcılığını azalmıştır.

Suriye zaman içerisinde PKK terörist örgüt olarak ilan etse de, Suriye'de PKK kampı olmadığını açıklasa da hatta Öcalan'ın Suriye'de olmadığı yönünde demeçler verse de Suriye kaynaklı terör eylemleri Türkiye'yi vurmaya devam etmiştir. Kısaca söylem ve demeçlerle farklı olarak Suriye, PKK terör eylemlerine destek vermiştir. Bu süreçte Türk yetkililerde suyu dış politika aracı olarak Suriye'ye karşı kullanabilecekleri yönünde demeçler vermişlerdir.

1993 yılında Turgut Özal'ın ani ölümü sonrasında Başbakan Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olmuş, onun yerine de Tansu Çiller başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Türk siyasal hayatında bir döneme damgasını vuran Çiller hükümetleri PKK terörüne karşı sert tedbirleri hayata geçirmiş bu çerçevede uluslararası alanda da ittifaklar ve işbirlikleri oluşturulmuştur. Öyle ki 1992 yılından itibaren artarak devam eden Türkiye-İsrail ilişkileri 1994 yılında ve sonrasında PKK eylemlerinin artmasına paralel olarak ivmelenmiştir. Özellikle Suriye'nin PKK terörünü su sorununa karşı bir silah olarak kullanması ve PKK'nın eylemlerini 1995 yılı için Hatay ve Karadeniz bölgesine taşıma kararı alması, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Hatay'da gerçekleştirilmeye çalışılan PKK eylemlere karşı Suriye'nin gerekli tedbiri almaması, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunduğuna dair istihbarat bilgileri Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Türkiye 1995

[253] Ömer Kürçüoğlu, *a.g.e.,* s. 556.

yılında üç ayda bir yapılan güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya aldığını duyurmuş, Suriye'nin su sorununa karşı terör kartını kullanarak sonuç alamayacağı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde artan PKK saldırılarına paralel olarak Suriye'nin de Yunanistan'la "Ortak Savunma Antlaşması" imzalaması ve muhtemel bir Türk-Yunan savaşında Suriye hava sahasının Yunan uçaklarına açılacağının belirtilmesi Türkiye'yi İsrail'e daha da yakınlaştırmış, Suriye'nin Türkiye'yi batıdan ve güneyden kuşatma politikasına karşı Türkiye'de Suriye'yi kuzey ve güneyden kuşatma stratejisi geliştirmiştir.[254]

İki devlet arasında terör sorunu 1997 yılına geldiğinde PKK'nın eylem alanlarını Hatay ve Karadeniz'de genişletme çabalarına girişmesiyle gündeme gelmiştir. PKK'nın Hatay'da eylem planlarına girişmesi Suriye'nin PKK'ya destek verdiği şeklinde yorumlanmış bu konu ile ilgili Başbakan Mesut Yılmaz, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasının 58. Yıl dönümünde Hatay'da bir konuşma yaparak Türkiye'nin tepkisini göstermiştir.

> "*Onlar bin yıldır beraber yaşayan insanların arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşecekler. Biz Türkiye'nin güçlenmesine karşı olup da devlete ihanet eden örgütlere arka çıkanların kimler olduğunu biliyoruz. Onlar GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasını engellemek için ellerinden geleni yapacaklar*."

Eylül 1998'e gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerde terör krizi yaşanmaya başlamış ve iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin kararlı tutumu ve Türk devlet adamlarının sert açıklamaları sonucunda Suriye geri adım atmak zorunda kalmış ve 19-20 Ekim 1998'de Adana'da yapılan görüşmeler

[254] Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, ATO, Ankara 2005, s. 419.

sonrasında Türkiye ve Suriye arasında Adana Mutabakatı imzalanmış ve Suriye, PKK'ya destek vermeyi kesmeyi taahhüt etmiştir. [255]

2.3. İlişkilerde Ara Dönem

1946 senesinde bağımsızlığını kazanmış olan Suriye'yle Türkiye'nin arasında gerçekleşmiş ciddi bunalımların ilki 1957 senesinde olmuştur. 1960'ların ikinci yarısı itibariyle Suriye'de iktidarı ele almış olan Baas Partisi Suriye topraklarına Hatay'ın da dahil olduğunu iddia ederek bu doğrultuda propagandalar yürütmüştür. "Büyük Suriye" ideali kapsamında yenilikçi politikalar yürüten Suriyei Soğuk Savaş'ta SSCB safında yer alarak Türkiye açısından tehdit unsuru olmuştur.[256] Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni başlatma kararının ardından su problemini gündeme getiren Suriye, Türkiye'ye yönelik emperyalizm suçlamasında bulunmuş ve Arap dünyasını kışkırtmıştır. GAP'ı engelleyebilmek adına terör örgütlerine destek veren Suriye, 1984'ten beri PKK'ye yardım etmiş, bu destekleri 1998'e kadar sürmüştür.[257]

16 Eylül 1998 tarihinde Orgeneral Atilla Ateş'le başlamış olan Suriye'ye tehdit ve uyarı mesajları Ekim'de iki ülkeyi savaşın eşiğine sürüklemiştir. Uzun bir dönem asimetrik tehdit algısı bazında sürdürülen ilişkilerde 1998 senesi Ekim ayı kurulma noktasıdır.[258]

Terör örgütü PKK'nin lideri olan Abdullah Öcalan'ın Suriye'den atılması ve sonrasında imzalanmış olan Adana Mutabakatı iki ülkenin ilişkisine yeni bir yön vermiştir. Bu dönem içerisinde normalleşmeye başlayan ilişkiler açısından "İlişkilerde Yumuşama Dönemi" demek mümkündür.[259]

---

[255] Robert Olson, *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri: 1979-2001*, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 5.
[256] Arif Keskin, "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakâr Akım", *Panorama Dergisi*, 16, 2006.
[257] Zbigniew Brzezinski ve Robert M. Gates, *İran'ın Zamanı Geldi*, Çev. Sermin Karakale, Profil Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 39-46.
[258] Gökhan Çetinkaya ve Talha Köse, *İran Dosyası*, SETA Vakfı Yayınları, Rapor No: ST2-706, Ankara 2006, s.39.
[259] Bülent Aras, *Ortadoğu ve Türkiye,* Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003, s. 134-136.

Hafız Esad'ın Türk hükümetinin koşullarına evet demesiyle Adana Mutabakatı'na imza atılmış ve çatışmanın tırmanmasının önüne geçilmiştir. Hatta Hafız Esad, bu mutabakattan önce PKK liderini açıkça sınır dışı ederek samimiyet işareti vermiştir. 15 sene süren savaşın sonrasında Türkiye Öcalan'ı sırayla Suriye, Rusya, İtalya ve yakalandığı Kenya'ya dek sürmüş olan uzunca bir kovalamacanın sonrasında ele geçirerek ciddi bir zafer elde etmiştir. Suriye'nin PKK'ye vermiş olduğu destekten vazgeçmesiyle ilişkiler normalleşmiştir.

Turizm Bakanı Erkan Mumcu 1999 Ağustos ayında Suriye Turizm Bakanı Danho Dawoud ve yanındaki heyetle ziyaret edilmiştir.[260] Bu ziyaret kapsamında iki ülkenin arasındaki eğitim programı alışverişi, karşılıklı ziyaretlerin teşvik edilmesi, seyahat acentesi işbirlikleri, 2000 senesi müşterek etkinlikleri ve tanıtım konularının içinde olduğu Türkiye-Suriye 1. Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Protokolü'ne imza atılmıştır.[261]

01 Temmuz 2000 tarihinde PKK'nin yönetim kurulu başkanı olan Cemil Bayık'ın, Hafız Esad'ın ölmesinin hemen ardından Şam'a ziyaret düzenlemesi ve yönetime "Suriyelilerin PKK'ye katılmalarına izin verilmesi, PKK'nin örgüt evlerinin tekrar açılması ve PKK'ye olan desteğin yükseltilmesi" gibi taleplerde bulunmasıyla birlikte Ankara, Suriye'yi protesto etmiştir. Bu istekler Adana'da yapılmış olan mutabakatı bozacağından Suriye kabul etmemiştir.[262] Hafız Esad öldükten sonra hızla samimileşen ilişkiler kültürel, ekonomik ve siyasal alanda da etki etmiştir. Bu yakınlıksa müşterek çıkarlar ve iyi komşuluk temeline kurulmuştur. Bu stratejinin somutlaştırılmasındaki ilk adımlar iki devletten de yüksek siyasi mevkilerde atılmıştır. En üst düzeyde yapılan ziyaretler pozitif etki yaratmış, iki ülkenin birbirlerini tekrar keşfedebilmelerine olanak sağlamıştır. Ahmet Necdet Sezer'in yapmış olduğu ziyaret Suriye'yle Türkiye arasındaki ilişkilerde samimiyete vurgu yapmış ve Arap yönetimin gururunu okşamıştır.[263] Bu ziyaretin ardından 2007 senesinin sonuna dek olan yedi senede karşılıklı pek çok ziyaret olmuştur. Bu

---

[260] Oytun Orhan, "İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, 90, 2007, s. 55.
[261] Zaman, 10.08.1999.
[262] Olson, *a.g.e.*, s. 23.
[263] Nikolaos Van Dam, *Suriye 'de İktidar Mücadelesi,* Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvik, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 194.

ziyaretler Suriye'yle Türkiye arasında güven bunalımının giderilmesi ve ilişkilerin daha sağlam olmasını sağlamıştır.[264]

1970'lerin başından sonra Suriye içerisinde rejim için tehdit oluşturacak yegâne olay 1983 Kasım ayında olmuştur. Hafız Esad'ın ciddi biçimde rahatsızlanması yerine kimin geçeceği tartışmalarını başlatmıştır. Başkan Esad, tamamen kendine bağlı görünen bir iktidar yapısı oluşturduğundan devletin onsuz ayakta duramayacağı düşünülmüş, ardından işlerin sürdürülebilmesi adına altı kişiden oluşan bir komitenin kurulması emri verilerek sorun çözülmüştür.[265]

Patrick Seale ile yapılmış olan bir söyleşide "Hep kuruluşların insanı olmuşumdur." demesine, 13 Kasım 1992'de Time dergisi ile yapmış olduğu bir röportajda halefini devletin belirleyeceğini ifade etse de "her zaman kurumların insanı oldum" demesine rağmen ve 13 Kasım 1992 yılında Time Dergisi ile yaptığı bir röportajda halefinin devlet kurumları tarafından belirleneceğini söylemesine karşın, 1990'ların başlarında pek çok Suriye vatandaşı Hafız Esad'ın en büyük oğlu olan Basil Esad'ın yönetime geçme hazırlığında olduğunu düşünmüştür. Başkanlık Güvenlik Teşkilatı'nın komutanı ve Başkanlık Muhafız Alayı'nda Kurmay Subay olan Basil Esad, bunun yanında binbaşı rütbesiyle zırhlı tugayın komutanlığını da yürütmektedir. Ancak o dönem Basil'in 21 Ocak 1994'te, 32 yaşında bir trafik kazasında ölmesi neticesinde beklenen olamamıştır. [266]

Suriye'de otuz sene iktidarda kalan Hafız Esad'ın 2000 Yılının Haziran ayında ölmesiyle birlikte bu görev için altı yıl hazırlanmış olan Beşar Esad başa gelmiştir. Esad, babası Basil Esad'ın 1994 senesinde geçirdiği trafik kazasının ardından hayatını kaybeden babasının yerine geçmek üzere İngiltere'den çağırılmış ve devlet içerisinde hızla yükselmesi sağlanmıştır. [267]

Beşar Esad, Lübnan Hizbullah Örgütü ile İran arasındaki bağ, Lübnan ile ilişkiler ve barış sürecine dair konularla yetkilendirilmiştir. [268] Hafız Esad'ın

---

[264] *A.g.e.,* s. 195.
[265] *A.g.e.,* s. 201-211.
[266] *A.g.e.*
[267] *A.g.e.*
[268] Eyal Zisser, "Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik ve Değişim", *Avrasya Dosyası,* Arap

ölmesinin ardından Suriye yönetimi boşluğun doldurulmasında son derece seri hareket etmiştir. Suriye devlet televizyonunda Hafız Esad'ın ölümünün bildirilmesinin hemen ardından yayın kesilerek mecliste anayasanın 83. Maddesine dair oylamayı yayınlamaya başlamıştır. Bu oylama ile devlet başkanı olma yaşı en az 34 olarak (Beşar Esad'ın o anki yaşıdır.) belirlenmiştir. Başkan adaylığı meclis tarafından kabul gören Esad, yapılmış olan seçimlerin neticesinde yüzde 97,29 oy alıp başkan olmuştur. [269]

Beşar Esad iktidar olduğunda Suriye halkı onun yeni açılımlar meydana getireceğini ve babasından farklı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu kapsamda gerek Suriyelilerin gerekse dış politika uzmanlarının ilk aklına gelen soru söz verilen reformlara Esad'ın ne zaman başlayacağı olmuştur.[270]

Beşar Esad'a, Suriye'yi 21.yüzyıla taşıyabilecek yönetici olarak bakılmıştır. Suriye ve Türkiye'nin arasında 1998 senesinin Ekim ayında imzalanmış olan Adana Mutabakatı'nın ardından meydana gelen barışçıl ortam Esad'ın iktidarında da sürecek gibi düşünülmüştür. Bu kapsamda cumhurbaşkanı olmuş olan A. Necdet Sezer'in de 10 Temmuz'da yaptığı yurtdışı ilk gezisi İran'daki ECO (Ekonomik İşbirliği Örgütü) toplantısına değil Esad'ın cenazesine olmuştur. [271]

A. Necdet Sezer ve Beşar Esad, iki devlet arasındaki ilişkiyi daha ileri taşıma gayesi güttüklerini ifade etmişlerdir. Türk uzmanlarsa Beşar dönemi içerisinde Suriye'yle ilişkilerimizde bariz bir değişim beklemediklerini açıkça ifade etmişler ancak uzun vadede olumlu gelişmeler görülebileceğini ifade etmişlerdir. Bunun yanında makalelerin pek çoğunda Şam'la ilişkilerin iyileştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. [272]

Dünyası Özel, 6(1), 2000, s. 118.
[269] Oytun Orhan, "Suriye'de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında", *Stratejik Analiz Dergisi*, 8, 2000, s.45.
[270] *A.g.e.*, s.46.
[271] Oytun Orhan, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, 65, 2005, s. 23.
[272] *A.g.e.*

2.4. 2002 Sonrası Stratejik Derinlik Yaklaşımı Çerçevesinde İlişkiler

14 Ağustos 2001'de Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kurulmuştur. Kurucularının arasında çoğunluğu Fazilet Partisinden ayrılan önemli isimler yer almaktadır. Bu isimlerin arasında Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, Bülent Arınç gibi köklü siyasi geçmişi olanlarla Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde beraber çalıştığı Binali Yıldırım gibi isimler de yer almaktadır. Ayrıca merkez sağ partilerden (Anavatan Partisi, Doğruyol Partisi) yeni kurulan AKP'ye katılanlar da olmuştur. AKP kuruluşundan on beş ay gibi çok kısa bir sürede teşkilatlanmasını tamamlanmış ve 03 Kasım 2002 seçimlerinden %34,63 oy oranı ile Türk siyaset sahnesinde ilk zaferini kazanmıştır. Merkez sağın barajın altında kalması ile de Türkiye'de merkez sağı temsil görevi AKP'ye geçmiştir. Birçok yazara göre Milli Görüş geleneğinin devamı olarak görülen parti 'İslamcı' olarak algılanmıştır. AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan ise bu algıyı kabul etmediklerini ifade etmiş ''Milli görüş gömleğini çıkardıklarını" belirtmiş ve kendilerini "Muhafazakâr Demokrat" olarak tanımlamıştır.[273]

AKP'nin 2002 seçimlerinde yüksek oy oranı sonucu iç politikada koalisyonlar dönemi kapanmış olup tekrar tek parti hükümeti iş başına gelmiştir. Bu olumlu gelişme ile karar ve icraat mekanizmaları, istikrarlı ve uzun vadeli planlar yapma imkânı bulmuşlardır. AKP, iktidara geldiği ilk yıllarda kendisinden önce başlatılan ekonomik programları uygulamıştır. Özellikle Türkiye'yi sarsan ve 2001 krizinden sonra uygulamaya konan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"na uyan AKP Hükümeti, Ayrıca IMF ve Dünya Bankası ile yapılan antlaşmalara sadık kalmıştır.[274] "AKP, bu reformların birikiminden istifade etmiş ve uygulamaya konulan programdan sapmaya çalışmayacak kadar akıllı davranmıştır. Programdan

[273] Metin Güneş, "Ekonomik Başarıyı AK PARTİ Yaratmadı", www.cnnturk.com, 2013.
[274] Zübeyir Turan, "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri", 2005, www.tuhis.org, E.T.:23.03.2017.

sonuç alınmaya başladığında, onlar da siyasi ve ekonomik açıdan faydasını görmüşlerdir".[275]

Ekonomideki bu avantajın yanında güvenlik sorunlarının başında gelen PKK ile ilgili gelişmelerin sonuçları yine AKP hükümetine iç ve dış politikada esneklik alanı oluşturmuştur. Özellikle Abdullah Öcalan'ın 16 Şubat 1999 yılında Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi 2002 yılı itibari ile PKK terör örgütü eylemsizlik noktasına gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak güvenlik boyutlu bu istikrardan daha sonra AKP istifade etmiştir. Tüm bu gelişmelerin olumlu yansımaları ile popülerliğini arttıran AKP, dış politikada da Avrupa Birliği müzakereler yolunda aldığı sonuçlarla da özellikle Türkiye'deki liberal kesimin övgüsünü kazanmıştır.[276]

İç siyasette çeşitli kesimlerin gücünü arkasına alan AKP medyanın da desteği ile yüzünü dış politikaya çevirmiştir. Avrupa Birliği sürecinin yanında Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye, teorisyenliğini akademisyen Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun yaptığı ve sistemleştirdiği dış politika ilkeleri rehberliğinde daha aktif, vizyoner ve idealist olarak tanımlayabileceğimiz bir dış siyaseti, Türk hükümetinin gündemine oturtmuştur. Fakat bu gündemin hayata geçmesi konjonktürle bağlantılı olmuştur. Bu konjonktürün oluşmasının başında "11 Eylül" sonrası ABD'nin *"Yeni Dünya"* düzeni için hedefe koyduğu şer ekseni ve Irak ve Afganistan işgal etmesi sonrasında ise özellikle Irak'tan çekildikten sonra bölgede doğan güç boşluğu gelmektedir. Ayrıca İsrail ile olan ilişkilerin bozulması ve *"Mavi Marmara*" olayı, Irak'ın kuzeyinde Kürt Devleti'nin yarattığı rahatsızlık, Avrupa Birliği sürecinin sancılı hale gelmesi ve Kıbrıs için atılan adımların karşılığını bulamaması, Türk dış siyasetinde iniş çıkışlara neden olmuştur. Bu durum eksen kayması tartışmalarını beraberinde getirmiştir.[277]

AKP döneminde önce danışman daha sonra Dışişleri Bakanı olarak görev alan Davutoğlu, bir akademisyen olarak sahip olduğu teorik birikimi, "Stratejik

---

[275] Güneş, *a.g.e.*
[276] Zafer Özcan, "AK Parti'yle ittifak sanal, ayrışma gerçek," *Aksiyon Dergisi,* 2008.
[277] Şaban Kardaş, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?", 2013, www.akademikortadogu.com, E.T.:05.02.2017.

Derinlik" kavramı ile sistemleştirerek danışman ve Dışişleri Bakanı görevlerinde pratiğe dökmeye çalışmıştır. Kısaca Stratejik Derinlik kavramının temellerine baktığımızda, Türkiye'nin tarihi, coğrafi ve kültürel bir derinliğini görmekteyiz. Bu derinlik hem geçmişteki Osmanlı bakiyesinden hem de bugünün Asya ve Avrupa arasında medeniyetlerin kesiştiği ve köprü konumundaki Türkiye'yi merkez konuma alan çok yönlü bir dış politika izleme stratejisi olduğunu söyleyebiliriz;

"Türkiye'nin etrafındaki Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar kuşağından meydana gelen kara havzası; Hazar, Kızıldeniz, Basra iç denizleriyle Doğu Akdeniz, Ege, Marmara, Boğazlar, Karadeniz su yollarından meydana gelen deniz havzası ve de Batı ve Orta Asya, Kuzey Afrika, Avrupa çerçevesindeki kıta havzaları ayrı ayrı ele alındığında da bir bütün biçiminde ele alındığında da coğrafi açıdan dünyanın merkezini ve insanlığın ana damarını oluşturmaktadır. Bu sebeple bu sahada Türkiye'nin karşılaşacağı uluslararası ilişkilerle ilgili durumlardan hiçbirini tek boyutlu bir tasvirle anlayabilmek mümkün değildir. Bunun son derece doğal bir neticesi olarak bu uluslararası ilişkiler olgularına yönelik Türkiye'nin dış politikasının da tek eksenli olması düşünülemeyecektir. Tam tersine havzaların her biriyle alakalı uluslararası ilişkiler olgularının bu havzaların aralarındaki etkileşimini de anlayabilmek gerekir.[278]

Davutoğlu, "Stratejik Derinlik" başlığı altındaki dış politika vizyonunu uygulayabilmek için yapılması gerekenlerin başında öncelikle iç politik yapının güçlenmesi, kangrenleşen sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. 2002 seçimleri ile tek parti hükümetinin iktidara gelmesi ve sürekliliğini koruması, dış politikanın elini güçlendiren bir unsurdur. Bunun yanında Türkiye'nin belirleyici ve aktif bir rol izleyebilmesi öncelikli olarak iç sorunlarından kurtulabilmesine bağlıdır. Bu kapsamda ele alındığında klasik olarak iç ve dış politika ayrımı artık eskimiş ve geçerliliğini yitirmiştir. Türkiye dış politikadaki başarısı iç politikadaki başarısına bağlıdır. İç politikadaki sorunların dış siyasete yansıması oldukça büyük sorunlar oluşturabilir. Kürt sorunu, insan hakları problemleri, laiklik karşıtı eylemler Türkiye'nin iç politika sorunları görülmekle beraber dış politikaya yansımaları

[278] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*. "Türkiye'nin Uluslararası Konumu", Küre, Yayınları, İstanbul 2001, s. 552-553.

oldukça ağır sonuçlar doğurmuştur. Avrupa birliği ile müzakerelerin tıkanması gibi sonuçları olan bu durumdan Türkiye iç meseleleri demokratikleşme adımlarını daha sağlam atmak zorundadır. Özellikle "Dış politikanın nihai amacı; Türkiye evini düzene koyarken dışarıda ortaya çıkması muhtemel krizlerin bu süreci olumsuz etkilememesine çalışmaktır".[279]

Gerek Kürt sorunu ile ilgili yapılan çalışmalar gerekse demokratikleşme adına yapılan açılımlar bu politikanın göstergesidir. Avrupa Birliği ile müzakerelerin Türkiye'yi bu konuda teşvik ettiği, bir itici güç görevi de gördüğü söylenebilir. Uyum yasalarının çıkarılması bu konuda AKP hükümetine yardımcı olmuştur. AKP dış politikasının ana noktaları özetle şunlardır:[280]

"Stratejik Derinlik" söyleminin hayata geçirilmesinde komşularla sıfır sorun ilkesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu ilke, komşularla sorunların minimum düzeye çekilmesini ve sorunların karşılıklı diyalog zeminine engel olmamasını amaçlamaktadır. Tarafları sağlıklı bir ilişki düzeyinde tutmayı hedefleyen bu ilke, özellikle Soğuk Savaş sonrası çok kısa bir dönem Türkiye'de etkili olmuşsa da daha sonra iç politikadaki yüksek güvenlik siyaset sebebiyle dış politika aracı olarak kullanılmamıştır.[281] Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerine bakıldığında güvenlik siyasetinin derecesi anlaşılabilmektedir. Örneğin; Suriye ile yaşanan sınır ve su sorunları ile ayrıca PKK terör örgütüne Suriye'nin verdiği açık destek kapsamında, terör kamplarına göz yumması ve PKK terör örgütü lideri Öcalan'ın Suriye'de ikamet etmesi gibi nedenlerle Suriye ile olan ilişkilerin 1998 "Adana Mutabakatı"na kadar gerilimli geçtiği söylenebilir.

Yine, İran İslam Cumhuriyeti ile olan ideolojik ve laiklik temelli çatışma İran'ın rejim ihracı iddiaları, Türkiye'nin İran'a karşı mesafeli durmasına neden olmuş, bölge etkinliği açısından Türkiye'nin en büyük rakibi olarak görülmüştür. Ayrıca İran'da var olduğu iddia edilen PKK kampları ve teröristlerin İran sınırından sızmaları, Türkiye ile İran ilişkilerinin gerginleşmesinin nedenleri arasındadır. Ayrıca, Batı ve İsrail ile kurulan sıcak ilişkiler başta İran olmak üzere Ortadoğu Arap

[279] Tarık Oğuzlu, "Dış Politikada Davutoğlu Dönemi" *Ortadoğu Dergisi*, 1(9), 2009, s. 44.
[280] "Oslo Görüşmeleri", Milliyet, 26 Şubat 2011.
[281] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 552.

Devletleri arasında Türkiye'ye güvensiz yaklaşılmasına sebep olmuştur. Bu sorunların yanında Türkiye'nin Yunanistan ile olan "12 mil" sorunu Kardak Krizi ile zirveye çıkmış, iki devlet savaşın eşiğine gelmiştir. Ayrıca Kıbrıs Sorunu iki devlet arasındaki rekabet alanlarından biri olmuştur. Irak'ın kuzeyindeki PKK varlığı ve Irak topraklarından gelen terörist saldırılar, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali ve Azerbaycan ile savaşı ve Ermeni Tehciri konusu Türkiye'nin sınır komşuları ile başlıca sorunlarıdır. Davutoğlu'nun iddiasına göre bu sorunların varlığı Türk dış siyasetinin çok yönlü politika gütmesini engellemektedir. Davutoğlu bu engelin Türkiye'nin proaktif ve çok yönlü politika izleyememesinin temel nedeni olarak görmektedir.[282] Sıfır sorun ilkesi ile aslında tarihin ve coğrafyanın normalleştiğini iddia eden Davutoğlu, Osmanlı bakiyesi olan ve bugün "Yeni Osmanlıcılık" kavramının Türkiye'nin yakın kara havzasını oluşturan Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasları Türkiye ile bağlayan bir köprü olduğu ve bu köprünün komşularla sıfır sorun ilkesi ile inşa edebileceğini savunmuştur. Bu köprü, Türkiye'nin istikrarı açısından da önemlidir.

Türkiye komşularla sıfır sorun ilkesini ön plana çıkarırken kimliklere saygı, ekonomik bağların güçlendirilmesi, sadece kendinin değil herkesin güvenliğini düşünen politikaların üretilmesi, istikrarlı ve dürüst ilişkilerin kurulması gibi araçlarında vurgulanması gerekmektedir.[283] Çünkü bölge aktörleri ile sorunlu olup hem de bölgede aktif olmak çok zordur. Örneğin; "aynı anda hem Bulgaristan hem de Yunanistan ile bunalımlar yaşayan Türkiye'nin etkin bir Balkanlar politikası üretmesi çok zordur... Ortadoğu için durum farklı değildir. İran, Suriye ve Irak ile sürekli çatışan bir dış politika konjonktürünün getireceği zararları dengeleyecek hiçbir alternatif ittifak politikası yoktur".[284] Bu sebeple öncelikle yapılması gereken, tüm tarafların, masaya koşulsuz olarak oturabilmeleri sağlanmalıdır.

Stratejik Derinlik kavramının bir diğer aracı, bölgesel aktörler arasında kurulması arzu edilen karşılıklı ekonomik bağımlılıklardır. Bağımlılık düzeyini arttıracak girişimlerin temel amacı bölge ülkeleri arasında olan coğrafi ve siyasi

[282] *A.g.e.*
[283] Ardan Zentürk, "Demokrasinin Dış Politika Boyutu", 2010, www.analitikbakis.com, E.T.:20.01.2017.
[284] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 552.

problemlerin en alt düzeye indirilmesi ve ülkeler arasındaki diyalog ortamını oluşturma çabasıdır. Ekonomik işbirliğinin yoğunlaşması ülkeler arasında barış ve istikrarı getirmekle birlikte bölge ülkeleri arasındaki farklılıkların ön plana çıkmasını engelleyerek bölge entegrasyonunu kolaylaştırılacağı iddia edilmektedir. "Karşılıklı bağımlılığa dayanan bölgesel uyum süreçleri neticesinde, kimliksel aidiyet kümeleri genişleyecek, başlangıçta kendilerini diğerlerinden farklı tanımlayan aktörler, zamanla kendilerini bütünün parçaları olarak görecektir".[285] Ekonomi ile kurulan bağlar, siyasetin yol açtığı yüksek tansiyonu düşürmekte oldukça başarılı olacağı iddia edilmektedir.

Önleyici diplomasi ile paralel kullanılan proaktif diplomasinin amacı; "Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan her türlü kriz çözümünde ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde öncülük etmesidir".[286] Komşu ülkelerde yaşanan siyasal değişimler ve krizler, yalnızca dış politikayı değil iç politikayı da ilgilendirir. Dış sorunlara kayıtsız kalmanın iç politikaya yansıyan bir takım olumsuz sonuçları vardır. "Prokaktif diplomasi ile birlikte sık sık kullanılan aksiyoner politikaya göre artık, ülkeler arasındaki sorunlar küresel bir karakter kazanmıştır. İki ülke arasındaki sorun uluslararası bir krizi rahatlıkla tetiklemesi olasıdır. Bu nedenle ülkeler arasındaki sorunlara duyarlı olunmalı ve çözümüne katkı sunulmalıdır. Krizleri daha doğmadan önlemek için "Reaksiyoner değil aksiyoner dış politika takip edilmelidir".[287] Proaktif ve aksiyoner diplomasi uygulamalarına Suriye- İsrail, İran-Batı ve Balkanlarda takip edilen dış politika örnek olarak gösterebilir. Ayrıca bu diplomasi türünde sadece ulus devletler değil, devlet dışı diğer aktörlerle de krizlerin önlenmesi veya çözümünde aktif olarak müzakere edilebilir.

Özellikle Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile birlikte uluslararası aktörlerin sayısı ve çeşitliliği artmıştır. Ritmik diplomasi, küreselleşen dünya da statik, sabit politikalar yerine, uyum ve hareketin bir arada olduğu sürdürebilir bir dış politikayı amaç edinir. Ritmik diplomasi sorunları tüm tarafları ile ele almayı öngörür. Sorunun çözümünde tüm tarafların çözüm sürecine dâhil etmeyi amaçlar. Taraflar herhangi

[285] Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, s. 46.
[286] Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita" ,*Bilgi Dergisi*, 23, 2011, s. 9-34.
[287] Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, s. 46.

bir kategorizeye tabi tutulmaz. Çözüm sürecindeki aktörlerin halk gözündeki desteği ile süreç içeresindeki meşruluğu önemlidir. Davutoğlu'na göre "Ritimden kasıt hem uyum olacak, hem hareket olacak. Hareket olur, uyum olmazsa o hareket kaosta çıkarabilir. Gereksiz öne çıkışlar, gereksiz riskler de getirebilir. Ama ritim olur, hareket de olmaz yerinde sayarsanız bir sonuç alamazsınız. Uyum da olacak. Ama mükemmel bir uyum olsun deyip hep uyumu beklerseniz hareket de olmaz".[288]

"Stratejik Derinlik" çatısı altında birleşen tüm bu kavramların pratiğe geçirilmesi için kullanılması gereken araçların başında ikna kabiliyeti ve taraflara eşit değer verme yetisi gelmektedir. Davutoğlu'na göre taraflar ikna ve muhakeme yoluyla bir araya getirilmeli ve ön şartsız olarak diyalog kurabilmelidirler.[289] Bu diyalogun sağlanabilmesi için askeri olmayan yollar kullanılması gerekmektedir. Askeri seçenekler en son düşünülmelidir. Ayrıca Türkiye'nin model ülke, bir cazibe merkezi olması Türkiye'nin elini güçlendirecektir. Türkiye özellikle "Yumuşak Güç" olma yolunda tarihi, coğrafi, kültürel ve ekonomik altyapısını kullanmalıdır, Türkiye çok taraflı ilişkilerde aksiyoner ve ritmik diplomaside kendini merkezde konumlandırmalıdır. Türkiye Osmanlı bakiyesi ile birlikte özellikle yakın havzasında bir çekim merkezi olmalıdır. Türkiye'nin bir model olarak diğer ülkelere sunulması, Türkiye'nin yumuşak güç potansiyeli açısından oldukça önemlidir. Türkiye eğer model ülke olmayı başarırsa belli kazançlar sağlayacaktır. Özellikle uluslararası sistemde model olan Türkiye diğer aktörlerin davranışlarını değiştirmede daha az maliyete katlanacaktır. Ayrıca diğer aktörlerin gözünde Türkiye ile kurulacak iyi ilişkilerin önemi artacak böylece dış politika davranışları Türkiye lehinde gerçekleşecektir. Türkiye muhakeme ve ikna yönüyle diğer ülkeler ile saygıya dayanan işbirlikleri kuracak ve Türkiye'nin popülerliği artacaktır.[290] Türkiye tüm bu kazanımları gerçekleştirirken ülke potansiyelini ve yumuşak güç algısını en yüksek seviyede tutmalıdır. Davutoğlu'nun "Değer Eksenli Dış Politikası" anlayışının pratiğini İsrail-Filistin görüşmelerinde Hamas'ın dâhil edilme çabasında, bir yandan

[288] "Ritmik Diplomasi" *Sabah*, 14 Aralık 2009.
[289] Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 552.
[290] Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, s. 46.

Avrupa Birliği müzakereleri devam ederken, diğer yandan Rusya, Çin ve İran gibi Asya devletleri ile kurduğu ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler gösterebilir.[291]

Özellikle "Stratejik Derinlik" politikasının en yoğun hissedildiği Türkiye-Suriye ilişkilerini incelemekte fayda vardır. 1998 yılında Öcalan Krizi ile zirveye çıkan gerginlik 2010 yılında ortak bakanlar kurulu toplantıları düzenlemesine bırakmıştır. Burada elbet dış politikadaki geleneksel bakış açısının değiştirmesinin büyük önemi vardır. Hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrası dönemde "Adana Mutabakatı" imzalanıncaya kadar iki devlet arasındaki düşmanlık algısı karşılıklı olarak devam etmekteydi. Suriye'ye göre Türkiye suyu *(Fırat ve Dicle)* adil paylaşmayan ve barajlar yolu ile suyun üzerinde denetimini kuran bir devlet olarak görülmekteydi. Ayrıca Türkiye haksız olarak Suriye'nin topraklarına *(Hatay)* el koyan bir devlet idi. Yine Türkiye'nin İsrail ve Batı ile sıkı bağları, Suriye için bir tehdit oluşturmaktaydı. Türkiye için Suriye ise Türkiye'nin iç huzurunun en büyük düşmanı, teröre destek veren, devlet bütünlüğünü tehdit eden ve su paylaşımında sürekli mesele yaratan bir düşmandı. Bu karşılıklı olumsuz algı 1998 yılından sonra kırılmış sürekli iyiye giden bir hal almıştır. İlişkilerin olumlu seviyesi iki devlet üst düzey yöneticilerinin ziyaretleriyle perçinlenmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yapmış olduğu iki kritik ziyaretle ve daha sonrasında Davutoğlu'nun çalışmaları ve dış politika stratejileri, iyiye giden ilişkilerin zirveye çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde taraflar arasındaki "düşman imgesi yerini Türk dizilerinin Suriye'de yayınlanmasına, ülkeler arasında vizesiz geçişin sağlanmasına ve günübirlik, heyetler arası ziyaretlerin gerçekleşmesine bırakmıştır".[292]

Fakat 2011 yılından itibaren "Arap Baharı"nın Suriye'ye ulaşması ile birlikte zirvede olan iyi ilişkiler tam tersi bir hal almıştır. Suriye'de başlayan iktidara yönelik protesto hareketlerine Şam yönetiminin sertlikle cevap vermesi başta Türkiye olmak üzere uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Türkiye'nin Şam yönetimine reform çağrılarının karşılıksız kalması Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun yapmış olduğu mekik diplomasisinden sonuç alamaması iki devlet

[291] Yılmaz Sait, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(5), 2009, s. 22.
[292] Yusuf Sayın, "Türkiye- Suriye ilişkilerinin Stratejik Derinliği" , Yorum, 2010, s. 1.

arasında gerileme neden olmuştur. Bu gerilim 22 Haziran 2012'de Türk jetinin düşürülmesi ile doruğa ulaşmış, Türkiye buna karşılık 16 Eylül 2013'te Suriye helikopterini düşürmüştür.

2.4.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Ortak Tehdit Algılamalarından Stratejik İşbirliğine

İki devlet arasındaki ilişkiler 1998'den itibaren olumlu bir seyir izlemiştir. 2009 yılına gelindiğinde özellikle 2003 sonrası Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni kaygılar etrafında birbiri ile buluşan çıkarlar iki devlet ilişkilerini stratejik düzeye de taşımıştır. Bu çerçevede 16 Eylül 2009'da imzalanan antlaşma ile ilişkilere yeni bir boyut kazandırılmış, iki devlet vatandaşlarının 90 günlük sürelerle sınırlı olmak kaydıyla vize muafiyetine tabi olması kararlaştırılmış diğer alanlarda da stratejik işbirliğinin geliştirilmesi için bir konseyin toplanması planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde iki devlet bakanlarından oluşan konsey, ilk toplantılarını 13 Ekim 2009 tarihinde Halep ve Gaziantep'te gerçekleştirmiştir.

Davutoğlu, Yüksek Düzeyli Stratejik işbirliği süreci ile ilgili görüşlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Ortak sloganımızı, 'Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek' olarak ilan ediyorum"[293]

Davutoğlu'nun bu sözlerine paralel bir açıklama 1. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi başkanı Suriyeli Hasan Türkmeni'den gelmiş, konsey kararlarının alınmasından sonra basına verdiği demeçte Türkmeni, iki ülke arasındaki işbirliğinin ekonomik, savunma, sağlık, eğitim ve çevre alanlarında yararlı olmasını dilemiştir.

Söz konusu konseyin yapılanmasında iki devletin başbakanlarından oluşan eş-başkanlık sistemi benimsenmiş, dışişleri, içişleri, ticaret, bayındırlık, enerji, savunma, tarım, ulaştırma bakanlarından oluşan toplam on altı kişilik bir kurul

[293] Veysel Ayhan, "Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi", http://www.orsam.org.tr, E.T.:11.01.2017.

oluşturulması tasarlanmıştır.[294] Yine söz konusu konsey toplantılarının sadece resmi düzeyde gerçekleştirilen bürokratik toplantılar olmaması adına her bakanlığın proje geliştirmesi ve sonrasında diğer ülkedeki muhatabı ile irtibata geçmesi öngörülmüştür. Nitekim 13 Ekim'deki toplantıdan sonra tarafların on gün içinde kendi eylem planlarını yapması planlanmıştır.[295]

2009 yılında oluşturulan stratejik işbirliği ile yeni bir platforma oturtulmaya çalışılan ilişkilerin özellikle ekonomi alanında daha da derinleştirilmeye çalışılmıştır. Haziran 2010 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Türk-Arap Ekonomik Forumu toplantısında Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye arasında ticaretin serbestleştirilmesini öngören antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma gerçekleştirilmesi düşünülen Ortadoğu Birliği için ilk adımı oluşturmaktadır.[296] Bankacılık sektörü ile ilgili gerçekleştirilen toplantıda Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanının yaptığı açıklama ve açıklama da Suriye, Ürdün, Lübnan ve Türkiye arasında ortak pazar kurulmasına vurgu yapması dikkat çekicidir.

> *"Bugün Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası olarak, ev sahipliğini yaptığımız bu konferansta Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün bankacılık sektörleri arasındaki ilişkinin geliştirilmesi için atılmış bir adım olsa da, uzun vadede diğer bölge ülkelerinin de katılımı ile Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Akdeniz ile çevrelenmiş bölgede, bir ortak pazar oluşturulması yönündeki çabalara katkı göstermesi beklenmektedir. Bununla birlikte bu konferansta, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Suriye Merkez Bankası, Lübnan Bankalar Birliği ve Ürdün Bankalar Biriliği arasında bölgesel bir bankacılık işbirliği anlaşması imzalanacak. Antlaşma*

[294] Orsam, "21. Yüzyıl Türk dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-Suriye Arasında Gelişen İlişkiler ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi", 2010, http://orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=131&s=orsam%7Cturkish, .E.T:20.09.2016.
[295] Veysel Ayhan, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", *Ortadoğu Analiz*, 1(11), 2009, s. 32.
[296] Nader Habibi ve Joshua W. Walker, "What Is Driving Turkey's Reengagement With The Arab World?', *Middle East Brief*, 49, 2011, s. 5.

> *ile dört ülke bankacılık sistemleri arasındaki bir işbirliği oluşturulması ve bankalar arasında iletişim kanallarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Böyle bir anlaşma neticesinde bankalarımız arasında oluşacak işbirliği ile bu ülkeler arasındaki sınır ötesi ticaret ve yatırımlar da desteklenmiş ve kolaylaştırılmış olacaktır."*[297]

Oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ile iki devlet ilişkilerinin stratejik düzeye taşındığı bir gerçektir ve kuşkusuz ilk toplantıda somut takvimlerin ortaya çıkması ve kararlı tutum takınılması kısa ve orta vadede iki devlet ilişkilerinin olumlu ivmeleneceği yorumlarını kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca iki devletin çok sayıda bakanlarının belli periyotlarla bir araya gelmesinin de olumlu sonuçları olacaktır.

2.4.2. Ekonomik Entegrasyon Süreci

Uluslararası ilişkilerde karşılıklı ziyaretler, birçok bakımdan belirleyici durumundadır. Herhangi iki devlet arasında sık sık karşılıklı ziyaretlerin yapılması, sorunların çözümüne yönelik çalışmaların yapılmasına imkân vermektedir. Türkiye-Suriye ilişkileri, bu durumun tipik bir örneğidir. İkili arasında bu dönemde yapılan ziyaretler birçok projenin hayata geçirilmesini sağlaması bakımından son derece önemlidir.[298]

2000 öncesi dönemde iki devlet arasında herhangi bir ziyaret gerçekleşmemiş buna karşın; 2000 sonrası dönemde karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiş ve bu ziyaretler, aynı zamanda birçok önemli gelişmeye de önayak olmuştur. Hafız Esad'ın cenazesine Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılmasıyla başlayan ziyaret sürecini, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın ilk defa Türkiye'yi ziyaret ettği 2004 yılı takip etmiştir.[299] Esad'ın ziyaretinin ardından iki

---

[297] Meltem Karadeniz, "Suriye-Türkiye İlişkileri Aşk-Nefret İlişkisi mi?, 2010, http://www.stratejikanaliz.com E.T.:15.02.2017.
[298] Veysel Ayhan, "*Türkiye Suriye İlişkilerinde ……*", s. 27.-33.
[299] *A.g.m.*

devlet arasındaki ekonomik ilişkiler, hızla gelişmiştir. İki devletin en uzun kara sınırlarının ortak olması, iki devletin kuzeye ve güneye açılımları konusunda işbirliğinin yapılmasını kolaylaştıran bir faktördür. Her iki devletin de dış ticaretinde sınırlar, büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ekonomi, ikili ilişkilerin düzelmesinde ilk adım olmuştur.[300]

2004 senesinin ilk dönemlerinde gelişmiş olan ilişkiler bilhassa finansal olarak somut adımlarda bulunulmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Suriye ile işbirliğini geliştirme ve STA (Serbest Ticaret Anlaşması) imzalanmasına yönelik yürüttüğü faaliyetler olumlu görülerek STA, Suriye ile 22 Aralık 2004 tarihinde imzalanmıştır.[301]

İkili ilişkilerde bir dönüm noktası olan STA'nın ardından Erdoğan, "Kardeş Suriye halkına en kalbi selamlarımı iletirim" açıklamasında bulunmuş ve anlaşmanın Suriye ve Türkiye'nin arasındaki ticari ve ekonomik birlikteliğe altyapı teşkil eden bir adım olduğunu belirtmiştir. Esad ise yaptığı açıklamada, Türkiye ile ikili ilişkilere önem verdiklerini ve bu ilişkileri artırmak istediğini belirtmiştir.[302]

Aynı yıl içerisindeki bir diğer olumlu gelişme ise Şam'ın Türkiye'nin Suriye üstünden demiryoluyla Irak'a mal taşınmasına koymuş olduğu kısıtlamaları kaldırdığını ilan etmesi olmuştur. Aynı şekilde 2004 yılında Türkiye-Suriye sınırındaki mayınlı bölgelerin temizleme çalışmaları başlatılmıştır. Temizlenen alanlarda ortak tarımın yapılması planlanmıştır.[303]

Türkiye-İran ilişkilerinin incelendiği bölümde AKP iktidarının komşularıyla ikili ilişkilere verdiği önem ele alınmaktadır. Türkiye, AKP iktidarı döneminde komşularıyla yaşadığı sorunların çözülmesinde ve yakın ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. Türk siyasi kadrosu tarafından yapılan açıklamalarda, Suriye'nin Türkiye için "Ortadoğu'ya açılan kapı" olduğu belirtilmiş

---

[300] Kaan Gaytancıoğu, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008, s.120.
[301] Veysel Ayhan, *a.g.m.*, s. 29.
[302] Kaan Gaytancıoğu, *a.g.e.*, s. 120.
[303] Veysel Ayhan, a.g.m., s. 33.

ve bu söylemden hareketle Suriye ile ekonomik ilişkilere önem verilmiştir. İkili arasında imzalanan STA ile büyük gelişmeler kaydedilmiş ve Türkiye-Suriye ilişkileri, "komşularla sıfır sorun politikasının en güzel örneği" olarak nitelendirilmiştir.[304]

STA ile birlikte Türk iş adamlarının Suriye'ye ve Arap dünyasına açılması kolaylaşmıştır. Ayrıca yapılan antlaşma, ikili arasında vizelerin kaldırılması, emlak sorununun çözülmesi ve ortak bakanlar kurulu toplantılarının yapılmasının önünü açmıştır.

Daha önce de değinildiği üzere Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzelmesinde karşılıklı ziyaretlerin büyük önemi vardır. Yapılan ziyaretler STA gibi önemli bir anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştır. Suriye'nin Türk iş adamlarına vize kolaylığı sağlaması da Türkiye'ye 1946'dan beri ziyarete gelen ilk Suriye Devlet Başkanı Esad'ın ziyareti sırasında gündeme gelmiştir.[305]

Esad'ın Türkiye ziyareti sırasında Türk iş adamlarıyla yaptığı görüşmelerden sonra Türk iş adamlarına vize kolaylığının sağlanması için çalışmaların başlatılacağını açıklanmıştır.[306] Ziyaretin ardından Şam yönetimi, 13 Ocak 2004 tarihinden itibaren Türk iş adamlarına sınır kapılarında vize kolaylığının sağlanacağını açıklamıştır.[307] Bu gelişmeyle Suriye'ye gitmeden önce uzun süreler vize ile uğraşmak durumunda olan iş adamları, sınır kapılarında vakit kaybetmeden vize alma imkânına kavuşmuştur.[308]

İlerleyen dönemlerde Esad, Erdoğan'ın daveti üzerine 16 Eylül 2009 tarihinde Türkiye'yi bir kez daha ziyaret etmiştir. Ziyaretin sonucunda, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulacağı kararlaştırılmıştır. Konseyin; Türkiye'yle Suriye arasındaki ilişkinin her safhasında çalışma yürütmesi,

---

[304] Gürkan Zengin, *Hoca-Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi 2002-2010*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2010, s. 219.
[305] Sabah, 28.06.2012.
[306] Mehmet Tan, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 2012, s. 68-71.
[307] *A.g.m.*
[308] Yusuf Sayın, *a.g.m.*

iki devletin de başbakanının ve onar bakanın katılımı ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.[309] Yine aynı ziyaret sürecinde iki devletin Dışişleri Bakanları, Suriye ile Türkiye arasındaki vizelerin kaldırıldığı anlaşmaya imza atmıştır.[310]

Anlaşmadan sonra Türkiye, iki devletin arasında vize uygulamasının tamamıyla kaldırıldığını açıklarken Suriye'yse taşımacılık yapmakta olan tırlara vergileri kaldırdığının açıklamasını yapmıştır.[311] Ziyarette İsrail-Suriye dolaylı barış görüşmelerinin tekrar yürütülmesi, Suriye-Irak gerginliği ve Kürt açılımı konuları da konuşulmuştur.[312]

Emlak görüşmeleri ise, Esad'ın 2007 Türkiye ziyareti sırasında gündeme gelmiştir. 2008 Şubat ayında Suriye'yle teknik seviyede müzakereler başlamıştır. Emlak sorununun çözümüne ilişkin en önemli adım, Türkiye-Suriye Emlak Komisyonu'nun 29 Eylül 2010'daki Ankara toplantısıdır. Komisyon, Ankara'da yapılan toplantı sonunda konu ile ilgili bir mutabakat imzalamıştır. Mutabakat, Erdoğan'ın 23 Aralık 2009 tarihindeki Suriye ziyareti sırasında yapılan görüşmeler sonucunda yayınlanmıştır. Bu bildiri kapsamında tarihi emlaklara dair çözüm üretilmesi maksadıyla tesis edilen Türkiye-Suriye Emlak Komisyonu toplantılarının sürdürüleceği belirtilmiştir.[313]

Ekim 2009 tarihinde eş zamanlı olarak Gaziantep ve Halep'te düzenlenmiş olan Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Birinci Bakanlar Kurulu Toplantısı'nda ilişkiler çerçevesinde kurumsal bir altyapının oluşturulmasına yönelik mühim adımlar atılmıştır.[314] Toplantı çerçevesinde diplomatların karşılıklı biçimde eğitilmeleri, dış ticaret hacimlerinin beş milyar dolara yükseltilmesi, başta Halep ve Gaziantep olacak biçimde Suriye ve Türkiye'nin arasında tren yolu ulaşımının ağırlık kazanması, Türk ve Suriyeli lisans öğrencilerinin değişim

[309] Mehmet Tan, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, *a.g.m.*, s. 68-71.
[310] www.cnnturk.com, (17.03.2017).
[311] Mehmet Tan, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, *a.g.m.*, s.68-71.
[312] *A.g.m.*
[313] http://www.mfa.gov.tr, (17.03.2017).
[314] Mehmet Tan, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, *a.g.m.*, s.71.

programlarına girmesi ve Asi ile Fırat, Dicle ırmaklarının problemlerinin çözülebilmesi kararlaştırılmıştır.[315]

Özetle 2004'ten sonra ikili arasında STA'nın imzalanması, vizelerin karşılıklı kaldırılması ve bunun yanında yapılan bir dizi görüşme neticesinde Ankara-Şam ticaret verilerinde önemli artışlar kaydedilmiştir. STA'nın 2007'de yürürlüğe girmesiyle 800 milyon dolaylarında seyreden ticaret hacmi, 2010 yılında 2,5 milyar doları aşmıştır. Aynı şekilde vizelerin kaldırılmasıyla Türkiye'ye gelen ve Suriye'ye giden turist sayılarında büyük bir yükseliş yaşanmıştır. AKP iktidarından önce; yaklaşık 109 bin olan Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı, 2011 yılında 974 bini geçmiştir. Öte yandan AKP iktidarından önce Suriye'ye giden Türk turist sayısı, 9 bin gibi çok küçük bir sayı iken bu oran 2010 yılında 864 bini geçmiştir.[316]

2.5. Arap Halk Hareketleri ve 2010 Sonrası İkili İlişkiler

Türkiye, Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren Arap Halklarının yanında yer almış ve politikalarını buna göre belirlemiştir. Olaylar Suriye'ye sıçradığında Türkiye ilk zamanlar net bir tavır koymamış ve bekle gör politikası izleyerek olayların gidişatını beklemeye başlamıştır. Bu beklemenin arkasındaki neden ise 2000'li yılların başından itibaren başlayan iyi ilişkilerin geçen her yıl daha da gelişmesi ve stratejik bir boyut kazanması olmuştur. Türkiye'nin ilişkilerinin bu denli iyi olduğu bir komşusuna ortaya çıkan ilk olayda net bir tepki vermesini beklemek gerçekçi olmamıştır.

Türkiye'nin yaklaşık on yıl içinde inşa ettiği Suriye politikasının bölgesel entegrasyona doğru gittiği bir dönemde Arap coğrafyasında başlayan halk ayaklanmasından etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Türkiye'nin Arap Baharı'nın diğer devletlerinde hep halklardan yana politika izlemesi Suriye'de aksi bir politika izlemesini mümkün kılmamıştır. Olayların Suriye'de yaşanmaya başlamasından sonra Türkiye, Beşar Esad'a altı ay içinde açık bir seçime gitmesini ve bu şekilde

---

[315] Yusuf Sayın, *a.g.m.*, s. 15.
[316] Baskın Oran, "27 Mayıs ve ABD" Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar", *İletişim Dergisi*, 2012, s. 422.

yönetim kontrollü demokrasiye geçmesini telkin etmiştir.[317] Bu telkin ilkte olmamıştır. İlişkilerin iyi olduğu dönemde dahi Türkiye, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde söylemler ile Beşar Esad'dan 2007 yılından itibaren ülkede gerekli olan reform çalışmalarını yapmasını istemiştir.[318]

Türkiye, olayların başında Suriye'ye yaptığı reform telkinlerini tekrarlamış ve aldığı olumlu cevaplar sebebiyle bu konuda atılacak adımları beklemiştir. Bu sebeple olaylar karşısında nispeten sessiz kalmış ve Suriye yönetiminden gerekli adımların gelmesini beklemiştir. Olayları yakından izleyen Türkiye, Beşar Esad ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı görüşme esnasında Türkiye'nin olaylara olan bakışını, Suriye'ye verdiği önemi belirtmiş ve halkın haklı taleplerini görmezden gelmenin doğru olmadığını gerekli çalışmalarının yapılmasını beklediğini iletmiştir. Bu telkinlere karşın 2007'den beri aldığı gerekli reformlar yönünde adımların atılacağı cevabını almıştır.[319]

29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'deki olaylardan kaçan 300-400 kişilik bir grubun ülkelerinde can güvenlikleri kalmadığı gerekçesi ile, Hatay Yayladağı'nda yer alan Cilvegözü sınır kapısına doğru harekete geçmesi ile ilk toplu nüfus hareketi başlamıştır. Bu şekilde başlayan mülteci akını ile Türkiye, Suriye'de yaşananlardan etkilenmeye başlamıştır. Irak Savaşı'ndan da benzer bir tabloya tecrübeli olan Türkiye, o zaman yaşadığı sorunları yaşamamak için gerekli önlemi almaya çalışmıştır. Suriye'de yaşanan olayların Türkiye'nin beklentisinden uzak şekilde gelişip genişlemesi üzerine Türkiye olaylara bakışı sertleştirmiş ve Suriye yönetimine sert mesajlar göndermeye başlamıştır.

Olayların şiddetini arttırması Türkiye sınırına yönelik mülteci akışını da hızlandırmıştır. Sayıları hızla artan mültecilere karşı Türkiye, ilk çadır kent sahası olması için Yayladağı merkezindeki eski bir tekel binasını seçmiş ve burada banyo, mutfak, çadır gibi düzenlemeler yaparak nakillerin ilki buraya yönlendirilmiştir. Sonrasındaysa girişlerin devam etmesi nedeniyle 09.06.2011'de Altınözü ve

---

[317] Veysel Ayhan, *a.g.e.*, s. 423.
[318] Hüsnü Mahalli, *Orta Doğu 'da Kanlı Bahar,* Destek Yayınevi, İstanbul 2012, s. 108.
[319] "Ankara'dan Esad'a sert uyarı", 2011, Sabah Gazetesi, http://www.sabah.com.tr/dunya/2011/05/30/ankaradan-esada-sert-uyari, E.T.:15.02.2017.

12.06.2011'de Boynuyoğun çadır kentleri inşa edilmiştir. Girişlerin sürekli artarak devam etmesinin neticesinde çadır kentler de çoğalmıştır. 2012 Ağustos ayında Türkiye'deki Suriyeli mülteci sayısı 70 bine ulaşmış ve bu mülteciler için Türkiye toplamda yaklaşık 300 milyon dolarlık bir harcama yapmıştır.

Suriye'den gelen mülteci akınında sınırın diğer tarafından yapılan sığınmacıların arkasından ateş açılmış, kimi sığınmacılar ölmüş kimileri yaralanmış ve bu askeri müdahaleler sonucunda konteynır kentlere mermiler isabet etmiştir. Türkiye sınırın Suriye tarafından açılan bu ateşlerin kendi topraklarında hedef bulmasına tepki göstermiş ve benzer olayların tekrarlanması durumunda askeri cevabın verileceğini anımsatılmıştır. Gelinen bu tablo çoğu kişiye 1998 Ekim krizi öncesi sınır boyunda yaşanan gerginlikleri hatırlatmış ve ilişkilerin Arap Baharı'ndan sil baştan eski, kötü döneme döndüğü yönünde yorumlar yapılmasını sağlamıştır.

Suriye'deki olayların ülkenin kuzeyine doğru kayması ve Suriye yönetimin bu bölgelerde askeri operasyonlar düzenlemesi Türkiye'de hoş karşılanmamıştır. Bu durum üzerine Ankara'da güvenlik toplantıları yapılmış, Suriye sınırına dönük politikalar gözden geçirilmiş ve alternatif politikalar üzerinde durulmuştur. Bu olayların yaşandığı dönemde Türkiye'nin Suriye'ye dönük en keskin hamlesi, Suriyeli muhaliflere verdiği destek olmuştur. Suriyeli muhalifler, ilki 19 Mayıs 2011'de Antalya'da daha sonra da Temmuz ayı içerisinde İstanbul'da toplantılar düzenlemişlerdir. Türkiye'nin muhaliflere dönük bu olumlu yaklaşımı, Suriye yönetimince eleştirilmiştir. Türkiye ise bu politikası ile rejimi değil ülke olarak Suriye'ye önem verdiğini göstermiştir. Aynı anda hem rejimden iyileştirme hamlesi bekleyen Türkiye, hem de olası bir kötü senaryo için sonrasına yatırım yapmış olmuştur.

Temmuz 2011 sonuna doğru Suriye'de olaylar şiddetini iyicene arttırmaya başlamıştır. Çeşitli kaynaklarca aynı dönemde çok sayıda sivil ölümünün gerçekleştiği belirtilmiştir. Yaşanan bu şiddet olaylarına Türkiye'de sessiz kalmamış, Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması ile [320] yaşanan olayların çok yakından takip

[320] "31 Temmuz 2011 'de Suriye'de meydana gelen gelişmeler hakkında", 2011, Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr, E.T.:30.01.2017.

edildiği, Suriye halkı için gerekli olan meşru demokratik taleplerin yönetim nezdinde yerine getirilmesinin beklendiği vurgulanmıştır. Bu reformlar için Suriye yönetimine ve halkına her türlü desteği sunmakta hazır olduğu belirtilmiş, yaşanan şiddet olaylarının kınandı belirtilmiş ve bu şiddet sarmalının bir an önce durmasının beklendiği açıklanmıştır.

Suriye'de yaşanan olayların Türkiye'nin beklentisinden uzak şekilde gerçekleşmesinden dolayı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 09 Ağustos 2011'de Şam'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Beşar Esad ile altı saate yakın bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından Ahmet Davutoğlu, bu kadar uzun süren bir toplantının yapılabilmesinin iki devlet arasında hâlâ ilişkilerin iyi olduğunun bir göstergesi olduğunu belirterek, Suriye yönetimine ülkede yaşanan olaylarla ilgili Türkiye'nin kaygılarının aktarıldığını, gerekli reform çalışmalarına hız verilmesinin beklendiğini ifade etmiş ve aynı açıklamada Ahmet Davutoğlu, böyle bir durum gerçek dışı olduğunu ve kendisinin sadece Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen Şam'a gittiğini ve Türkiye'nin telkinlerini muhataplarına ilettiğini söylemiştir.[321]

Yapılan bu ziyaret sonrası Suriye yönetiminin Hama'dan askeri unsurlarını çektiği belirtilmiş ancak bu durumun gerçek olmadığı, çekilen askeri unsurların şehirlere geri döndüğü ve Suriye yönetiminin ülkede operasyonlara devam ettiği anlaşılmıştır.[322]

Türkiye'nin Suriye yönetimine yönelik telkinleri bir işe yaramayıp, operasyonların devam etmesi üzerine Türkiye, Suriye'ye yönelik ekonomik yaptırım kararları almıştır. 30 Kasım 2011 tarihinde açıklanan yaptırımlar şunlar olmuştur; [323]

- Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanları açısından imzalanmış olan Eximbank kredi anlaşmasının dondurulması.
- Suriye Ticaret Bankası'yla var olan işlemlerin haricindeki işlemlerin

[321] "Şam'da kritik görüşme," 2011, Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/sam-da-kritik-gorusme-siyaset-1424501/, E.T.: 30.01.2017.
[322] "Esad Türkiye'nin gözünü mü boyadı," 2011, Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/esad-turkiye-nin-gozunu-mu-boyadi-/dunya/dunyadetay/11.08.2011/1425324/default.htm, E.T.:12.03.2017.
[323] "İşte Türkiye'nin Suriye'ye uygulayacağı yaptırımlar", 2011, http://www.ntv.com.tr/dunya/iste-turkiyenin-suriyeye-uygulayacagi-yaptirimlar,KejpCo1xKEWrhpkr3S5klQ, E.T.:15.02.2017.

askıya alınması.

- Suriye hükümetiyle kredi ilişkilerini durdurmak.
- Suriye hükümetinin Türkiye'deki mali mal varlıklarını dondurmak.
- Suriye Merkez Bankası'yla ilişkileri durdurmak.
- Türkiye'ye ait karasuları, hava ve toprak sahası kullanılarak diğer ülkelerden Suriye'ye askeri malzeme ve silah geçişini uluslararası hukuka uyan biçimde engellemek.
- Suriye'de ana liderlik kadrosuna mensup olup haklarında kanuna aykırı metotlar uyguladıkları ve halka şiddet gösterdiklerine dair iddialar olan birtakım yetkililere seyahat yasağı getirilmesi. Bu yetkililerin Türkiye'deki mal varlığının dondurulması. Suriye rejimine güçlü bir destekte bulunan işadamlarının bazılarına da benzeri önlemlerin alınması.
- Suriye'de meşru, halkı ile barışık bir yönetimin başa gelmesine dek Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi sisteminin askıya alınması.
- Suriye ordusuna her çeşit askeri malzeme ve silah tedariki, satışının durdurulması.

Türkiye bu yaptırım kararlarını uygularken, uluslararası ortamda beklediği desteği görememiştir. BMGK'da Suriye'ye yönelik bir karar çıkmaması Türkiye'nin tepkiyle karşıladığı bir gelişme olmuştur. 08 Şubat 2012'de Başbakan Erdoğan'ın Arap Birliği'ni işaret eden açıklamasıyla yeni bir girişim başlatılacağını açıklamıştır. Türkiye'nin Arap Birliği'ni kendisine bu konuda müttefik görmesi alınacak ya da yapılacak yaptırımlar ya da olası bir müdahalede Arap Halkları nezdinde meşruiyet kazanmak olarak yorumlamak doğru olacaktır.

Beşar Esad ve yönetimi, 2003 yılı itibariyle yaşamaya başladıkları uluslararası sorunlu konulardan çıkış umudunu o dönemlerde ilişkilerin yeni iyileşmeye başladığı, AB kapısındaki Türkiye'de görmüştür. Suriye'nin Dünya'dan daha fazla izole edilmemesi için bölgenin yeni yükselen gücü olan Türkiye ile geçmişteki sorunları bir kenara bırakıp, stratejik iş birliğine gitmiştir. Arap Baharı sürecinin Suriye'ye de sıçramasıyla reform beklentilerini boşa çıkaran Suriye yönetimi, ülkedeki olayları güç kullanarak bastırma yoluna giderek, ülkede adeta bir

güvenlik-reform ikilemi yaratmıştır. 2011 yılı başına kadar en büyük müttefiki ve hamisi olan Türkiye ile ilişkileri bozulan Suriye, ilişkilerin bozulmasından dolayı Türkiye'yi suçlamıştır.

> *Beşar Esad'ın, Utku Çakırözer ile yaptığı röportajda, [324] ilişkilerin bozulmasındaki etkenlerde Türk Hükümetinin Suriye'de yaşanan olayları yanlış aktardığını, söz edildiği gibi mezhepsel bir çatışmanın olmadığını söylemiş; Türk Hükümeti'ni ise mezhepsel politikalar ile Sünnilere dayalı bir orta doğu politikası uygulamak eleştirmiştir. Ayrıca Esad, ülke içindeki muhalif unsurlardan bazılarının tıpkı Türkiye'deki PKK örgütü gibi Suriye'nin en büyük düşmanı olduğunu ve bunlara karşı mücadeleden asla vazgeçmeyeceklerini söylemiş, buna karşılık Türk Hükümetinin, özellikle Müslüman Kardeşler'in önünü açıcı politikalar uygulanmasını istediğini iddia etmiştir. İktidara geldiği günden itibaren reform yönlü çalışmalarının bulunduğu belirten Esad, bu reformlar için Türkiye'den destek beklerken karşılarında bulduklarını ve yapılacak reformlar içinde süre gerektiğini belirtmiştir.*

Suriye nezdinde ilişkilerin bozulmasının en önemli sebebi ise, Türkiye'nin muhalefete verdiği askeri destek, Beşar Esad aynı röportajda muhaliflerin elinde çok sayıda Türkiye menşei silah bulduklarını iddia etmiştir ve Batı'nın Suriye politikalarını uygulayan güç olduğu tezleridir. Türkiye ile Suriye arasında diyalog kanallarının kapanmasının ardından, elinde Türkiye'ye karşı fazla bir yaptırım unsuru bulunmayan Suriye yönetimi üzerindeki Türkiye baskısını hafifletmek için Türkiye'yi iç meselelerini döndürecek hamleler yapmaya başlamıştır.

---

[324] Utku Çakırözer, "Beşar Esad ile röportaj," 2-3 Temmuz 2012, Cumhuriyet Gazetesi, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/355996/Ses_getiren_Esad_roportaji.html, E.T.:25.02.2017.

Arap Baharı'nda Suriye'ye en çok baskı uygulayan ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin gerek muhaliflere sağladığı destek gerekse uluslararası alanda konuyu sürekli gündemde tutup, dünya kamuoyunda Suriye yönetimini zorlayacak adımlar atması Suriye yönetiminde tepkiyle karşılanmıştır.

Türkiye'nin en büyük sorunu olan terör sorunun kaynağı PKK, Rus istihbaratının desteği ve Suriye'den gördüğü alansal ve lojistik destek ile 80'lerden itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. PKK ile arasında örgütün bu gelişiminden dolayı organik bir bağı olan Suriye yönetimi, 90'lı yıllarda su sorununa cevaben örgütü aktif olarak desteklemiş ve Türkiye'nin bu yolla büyük acılar yaşamasına sebep olmuştur. Ekim 1998 Krizi olarak anılan süreçte Türkiye, Suriye'yi net bir dille uyarmış, teröre verilen desteğin bitirilmemesi durumunda savaş dâhil her türlü tedbirin alınacağını açıklamıştır. Bu süreç sonunda Suriye, PKK ile olan ilişkisini asgari düzeye indirmek zorunda kalmıştır.

> *Suriye'de 15 Mart 2011'de Suriye'de halk ayaklanmasının başlamasının ardından Esad rejimiyle PKK işbirliğine işaret eden ilk olgu PKK'ye yakın olan Fırat Haber Ajansı'nda yapılan bir analiz olmuştur. Bu analizde AKP'nin dış politikada yaptığı yanlışların PKK'ye yeni sahalar açtığı ifade edilmiştir. PKK manevra sahasını genişletebilmiş, Lübnan, Suriye, Irak, İran bölgesi hem uzunlamasına hem de genişlemesine PKK'ye açılmış olmuştur. Burada AKP'nin yanlışlarından kasıt Esad'a karşı olan tutumdur. Analizde Türkiye tarafından uygulanan yanlış politikanın Suriye ve destekçisi İran'ın Türkiye'ye karşı olan güçlere kendi sahalarında rahatlıkla hareket edebilme imkanı vermesine neden olduğu ifade edilmiştir.* [325]

[325] Oytun Orhan, "Suriye Türkiye'ye karşı PKK Kozunu Oynuyor Mu?", TUİÇ Akademi, http://www.tuicakademi.org, 2012.

Suriye, Türkiye ile tekrar sıkıntılı ilişkiler dönemine girdiğinde kendi üstündeki Türkiye baskısını aza indirmek için tekrardan örgüt ile olan bağını canlandırmıştır. Suriye'de olayların tırmanışa geçtiği ve Türkiye'nin bu konuda açıkça pozisyonunu alıp, desteğini mevcut rejimden çekmesiyle eş zamanlı olarak Türkiye'de artan terör eylemleri, istihbarata dönük Suriye-PKK yakınlaşmasını iddialarını doğrular nitelikte gelişmeler olmuştur. Yaşanan bazı terör eylemlerinde sonra yapılan resmi açıklamalarda da bu durum açıkça dile getirilmiştir. PKK'nın lider kadrosunun kimi eylemlerden habersiz olduğu, eylemlerin kaynağının örgütün Suriye kanadının arazide aldığı inisiyatif sonucu gerçekleştiğini söylemek zorunda kalmıştır.[326]

Bu olaylar çerçevesinde Suriye istihbarat örgütü Muhaberat'ın, terör örgütüne silah ve lojistik destekte bulunduğu Türkiye'de resmi açıklamalarda yer almıştır. 20 Ağustos günü Gaziantep'te gerçekleştirilen bomba yüklü araçla polis karakoluna düzenlenen saldırı sonrasında Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Ömer Çelik'in yaşanan bu terör olayları karşısında Suriye'yi işaret etmesi, hükümetin terör olaylarındaki Suriye desteğinin varlığını kabul ettiğinin bir göstergesi olmuştur.[327]

2.6. Dünden Bugüne Suriye Krizi

İşsiz ve üniversite mezunu Tunuslu Muhammed Bouazizi isimli seyyar satıcının polisler tarafından dövülmesi ve tezgahına el konulması ile, Bouazizi kendisini valilik binası önünde ateşe vermiştir. Bu olaydan sonra ölen genci destekleyen ve daha fazla özgürlük isteyen gençler internet aracılığı ile organize olmuş ve protesto gösterilerine başlamışlardır. Böylece Arap Baharı olarak anılan ve tüm Arap dünyasına yayılan bir süreç başlamıştır.

Tunus'tan sonra olayların sıçradığı ilk ülke Mısır olmuş, 2010 yılının Haziran ayında polislerin uyuşturucu çeteleri ile rüşvet alışverişini görüntüleyen ve videoyu internetten paylaşan Halid Said isimli genç polisler tarafından

[326] "Suriye'den PKK'ya destek", 2012, Time Türk, http://www.timeturk.com/tr/2012/11/23/pkk-ya-yardim-eden-ulkeleri-tek-tek-acikladi.html, E.T.:25.03.2017.
[327] Oytun Orhan, *a.g.m.*

öldürülmüştür. Bu olay sonrası ülkenin çeşitli bölgelerinde gösteriler başlamış ve Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesine kadar olaylar sürmüştür.[328]

Arap Baharı rüzgârı Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya'ya da ulaşmış ve olaylar benzer şekilde gelişmiştir. 1996 yılında cezaevlerinde öldürülen insanları savunan Fethi Terbil isimli avukat muhalif olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Terbil'in salıverilmesini isteyenler, polisleri protesto ederek olaylar çıkarmışlardır. Olaylar kısa sürede ülke geneline yayılmış ve çatışmalar uluslar arası toplumu harekete geçirmiş ve askeri müdahale gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak Arap Birliği 12 Mart 2011 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'ne Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulması teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine BMGK, 18 Mart 2011 tarihinde Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Daha sonra hava harekâtlarının komutası NATO'ya devredilmiş, NATO güçlerinin desteği ile muhalifler tarafından Muammer Kaddafi yönetimi devrilmiştir. Libya'dan kaçmak üzere olan Kaddafi'nin konvoyu NATO uçakları tarafından vurulmuş, yaralı olarak ele geçirilen Kaddafi muhalifler tarafından linç edilerek öldürülmüştür.[329]

Arap Baharı kısa sürede tüm Kuzey Afrika ülkelerini etkisi altına almış ve domino etkisiyle Orta Doğu ülkelerine de yayılmıştır. Etkilenen ülkelerden birisi de Suriye olmuştur. Suriye'de de olayların gelişimi diğer ülkelerden farklı olmamış, Suriye'nin Deraa şehrinde 2011 yılının Mart ayında duvarlara iktidar aleyhine yazılar yazan birkaç gencin tutuklanması üzerine şehirde protestolar ve olaylar başlamıştır. 15 Mart gününü "Öfke Günü" ilan eden muhalifler ülke geneline yayılan geniş çapta gösteriler düzenlemişlerdir. 18 Mart günü Şam, Lazkiye, Halep, Hama, Humus ve Banyas şehirlerinde Suriye tarihinde görülmemiş protestolar ve olaylar yaşanmış, olaylara müdahale eden polisler tarafından öldürülenler olmuştur. Ertesi gün

[328] "Arap Baharının Sembol İsimleri", Timeturk, 2011, http://www.timeturk.com/tr/2011/06/08/arap-baharinin-sembolleri.html, E.T.:25.03.2017.
[329] "Libya'da Arap Baharı", Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yayınları, 2012, http://www.tuicakademi.org/libyada-arap-bahari/, E.T.:25.03.2017.

ölenlerin cenaze törenlerinde çatışmalar tekrarlanmış ve Suriye'de Arap Baharı başlamıştır.[330]

Esad yönetimi, Protesto ve şiddet hareketleri ciddi boyutlara ulaştığında olayları yatıştırmak maksadıyla çeşitli reformlar yapacağının sözünü vermiştir. Bu kapsamda zorunlu askerlik hizmeti yirmi bir aydan on sekiz aya indirilmiş, olaylara karşı sert müdahalede bulunan Deraa valisi görevden alınmış ve ülkede 1963 yılından bu yana yürürlükte olan OHAL uygulaması kaldırılarak yerine yeni bir anayasa yapılacağı belirtilmiştir. Ancak Esad tarafından alınan önlemler muhaliflerce yeterli bulunmamış ve yüksek tansiyonu düşürmeye yetmemiştir. Buna karşın Esad gün geçtikçe muhaliflere olan tepkisini arttırmış ve muhaliflere karşı şiddet kullanmıştır. Bu da ölü sayısının ve protestoların artmasına sebep olmuştur. Uluslararası kamuoyundan da Suriye'ye yönelik tepkiler gelmiş, Esad yönetimi tarafından bu tepkiler dikkate alınmamıştır. Muhaliflere yönelik baskı ve şiddet giderek artmış, binlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ise katliamlardan kaçmak için mülteci konumuna düşmüşlerdir. Suriye'deki kriz giderek "iç savaş" halini almıştır.

İç savaş 2011 yılından itibaren giderek şiddetlenmiş ve daha kanlı hale gelmiştir. 2011 yılından itibaren ABD gelişmeleri yakından takip etmiş ve Esad yönetimine muhaliflerle görüşmesini önermiştir. Obama Doktrini olarak adlandırılan yeni ABD dış politikasına uygun olarak konu AB tarafından BM gündemine taşınırken aynı zamanda da Türkiye ve Arap Birliği ülkeleriyle de yakın temasa geçilmiştir. Bu vesile ile ABD yönetimi Suriye konusunda diplomatik çabalara ağırlık verilerek bölgesel inisiyatifler geliştirilmesini destekleyen bir politika izlemiştir. 16 Temmuz 2011 tarihinde muhalifler tarafından İstanbul'da "Ulusal Kurtuluş Konferansı" düzenlenmiş, diğer muhalif gruplara Esad yönetimine karşı birlikte hareket etme çağrısında bulunulmuştur.[331] 30 Temmuz 2011 tarihinde ise Suriye yönetimi Hama'ya ordu birlikleri ile saldırı başlatmış, yüzlerce sivilin öldüğü saldırılar sonrasında Arap Birliği ilk defa Esad yönetimini kınadığını açıklamıştır.

[330] "Suriye'de İç Savaş Nasıl Başladı" , Vatan Gazetesi, http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savas-nasil-basladi--538013-gundem/, E.T.:26.03.2017.
[331] "Muhalifler İstanbul'da Toplandı." Hürriyet Gazetesi, http://www.hurriyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-istanbulda-toplandi-18269088, E.T.:20.03.2017.

Daha sonra Suriye ordusu Lazkiye ve Humus'a saldırmış, sonrasında ABD ile birlikte dört ülkeden de çekilmeleri konusunda tepki görmüşlerdir. 21 Ağustos 2011 tarihinde Esad'ın televizyonlara verdiği demeçte askeri operasyonların sona erdiğini ve Şubat 2012'de çok partili seçimlerin yapılacağını belirtmiştir.

Eylül ayında düzenlenen BM genel kurulunda Suriye Krizi konusu görüşülmüş, konu Güvenlik Konseyine taşınmış, ancak Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle Suriye'ye yaptırım kararı alınamamıştır. AB, Esad'ı ekonomik yönden baskı altına almak ve etkinliğini azaltmak amacıyla Suriye'ye karşı ekonomik yaptırım kararı almıştır.[332]

Esad, krizin başlangıcından itibaren Rusya, Çin, İran ve Hizbullah'ın desteğini kendi lehine kullanarak Arap Baharından etkilenen diğer liderler gibi yönetimi bırakacağını açıklamamış, tam aksine iktidarını artırıcı açıklamalar yapmıştır. 2011 yılının sonlarına doğru Esad kırsal bölgelerde müdahalelerini arttırmış, ve bunun sonucunda olaylar ve protestolar azalmıştır. Protestoların sona ermesiyle muhalifler siyasi bloklar oluşturarak mücadelelerine devam etmiş ve Suriye genelinde birçok radikal grup ortaya çıkmıştır. Radikal grupların olaylara karışması ile birlikte Suriye'de olaylar farklı bir boyuta sürüklenmiştir.

2012-2013 yılları muhaliflerin sahada avantaj kazandıkları yıllar olmuştur. Muhalifler Halep'i ele geçirmiş ve başkent Şam'a yaklaşmışlardır. Yaşanan çatışmalar sonunda kuzey ve doğu Suriye'nin tamamı kontrolden çıkmış ve bu bölgelerde otorite boşluğu oluşmuştur. Kürt grupların kontrolündeki PYD ülkenin kuzeyinde özerklik ilan ederek bölgeyi üç kantona (Afrin, Kobani, Haseke) ayırmışlardır. Öte yandan 2013 senesinde Hizbullah'sa Esad'a destek olarak savaşa girmiştir. Esad, İran ve Rusya'dan parasal ve askeri destek sağlarken muhaliflerse Suudi Arabistan ve Katar'dan destek almışlardır. 2012 yılındaki BM raporunda devam eden iç savaşın açıkça mezhepsel bir çatışma olduğunu belirtmiş fakat gerek Suriye yönetimi gerekse muhalifler bunu yalanlamışlardır.[333]

---

[332] "Suriye'ye Yaptırımlar Sertleştirildi", Deutsche Welle,01.12.2011, http://www.dw.com/tr/iran-ve-suriyeye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar-sertle%C5%9Ftirildi/a-15572469, E.T.:22.03.2017.
[333] "BM Raporu 21-32" 25.09.2012, www.un.org, E.T.:25.03.2017.

2014 yılı Suriye iç savaşında hem Irak Şam İslam Devleti (IŞİD)'nin alan kazandığı, Lübnan sınırındaki çatışmaların Lübnan'ı tehdit ettiği ve yabancı savaşçıların Suriye'de gün yüzüne çıktıkları bir yıl olmuştur. Bu dönemde muhalifler kendi aralarında çatışarak birbirlerine düşmüşler, bu sebeple dış desteklerini kaybetmişler ve beklemedikleri darbeyi IŞİD'den almışlardır. IŞİD kuzey ve doğudaki bölgeleri ele geçirirken, Esad güçleri de başkenti kontrol altına almıştır. IŞİD, muhaliflerden sonra hedefine Esad güçlerini ve Halkçı Koruma Birliklerini (YPG) alarak, kontrol alanını genişletme çabası içine girmiştir. IŞİD YPG ile çatışmalarını Haseke ve Kobane'ye taşımış, Esad ise muhaliflere karşı şiddetin dozunu arttırmış ve sivil halka karşı kullandığı varil bombaları ile uluslar arası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Ayrıca muhaliflere karşı Klorin gazı kullanarak, Cenevre sözleşmelerine aykırı hareket etmiştir. YPG ile IŞİD arasındaki çatışmaların en yoğun olduğu yerlerden birisi Kobane olmuştur. ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin hava saldırıları ile IŞİD vurulmasına rağmen Kobane IŞİD'in eline geçmiştir. Koalisyon güçlerinin hava saldırılarına ilave olarak Türkiye'nin izniyle Kobane'ye giren peşmerge ve ÖSO'nun dâhil olduğu çatışmalar sonunda şehirdeki mevzilerine geri çekilmiştir.[334]

Bu arada Suriye Krizini sona erdirmek için uluslararası toplum arabuluculuk rolü üstlenerek Suriye yönetimi ile muhalifler arasında birçok görüşme düzenlenmiştir. Bunlardan en önemlisi Cenevre görüşmeleridir. 2013 yılında yapılan ilk Cenevre görüşmelerinde Esad sonrası dönemin nasıl olacağı ve şekilleneceği konusu ele alınmış; ancak Suriye Ulusal Konseyi'nin bu toplantılara davet edilmemesi nedeniyle görüşmeler başarısız olmuştur. İkinci Cenevre görüşmeleri Suriye'deki muhalefetin dağınıklığı ve konferansa katılacak büyük devletlerin çözüm konusunda anlaşamamaları nedeniyle sürekli ertelenmiş, ancak 22 Ocak 2014 yılında yapılabilmiştir.[335]

[334] Doğan Şafak Polat, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", Ed. Hasret Çomak, *Uluslar arası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 144.
[335] Ali Şemin "Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı" Bilgesam, Ankara 2014.

Bu konferans başlarken, iç savaşın sonlanacağına yönelik olumlu bir hava yoktu. Ayrıca konferans öncesi yaşanan temsil krizleri de mevcuttu.[336] BM Genel Sekreteri Ban Ki Mun diğer katılımcıların görüşünü almadan konferansa İran'ı da davet etmiş, Suriye Ulusal Koalisyonunun İran'a yapılan davetin geri çekilmemesi durumunda toplantıya katılmayacağını belirtmesi üzerine davet iptal edilmiştir. Ayrıca konferanstan önce muhalifler arasında yaşanan yeni bir bölünme ve Kürtleri temsil eden kesimin davet edilmemesi diğer önemli bir krizdi. Toplantıdan bir gün önce Suriye Muhalif ve Devrimci güçler koalisyonundan Suriye Ulusal Konseyinin ayrılarak Cenevre-2 görüşmelerine katılmaması ve PYD'nin muhalefete mesafe koyarak rejim güçlerine yaklaşmasından dolayı toplantıya davet edilmemesi yaşanan diğer krizlerdir.[337] Toplantıya davet edilmeyen PYD tepkisini Rojova bölgesinde özerklik ilan ederek göstermiş ve Cenevre-2 görüşmelerinin sonucunu etkileyecek en önemli gelişme ise Esad yönetiminin işlediği savaş suçlarını belgeleyen "Suriye'de Savaş Suçları" raporunun yayımlanması olmuştur. Cenevre-2 görüşmeleri iki oturum olarak yapılmış ve ilk oturum 25 Ocak'ta başlayıp 31 Ocak'ta tamamlanırken, ikinci oturum ise 10-15 Şubat tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

Görüşmelerde olumlu olarak nitelendirebilecek iki gelişme yaşanmıştır, bunlar Rejim ile Muhaliflerin bir araya gelebilmesi ve Suriye'de belirli bölgelere insani yardımın ulaşması maksadıyla işbirliğine gidilmesiydi. Bunun neticesinde Humus'ta geçici ateşkes sağlanmış ve Kızılhaç üzerinden insani yardım bölgeye ulaştırılmıştır. Ancak daha görüşmeler sona ermeden BM yetkililerinin Humus'ta saldırıya uğramaları ve güvenliklerinin sağlanamaması bu konudaki iyimserliği ortadan kaldırmıştır. Rusya, Suriye yönetimini destekleyerek rejimin durumu iyileştirmek adına somut adımlar attığını, muhaliflerin ise sürekli yeni sorunlar çıkardığını belirtmekteydi.

Görüşmeler esnasında Esad yönetimi, siyasi bir çözüme karşı olduğu için sürekli olarak görüşmelerde oyalama taktiği izlemiş, Muhalifler ise Esad sonrası kurulması gereken Geçiş Hükümeti konusunda baskı kurmuş, Suriye yönetiminin

[336] "Cenevre Konferansı Gergin Başladı", Hürriyet Gazetesi 2014, http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620, E.T.:22.04.2017.
[337] Ali Şemin, *a.g.m.*

geçiş hükümetini reddetmesi durumunda üçüncü tur görüşmelerine katılmayacağını belirtmiştir. Ancak görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmamış ve Cenevre-2 görüşmelerinden de taraflar eli boş ayrılmışlardır.[338] Başta ABD olmak üzere muhalifleri destekleyen ülkeler görüşmelerden bir sonuç çıkmamasından ve sürecin kesintiye uğramasından dolayı Suriye yönetimini sorumlu tutmuştur. Cenevre-2 görüşmelerinin ardından Esad yönetimi sonrası ülkenin Irak'a benzer bir duruma dönüşebilme endişesi en başta ABD tarafından askeri seçeneğin gündeme gelmesini engellemiştir. Türkiye ise Şubat 2015'te istihbarat raporları neticesinde sınırına yaklaşan IŞİD tehdidi gerekçesiyle Süleyman Şah türbesini emniyetli bölgeye taşımak maksadıyla bir operasyon icra etmiştir. Ayrıca ABD ile Suriyeli muhaliflerin eğitimi kapsamında "Eğit-Donat Projesi" hayata geçirilmiş, ancak bu proje, eğitilecek Suriyeli muhaliflerin hazır hale gelmesinin uzun zaman alması ve eğitilen muhaliflerin çoğunun tek kurşun bile atmadan teslim olması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[339]

ABD'nin Esad dönemi sonrasını tahmin edememesi ve bu konuda Rusya'yı ikna edememesinden dolayı Suriye politikasında değişikliğe gitmiş, mevcut Esad yönetimi ile yoluna devam etmeye karar vermiştir. Ayrıca muhalif grupların fazla dağınık olması, yapılan silah yardımlarının IŞİD'in eline geçmesi ve bu silahların İsrail'e karşı kullanılabilme ihtimali bu kararı almasını desteklemiştir. Öte yandan Rusya Suriye'nin isteği üzerine "terörle mücadele kapsamında 30 Eylül 2015 tarihinde düzenlediği hava saldırıları ile Suriye'deki savaşa fiilen dahil olmuş ve savaştaki dengeleri Suriye yönetimi lehine değiştirmiştir.[340] Bu hareketi ile Batı'ya Suriye'nin kendisi için vazgeçilmez olduğunu hatırlatmış ve Rusya süreç içindeki muhaliflere yönelik yaptığı hava saldırıları ile amacının sadece IŞİD ile mücadele

[338] "Cenevre Görüşmeleri Sonuçsuz Kaldı", BBC Haber,15.02.2014, http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26213826, E.T.:15.04.2017.
[339] "ABD Eğit Donatı Bitirdi", CNN Türk, 09.10.2015, http://www.cnnturk.com/dunya/abd-egit-donat-programini-bitirdi, E.T.:16.04.2017.
[340] "Rusya Suriye'de ilk hava operasyonunu gerçekleştirdi" Hürriyet Gazetesi, 30.09.2015, http://www.hurriyet.com.tr/rusya-suriyede-ilk-hava-operasyonunu-gerceklestirdi-30194938, E.T.:20.04.2017.

etmek olmadığını göstermiştir. Ayrıca Rusya, PYD ile Ekim ayından itibaren yakınlaşmış ve Azez-Cerablus arasında PYD'ye hava desteği sağlamıştır.[341]

Ekim 2015'ten itibaren ABD ve Rusya'nın öncülüğünde BM, AB ve Arap Birliği temsilcilerinin katıldığı çözüm toplantılarının bir yenisi Viyana'da yapılmıştır. 14 Kasım 2015'ten itibaren çözümü hızlandırmak için bir dizi adım atılmasına karar verilmiştir. Buna göre altı ay içerisinde geçiş hükümetinin kurulmasına ve müteakip yıldan itibaren seçim yapılmasına karar verilmiştir. Toplantı sonrası Suriye yönetimi ile Muhalifler arasındaki görüşmelerin 01 Ocak'a kadar başlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca BM denetimindeki ateşkesin IŞİD ve El Nusra Cephesini kapsamayacağı açıklanmıştır. Ancak İran'ın da dahil olduğu bu toplantılardan da olumlu sonuç alınamamıştır.[342]

2015 yılı sonu itibariyle Rusya ve İran Suriye yönetimine desteğini arttırırken, muhaliflerin Batı'dan aldığı destek zayıflamıştır. Rusya'nın Suriye'deki IŞİD terörüne karşı Suriye yönetimine verdiği desteğin altında IŞİD terörünün kendi topraklarına sıçrama endişesi ve Batı ile nükleer anlaşma imzalamış olan İran'ın bölgedeki artan etkisi olmuştur. 2008 yılının Eylül ayında Suriye ile imzaladığı anlaşma ile Suriye'nin Tartus limanına kalıcı olarak Rus üssü kurulmuş, IŞİD ile mücadele kapsamında da Lazkiye yakınlarında bir hava üssü inşa edilmiştir. Rus hava saldırılarının başlamasından sonra Rusya'nın 6-8 aylık dönemde hava saldırılarının devam edeceği ve bu esnada Suriye ordusunun silah ve lojistik yardım ile toparlanacağı öngörülmüştür. Ancak Rusya, gerek IŞİD'le gerekse Nusra cephesi ile yaptığı mücadelelerde kısmen başarılı olmuş, Suriye yönetimine mutlak zafer sağlayamamıştır. Rusya'nın vekalet savaşına asaleten girmesi Esad karşıtı bölgesel güçlerin de savaşa güçlü şekilde dâhil olmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Rusya 15 Mart 2016'dan itibaren askerlerinin büyük kısmını Suriye'den çekmiştir. Rusya Suriye'deki altı aylık mücadelesinde 100'ün üzerinde kayıp vermiştir.[343]

---

[341] "Suriye'de ABD Rus rekabeti ve YPG'li yeni ittifak", BBC Haber, 12.10.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151012_suriye_kurt_arap_ittifak, E.T.:20.04.2017.
[342] "Viyana'daki Suriye görüşmeleri", Sputnik News, 01.01.2016, https://tr.sputniknews.com, E.T.:21.04.2017.
[343] "Rusya'nın Suriye'deki askeri kaybı artıyor", Dünya Bülteni net, 15.03.2016, http://www.dunyabulteni.net/avrupa/371522/rusyanin-suriyedeki-asker-kaybi-artiyor,E.T.:

Barış görüşmelerinin devamı kapsamında Riyad'da geniş katılımlı bir konferans icra edilmiş, konferans neticesinde Cenevre-3 görüşmelerinin başlaması için muhalifler tarafından belirli şartlar öne sürülmüştür. Bu şartlar, ülke çapında ateşkesin ilan edilmesi, sivillere karşı Esad yönetimi ve Rusya'nın bombalamalarının durdurulması ve bölgeye insani yardımın ulaştırılmasından oluşmaktaydı. Ayrıca Cenevre görüşmelerinde PYD'nin olup olmayacağı da tartışılmıştır. Türkiye PYD'nin toplantılarda yeri olmadığını savunurken Rusya PYD'siz toplantının yapılamayacağını savunmuştur.[344] PYD sonuç olarak görüşmelere davet edilmemiş ve 02 Şubat 2016 tarihinde BM Suriye özel temsilcisi Mistura ve muhalifler arasında ön görüşmeler Cenevre'de gerçekleşmiştir.

Eş zamanlı olarak Rusya terörle mücadele kapsamında hava harekâtına devam edeceğini belirterek, Halep bölgesini bombalamış, bombardıman neticesinde yüzlerce sivilin hayatını kaybettiği iddia edilmiş ve muhalifler ağır kayıplar vermiştir. Durum değerlendirmesi yapan muhalifler mevcut şartlar altında görüşmelerin olmayacağını, görüşmelerin başlaması için Rusya'nın sivillere yönelik hava harekâtına son vermesi gerektiğini aksi halde görüşme masasına dönmeyeceklerini belirtmişlerdir.[345] Bunun üzerine müzakereler 26 Şubat tarihine kadar geçici olarak durdurulmuş ve 2016 yılı başlangıcından itibaren Suriye yönetimi Rusya'nın da desteği ile IŞİD kontrolünde olan Halep kırsalı da dahil olmak üzere bir çok yerleşim yerini ve Türkmen dağının büyük bölümünü ele geçirmiştir. IŞİD ise elinde bulundurduğu alanlardan büyük bir kısmını kaybetmiş, bu bölgeleri kuzeyde YPG güneyde ise Suriye yönetimi ele geçirmiştir.

26 Şubat 2016 tarihinde ABD ve Rusya'nın öncülüğünde Suriye'deki ilk geniş çaplı ateşkes yürürlüğe konmuş, ateşkese IŞİD ve El Nusra Cephesi dahil edilmemiştir. Ateşkesle beraber kuşatma altında bulunan bölgelere insani yardım gönderilmiştir.[346] Rusya ateşkes döneminde özellikle Halep bölgesini bombalamaya

---

21.04.2017.

[344] "PYD'siz Cenevre", Sabah Gazetesi, 29.01.2016, http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/01/29/pydsiz-cenevre, E.T.: 22.04.2017.

[345] "Görüşmeler Ertelendi", Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/cenevre-gorusmeleri-ertelendi-/dunya/detay/2184139/default.htm, E.T.:23.04.2017.

[346] UN Resolution 2268, "Security Council Endorses Syria Cessation of Hostilities Accord", 2016 https://www.un.org/press/en/2016/sc12261.doc.htm, E.T.:24.04.2017.

devam etmiş, Batı ile Rusya arasında kimin terörist olduğu ile ilgili başka bir kriz yaşanmıştır.

Cenevre-3 barış görüşmelerinin birinci oturumu, 14 Mart'ta başlamış ancak görüşmeler Esad'ın geleceği, siyasi geçiş süreci ve terör teriminin tanımı konularındaki anlaşmazlıklar neticesinde yine bir sonuca ulaşamadan sona ermiştir. Görüşmelerle eş zamanlı olarak YPG destekli Kürt unsurların kuzeydeki üç kantonun birleşerek Kuzey Suriye federasyonunu ilan ettiklerini açıklamaları gerilimi yükseltmiş, Suriye yönetimi, Rusya, ABD ve Türkiye kurulduğu iddia edilen federal yapının tanınmayacağını belirtmişlerdir.[347]

İkinci oturum 13 Nisan-27 Nisan tarihleri arasında yapılmış, ancak Suriye parlamento seçimlerinin aynı tarihte yapılması ve Halep'te çatışmaların tekrar başlayarak ateşkesin sona ermesi görüşmeleri olumsuz etkilemiş ve bir sonuca ulaşılamamıştır. BM Suriye özel temsilcisi De Mistura, taraflar arasında yaşanan çatışmaların görüşmeler için uygun koşulları ortadan kaldırdığını belirterek üçüncü tur görüşmelerin en erken Ağustos ayı sonunda yapılabileceğini belirtmiştir.[348]

24 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye IŞİD terör örgütünün Cerablus'taki varlığına son vermek, Cerablus-Azez arasında teröristlerden arındırılmış bölge oluşturarak PYD tarafından açılması planlanan Kürt koridorunun oluşumunu engellemek maksadıyla "Fırat Kalkanı" adı verilen harekâtı başlatmıştır. Harekât, Türkiye ve Türkmen savaşçıları da barındıran Özgür Suriye Ordusu tarafından icra edilmekte ve ele geçirilen bölgeler Özgür Suriye Ordusu kontrolüne devredilmektedir.[349]

Ağustos ayı içerisindeki bir diğer önemli gelişme de 28 Ağustos 2016 tarihinde ABD-Rusya Dışişleri bakanlarının Suriye konusunda ikili görüşmeler kapsamında bir araya gelmeleri idi. 2016 yılı içinde yedi kez bir araya gelen bakanlar Suriye konusunu görüşmüşler, ancak ortak bir nokta da buluşamamışlardı. Bu

[347] "Federal Yapıya izin Yok",Sputnik Haber,16.03.2016, www.sputniknews.com, E.T.:25.04.2017.
[348] "BM Haberler", www.unog.ch,E.T.:25.04.2017.
[349] Osman Ararat, "Fırat Kalkanı Operasyonu", ANKA Enstitüsü yayınları, 2016, http://ankaenstitusu.com/firat-kalkani-operasyonu/, E.T.:26.04.2017.

görüşmede ise Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir açıklama yapıldı. İki Bakan'da Suriye'nin kuzeyinde oluşturulması düşünülen özerk yapı veya bağımsızlık ilanını kesinlikle kabul etmeyeceklerini belirttiler. Ayrıca Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, Türkiye'nin icra ettiği Fırat Kalkanı operasyonunu eleştirmemiş, ancak Suriye'de yönetimin rızasıyla güç bulunduran iki ülkenin Rusya ve İran olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama bir bakıma Amerika'ya da verilmiş bir mesaj olmuştu.[350]

10 Eylül tarihli görüşmelerde, 12 Eylül 2016 tarihinden itibaren bir hafta boyunca (Kurban Bayramı süresince) taraflar arasında ateşkesin sağlanması konusunda anlaşılmış ve yardım konvoylarının, Halep başta olmak üzere, savaştan zarar görmüş bölgelere gönderilmesi başlanmıştır.[351] 19 Eylül 2016 tarihinde Esad yönetiminin Rusya ile birlikte yardım konvoyunu vurduklarının iddia edilmesi ABD ile Rusya arasında yeni bir gerilimin fitilini ateşlemiş, 03 Ekim tarihi ile ABD ve Rusya arasındaki ikili görüşmeler durdurulmuştur.[352]

ABD ve Rusya'nın Suriye konusundaki politikalarında uzlaşamamaları halinde Suriye Krizinin devam edeceği, Halep'teki çatışmaların şiddetleneceği ve sivil kayıpların artacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca BM'nin tarafından yürütülen Cenevre Barış görüşmelerinin üçüncü turu şiddet olaylarının durmaması ve ateşkesin sağlanamaması dolayısı ile icra edilememektedir.

2.6.1. Krizin Bölgesel ve Küresel Etkileri

Suriye, Baas rejimi ile bölgedeki en büyük direnci göstererek, Suriye Krizinin derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Krizin derinleşmesi ile beraber bölge ülkeleri ve uluslararası aktörlerde Suriye konusunda kutuplaşmıştır. Türkiye, Suudi

---

[350] "Lavrov-Kerry görüşmesinin ardından", Karar Gazetesi, 28.08.2016, http://www.karar.com/yazarlar/mensur-akgun/lavrov-kerry-gorusmesinin-ardindan-1970, E.T.:24.04.2017.
[351] "Suriye'de Ateşkes İlanı", Yenişafak Gazetesi,12.09.2016, http://www.yenisafak.com/dunya/suriyede-ateskes-yururluge-girdi-2588765, E.T.:25.04.2017.
[352] "ABD Açıklaması", Milliyet Gazetesi,19.09.2016, http://www.milliyet.com.tr/abd-de-patlama-dunya-2313223/, E.T.:26.04.2017.

Arabistan, İsrail, ABD ve Batı rejim karşıtı grubu oluştururken, İran, Rusya ve Çin de rejim yanındaki grubu oluşturmuştur. [353]

Uluslararası aktörlerin Suriye Krizinde farklı tarafları seçmelerini anlamlandıran çeşitli argümanlar vardır. Türkiye'nin Esad yönetiminin karşıtı grupta yer almasının sebebi; Esad yönetimi sonrası Müslüman Kardeşlerin iş başına gelebilme düşüncesidir. Müslüman Kardeşlerin iş başına gelmesi ile AKP yönetimli Türkiye örnek alınacak ve Türkiye'nin Suriye üzerindeki ekinliği artacaktı. Sonuç olarak da Suriye'deki üstünlük İran'dan alınarak Türkiye tarafına geçmiş olacaktı. Aynı zamanda, Arap coğrafyası için Suriye merkezi bir üst olarak kullanılarak, Arap dünyasındaki etkinlik artırılmaya çalışılacaktı. Bu düşünceler ve hesaplar doğrultusunda Türkiye son zamanlarda ilişkisini geliştirmiş olduğu Esad yönetiminin karşı grubunda yer almıştır. Türkiye, kamuoyunda ise Esad'ın Suriye toplumuna yaptığı diktatörlük, katliam ve insan hakları ihlallerinden dolayı gitmesi gerektiğini lanse etmiştir. [354]

Suudi Arabistan ve Sünni Arap devletleri ise rekabet içinde oldukları Şii yönetimli İran'ın etki alanını daraltmak ve Bahreyn, Yemen gibi Şii nüfuslu devletlere destek veren İran'a karşı bir misilleme hareketi olarak Esad yönetimine karşı pozisyon almaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra Alevi yönetimli bir Suriye yerine, Sünni yönetimli bir Suriye arzulayarak Suriye muhaliflerinin yanında saf tutmuşlardır.[355]

ABD ve İsrail ise bölgedeki etkinliğini artırmak ve kendilerine karşı kurulmuş İran-Suriye ittifakının bozulması hesabını yapmaktadır. Esad rejimi, İsrail ile direkt ABD ile dolaylı olarak sürtüşme içinde olmuştur. Aynı zamanda güçsüz bir Suriye, İsrail'in daha güvende olmasını zemin hazırlarken, İran'ın da müttefik kaybetmesi ABD'nin arzuladığı bir sonuçtur. Ancak, bu dönüşüm sürecinde Suriye'nin bir kare deliğe dönüşmesini istemeyen İsrail Suriye krizine temkinli

---

[353] "İran Askerleri Suriye'de", Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/iran-askerleri-suriye-de/dunya/detay/1761477/default.htm, E.T.:24.04.2017.
[354] "Analiz: Suriye krizine komşuların bakışı", BBC, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111130_syria_neighbours.shtml,E.T.: 25.04.2017.
[355] İsmail Akdoğan, "Orda Doğu Yıllığı: Arap Bahan'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi", *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi*, 2012, s. 471.

yaklaşmadır. Sonuçta, bilindik düşman bilinmedik düşmandan daha iyidir. Bu anlamda krizi ABD ve İsrail Ortadoğu çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadır. [356]

Batı ülkeleri ise Suriye konusunda ABD merkezli hareket etmekle beraber, olayların insani boyutunu ele almaya çalışmışlardır. Esad rejiminin yaptığı katliamları eleştirmekle beraber krizin diplomasi ve diyalog yoluyla çözümlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Türkiye gibi de Esad gitmeden çözüm yolu üretilemez gibi tanımlamalarda bulunmamışlardır.

Ortadoğu'da ekonomik anlamda politikalar üreten Çin, Suriye Krizi'nde Esad hükümetinin yanında yer almayı seçmiştir. Çin hükümetinin Ortadoğu'da askeri bir hareket alanı olmamasına rağmen önemli enerji ve ekonomik bağımlılıkları mevcuttur. Çin'in, Suriye coğrafyasındaki ekonomik ve enerji çıkarları küçük ölçekli olmakla beraber hayati değerler taşımamaktadır. Çin için hayati değerler taşıyan ekonomik ve enerji çıkarları İran ve Hürmüz boğazı bölgesindedir. Bu anlamda Çin'in Ortadoğu'daki en önemli ortağı, Esad destekçisi olan Tahran yönetimidir. Bundan dolayı Çin, İran ilişkilerine zeval getirebilecek, Suriye politikalarından uzak durmakla beraber İran'ın yanında saf tutmaktadır. Suriye krizinin BM gündemine gelmesiyle, Suriye lehine veto yetkisini kullanan Çin, İran'ın ve Suriye'nin sempatisini kazanmıştır. Pekin yönetiminin BM'de kullanmış olduğu veto kararına karşılık, Tahran yönetiminin Çin'e ucuz petrol satma taahhüdünde bulunduğu iddia edilmiştir. Çin, veto kararıyla dış müdahalelere karşı olmasının altında yatan bir diğer gerçeklikse gelecekte kendisinin de böyle bir sorunla karşılaşabileceği şüphesini hesaba katmasıdır. [357]

Suriye krizinde Rusya'yı ele aldığımızda, Rusya'nın Suriye rejiminin yanında yer almış olduğunu ve uluslararası alanda ciddi yardımlarda bulunduğunu görmekteyiz. Geçmişe baktığımızda ise, Suriye'nin, Soğuk Savaş döneminde de SSCB'nin Ortadoğu'daki en iyi müttefiklerinden biri olduğunu tespit etmekteyiz.

---

[356] Birol Akgün, "ABD'nin Suriye Politikası", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, s.13, http://www.sde.org.tr.E.T.: 25.04.2017.

[357] Mesut Çevikalp, "Dünya, Suriye üzerinden tekrar kutuplaşıyor: Soğuk Savaş II" *Aksiyon Dergisi*, 16(23), 2012, s. 22.

Soğuk savaşın sonlanması, SSCB'nin dağılmasından sonra ise Rusya'nın Ortadoğuya ve Akdeniz'e açılan kapısını kaybetme riskini almak istememiştir. Bu anlamda iki ülkenin ikili ilişkileri iyi olmakla beraber ekonomik, sosyal ve askeri anlamda da gelişmiştir. Özellikle 1956 ve 1957 yılları arasında iki ülke arasında askeri, ekonomik anlaşmalar yapılmış, Suriye'ye iki paket halinde 60 milyon dolar ile 168 milyon dolarlık yardımlar yapılmıştır. Ancak, bu yardımların ülkenin alt yapı çalışmaları, ekonomi faaliyetleri için harcanması istenmiştir. Daha sonra 1980'de Suriye-SSCB Dostluk ve İşbirliği Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmalar ikili ilişkileri en üst seviyeye çıkarmış ve güçlendirmiştir. [358]

Soğuk Savaş döneminde yakınlığını sürdüren Suriye, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler'in dağılması sonucu bir süre yalnız kalmış ve denge politikası çevresinde hareket etmeye çalışmıştır. Sovyetlerin selefi olan Rusya devlet başkanlığına Putin'in gelmesi ve Putin'in aktif bir dış politika izlemesi ilişkileri yeniden canlanmıştır. Enerji ve ekonomi alanlarında Rusya'nın yatırımları başlamış, özellikle Moskova yönetiminin silah, füze ve uçak satışları dikkat çekmiştir. Suriye krizinin patlak vermesi ile de Rus hükümeti tarihsel işbirliği ve menfaatler doğrultusunda Suriye Baas rejimine tam destek vermiştir. Özellikle iç savaşın patlak vermesiyle zor duruma düşen Esad yönetimine askeri anlamda silah yardımı, uluslararası ortamda da BM vetosu gibi yardımlarda bulunulmuştur. [359] Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletlerdeki vetosu kritik bir öneme sahiptir. Bu veto sayesinde Suriye, Libya kaderinden uzaklaştırılmış ve rejimin ayakta kalması sağlanmıştır. Ayrıca, bu kararıyla Suriye'ye yapılabilecek bir dış müdahaleye sıcak bakmadığını göstermiştir. Rusya hükümetinin kararlı tutumunun arkasında ekonomik çıkarların yanı sıra, Ortadoğu'daki üssünü kaybetmek istememesi yatmaktadır. Esad rejimin yıkılması ile Moskova yönetimi Ortadoğu'daki rekabet alanı kaybede bilir, bundan dolayı rejimin yıkılmasını istememektedir. Suriye rejiminin anti-emperyalist olması ve ABD politikalarına karşı çıkması ve Suriye'nin, [360]

---

[358] Aaron Klein, "Did Iran bribe China to torpedo U.N. vote?", WND, 04 Şubat 2012 .
[359] Atilla Sandıklı ve Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", BİLGESAM Rapor No:52, İstanbul 2012, s. 9.
[360] Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, 15, 2007, s. 67-88.

Rusya'ya jeostratejik hareket alanı sunarak, bölgede aktif olmasını sağlaması, Rusya'nın, Suriye rejimini korumasına sebebiyet vermiştir. Tarihi süreçte Rusya'yı sürekli çevreleme politikasıyla abluka içine almak isteyen ABD için bir engel oluşturan Suriye statüsü, Rusya tarafından desteklenmiştir. Bununla beraber, Rusya Ortadoğu'daki varlığını koruyarak, Ortadoğu'daki tek hegemon gücün ABD olmasını da engellemek istemiştir. Suriye'deki iç karışıkların başlaması, Suriye rejiminin düşme ihtimalinin oluşması ve rejim karşıtı muhalif grupların ABD gibi ülkelerce desteklenmesi, Rusya'nın Suriye rejiminin yanında olmasına sebebiyet veren bir diğer gerçekliktir. [361] Sonuç olarak Rusya, Suriye'deki gelişmeleri çok boyutlu analiz etmiş, zaman zaman muhalif gruplarla da görüşerek arabuluculuk yapmaya çalışmış, Suriye'ye dışarıdan gelecek bir müdahaleye sıcak bakmadığını belirtmiş ve Batı'nın insani yardım adı altındaki Suriye manevralarına karşılık Çin ve İran ile işbirliği yaparak Suriye rejiminin yanında yer almıştır. [362]

İran'ın, 1979 İslam Devrimi sonrası bölge coğrafyasında en iyi anlaştığı ülke Suriye olmuştur. İki ülkenin rejimleri ve ideolojileri aynı olmamasına rağmen çok iyi anlaşması bölge ülkelerinin ve uluslararası aktörlerin dikkatini çekmiştir. Uluslararası konjonktürdeki gelişmelerde bu iki ülkenin bu denli iyi ilişki kurmasına zemin hazırlamıştır. Camp David Sözleşmesiyle başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin İsrail'i tanıması, Suriye'nin yalnız kalmasına yol açmış, bu yalnızlığı Suriye, İslam Devrimiyle iş başına gelen İran ile kapatmaya çalışmıştır. İran İslam Devrimini ilk tanıyan ülkenin Suriye olması da yakınlaşmayı sağlayan bir diğer nedendir. İran'ın, İsrail karşıtlığı, Suriye tarafından memnuniyet yaratan bir gelişme olarak karşılanmıştır. 1980-1988 İran-Irak savaşında Suriye'nin, İran'a destek vermesi de ikili ilişkileri geliştirmiştir. Bu savaşta İran'a destek veren tek Arap ülkesinin Suriye olması da önemlidir. Suriye bu desteğiyle ucuz petrol satın alarak ekonomik çıkar elde etse de ikili ilişkilerin yakınlaşmasını da sağlamıştır. Bir diğer yakınlaşma ise, 1982-1985 yılları arasında İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal etmesiyle Suriye'nin bu gelişmeye yeterli tepki verememesi sonucu, İran'ın

[361] Ayetullah Hamenei, *a.g.m.*
[362] Ayetullah Hamenei, "İslam Uygarlığının Yeniden Tırmanış Süreci", Ayetullah'il Uzma Hamenei'nin Eserlerini Koruma ve Tanıtma Bürosu, Tahran, 2012.

Hizbullah'ı devreye sokması ve Suriye'yi rahatlatmasıdır. [363] 1991-2003 yılları arasında silahlanma ve Hizbullah'a destek verme anlamında işbirliği yapan iki devlet, 2000 yılında Güney Lübnan'dan İsrail'in çekilmesini Hizbullah'a verilen desteğin meyvesi olarak değerlendirmiş ve iki ülkenin moral motivasyonunun yükselmesine sebep olmuştur. İsrail ve Saddam gibi ortak düşmanlar sayesinde, iki devlet ilişkileri ekonomik, sosyolojik ve askeri anlamda gelişmiş ve birbirini müttefik olarak görür olmuştur. 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi sonucu iki ülke tedirgin olmakla beraber saflarını sıkılaştırmışlardır.[364] Daha sonra Irak'taki otorite boşluğunu en iyi şekilde değerlendirmeye çalışan İran, Şii nüfusunu kullanarak çıkarlar elde etmeye çalışmış ve 2005 sonrası Irak'tan çekilmeye başlayan ABD güçlerinin yerini doldurmaya çalışmıştır. 2011 sonrası ABD'nin tamamen çekilmesiyle iki ülkede Irak'a yoğunlaşmakla beraber bir rahatlama hissetmiştir. ABD'nin Irak müdahalesi sonucu Irak'taki Şii grupların palazlanması, İran'ın Şii hilalini hayata geçmesine zemin hazırlamıştır. Mezhepsel değerlere sahip Şii hilali için Suriye'nin varlığı ve konumu daha da önem kazanmıştır.[365] Arap baharının Suriye'ye sıçraması ve baharın fırtınaya dönüşmesiyle, Suriye krizi patlak vermiştir. Batı ülkeleri ve Türkiye, Suriye'deki ayaklanmaları özgürlük ve demokrasi arayışı olarak yorumlarken İran'ın olaylara yaklaşımı farklı olmuştur. İran, Suriye'deki bu ayaklanmaları, Amerikan ve İsrail güçlerinin planlamış olduğu iddia etmiş ve bu hareketin İran-Suriye direniş çizgisinin kırılmasına yönelik bir gelişme olduğunu savunmuştur.[366] İran'ın önde gelen dini lideri Ayetullah Hamenei tarafından Suriye toplumunun yararına olan her türlü reformu desteklediklerini bildirmiştir. Sonuç olarak, İran, Suriye rejimine karşı olan aktörlerin Suriye-İran ittifakını bozmaya dönük bir gruplaşma olduğunu, bunun arkasında yatan nedeninse İran'ın savunma ve işbirliği stratejisinin bloke edilerek Hizbullah bağlantısının koparılması, İran'ın Ortadoğu politikasının sabote edilmesi olarak yorumlamıştır. Bu anlamda Tahran yönetimi, Suriye Baas rejiminin arkasında durmaya devam edeceğini, barış için

[363] Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'deki Halk İsyanı", *Orta Doğu Analiz,* 2012, s. 43-44.
[364] Islamic Republic Of Iran Ministry of Foreign Affairs, "Tehran conference stresses need for settlement of Syria crisis" , 11.08.2012, Tahran, http://en.mfa.ir.
[365] "ABD: Esad'ın gitmesini istemiyoruz", 2015, http://haberkibris.com/abd-esadin-gitmesini-istemiyoruz-2015-03-15.html, E.T.:26.04.2017.
[366] Utku Başar, "Şii Hilali gerçek oldu", CNNTURK, 10.03.2015, http://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/utku-basar/sii-hilali-gercek-oldu,E.T.: 26.04.2017.

alternatif çözümleri de masada tutarak bir dış politika stratejisi sürdüreceğini bildirmiştir.[367] 2011-2015 yılları arasında Esad rejimi İran, Çin, Rusya gibi ülkelerden aldığı destekle rejimin devamlılığını sürdürmüş, bölgede İŞİD gibi terör örgütlerinin türemesiyle de yerini sağlamlaştıran Esad, ABD ve bazı Batı ülkelerinin Esad gitsin söylemi yerine Esad'lı çözüm politikasına dönüş yapıldığı görülmektedir. Bu gelişmede dolaylı olarak İran'ın dış politika başarısı olarak okuna bilmektedir.[368]

2.6.2. Krizin Türkiye'ye Etkileri

Suriye toprakları 1517'de Ridaniye Savaşı ile alınmış ve l.Dünya Savaşı sonuna kadar yaklaşık dört yüz yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı hakimiyetinden sonra Fransa'nın Orta Doğu manda yönetimine bırakılmıştır. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasına kadar geçen sürede bölgede kurulan manda yönetimi ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, mandater devlet olan Fransa üzerinden yürütülmüştür.[369] Bu sebepten dolayı Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkinin belirleyici unsuru Türkiye ve Fransa ile Milletler Cemiyeti Teşkilatıdır. 1946'da bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte Suriye ve Türkiye ilişkileri, Suriye'nin tarihsel önyargıları etrafında şekillenmiş çatışmacı yaklaşımla şekillenerek, "Büyük Suriye" düşüncesi çerçevesinde başlamıştır.[370]

Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikalar gereği tıpkı Musul ve Kerkük de olduğu gibi Kurtuluş Savaşı sürecinde kabul edilen Misak-i Milli'de Türk toprağı olarak görülen ancak, Türkiye Cumhuriyeti'ne dâhil edilemeyen İskenderun Sancağı meselesi Türkiye'nin revizyonist olarak algılanmaktan çekinmesinden olayı ertelenmiştir. Türkiye'nin bu tutumunda dönemin uluslararası yapısının böyle bir duruma imkân vermemiş olması da önemli etken olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra sonucu belirleyen iki güç, ABD ve SSCB uluslararası sistemin merkezini bu ağır yıkım karşısında duramayan Avrupa'dan

---

[367] "Tahran'da Osmanlı Acem Oyunu", Kıbrıs Postası, 15 Nisan 2015, http://www.pressreader.com ,E.T.:22.03.2017.
[368] T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Türkiye-İran Siyasi ilişkiler, http://www.mfa.gov.tr
[369] William Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 6th Edition, 2016.
[370] Hakan Arıdemir, "Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yaşanan Sürekliliğin Değerlendirilmesi", II. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 2013.

kaymasına sebep olmuşlardır. Ortaya çıkan blokların merkezleri birbirine rakip konumundaki bu iki gücün aralarında yeniden şekillenerek uluslararası sistemi yeni bir döneme sokmuştur; Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde SSCB önderliğinde Doğu, ABD önderliğinde Batı Bloğu oluşmuştur.

Blokların şekillendiği dönemde SSCB ile artan ilişkileri ile paralel olarak Suriye yönetiminin Orta Doğudaki yükselen çizgisi, Batı Bloğunda özellikle Türkiye'de rahatsızlık yaratmıştır. Türkiye, Suriye ilişkisini gerilimli sürece sokan 1957 Türkiye Suriye Krizi literatüre geçen bir örnektir. Ancak bu gerilim ortamı, bölgesel bir gerilim gibi görünse de sistemsel bir çatışmanın da savaş alanı olmuştur. Suriye üzerinden Orta Doğu'ya açılma stratejisi SSCB'ye cesaret vermekle kalmamış, aynı zamanda o zamana kadar Orta Doğu'ya hâkim olan ve SSCB'nin varlığını kendi çıkarlarına tehdit olarak gören Batı Bloğunu endişeye sevk etmiştir. Doğal olarak bu durum Batı Bloğu Orta Doğu'da Türkiye'nin yanında olmuştur. Aslına bakılırsa yalnızca Suriye ve Türkiye'nin arasında bölgesel çapta bir problem şeklinde başlamış olan 1957 Krizi sistemdeki iki kutupluluk nedeniyle global ölçekte egemen ülkelerin karşı karşıya oldukları çok uluslu sistemsel bir problem sahası olmuştur. Bu sebepten dolayı arabulucu ülkelerin çabası ve egemen güçlerin anlaşması neticesinde konu çözüme kavuşmuştur. [371]

1960'lı yıllardan itibaren Suriye ve Türkiye ilişkileri, soğuk savaş dönemi politikalarına uygun şekilde mesafeli ve çatışmacı bir ruhla yeniden gerilmiştir. Yine aslında bölgeselmiş gibi başlayan doğal kaynaklar ile ilgili problem iki ülkeyle kısıtlı kalmayıp Orta Doğu'daki ana problem sahalarından birisi haline gelmiştir. Orta Doğu'nun coğrafik konumu nedeniyle kurak olmasından dolayı su kaynakları oldukça büyük öneme sahiptir. Türkiye, Orta Doğu'nun kuzeyinde yer almakta olup, bölgedeki diğer ülkelere nazaran su kaynakları daha fazladır. Türkiye kaynaklı suyun paylaşımı bölge ülkelerinde farklı yorumlanmıştır. Bunun en önemli sebebi Asi Nehri'nin dışındaki kaynakların akış yönlerinin kuzeyden güneye oluşu ve

[371] Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na karşı Politikaları 1945-1970*, 2. Baskı, Platin yayınları, Ankara 1972.

bölgedeki ülkeler açısından Türkiye'nin kaynak ülke olmasıdır. Bu durum Orta Doğu'daki su sorununu ortaya çıkartmıştır.[372]

Soğuk Savaş dönemi içerisinde oluşan su problemi, Türkiye ve Suriye arasında önemli bir sorun haline gelmiş olsa da açıkça bir çatışmaya neden olmamıştır. Bunun sebebi iki ülkenin karşıt bloklarda yer alması ve blok üyelerinin çatışmasına genel yapının izin vermemesidir. Bölgede yaşanan Soğuk Savaş su temelinde de sürmüştür. Ancak su sorunu kendisinden sonra ortaya çıkan diğer sorun alanlarının tetikleyicisi olmuştur. Bu sebeple su probleminden kaynaklanan terör problemi meydana gelen diğer bir problem sahası olmuştur.[373]

Soğuk Savaş süresince Suriye Sovyetler'den aldığı yardım ve büyük destekle Türkiye'ye karşı olan politikasını idame ettirebilmiştir. Bu politikaların başındaysa PKK'ye verdiği destek gelmektedir.[374] Türkiye'ye göre Suriye'nin izlediği politikanın nedeni, çift kutuplu sistemin yap ısı da dikkate alınarak, açık bir biçimde çatışma ortamına dâhil olmayı göze alamamasıdır. Konunun hem ikili ilişkiler hem de uluslararası ilişkilerdeki öneminin farkında olan Türkiye, bu politikalara doğrudan müdahalede bulunamayarak, sorunun kendisiyle uzun yıllar uğraşmak zorunda kalmıştır.[375] Bu Durum aynı zaman da Türkiye'nin uzun bir dönemini istikrarı sağlayamadan harcamasına, bütün enerjisini iç meselelere vermesine ve maddi açıdan ciddi kayıplar vermesine sebep olmuştur.

Soğuk Savaş dönemini gergin olan Türkiye Suriye ilişkileri, Soğuk Savaşın bitmesine ve SSCB'nin dağılmasına rağmen, aynı çatışmacı ruh ile başta terör ve su problemleri olarak sürmüştür. Ülkelerarası sistemde bir değişim görülmüş, çift kutuplu güç dengesi dağılmıştır. Ancak destek gücünün ortadan kalkması nedeniyle Suriye sadece terör sorunundan dolayı Türkiye ile karşı karşıya gelmiştir. Bu safhadan sonra artık iki ülkenin kapasitesi ilişkilerin belirleyici haline gelmiştir.

---

[372] Özden Bilen, Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye, TESAV Yayınları, 2000, s. 22.
[373] Hakan Arıdemir, *a.g.m.*
[374] Graham Fuller, *a.g.e.*, s.89.
[375] Zafer Sağlam, *Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi*, (T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2006, s. 54.

Çünkü uluslararası alanda gerçekleşen değişim Suriye'nin Orta Doğu içerisinde ciddi bir destek kaybına uğramasına ve sistemin dışına itilmesine neden olmuştur.[376]

Türkiye'nin sıcak çatışmayı göze alabilen net bir tavır sergilemesi ve global çapta Türkiye lehine bir yaklaşım olması sebebiyle Suriye yönetimi, uzun yıllardır sürdürdüğü terör destekçiliğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Adana Mutabakatı'yla Suriye'nin terör örgütlerine destek sağlamayacağı resmileşmiştir. Bunun neticesinde uzun bir dönem Şam'da kalmış olan Abdullah Öcalan Şam'dan çıkartılmış, Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye götürülmüştür. Öcalan'ın yakalanmasıyla Türkiye terör problemi ile ilgili mühim bir aşama kaydetmiştir.

Türkiye Suriye ilişkileri 1998 senesinde yapılmış olan Adana Mutabakatı'yla Soğuk Savaş dönemi geride kalmıştır. Adana Mutabakatı iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem başlayarak, ilişkilerdeki çatışmalara son vermiştir. Hafız Esad'ın ölmesi ve Beşar Esad'ın yerine gelmesiyse çatışmacı ilişkilerin sona erdiği zamanlara rastlayan bir diğer değişimdir. Hafız Esad'ın 1970 yılından itibaren izlediği siyasi çizgi ve politikalar her daim Türkiye karşıtı olmuştur. Bu nedenle iki ülke ilişkileri lider faktörü üzerinden olumsuz olarak devam etmiştir.

Beşar Esad, Suriye'nin yeni lideri olarak yalnızca Türkiye değil bütün dünyada pozitif bir beklenti yaratmıştır. Batı'da almış olduğu eğitim sebebiyle kendisini reformcu bir lider olan lanse etmesinin bunda önemli bir payı vardır. Esad, iktidarın ilk senelerinde bunu göstermeye çalışmış ve Şam Baharı adı verilen demokratikleşme sürecini 2005 senesinde başlatmıştır. [377] Fakat bir netice alınamadan bu süreç sona ermiştir.

2000 senesinde Hafız Esad için düzenlenen cenazeye Türkiye'nin cumhurbaşkanlığı seviyesinde katılması Esad yönetimince olumlu karşılanarak Türkiye'yle olan ilişkilerde yeni dönem içerisinde bir dönüm noktası olmuştur. [378]

---

[376] Hakan Arıdemir, *a.g.e*. s.4.
[377] Andrew Mango, "Turkey in the Middle East. Journal of Contemporary History", *The Middle East,* 3(3), s. 225-236.
[378] Yasin Atlıoğlu, *Beşar Esad Suriyesi'nde Reform Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

11 Eylül sonrası ABD'nin terörle mücadele kapsamında küresel çapta açtığı savaşta Suriye'nin teröre destek veren ülkeler kategorisine sokulması ve ABD tarafından 2002 yılında başlatılan ekonomik yaptırımlarla uluslararası alanda baskı altına alınmasının amaçlanması Türkiye Suriye ilişkilerinin gelişmesinin başka bir sebebidir. ABD, 12 Aralık 2003'te Temsilciler Meclisi'nce kabul edilmiş olan "Suriye Sorumluluk Yasası" gereğince Suriye'ye ambargo uygulamaya başlamış, gıda ve ilaç haricindeki ABD mallarının Suriye'ye girişini yasaklamış ve iki ülke arasındaki uçak seferlerini kaldırmıştır.

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun belirleyicisi olduğu "Komşularla sıfır sorun politikası" ve "Stratejik Derinlik Doktrini" doğrultusunda Türkiye-Suriye ilişkileri gelişmeye devam etmiştir.

Suriye, ABD tarafından yalnızlaştırılmasından sonra İran ve Türkiye ile ilişkilerini derinleştirerek ittifaklarını çeşitlendirme yoluna gitmiş, değişen uluslararası sistemin sunduğu fırsatlar ile AKP'nin iktidara geldikten sonra uygulamaya koyduğu "komşularla sıfır sorun politikasının" kesişmesi 2000'li yıllarda Suriye ile gelişen ilişkilerde önemli etkenlerden olmuştur. Üst düzeyde karşılıklı ziyaretlerin olduğu bu dönem içerisinde 2004 Ocak ayında Beşar Esad, Türkiye ziyareti gerçekleştirmiştir. Buna karşılık olaraksa Aynı yılın Aralık ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye'yi ziyaret etmesi karşılıklı güvenin tesis edilmesi açısından önemli olmuştur.[379]

2009 yılında, iki ülke devlet başkanının İstanbul'da görüşmelerinin ardından, ülkeler arasındaki vizeler kaldırılmış, serbest geçiş başlamış ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSİK) kurulmasına karar verilmiştir. Her yıl YDSİK çerçevesinde iki ülke hükümetlerinin başbakanların eş başkanlığında icracı bakanlarının katılacağı ortak kabine toplantılarının yapılması ve Dışişleri, Enerji, Ticaret, Ulaştırma, İçişleri, Savunma Bayındırlık bakanlıklarının da olduğu on altı bakanın katıldığı Bakanlar Konseyi'nin bu müşterek toplantısının öncesinde senede iki defa bir araya gelerek eylem planının hazırlanmasına karar verilmiştir. Her sahada

[379] Hayati Muhammet Taban, *AKP Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), 2014, s. 61.

olduğu biçimde politik ve ekonomik sahadaki işbirliği askeri alana da yönlendirilmiştir. Buna en net örnek 2009 Nisan ayında gerçekleştirilmiş olan, iki ülkenin kara kuvvetlerinin üç gün devam eden sınır birlikleri değişim tatbikatlarıdır.. İlişkilerde gerçekleşen ilerlemeye işaret eden örneklerden bir diğer 2011 Şubat ayında Asi Nehri'ne kurulması kararlaştırılmış Türkiye-Suriye Dostluk Barajı'nın temel atma töreni esnasında Esad'a Erdoğan'ın "kardeşim" şeklindeki hitabıdır.[380]

2010 yılı Aralık ayında "Arap Baharı" olarak nitelendirilen halk eylemleri ve protestolar Kuzey Afrika'da başlamış, geniş kitlelere ulaşmıştır. Tarih boyunca ikili ilişkilerinde görülmemiş yumuşama ve işbirliği yaşayan Türkiye Suriye ilişkileri 2010 yılı itibariyle "Arap Baharı" ile yeni bir kırılma noktasına geçmiştir. Tunus'ta başlayan bu halk hareketleri, Kuzey Afrika ülkelerinin tamamına ulaşarak Mısır'da ise iktidarın değişmesine ve gösterilere sebep olmuştur. Sonrasında Suriye'ye sıçramış olan olaylar iç savaşa kadar varmıştır.

21. yüzyılda Orta Doğu'yu yeniden şekillendiren Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde, göstericilerin isteklerine ulaşmasına ve uzun yıllardır iktidar olan yönetimleri devirip, değiştirmesine neden olmasından ötürü bir değişim rüzgârıdır. Aynı zamanda Tunus'ta başlayan Arap Baharı ile Türkiye de, bölge politikalarını yeniden gözden geçirerek revize etmek durumunda kalmıştır.[381]

Tüm bu sebeplerden Arap Baharı'na temkinli yaklaşan Türkiye için bu süreçte problem sahası, olayların Mart 2011'de Suriye'ye sıçramasıdır. Çünkü tarihinde hiç olmamış bir işbirliği dönemini mevcut Esad yönetimi ile yakalayan Türkiye, Suriye politikasında tekrar bir değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin Arap Baharı'na odaklı yeni Orta Doğu politikası ile Komşularla Sıfır Sorun Politikasının olumlu sonuç verdiği Suriye politikasını seçmeyip büyük resme yoğunlaşarak bölgesel politikayı önemli görmüştür. Bu nedenle de Türkiye, iki ülke ilişkilerinde tarih boyunca kronikleşen çatışma ortamını tekrar ortaya çıkartmıştır. [382]

---

[380] Aksu Albayrak, *Türkiye'nin Suriye Politikası 2011- 2013*, (Atılım Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), 2014, s. 71.
[381] Veysel Ayhan, *Arap Baharı, İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, MKM yayınları, 2012.
[382] Hakan Arıdemir, *a.g.e.*, s.7

Türkiye Suriye'de yaşanan olayların ardından mevcut işbirliği ortamının zarar görmesini engellemek adına krizin başlamasından itibaren önceleri yatıştırıcı ve yumuşak bir politika izlemiş, Suriye'nin yanında olduklarını ve Esad'ın söz verdiği reformların takipçisi ve destekçisi olacağı belirtilmiştir. Nitekim Nisan 2011'de Suriye yönetimi muhaliflere karşı sert tedbirler alırken ve uyguladığı şiddet Batı'da tepkiyle karşılanırken, Türkiye bu süreçte temkinli davranmış, 10 Mayıs 2011 tarihinde dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan ise yaptığı açıklamada Suriye'yi bir dış politika olarak görmediklerini, Türkiye'nin iç politikası olarak gördüklerini belirtmiştir.[383]

Suriye'de şiddet olaylarının arttığı ve rejim ve muhalefet arasındaki çatışmaların kendi sınırına doğru kaydığı bir dönemde Türkiye, Suriye'ye ye yaptığı reform çağrılarının şiddetini arttırdı ve Suriye güçlerinin şiddetini eleştirmeye başladı. Türkiye tarafından eleştirilerin arttığı bir dönemde Suriye tarafından ilk tepki geldi. Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim 22 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirdiği basın toplantısında Türkiye ile özel bağlarının olduğunu ama Türkiye'nin bakış açısını değiştirmesi gerektiğini vurgularken, kimseden ders almadıklarını, reformlar gerçekleştiği zaman başkalarına demokrasi konusunda ders vereceklerini belirtti. Kısacası, Suriye tarafı ilk defa sözlü olarak Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumunu resmi olarak eleştirdi ve Suriye'nin bu eleştirisiyle ikili ilişkilerde gerilim yükseldi.[384]

Türkiye'nin krizin başından beri izlediği yumuşak politikadan dönüş noktası Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 10 Ağustos 2011 tarihinde Suriye'ye yaptığı ziyaret olmuştur. Davutoğlu ziyaretinde Esad yönetiminden şiddetin durdurulması ve reformların hayata geçirilmesini istemiştir. Buna müteakiben 15 Ağustos tarihinde Davutoğlu'nun Suriye'nin şiddeti durdurmasını, aksi takdirde iki taraf arasında konuşulacak bir şey kalmayacağını belirten açıklaması ve 18 Ağustos tarihli MGK toplantısından Suriye yönetiminden Suriye'deki şiddeti hemen durdurması ve

[383] Mehmet Turan Çağlar, *2011 sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi*, 2014, s. 6.
[384] "Suriye'den Türkiye'ye yanıt", 22 Haziran 2011, http://www.hurriyet.com.tr/suriyeden-turkiyeye-yanit-18086049, E.T.:02.05.2017.

demokratik siyasi dönüşümün gerçekleştirilmesinin istenmesi, ilişkilerdeki gerginleşmenin ilk sinyalleriydi.[385]

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Suriye rejimine olan güvenlerinin kaybolduğunu belirten açıklaması ve Eylül ayında Başbakan Erdoğan'ın Suriye rejimi için son sözü söyleme vaktinin geldiğini, Suriye rejimi için tünelin ucunun gözüktüğünü belirten açıklaması bardağı taşıran son damla olmuş ve bu dönemden sonra Suriye muhalefeti ile ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 16 Eylül 2011 tarihinde Suriyeli muhalifler İstanbul'da Suriye Ulusal Kurtuluş Meclisini kurmuşlardır.[386]

21 Eylül 2011 tarihinde gerçekleşen Obama-Erdoğan görüşmesi sonrası, Erdoğan Suriye yönetimi ile görüşmeleri kestiklerini, Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı kara propaganda başlattığını, Türkiye'nin artık Esad rejimine güvenmediğini açıkladı. Aynı açıklamada Erdoğan yaptırımlar konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın görevlendirildiğini bildirdi. Bu tarihten sonra taraflar birbirlerine karşı üsluplarını daha da sertleştirirken karşılıklı diplomatik ve yaptırım kararları alındı. Bunun yanında Türkiye, Suriyeli muhaliflerle ilişkilerini daha açık ve doğrudan kurmaya başladı. 22 Kasım 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan yaptığı açıklamada ilk defa Esad'ın yönetimden çekilmesi gerektiğini belirtti ve Aralık ayından itibaren ekonomik ve siyasi yaptırımların başlayacağı açıklandı. Bu yaptırımlar kapsamında ilişkilerdeki yumuşama döneminde imzalanan tüm anlaşmalar askıya alınmıştır. Suriye, bu yaptırım kararlarına misilleme olarak serbest ticaret anlaşmasını askıya almış, transit taşımacılık durdurulmuş, ithalata %30 vergi konmuş ve Türkiye plakalı araçlara benzin sınırlaması getirilmiştir.[387]

Türkiye'nin 2012 yılı itibariyle Suriye'ye karşı en önemli stratejisi uluslararası baskıyı arttırma oldu. 2012 yılında gerek Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla gerekse de liderlerin açıklamalarıyla Türkiye uluslararası toplumu Suriye'ye karşı harekete geçirmeye çalıştı. Bu dönemde BM'ye eleştiri artarken, Türkiye'nin aktif

[385] Mehmet Turan Çağlar, *a.g.e*. s. 8.
[386] "Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri" *Bilgesam* Rapor No:65, Nisan, 2015, s. 17.
[387] "Suriye'den Türk mallarına %30 vergi", http://www.telgraf.net/haber/suriyeden-geri-adim-haberi-4988.html, E.T.:25.04.2017.

politikası, Suriye rejiminin yanında yer alan Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerle ilişkilerde sorunlara sebep olmaya başladı. [388]

Uluslararası baskıyı arttırma stratejisinin yanında Türkiye bu dönemde Suriye muhalefetinin örgütlenmesine çalıştı ve bu örgütlenmenin uluslararası kamuoyunda daha fazla kabul görmesi için çalışmalarını hızlandırdı. Türkiye'nin Suriye muhalefetiyle ilişkilerinin artması İran ile de gerilim anlamına geliyordu. 2 Mart tarihinde Suriye Ulusal Konseyi (SUK) Başkanı olan Burhan Galyun Paris'te düzenlemiş olduğu basın toplantısında yaptığı açıklamada Türkiye'de muhaliflere yabancı ülkelerden silah sağlanabilmesi adına askeri temsilciliklerin tesis edileceğini ifade etmiştir. Bu açıklamanın ertesi günü ise Suriye'de yaşanan çatışmalar sonrası yaralanan muhaliflerin Türkiye'ye getirildiği iddia edildi. Bu gelişmelerin ışığında ise Rusya ve İran, Suriye'deki muhaliflerin Türkiye tarafından silahlandırıldığını iddia etmekteydiler.[389]

9 Nisan 2012 tarihinde Suriye'nin Türkiye sınırında yaşanan çatışmalarda, Suriye güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonrası Kilis konteynır kentinde 2 Türk vatandaşının yaralanması sonucu Ankara'daki Suriye Maslahatgüzarı Ankara'da Dışişleri Bakanlığına çağrılarak benzer olayların tekrarlanması durumunda gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. 10 Nisan tarihinde ise Başbakan Erdoğan yaptığı açıklamada sınır ihlalinin olması durumunda uluslararası hukuktan doğan hakların kullanılacağını duyurdu.[390]

Türkiye ile Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler, Mayıs ayında Türk Dışişlerinin Türkiye'deki Suriyeli diplomatik personelin Türkiye'den ayrılmasının istenmesi ve misilleme olarak Haziran ayında Suriye'nin de ülkesindeki Türk diplomatları göndermesiyle son bulmuştur. [391]

---

[388] Hayati Muhammet Taban, *a.g.t.*, s. 72.
[389] "Köşeye Sıkıştı Türkiye'ye Saldırıyor", 11 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/koseye-sikisti-turkiye-ye-saldiriyor/dunya/dunyadetay/11.04.2012/1526657/default.htm, E.T.:04.05.2017.
[390] "Suriye Konusunda Türkiye Bir Yerlere zorlanıyor mu Sorusunu Yanıtladı", 10.04.2012, http://www.milliyet.com.tr/-suriye-konusunda-turkiye-bir-yerlere-zorlaniyor-mu-sorusunu-yanitladi-siyaset-1526226/, E.T.:04.05.2017.
[391] "Türkiye Suriyeli Diplomatları Sınır Dışı Ediyor" 30.05.2012, http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriyeli-diplomatlari-sinir-disi-ediyor-20656698, E.T.:04.05.2017.

Türkiye'nin Suriye krizinin başından 2012 Haziran'ına kadar izlediği politika üç aşamada özetlenebilir. İlk aşama Esad Hükümetine anayasal reformların hayata geçirilmesi yönünde baskı yapılırken, ikinci aşamada muhalif grupları bir araya getirme çabası ve uluslararası yaptırımlar sürdürülmüş, üçüncü aşamada ise BM'nin çözüm bulma çabaları desteklenmiştir (Annan Planı). Ayrıca Türkiye Suriye krizinin başlaması ile Esad rejiminin değişmesini savunan Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün cephesinde yer alırken, karşı cephede Esad rejiminin kalmasını amaçlayan İran, Rusya, Irak yer almıştır.

22 Haziran 2012 tarihinde Suriye'nin keşif uçuşu düzenleyen Türk jetini düşürmesi başka bir gerilimin fitilini ateşledi. Aynı gün Başbakan Erdoğan, olay sonrası artık Angajman Kuralları'nın değiştiğini ve sınıra yakın bölgelerde Suriye güçlerinin varlığının tehdit olarak tanımlanacağını açıkladı. Türkiye bu olaydan sonra Suriye üzerindeki baskısını arttırmış, Suriye'ye karşı askeri yöntem ve araçları uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda, 1 ay içinde sınırda askeri tedbirler arttırılmış, bölgeye zırhlı birlikler ve hava savunma bataryaları yerleştirilirken, sınır ihlalinde bulunan Suriye helikopterleri için F-16 jetleri kaldırılmıştır.[392]

Türkiye bu olayın ardından askeri yöntemlerin yanında yaşanan sorunu uluslararasılaştırma stratejisini de uyguladı. Olaydan iki gün sonra 24 Haziran 2012 tarihinde konuyla ilgili bilgilendirme için NATO Konseyi acil toplantıya çağırılmış, BM Genel Sekreteri ve BMGK Başkanı'na eşzamanlı mektup gönderilmiştir. Türkiye, 22 Haziran sonrası Suriye'ye karşı daha önce uygulamadığı yöntemleri devreye sokarken, bu tarihten itibaren bu yöntemler Suriye'ye karşı uygulanan politikalarda merkezi bir yere sahip olmuştur.

Türkiye 21 Kasım 2012 tarihinde sınırların güvenliğinin artırılması kap samında NATO'dan Patriot füze sistemlerinin Suriye sınırına yerleştirilmesini talep etmiştir. 4 Aralık tarihinde NATO, Patriot füzelerinin güvenlik risklerine karşı Türkiye'ye konuşlanacağını bildirmiş, 14 Aralık tarihinde Türkiye'ye 400 asker, 2 Patriot füze bataryası ve 2 savunma sistemi gönderilmiştir. Bu tedbirlere ilaveten 21

[392] "Syria shots down Turkish Fighter jet", http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9349777/Syria-shoots-down-Turkish-fighter-jet.html, E.T.:04.05.2017.

Ocak 2013 tarihinde 6 Patriot füze bataryası daha Türkiye'ye gönderilmiş ve bu bataryalar Suriye sınırındaki kritik bölgelere yerleştirilmiştir. Özetle, Kasım 2012 tarihinden Şubat 2013 tarihine kadar geçen dönemde Türkiye, Suriye krizinde NATO kozunu daha fazla ön plana çıkarmış, NATO'nun savunma sistemleri ile Türkiye'ye yardımda bulunması ise NATO'yu iki ülke arasındaki krizde doğrudan taraf haline getirmiştir.[393]

16 Eylül 2013 tarihinde Suriye helikopterinin Türkiye tarafından düşürülmesi iki ülke arasında yeni bir krize neden oldu.[394] Erdoğan angajman kurallarına göre hareket ettiklerini açıklarken, Suriye hükümeti, Türkiye'yi tansiyonu yükseltmekle suçladı. Bir diğer deyişle Türkiye krizi tırmandırmaktan çekinmezken Suriye krizi tırmandırmamaya özen gösterdi. Türkiye, Suriye'yi tehdit olarak tanımlamaya devam ederken, Suriye'ye karşı stratejisini de bunun üzerinden kurgulamıştır.

Suriye'nin rejim ve muhalif güçler arasında bölünmesi ve ülke genelinde kontrol sağlanamaması taraflar açısından yeni problemler doğurdu. Özellikle 2012 yılının sonunda Suriye'de varlığını tesis eden ve 2014 yılı itibariyle Suriye'deki gücünü pekiştiren IŞİD terör örgütü Suriye'deki çatışma ortamına yeni bir boyut katmıştır.

2014 yılı Eylül ayında tüm Orta Doğu'yu etkisi altına alan IŞİD terör örgütü ile mücadele etmek için ABD tarafından bir koalisyon çağrısı yapıldı. Bu çağrıya yaklaşık 10 ülke olumlu cevap verirken Türkiye'nin bu konuda çekimser tutumları hem ABD'de hem de NATO müttefikleri arasında hayal kırıklığına sebep oldu. IŞİD'le mücadele kapsamında yerel unsurlara eğitim ve danışmanlık hizmetinin yanı sıra hava operasyonları ile destek verilmesi öngörülüyordu.

2015 yılının başında ABD ile Türkiye'nin ortak uygulamaya koyduğu ve muhaliflerin eğitilerek terör örgütleriyle savaşmasını amaçlayan "Eğit Donat" projesi

[393] "2013'te Dış Politika" SETA Analiz Şubat 2014 sayı 85, s.38. https://www.setav.org/2013te-dis-politika/, E.T.:06.05.2017.
[394] "2013'te Dış Politika" SETA Analiz Şubat 2014 sayı 85, s.38. https://www.setav.org/2013te-dis-politika/, E.T.:06.05.2017.

Haziran ayı itibariyle fiyasko ile sonuçlanmıştır. Bunun sonucu olarak; ABD'nin Esad dönemi sonrasını tam kestirememesi ve Muhaliflerin kendi arasındaki dağınık durumu, ABD'nin Esad'a yönelik politikasını değiştirmesine sebep olmuştur.[395]

IŞiD'e karşı ABD'nin çağrısı ile kurulan ve ilerleyen zamanda Türkiye'nin de İncirlik üssünü koalisyon uçaklarına açmasıyla dâhil olduğu koalisyon Ağustos ayı itibariyle hava saldırılarına başlamış ve IŞİD'le mücadele eden Kürt unsurlara da silah ve mühimmat yardımı sağlamıştır. Özellikle bu husus Türkiye'yi rahatsız etmiş, PKK terör örgütünün uzantısı olan YPG'nin bu silahların kendisine karşı kullanıldığını belirterek tepki göstermiştir.[396]

Ayrıca ABD'ye insani yardımların daha kolay ulaştırılabilmesi için Suriye sınırları içerisinde tampon bölge oluşturulmasını teklif etmiş, Ancak ABD, önceliğini IŞİD'le mücadeleye verdiğinden dolayı Türkiye'nin teklifini göz ardı etmiştir. Türkiye bu dönemde birçok defa IŞİD saldırılarının hedefi olmuş özellikle Temmuz 2015'teki Suruç saldırısında 31 kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı kapsamda Suriye'de bulunan Süleyman Şah Türbesi'de IŞİD tehdidi gerekçesiyle, TSK tarafından icra edilen "Şah-Fırat" operasyonu ile emniyetli bölgeye taşınmıştır.[397]

Türkiye 2015 yılı itibariyle tüm dikkatini Suriye'nin kuzeyindeki gelişmelere yöneltmiş, ABD silahları ile donatılan YPG unsurlarının Kuzey Batı Suriye'den başlayarak doğuya doğru IŞİD'den ele geçirilen bölgelere doğru yayılmasını endişe ile takip etmiştir. Fırat nehrinin kendisinin kırmızı çizgisi olduğunu belirterek, YPG unsurlarına göz dağı vermiştir.[398]

30 Eylül 2015 tarihinde Suriye'nin talebi üzerine Rusya, Suriye denklemine doğrudan dâhil olmuş[399], Tartus limanı üs bölgesine yerleştikten sonra Lazkiye

---

[395] Doğan Şafak Polat, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", Ed. Hasret Çomak*, Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul 2016, s. 149.
[396] "ABD'den YPG için Silah Kararı", 05.11.2015, http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/abdden-ypg-icin-silah-karari-977578/, E.T.:10.05.2017.
[397] "Şah Fırat Operasyonunun Bilinmeyenleri", 27.02.2015, http://www.ahaber.com.tr/gundem/2015/02/27/iste-sah-firatin-bilinmeyenleri, E.T.:10.05.2017.
[398] "Türkiye'nin Kırmızı Çizgisi Fırat", 11.11.2015, http://www.star.com.tr/guncel/turkiyenin-kirmizi-cizgisi-firat-koprusu-haber-1069075/, E.T.:10.05.2017.
[399] "Rusya Suriye'de ilk kez hava saldırısı gerçekleştirdi.", 30.09.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150930_rusya_suriye_havasaldirisi_basladi,

yakınlarında hava üssü kurmuş ve özellikle Suriye sınırındaki uçuşları ile Türkiye'yi taciz etmeye başlamıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden Rus jeti'nin Türk savaş uçağınca düşürülmesi Suriye Krizi'ni yeni bir boyuta taşımıştır.

E.T.:10.05.2017.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ: SURİYE KRİZİ ÖRNEĞİ

3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Anlayışı

AKP döneminde ilk olarak güvenlik ve dış politika algısı değişmiş, güvenlik ve dış politika, ekonomi, kültürel ilişkiler, kimlik sorunları ve insani ihtiyaçları da içerecek şekilde daha geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir biçimde algılanmaya başlamıştır. [400] AKP iktidarında özellikle komşu ülkelerle yaşanan gerilimleri aşmanın yolunun bu ülkelerle ilişkileri hükümetler ve bürokratlar arasındaki uzun ve çetin süreçten çıkararak toplumlararası ilişkilerin yoğunlaştığı ekonomik ve kültürel unsurların bulunduğu daha geniş bir zemine yayma çabaları öne çıkmıştır.[401] Aynı zamanda, 2002 yılında iktidara gelmeden önce hazırlanan seçim bildirgesine bakıldığında da AKP genel dış politika stratejilerine yönelik temel noktaları görmek mümkündür. Parti bildirgesinde; "Türkiye, demokrasisi, ekonomisi ve insan haklarına saygılı yönetimiyle bulunduğu bölgede bir istikrar unsurudur. Bu nitelikleriyle, çevresindeki kriz bölgelerinde daha fazla inisiyatif alacak ve krizlerin çözümüne daha somut katkı sağlamaya çalışacaktır" yazmaktadır.[402]

Davutoğlu'na göre Türkiye'de yaşanan en temel çelişki, tarihsel birikim göz önüne alındığında, bir medeniyet çevresine (İslam veya Doğu) siyasi merkez olmuş (Osmanlı Devleti) bir toplumun tarihi ve jeokültürel özelliklerinin oluşturduğu siyasi kültür birikimi ile siyasi elit tarafından başka bir medeniyet (Batı) çevresine katılma iradesi esas alınarak şekillenmiş siyasi sistem arasındaki uyum problemidir. Bu

---

[400] Talha Köse, Türk dış politikasının Ortadoğu'daki yeni kimliği ve çatışma çözümlerini keşfi, Eds. B. Duran, K. İnat ve M. Özcan, *Türk Dış Politikası Yıllığı,* Seta Yayınları, Ankara 2011, s. 625.
[401] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu* (63.baskı).: Küre Yayınları, İstanbul 2001, s. 143.
[402] Adalet ve Kalkınma Partisi, *Herşey Türkiye İçin*!, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2002, s. 91.

çerçevede Davutoğlu'na göre bir başka yanlış hem Avrupa hem Asya, hem Balkanlar hem Kafkasya, hem Ortadoğu hem Akdeniz ülkesi olma gibi çok yönlü bileşkesi olan Türkiye'nin alternatiflerini artırması gerekirken statik yaklaşımlar dolayısıyla Türkiye yakın bölgesiyle ilgili birçok konuda bile edilgen bir tavır içine sürüklenmiştir. Bu edilgenliğin sebebini Davutoğlu uluslararası sistemin sınırlamalarını göz ardı ederek öncelikli olarak psikolojik etmenlere bağlamaktadır. Davutoğlu'na göre Türkiye kendisine biçilen köprü olma vazifesini Osmanlı döneminde kuvvetli bir kimlik ve kendine güven psikolojisi üstüne inşa edilerek kullanılmış ama şimdi ise Türk toplumu böyle bir köprü vazifesini gerçekleştirebilmek için kendi kimliğini, psikolojisini ve kültürünü inşa etmek zorundadır.[403]

AKP'nin Dış Politikadaki temel stratejisi dış ilişkilerde yumuşak gücün kullanımına ve komşularla dostane ilişkiler geliştirilmesi önceliğine dayanmaktadır. Buna göre yumuşak güç kullanımı karşı tarafı ikna edici argümanlar ve rasyonel politikalarla güven ve ikna yeteneği kullanılarak harekete geçirilebilir. [404] Bu stratejinin ortaya çıkardığı "komşularla sıfır sorun" argümanı ise Türkiye'nin süregelen geleneksel dış politika anlayışından farklı olarak AKP'nin dış politika stratejisinin yerleştirdiği bir politika olmuştur. [405] Çünkü Davutoğlu'na göre Türkiye'nin yakın kara havzasındaki insan unsuru için hala bir siyasi merkezdir. Bir başka deyişle, yakın kara havzasındaki Osmanlı bakiyesi Türkiye'yi onları bulundukları yerde koruyacak bir güç ya da muhtemel bir tasfiye hareketi karşısında sığınılacak bir barınaktır. Bu durum, önemli Davutoğlu'nun güç parametrelerinden olan tarih unsurunun kendi ağırlığını hissettirmesidir. Bu noktada, Türkiye'nin bölgesel manada daha büyük ölçekli dış politika ufuklarına açılması için öncelikle yakın kara havzasındaki sınır komşuları ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Çünkü yakın sınır komşuları ile sürekli bunalımlar yaşayan bir ülke bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretemez. Ortadoğu örneğinde İran,

[403] Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 85.
[404] Ibrahim Kalın, Soft power and public diplomacy in Turkey, *Perceptions*, 16(3), 2011, s. 8.
[405] Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, Between Europeanization and Euro-asianism: Foreign policy activism in Turkey during the AKP era, *Turkish Studies*, 10(1), 2009, s. 9.

Suriye ve Irak'la sürekli çatışan bir dış politika konjonktürünün vereceği zararları dengeleyecek hiç bir alternatif ittifak politikası yoktur.[406]

Şaban Çalış ise "Komşularla Sıfır Sorun" politikasını; "tüm ülkelerle iyi niyet kazan kazan temeline dayalı ilişkileri olan, bölgesel sorunlara sadece aktif değil proaktif müdahale eden, küresel bir oyun kurucu olarak uluslararası politikalarda etkin bir şekilde yer alan, olayların nesnesi değil öznesi olacak çok taraflı ve çok yönlü bir politika" olarak tarif etmektedir.[407] Bu politikanın çıkış noktası Türkiye'nin öncelikle kendi yakın çevresiyle iyi ilişkilere sahip olması ve daha sonra hem bölgesel hem de küresel bir güç olması amacına dayanmaktadır.[408]

Bu stratejiye göre uluslararası çapta etkin olmanın yolu bölgesel etkinlikten, bölgesel manada etkin olmanın yolu ise öncelikle komşuları ile arasında rasyonel ilişkiler kurabilmekten geçer. Komşulardan kaynaklanan dış politika riskinin azaltılması için karşılıklı bağımlılık ilişkisini artıracak hamleler yapılmasını gerektirir. Özelikle, ekonomik ve kültürel nitelikli mekanizmalar siyasi merkezlerden kaynaklanan gerginlikleri azaltacak ve Türkiye'ye alternatif politikalar oluşturma olanağı verecektir.[409] Bu noktada göz ardı edilen şey siyasi merkezlerin haricinde uluslararası sistemin getirebileceği tehditler ve sınırlamalardır. Neorealizm, karşılıklı bağımlılığın barışın her an bozulabileceği anarşik bir yapıya sahip ortamda gerginlikleri ortadan kaldırabileceğini öngörmez.[410]

AKP'nin dış politikadaki temel stratejilerini derinlemesine anlamak için Ahmet Davutoğlu'nun 2009 yılında SETA Washington konuşması ve 2010 yılı Foreign Policy dergisinde yayımlanan makalesi önem arz etmektedir. Davutoğlu Türk dış politikasına hakim olan üç metodolojik yaklaşım ve beş operasyonel prensipten bahsetmektedir; İlk metodolojik yaklaşım, "vizyon odaklılık": Kriz odaklı bir yaklaşım yerine krizlerin çıkış sürecinde ve çözülmesinde etkin rol almaya dayalı

---

[406] Davutoğlu, "*Stratejik Derinlik...*" s. 143.
[407] Şaban Çalış, Dış politikada eksen kaymıyor, istikamet düzeliyor!, eds. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 79.
[408] ORSAM, "Suriye Krizi: Irak'tan dersler", *Rus ve Türk persfektifinden Suriye krizi Orsam-Rus ortak toplantısı, Black Sea International Tutanakları*, 16(3) Ankara 2011, s. 23
[409] Davutoğlu, "*Stratejik Derinlik...*" s. 146.
[410] Kenneth Waltz, *Theory of International politics.* United States of America: Addison Wesley Publishing Company, 1979, s. 106.

bir yaklaşım. İkinci metodolojik yaklaşım ise "tutarlılık ve sistematiklik": Bir başka deyişle, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının Kafkas politikasına karşı olmaması yani birbirleriyle tutarlılık sergilemesi durumu."Yeni diplomatik üslup" ise Davutoğlu'nun bahsettiği üçüncü metodolojik yaklaşımdır: Buna göre, Türkiye sahip olduğu etkili askeri güce rağmen, bunu bir tehdit olarak kullanmaz ve geliştirdiği yeni diplomatik üslup ve dil ile bölgesel ve uluslararası siyasette yumuşak gücünü artırma yoluna gider.[411]

Davutoğlu ayrıca beş adet operasyonel prensipten bahsetmektedir; İlk prensip, özgürlük/demokrasi-güvenlik dengesidir. Rejimler meşruiyetini güvenlik ve özgürlüğü birlikte sağlayabildikleri ölçüde sağlarlar ve bunlardan biri diğerinin pahasına olmamalıdır. İkinci prensip, "komşularla sıfır sorun" prensibi: Buna göre, gelişen ekonomik karşılıklı bağımlılıklarla birlikte Türkiye komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmalıdır. Üçüncü prensip, "proaktif ve önleyici barış diplomasisi": Krizler ortaya çıkmadan veyahut kritik noktalara gelmeden önce önlemler alınmalıdır. "Çok boyutlu dış politika" prensibi: Bu prensibe göre, farklı uluslararası aktörlerle eş zamanlı ve uyumlu bir dış politika olması gerekendir. Operasyonel dış politika prensiplerinden sonuncusu "ritmik diplomasi"dir: Türkiye uluslararası ilişkilerde, örgütlerde ve sorunlarda hem daha hareketli ve etkin olmalı hem de bunun yanında bu hareketlerinde bir uyum olmalıdır.[412]

İktidara geldiğinde manevra alanı çift kutuplu sisteme göre yüksek ve baskın güç ABD'nin müttefiki olarak bölgesinde nispeten rahat hareket alanına sahip AKP hükümeti, uluslararası sistemin bu yapısını "yumuşak güç" unsurlarını devreye sokarak ekonomik anlamda fırsata çevirmeye çalışmıştır. Statik Soğuk Savaş ilişkilerinin olmadığı bir döneme denk gelen AKP iktidarında Türkiye çıkarlarını ve araçlarını Soğuk Savaş sonrası döneme göre yeniden tanımladı. 1990'ların sonunda içerideki güvenlik ve ekonomik endişenin azalması Türkiye'ye proaktif, çok katmanlı ve çok merkezli bir dış politika anlayışı edinmesinde rol oynadı. Rasyonel bir aktör olarak Türkiye, komşularıyla ilişkilerini geliştirerek böylce ekonomik

[411] Ahmet Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy and The EU in 2010, *Turkish Policy Quarterly*, 8(3), 2010, s. 12.
[412] Ahmet Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy," *SETA Foundation's, Branch*, December 8, Washington 2009, s. 11.

gelişimini sağlayarak hem gücünü artırma hem de bölge kaynaklı güvenlik sorunlarını çözme noktasında dış politikasını geliştirmiştir. Fakat, güvenlik endişesi ortaya tekrar çıktığında yumuşak gücün devreden çıkacağı, neorealist bakış açısıyla hayatta kalmanın dış politikanın merkezine oturacağı zamanın gelmesi uzun sürmemiştir.

Türkiye yukarıda da belirtildiği gibi dış politikasını bölge odaklı ve yumuşak gücün kullanımına dayalı olarak yürütmekte iken beklenmedik bir durumla karşılaşmış ve Ortadoğu coğrafyasında otokratik yönetimlere karşı halk ayaklanmaları, "Arap Baharı", Tunus'ta başladığında bu yeni duruma AKP temkinli yaklaşmıştır. Batı'nın tepkilerini görmeden kendi tepkisini ortaya koymamıştır. Batı'nın ayaklanmalarda halktan yana tavrını koyması AKP'nin de halklar nezdinde tavır almasını sağlamıştır.[413] Bu tavrını, AKP 2011 yılında yani Arap Baharının Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkmaya başladığı dönemde hazırladığı seçim bildirgesinde Ortadoğu'ya ayrı bir yer ayırarak ortaya koymuştur;[414] "Ortadoğu bölgesiyle olan derin ve tarihi ilişkilerimiz Türkiye'nin yeni dış politika vizyonuna güç katan bir unsurdur. Türkiye'nin bu bölgede sahip olduğu tarihi birikim, coğrafi konum ve kültürel derinlik bizim için önemli bir stratejik değerdir. Türkiye ne Balkanlarda ne Ortadoğu'da harici yahut yapay bir aktör değildir. Bu coğrafyanın asli bir parçasıdır. Ortadoğu'da devrim mahiyetindeki değişimlerin yaşandığı bir dönemde AKP olarak biz bölgede barış ve istikrarın korunmasını, çatışmaların önlenmesini ve halkın meşru taleplerinin karşılanmasını destekliyor ve bu çerçevede adımları atıyoruz".

Diğer taraftan, seçimin ardından yaptığı Balkon Konuşmasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan yeni dönem Türkiye dış politikasının Ortadoğu odaklı olacağının sinyallerini vermiştir;

---

[413] Ceyhun Çiçekçi, Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Anahatları. Eds. A. M. Tuncoku ve G. Baba, *Didem Yaman Anı Kitabı* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2012, s. 321.

[414] Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye Hazır Hedef 2023, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2011, s. 153.

"Gözlerini Türkiye'ye çevirmiş, gelecek haberleri takip eden, Bağdat, Kahire, Saraybosna, Bakü, Lefkoşe ve diğer tüm dost ve kardeş halkları buradan muhabbetle selamlıyorum... İnanın bugün İstanbul kadar, Saraybosna kazanmıştır. İzmir kadar Beyrut kazanmıştır. Diyarbakır kadar, Batı Şeria, Gazze kazanmıştır. Bugün Türkiye kadar, Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar kazanmıştır. Bugün demokrasi kadar, barış, adalet ve istikrar kazanmıştır"

Dış politikadaki stratejinin anlaşılması bakımından, 2011 seçim bildirgesi ve Balkon Konuşmasında da görüldüğü gibi AKP 2002 yılında ortaya koyduğu yumuşak güç bileşenlerine yine büyük önem vererek Ortadoğu politikasına yoğunlaşacağını göstermiştir. Ayrıca Ortadoğu'da yaşanan değişimlerde "otoriter rejimler" ve "halk" arasında bir seçim yapılacaksa bu seçimini halktan yana kullanacağının işaretlerini vermiştir. Açıkça rejim değişikliği taleplerinin desteklendiğine yönelik bir söylem 2011 seçim bildirgesinde yer almasa da "halkın meşru talepleri" denilerek AKP bölgede bu yönde yeni bir yapılanmayı destek vereceğini belirtmiştir. Bu desteği daha belirgin kılmak amacıyla 12 Eylül 2011'de Başbakan Erdoğan ve yedi bakan Mısır, Tunus ve Libya turuna çıkmış, bu ülkelerde yeni kurulmakta olan rejimlere siyasal ve ekonomik ilişkileri güçlendirme amacına yönelik Türkiye modelinin altı çizilmiştir.[415] Arap Baharı örneğinde görüldüğü üzere, Türkiye inişli çıkışlı da olsa sahip olduğu demokrasi tecrübesiyle Arap Dünyasında yeni ortaya çıkan sosyal ve politik hareketlere ilham kaynağı olmayı hedeflemiştir. Bu hedefle, bölgede liderlik yapabileceğini, düzen kurucu ve sorun çözücü kimliğini kullanarak ve bölge ülkeleri üzerinde etkili olabileceğini düşünerek dış politika eylem ve söylemlerini geliştirmiştir.[416]

Fakat Arap Baharının ortaya çıkışı Türkiye'nin Ortadoğu politikasını ve Ortadoğu'da bulunan ülkelerle olan ilişkilerini etkilemiştir. İktidara geldiğinden bu yana devletlerle ilişkilerini geliştiren AKP hükümeti, Arap Baharının ardından iyi ilişkileri olduğu devletlerin rejim değişikliklerine uğraması veya Suriye gibi uğramak

[415] Nalan Yeşilyurt, Ortadoğuyla ilişkiler. Ed. B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar,* İletişim Yayınları, İstanbul 2013: 429.
[416] Köse, *a.g.e.*, s. 629.

üzere olması, Ortadoğu politikasının yeniden gözden geçirilmesine ve farklı toplumsal gruplarla iletişim halinde olunması gerekliliğine yol açmıştır.[417]

3.2. Dış Politika Anlayışında Davutoğlu Faktörü ve Dönemi

Ahmet Davutoğlu 1 Mayıs 2009'dan 28 Ağustos 2014 tarihine kadar dış işleri bakanlığı görevini üstlenmiştir. Dış işleri bakanı olmadan önce diplomatik hizmetlerde bulunmuştur ve akademisyenlik yapmıştır. Hem akademik alt tabanı hem de pratikteki uygulamaları kariyerinde etkili olmuştur. Türk dış politikasını belirli bir teorik zemine oturtarak uygulamayı tercih etmiştir. Bu amaç için çeşitli teorik tanımlamalarda ve varsayımlarda bulunmuştur. Tanımlamalarında kültürel mirasa ve kimliğe yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Ancak sorgulanması gereken şey asıl amaçtır. Kimlik oluşumunu pekiştirmek midir yoksa güç doğrultusunda kimliğin araçsallaştırılması mıdır? Bu bölümde Davutoğlu'nun dış politika yönetimini dayandırdığı teorik çerçeve incelenecektir.

Davutoğlu 1997 yılında 'Medeniyetlerin Ben İdraki' makalesini yayınlamıştır. Bu çalışmada ilk olarak medeniyet kavramı incelenmiştir ve oryantalist düşünce eleştirilmiştir. Davutoğlu'na göre ulusların ilk önce kendilerini tanımaları gerekmektedir. "Ben idrakinin oluşmasını sağlayan nihai etken de, kurumsal ve formal alan değil, bir bireyin varlık sorunsalını anlamlı çerçeveye oturtan dünya görüşüdür." [418] Bu tanımda Wendt'in kişisel/tüzel kimlik tanımlamasının asıl etken olmadığı vurgulanmıştır. Türkiye'de klasik ulus devlet kavramı kolay uygulanabilir bir unsur değildir. İçerisinde birçok kültürel etnik grup bulunduran bir devlet toplumsal bütünlüğünü koruyamayabilir. Davutoğlu, jeopolitik konuma da oldukça önem vermektedir. İçerisinde bulunduğumuz çok çeşitli güç odaklarının birleştiği nokta güvenlik endişelerini de etkilemektedir. Böyle bir ortamda ilk olarak güvenlik endişelerine karşı bir benlik kimliği sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Davutoğlu döneminden önce aynı endişeler nedeniyle Batı kimliği üzerine gidilmiştir. Bu değişime neden olan unsur ise savunma pozisyonundan daha

[417] Veysel Ayhan, Türk dış politikasında Ortadoğu. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Sosyal Bilimler Seminerleri, Ankara 2013, s. 44.
[418] Ahmet Davutoğlu, "The Clash Of Interest: An Explanation Of The World (Dis)Order", *Perception*, 2(4), 1997, s. 10.

aktif bir dış politikaya geçiştir. Kendi varlığını korurken diğer yandan güç dengesi içerisinde daha bağımsız hareket etme güdüsü öncelikle Batı odaklı oluşturulmuş kimliklerden daha özgün bir benlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kimlik ise Wendt'in tip kimliğinde yer alan etiketlere bir örnek olarak verilebilir. Tip kimliği öncelikli olarak benlik üzerine kurulmuştur ancak diğerinin fikirlerini de dikkate alır. Ancak temel olarak aktörün kendisini sosyal çevrede etiketlemisidir.

Davutoğlu'nun dış politikasını açıklarken kullandığı bir diğer kavram ise ok ve yay metaforudur. Türkiye coğrafi ve kültürel olarak iki kutbun arasında kalmıştır. Böyle bir durumda sadece Batı ya da Doğu kimliğinin tek başına ele alınamaması gerekmektedir. Bu yaklaşım Wendt'in bir aktörün tek bir kişisel/tüzel kişilikler dışında birçok sosyal kimliğinin olabileceği ifadesine uyumludur. Davutoğlu'na göre Türkiye için Doğu ile Batı kimlikleri birbirinden ayrı algılanmamalıdır. "Okun yayını ne kadar Doğu'ya çekerseniz ok o kadar hızlı Batı'ya gider."[419] Batı'ya yönelme bir dış politika hedefi olarak devam etmektedir. Neticede dış ticaretimizin büyük bir kısmını hala Avrupa ile gerçekleştirmekteyiz. Suriye Krizinin yaşandığı 2011-2012 ve 2013 yılları arasında ortalama olarak ithalatımızın %37,26'sını ihracatımızın %42,3'ünü AB ülkeleri ile gerçekleştirdik.[420] En gelişmiş askeri ittifaklardan biri olan NATO'ya üyeliğimiz de Batı ile olan bağımızı sürdürmektedir. Davutoğlu'nun söyleminde Batı'ya yönelmek için Doğu'ya yönelme de ön plandadır. Doğu kimliğine yönelme Batı ile daha iyi başedebilmek için Doğu kozunu kullanma seçeneğini doğurmuştur.

Üzerine değinilen ok ve yay metaforu Batı ile Doğu arasında sıkışmış bir aktörü temsil etmemektedir. Davutoğlu'nun klasik Türk Dış Politikası içerisinde en çok eleştirdiği nokta çevresindeki güç pozisyonlarından duyduğu endişe ile savrulan ve sıkışmış politikalar izlemesidir. Bu sistemik sınırlamalardan uzaklaşmak için gücün etkin kullanılması için uygulanacak seçenekleri kimlik aracı ile çeşitlendirmek istemiştir. Davutoğlu Türk Dış Politikasında sık sık dile getirilen köprü olma rol kimliğini doğru bulmamaktadır. Bu görüşlerini "Doğu ile ilişkimizde Batı'nın

[419] Şeref Levent, Avrupa'ya İnat Vizesiz Hayat, 12 Mart 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/avrupaya-inat-vizesiz-hayat-1038414/, E.T.:15.05.2017.
[420] Türkiye İstatistik Kurumu, (TUIK), Dış Ticaret istatistikleri, 23 Haziran 2014, www.tuik.gov.tr. E.T.:16.05.2017.

değerlerini enpoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı. Türkiye yeni dönemde 'köprü' değil, 'merkez' ülke olarak tanımlanmalıdır." şeklinde savunmuştur.[421]

Davutoğlu'nun merkez ülke olma rolünü benimsemek istemesinin altında bir sorun olarak görülen farklı kimliklerin merkezinde yer almanın bir avantaja çevrilme çabası yatmaktadır. "Türkiye'nin her iki alanda da tam kabül görmemesi aslında ikisine de uymaması olarak yorumlanabilir. Türkiye bu durumun sağladığı çoklu hareket alanını kullanarak bir sistem inşa edebilir."[422] Batıya dönük olarak Türkiye Batı değerlerini Doğu'ya taşıyabilen müzakereci devlet olma konumunu üstelenmek istemiştir. Arap Baharı sonrası dönemde, ok ve yay benzetmesinde yay Doğu'ya doğru gerilip Batı'ya giderken bu sefer Batı'nın değerlerinin verdiği özellikler ile birleşen özgün kimlik Doğu'da avantaj sağlamaya başlamıştır. Ocak-Şubat 2012'de Doha Tartışmalarının YouGov'a yaptırdığı ankete göre Arapların yüzde 72'si Mısır, Tunus ve Libya gibi yönünü arayan ülkelere en iyi modelin Türkiye olduğuna inanıyordu.[423] Arap Baharı sonrası yeni kurulan hükümetler hem Müslüman kimliğe vurgu yapmaktadır, hem de demokratik ilkeleri savunmaktadır. Bu kimliği edinme gereği artan Batı -özellikle Amerika- karşıtı radikal kanadın Müslüman kimliği etrafında birleşmesidir. Ayrıca güç dengeleri çerçevesinde kendisini Batı değerlerine yaslamak da güvenlik ve toprak bütünlüğü açısından önemlidir. Demokratik olmayan kökten islamcı hareketler uluslararası güç unsurlarını elinde bulunduran kanat tarafından bir tehdit olarak tanımlanmıştır. ABD bu yönde savunmacı müdehalelere girişmiştir. Bu müdehalelerin ardında materyal çıkarlar yatsa da meşrulaştırma aracı olarak demokratik ülke olma kimliği kullanılmıştır. Demokratik olmayan ülkeler bu rolün verdiği tehditi hissetmekte haklılardır.

---

[421] Ahmet Davutoğlu, Türkiye Merkez Ülke Olmalı, 25 Haziran 2014, http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/, E.T.:17.05.2017.

[422] Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", *Bilgi Dergisi*, 2011, s. 9

[423] Fehim Taştekin, "Türk Modeli Gezi'de Toz Duman Olurken", 23 Haziran 2014 http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim-tastekin/turk-modeli-gezide-toz-duman-olurken-1136452/, E.T.:15.05.2017

Davutoğlu döneminde dikkat çeken bir başka dış politika kavramı komşularla sıfır sorun politikasıdır. AKP'nin resmi internet sitesinde, "iktidarından önce ülkemizin dış politikası 'dört tarafı düşmanlarla dolu bir ülke' temelinde yürütülürken, bu psikoloji ve imaj 'komşularla sıfır problem' politikasına dönüştürdük." şeklinde dış politikadaki değişiklik duyurulmuştur. Sosyal İnşacı bakış açısına göre bu söylemi devletin sahip olduğu kendine dair özel bilginin değişimi olarak algılayabiliriz. Realist bakış açısında ise güvenlik endişelerini azaltmaya yönelik bir hareket olarak değerlendirilebilir. Dış İşleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde komşularla sıfır sorun politikası şu şekilde tanımlanmıştır; "Türkiye bu anlayışla komşularıyla sorunlarını dondurmak ve hatta bunlardan çıkar sağlamak gibi bir anlayışı reddetmekte, aksine sorunların barışçı yollardan kazan-kazan yaklaşımı doğrultusunda çözülmesi için aktif çaba gösterilmesini ilişkilerin dokusuna enjekte etmektedir."[424] Davutoğlu 2008 yılında yazdığı makalesinde uygulanan politikanın başarılı bir örneği olarak Suriye ve Ermenistan ile düzeltilen ilişkileri örnek göstermiştir.[425]

Komşularla sıfır sorun diyalog üzerine kurulmuş bir yaklaşımdır. "Bu dış politika prensibinin temel amacı Türkiye çevresinde stabil bir çizgi oluşturmaktır."[426] AKP'nin ilk döneminde ekonomik büyümeye dayalı politikada bu tip bir prensibin oldukça faydalı olacağını söylemek mümkündür. Ülke içinde ve dışında yaşanan istikrar ortamı özellikle yatırımlar üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Ancak yaşanan Arap Baharı, stratejik derinlik tezinin uygulaması ve bölgedeki güç unsurlarının hızlı bir şekilde değişimi bu prensipten uzaklaşılmasına neden olmuştur.

Ahmet Davutoğlu'nun güncel dış politikasını yoğun bir şekilde yansıttığı eseri 2001 yılında yayınladığı Stratejik Derinlik adlı kitabıdır. Stratejik derinlik kitabında vurgulanan Türkiye'nin sahip olduğu gücün aktif bir şekilde kullanılması ve kendi potansiyelinin farkına varması gerekliliğidir. Tarihsel miras, kültür, coğrafya ve zamanın gerekliliklerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesiyle aktif dış

[424] T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013, *Türkiye - Suriye siyasi ilişkileri.* http://www.mfa.gov.tr/, (18.05.2017).
[425] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," *Insight Turkey*, 10(1), 2008, s. 79.
[426] Yeşiltaş ve Balcı, *a.g.e.*, s. 15.

politika izlenmesi amaçlanmıştır. Türk dış politikasında stratejik yetersizliklerin olduğu ve yeni dönemle etki alanlarına ve kültüre yönelik, tarihsel mirastan gelen etki alanlarının kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Güce ulaşmak için sosyal verilerin kullanılması bu çalışmanın temel argümanıdır. Bu yolda sosyal verilerden sıklıkla söz edilen güç değerlendirmesine de yoğunlaşmak gerekmektedir.

Davutoğlu güç kavramını bir formül ile açıklamaya çalışmıştır;

G= (SV+PV) x (SZ x SP x Sİ)

Bu denklemde G güç, SV sabit veriler, PV potansiyel veriler, SZ stratejik zihniyet SP stratejik planlama, Sİ siyasi irade terimlerini simgelemektedir. Sabit veriler, tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültürün (k) toplamından, potansiyel veriler ekonomik kapasite (ek), teknolojik kapasite (tk) ve askeri kapasitenin (ak) toplamından oluşur. Denklemin tüm değişkenler ile daha açık gösterimi aşağıdaki gibidir;

G= {(t+c+n+k) + (ek+tk+ak) x (SZ xSP x Sİ)

Bu denklemde daha çok indirgemeci yaklaşımlarla ilişkilendirilebilecek stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi irade çarpan etkisi yaratmaktadır. Sabit veriler içerisinde daha çok jeopolitik pozisyona ağırlık verilmiştir. Potansiyel veriler içerisinde ise materyal kapasiteler dâhilinde kabul edilebilecek ekonomi, askeri ve teknoloji yer almıştır. Sabit veriler aktörlerin politikalarına ve tercihlerine bağlı olmadan edindikleri özelliklerdir. Bu verilerin güç denklemindeki önemi değişen uluslararası konjonktür ile sabit verilerin güç dengeleri içindeki özgül ağırlığı etkileyebilmesidir.[427] Potansiyel veriler ise kısa ve orta vadede değişebilen kullanım etkinliğine bağlı olarak gücü etkileyen faktörlerdir. Davutoğlu ekonomik kapasitenin öneminin Soğuk Savaş sonrası giderek artan bir şekilde güç denkleminin içine dâhil olduğunu belirtmiştir.[428]

[427] Davutoğlu, *"Stratejik Derinlik…,"* s. 23.
[428] *A.g.e.*

Askeri kapasite uluslararası ilişkiler tarihinden bu yana güç ile ilişkisi kabul edilen bir unsurdur. Askeri kapasitenin göreceli üstünlüğü neorealist teoriye göre gücün en belirgin göstergesidir. Bu güce hâkim olan devletler sistem içerisinde daha çok hareket alanı edinirler ancak kapasitelerin dağılımı ile oluşan yapının her daim bir baskısı söz konusudu. Wendt ise askeri kapasitenin ona yüklenen anlamlar ile işlevsel olduğunu savunur.

Günümüzde askeri kapasitenin değerlendirmesinde aktörler her zaman şeffaf verilere ulaşamazlar. Özellikle teknolojinin çeşitlenmesi ve askeri kapasitenin artık konvansiyonel silahların sayısal üstünlüğü ile algılanmadığı bu dönemde önemli olan çevreye gösterilen askeri gücün miktarı ve niteliğidir. Askeri kapasite diğer potansiyel kapasitelerle etkileşim içerisinde ele alınmalıdır. Bu doğrultuda Davutoğlu "askeri ittifaklar geçici, teknolojik üstünlük kalıcıdır."[429] ifadelerini kullanmıştır. Askeri ittifaklar güç dengesi ile değişim gösterebilir ancak teknolojik ilerleme ile daha ileri nitelikteki askeri kapasiteye bağımsız bir şekilde erişilebilir. Askeri güvenlik endişeleri her zaman ekonomik ve diplomatik eylemlerin altında yatan gizli motivasyon olmuştur. "devletlerin güvenlik parametreleri ekonomik kaynakların kullanım ve aktarım biçimini etkilerken, diplomatik ve siyasi ilişkilerin seyrini de önemli ölçüde belirlemektedir." [430]

Güç kaygıları içerisinde kimlik ve rollerin kullanımını jeopolitik hatlar içerisinde etkin olarak görmek mümkündür. AKP'nin söylemlerinde daha önceki Türk dış politikası içerisinde coğrafi konumun ve jeopolitik kutupların ortasında yer alma bir dezavantaj olarak nitelendirilerek savunma konumunda bir dış politika izlenmiştir. Oysa aktif bir dış politika ile güç etki alanlarının genişletilmesi ve bir avantaj olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. "Birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları, iç stratejik bütünlüğe sahip bölgeleri havza olarak tanımlayabiliriz.". [431] Bu söylemler Stratejik Derinliğin yeni bir Osmanlıcılık söylemi olarak algılanmasına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı

[429] *A.g.e.*, s. 26
[430] *A.g.e.*, s. 28
[431] *A.g.e.*, s. 21

kültürel mirasının bahsedilen havzada etkin kullanılmasına, bu tarihi sorumluluğa yapılan vurgu bu düşüncelere neden olmaktadır.

Türk dış politikasında eski Osmanlı toprakları üzerine genişletilmesi aslında tamamen İslam kimliğini benimsemesi anlamına gelmemektedir. Türkiye bu süreçte çoklu kimlikler ile yola çıkmıştır. Stratejik Derinlik söylemi "Türklere bir zamanlar sahip oldukları Orta Doğu, Kuzey Afrika, Balkanlar ve Merkez Avrupa'nın bazı parçalarını yöneten çok uluslu büyük imparatorluğu hatırlatmıştır.". Bu çoklu kimlik vurgusu AKP'nin ilk dönemlerinde uygulanabilmiştir. Arap Baharı'nın yaşanması ile daha çok Müslüman ve Batı kimliklerine yoğunlaşılmıştır.[432]

Arap Baharı ile Orta Doğu'da değişen güç dengeleri ulus devletlerin zayıflamasıyla etnik kökenlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Her etnik gruplar devletlerin egemenliklerinin zayıflamasıyla kendi meşruiyetlerini sağlamışlardır. Taşpınar'a göre Türkiye'nin Müslüman kimliğe yaptığı vurgu bu noktada önem kazanmaktadır.[433] Orta Doğu'da hâkim olan Arap, Kürt ve Türk unsurlara hep bir arada hitap etmeyi kolaylaştıran kimlik Müslümanlık olmuştur. Türkiye zaten Arap coğrafyasında Arap olmayan bir devlet olarak liderlik özelliği üstlenmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Türkiye sınır dışında yaşanan gelişmelerin Kürt unsurlarını etkileyerek siyasi bütünlüğünü etkilemesinden çekinmektedir. Milliyetçi bir söylemdense İslam kimliği Türkler ve Kürtler arasında temel belirleyici halini almıştır. Arap Baharı ve Suriye krizinde AKP'nin bölgede hem Arap hem Kürt milletler üzerinde etki sağlamaya çalıştığından Arap Baharı süresince bu kimlik ön plana çıkmıştır.[434]

AKP dönemindeki cesur gelişmelerden biri olan Türkiye'deki Kürt açılımı bu kapsamda değerlendirilebilir. Kürt açılımı ile PKK barış sürecine girilmiştir. Gerçi bu konuda tartışmalar hala devam etmektedir. Sürecin başarılı olup olmadığı tartışmalıdır. 8 Mayıs 2013 itibariyle PKK'nın Kuzey Irak'a çekilmesi başlamıştır.[435]

---

[432] Ömer Taşpınar, "Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism", *The Carnegie Middle East Center,* 2008, s. 10.
[433] *A.g.e.*
[434] *A.g.e.*
[435] "Çekilen PKK'lılar Bir Haftalık Yürüyüşü Anlattı," 10 Haziran 2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/cekilen-pkklilar-bir-haftalik-yuruyusu-anlatti-1134533/,

Eğer barış süreci başarılı olarak tamamlanırsa Doğu'da güvenlik ve istikrar sağlanacaktır. Aynı zamanda bölgedeki Kürt kuvvetleriyle ortak hareket edilirse bölgedeki kriz daha iyi yönetilebilir. Arap Baharı'nın yarattığı belirsiz ortamda IŞİD giderek büyüyen bir güvelik endişesi haline gelmiştir. Terör örgütü tüm uluslararası aktörleri tehdit etmektedir. Bu silahlı örgüte karşı sıcak askeri çatışmayı da bölgedeki silahlanmış Kürt birlikleri gerçekleştirmektedir.

Davutoğlu'nun dış politikasını şekillendirirken kullandığı diğer bir kavram da aktif dış politikadır. Aktif dış politika etkin diplomasi kullanımı ile desteklenmiştir. Bölgedeki krizlerin çözümünde müzakereci bir tavırla arabuluculuk yapmıştır. "Kriz dönemlerinde, dünyanın içinden geçmekte olduğu ekonomik kriz ya da bölgemizdeki siyasal dönüşüm gibi, akil ülkelerin çatışmaların önlenmesi, arabuluculuk, çatışma çözümü ya da kalkınma yardımına duyulan ihtiyaç özellikle belirginleşmektedir."[436] Bu söylemin altında kriz dönemindeki istikrarsızlığı kendi söz hakkının da olduğu stabil bir düzene çevirme amacı yatmaktadır. Güvenlik endişelerinin arka planda yer aldığı Davutoğlu'nun diğer bir makalesindeki aynı konuya yönelik "Türkiye, kendi güvenliğini ve stabilizasyonu daha aktif, düzen ve istikrar kurucu, çevresinin güvenliğini sağlayan rol üstelenerek garanti altına alabilir." ifadeleriyle de anlaşılabilir.[437]

Davutoğlu'nun aktif dış politika anlayışı üç temel olayda gözlemlenebilir; Filistin sorununa bakış, İran'ın nükleer kapasitesi ve Arap Baharı'ndaki model ülke olma çabası.

Filistin sorununda AKP ilk yıllarında arabulucu rölünü üstlenmiştir. Sorunun bir an evvel çözülmesi için hem Filistin hem İsrail taraflarıyla görüşmeler ayarlanmıştır. Ardından Davos Zirvesi'ndeki 'one minute' çıkışı ve Mavi Marmara olayı ile Filistinin-Müslümanların-destekçisi olarak İsrail'in karşısında duran yeni Müslüman lider imajı oluşturulmaya başlanmıştır. 2006 yılındaki Hamas'ın Filistin'deki zaferinin ardından Filistin, hiç bir Batılı ülke ve iyi ilişkilerde olduğu

---

E.T.:18.05.2017.

[436] Ahmet Davutoğlu, 2013 yılına girerken dış politikamız, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012, http://www.mfa.gov.tr, E.T.:18.05.2017.

[437] *A.g.h.*

Orta Doğu ülkesiyle diplomatik ilişkiler kurmazken Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur.[438] Aynı dönem içerisinde İsrail ile de üst düzey diplomatik ilişkiler yürütülmüştür.[439] İki taraf arasında bir ara bulucu olarak sorunun çözümüne yönelik 03 Aralık 2007'de Ankara Forumu'nda İsrail ve Filistin eş başkanlığında oturum açılarak görüşmeler yapılmasına ön ayak olunmuştur.[440] Aynı doğrultuda 26-27 Kasım 2007 tarihinde ABD'de düzenlenen Annapolis Konferansı'nda yer alınmıştır.[441]

Arabulucu tablo, Dünya Ekonomi Forumu Davos Zirvesi'nde Erdoğan'ın 'one minute' çıkışı ile ve ardından da Mavi Marmara olayı ile zarar görmüştür. Erdoğan, 29 Ocak 2009'da BM Genel Sekreteri Ban Ki Mun, İsrail devleti Cumhurbaşkanı Simon Peres ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa ile birlikte "Gazze: Orta Doğu'da Barış" adlı panele katılmıştır. Panelde kendisine yeterli söz hakkı verilmemesini eleştirerek bu çıkışı yapmıştır. Daha sonra da sözü İsrail'in Filistin'e yönelik yaptığı operasyonlara getirerek; 'Öldürmeye gelince siz öldürmeyi iyi bilirsiniz' demiştir ve hemen ardından Forum'u terk etmiştir. Bu davranış elbette diplomatik olmayan bir harekettir ancak olumlu etkileri de olmuştur. "Arap dünyasında bomba etkisi yaratan bu gelişme, müthiş bir heyecanla karşılanmış, Başbakan Erdoğan Arap ülkelerinin halkları nezdinde bir anda hahraman sıfatına sahip olmuştur.". Başbakan Erdoğan, İsrail'e kafa tutan ve Müslümanların hakkını savunan bir politikacı imajı yaratmıştır.[442]

İsrail ile yaşanan ikinci sorun Mavi Marmara olayıdır. "Yolumuz Filistin, yükümüz insani yardım" sloganı adı altında altı uluslararası yardım kuruluşunun düzenlediği yardım kampanyası ile dokuz gemilik filo, 31 Mayıs 2010 tarihinde Akdeniz açıklarında, uluslararası sularda İsrail saldırısına uğramıştır. Saldırı sonucunda 9 kişi hayatını kaybetmiştir.[443] Bu saldırının ardından İsrail ile Türkiye arasında diplomatik bir kriz yaşanmıştır. "Türkiye'nin çağrısı üzerine BM Güvenlik

[438] Öniş ve Yılmaz, *A.g.e.*, s. 10.
[439] T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *A.g.e.*
[440] *A.g.e.*
[441] *A.g.e.*
[442] Nuh Yılmaz, "Hitler Türkiye'ye ne teklif etmişti", *SETA 2011 Yıllığı*, Pelin Ofset, Ankara 2012, s. 325.
[443] İHH İnsani Yardım Vakfı, Birleşmiş Milletler Mavi Marmara Raporu, 2010.

Konseyi İsrail'i kınama kararı almıştır.". "Takip eden süreçte Türkiye, İsrail ile ilişkilerinin normalleşebilmesi için yakınlarını kaybeden ailelere tazminat ve Türkiye'den özür dilenmesini ön şart olarak belirlemiştir.".[444] Türkiye ile İsrail ilişkileri bozulunca arabulucu olma vasfı da sona ermiştir. İsrail ile Türkiye ilişkileri son zamanlarda normalleşmeye başlamıştır. 22 Mart 2013 tarihli telefon görüşmesinde İsrail Başbakanı Natenyahu, can kaybı ve yaralanmalara yol açan her türlü hatadan dolayı, İsrail adına Türk halkından özür dilemiştir.[445]

AKP'nin Orta Doğu'da aktif rol aldığı bir diğer konu, İran'ın nükleer çalışmalarıdır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, İran'ı haydut devlet olarak tanımlamıştır. Haydut devletlerin elinde herhangi bir nükleer kapasite olması ABD için terör saldırısı anlamına gelmektedir. İşin ilginç yanı, İran'daki nükleer çalışmalar, Soğuk Savaş döneminde Batı'nın yanında yer almasıyla ve Batı desteği ile başlamıştır. İslam Devrimi ile İran-Batı ilişkileri kötüleşmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, İran'ı nükleer silahlara sahip olmak ile suçlamıştır.[446] ABD, İran'ı Nükleer Silahsızlanma Anlaşması'na uymadığı için kınamıştır ve bunu BM'ya taşımıştır. 9 Haziran 2010'da BM, İran'a sert yaptırımlar uygulama kararı almıştır. Türkiye kınama kararı için çekimser oy kullanmış, yaptırım kararına hayır oyu kullanmıştır.[447] Davutoğlu, İran ile ilişkilerde gemilerin yakılmamasını ve sorunun çözülmesi için diplomatik diyoloğun sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur.[448] Bu dönemde her ne kadar aktif dış politikayla diyalog ön plana çıkarılsa da Arap Baharı ile değişen gün dengeleri ile ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir.

Davutoğlu'nun aktif dış politikasının gözlemlenebileceği bir diğer örnek Arap Baharı süresince model ülke olarak kendini lanse etmesi ve Arap Baharı'nı deneyimleyen ülkeler ile diplomatik ilişkiler kurmak olmuştur. Türkiye coğrafi

---

[444] SETA Analiz, Eds., T. Özkan ve H. Ete, *2012'de Türkiye*, Seta, Ankara 2012, s. 19.
[445] T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *A.g.e*.
[446] Yeliz Yazan, "İran Nükleer Programı, Muhtemel Senaryolar ve Türkiye'nin Denge Politikası Çabaları", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012.
[447] BİLGESAM, *Türkiye-Irak-İran Üçgeninde Son Gelişmeler*, 10 Haziran 2014, http://www.bilgesam.org/, E.T.:18.05.2017.
[448] "Türkiye 'Hayır' Dedi", 10 Haziran 2014, http://www.sabah.com.tr/dunya/2010/06/09/irana_yaptirimlar_oylanacak, E.T.:18.05.2017.

olarak kıtalar arası geçiş oluşturmasının yanı sıra kimlikler arası bir geçişin de merkezidir. "Baskın müslüman nüfusa sahip ama aynı zamanda Batı tarzı demokrasiye benzeyen seküler, özgün bir devlet versiyonunu da temsil ediyor.".[449] Bu durumun göreceli avantajları vardır. Özellikle Arap Baharı içerisinde Türkiye'nin model ülke olma iddiası bu niteliğine dayanmaktadır. Hem iki kimliği de kullanarak kurduğu diyaloglarda daha samimi olmuştur. Örneğin Batı'nın samimiyetine inanmayan ve halktan Batı karşıtı bir tepki alan Orta Doğu ülkeleri Türkiye ile daha rahat diyalog kurabilmektedirler. Tunus sözü edilen bu avantaja vurgu yaparak Türkiye'yi model olarak gördüklerini belirtmiştir. 13 Ocak 2012 tarihinde Tunus Ennahda Partisi Başkanı Gannuşi, Euronews'e verdiği röportajda ılımlı islam özelliği, Batı ile olan ilişkileri, ekonomik gelişim ve demokratikleşme hareketleri için AKP'yi kendilerine model olarak gördüklerini belirtmiştir.

Model imajının yanında Arap Baharı'nı atlatan ülkeler ile kültürel ve diplomatik bağ kurulmuştur. Örneğin Arap Baharı'nı deneyimleyen ilk ülke olan Tunus'ta Hammadi el Cibali, Anadolu Ajansı ile yaptığı röportajda yeni anayasa oluşturulurken, Türkiye'yi Müslüman ve demokratik bir ülke olarak model aldıklarını açıklamıştır.[450] Tunus Türkiye ilişkilerinde karşılıklı olarak üst düzey ziyaretler devam etmektedir. Abdullah Gül, devrimden sonra Tunus'u ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Görüşmeler iş adamları heyeti eşliğinde yapılmaktadır ve Tunus'taki Türk yatırımın arttırılması planlanmaktadır. Aynı zamanda sosyal ve kültürel konularda da etkileşim vardır. TRT ve Tunus devlet televizyonu arasında ikili işbirliği protokolü, Tunus'ta inşa edilecek Yunus Emre Kültür Merkezi ve üniversiteler arası anlaşmalar kültürel etkileşim konularından bazılarıdır.

Arap Baharı'nda aktif dış politika ekonomik yardımlar ile de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye devrim sonrası Mısır'a ekonomik olarak yardım sağlamıştır. Taraflar vize kısıtlamalarının kaldırılması konusunu görüşmüşlerdir. Türkiye Mısır'a iki milyar dolarlık mali yardımda bulunmuştur. 2012 Kasım ayında düzenlenen Mısır Türk Ekonomi Forumu'nda yatırımlar üzerinde

[449] Yucel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity A Constructivist Approach*, Ed.: Charles G.MacDonald, Routledge: New York & London 2003, s. 4.
[450] Today's Zaman, Tunisian Prime Minister Says Turkey Model for Tunusia, 21 Haziran 2014.

durulmuştur. Erdoğan Forumdaki konuşmasında Mısır'a bir milyar dolarlık kredi verilmesi üzerine anlaştıklarını duyurmuştur. Aynı forumda Mısır'daki Türk yatırımlarının 100 milyar Mısır Poundu kamu sektöründe olmak üzere 267 milyarı bulduğu duyurulmuştur. Ancak Mısır'da yaşanan askeri darbe sonrası Türkiye'nın tutumu değişmiştir ve sert bir şekilde askeri yönetime karşı çıktığını uluslararası mecralarda duyurmuştur.[451]

Davutoğlu'nun aktif dış politikası Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla doruk noktasına çıkmıştır. Suriye'de yaşananlar adeta Davutoğlu'nun dış politikalarını sınar hale gelmiştir. Suriye sadece kendi başına düşünülemeyecek birden fazla aktörün çıkarlarının çatıştığı ve etnik grupların ulus devleti tehtid ettiği bir arenadır. Bu zorlu Davutoğlu arenada kendi çıkarlarının optimizasyonunu sağlayabilmek için aktif dış politika ile güç dengesi kurmaya çalışmıştır.

3.2.1. Türk Dış Politikasında Yeni Dönemin Temel İlkeleri

Başbakan Erdoğan'a başdanışmanlık yaptığı zamanlarda Davutoğlu, yalnızca pratik manada tavsiye vermediğini, yeni bir dış politika düşüncesinin oluşabilmesi açısından da gayret gösterdiğini ifade etmektedir. [452] Bu kapsamda Davutoğlu, Türk dış politikasındaki eksiği stratejik biçimde ele alıp yeni dönemdeki dış politika esaslarını beş başlıkta toplamıştır: [453]

- Komşu ülkelerle sıfır sorun,
- Ritmik diplomasi,
- Pro-aktif bölgesel dış politika,
- Çok boyutlu dış politika,
- Özgürlük (Demokrasi) - Güvenlik dengesi,

Davutoğlu'na göre bir ülkenin etki alanı meydana getirebilmesi için güvenlik ve özgürlüğünün dengesi iyi kurulmalıdır. Bu kapsamda siyasi bir rejimdeki

[451] Hend El Behary, A New Era for Egyptian - Turkish Relations, 25 Haziran 2014.
[452] Ahmet Davutoğlu, "Zero Problems in a New Era: Realpolitik is No Answer to the Challenges Posed by the Arap Spring," *Foreign Policy*, 2013.
[453] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," *Insight Turkey*, 10,1 2008, s. 79.

meşruiyet vatandaşlara sağlanan güvenlikle paraleldir. Bunun yanında Davutoğlu'na göre güvenliği sağlamak için sürdürülecek olan politikalar insan haklarını ve özgürlükleri kısıtlamamalıdır. Davutoğlu'na göre güvenlik için özgürlüklerde sınırlamaya giden rejimler otoriterleşme eğilimindedir. Davutoğlu bu fikirlerine Türkiye üstünden örnek verip ülkenin terörle savaştığını ancak özgürlüklere dokunmadığını ifade etmektedir. [454]

AKP dönemindeki dış politikada uygulanacak esaslardan ikincisiyse çok boyutlu bir dış politikadır. Küresel aktörler ile Türkiye'nin ilişkileri Davutoğlu'na göre rekabete dayalı değil tamamlayıcı olmalıdır. Davutoğlu'na göre Türkiye son senelerde çok boyutlu bir dış politika çalışmasını başarılı biçimde yürütmektedir ve Rusya, AB ve ABD'yle olan ilişkileriyse bu temelde geliştirilmelidir.[455]

Türk dış politikası kapsamında uygulamaya konacak ana esaslardan bir tanesi ise pro-aktif bölgesel dış politikadır. Davutoğlu'na göre bu yaklaşımla devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkların üst seviye siyasal diyaloglar ve çözüm mekanizmalarıyla ortadan kaldırılması mümkündür. [456] Pro-aktif dış politikada durumun savaşa veya büyük bir krize dönüşmeksizin çözülmesi esastır. Bu açıdan çok boyutlu dış politika esasına paralel biçimde Hazar Havzası, Doğu Akdeniz, Kafkaslar, Balkanlar, Ortadoğu'da güvenlik ve istikrar sağlanabilmesi maksadıyla pro-aktif dış politika uygulamak gerekmektedir.[457]

Türk dış politikası kapsamında uygulamaya konacak diğer bir ilkeyse ritmik diplomasi olmaktadır. AKP iktidarında uluslararası organizasyon ve toplantılarda Türkiye'nin gelişim göstermekte olduğu Davutoğlu tarafından ifade edilmektedir [458]

Türkiye'nin Afrika açılımı ile NATO ve İKÖ Zirveleri'ne ev sahipliğini gerçekleştirmesiyle Afrika Birliği üstünde kazandığı gözlemci konumu ritmik diplomasinin başarısıdır. [459]

---

[454] Davutoğlu, *a.g.m.*, s. 79.
[455] Davutoğlu, *a.g.m.*, s. 82
[456] Ahmet Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy," *SETA Foundation's, Branch*, December 8, Washington 2009, s. 11
[457] Ahmet Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy and The EU in 2010," *Turkish Policy Quarterly*, 8(3), 2010, s. 12.
[458] Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy...," s. 81.

Türk dış politikası açısından Davutoğlu'nun önemsediği esaslardan sonuncusuysa komşularla sıfır sorun anlayışıdır. Davutoğlu liderliğinde şekillenmiş Türk dış politikası askeri güce ağırlık verip komşularını tehdit olarak görmenin yerine AKP dönemi içerisinde ekonomik açılımlar, kültür, diplomasi gibi araçlarla yumuşak bir yaklaşım sergilemiştir. [460] Bu kapsamda Türkiye'nin tarih ve coğrafyasını etkili biçimde kullanması ve geçmişiyle barışaral yoluna devam etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda Türk dış politikasındaki yeni vizyon doğrultusunda belirtilmiş olan faktörlerin etki yapacağı alanların ilki Ortadoğu'dur. [461]

Bölgelerarasındaki stratejik etkileşimin Soğuk Savaş'ın ardından iki kutuplu sistemin bitmesiyle arttığını ifade eden Davutoğlu "Basra-Kızıldeniz-Doğu Akdeniz-Adriyatik-Ege havzası içerisindeki gelişmeler birbiriyle iç içedir." [462] demiştir. Devletlerarasındaki ilişkinin "Kalıcı ittifak ilişkisinden ziyade dinamik bir denge ilişkisi" [463] kapsamında gelişme göstereceğini ifade etmiştir. Davutoğlu bunu Türkiye-İsrail/Yunanistan-Suriye denklemi kapsamında örneklemiş, Türkiye'nin Suriye karşısında algılamış olduğu güvenlik tehdidi sebebiyle İsrail-Türkiye ittifakının; Suriye'nin Türkiye'ye karşı algılamış olduğu güvenlik tehdidi sebebiyle ise Suriye-Yunanistan arası yakınlaşmanın olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda Suriye'yle Türkiye'nin arasında inşa edilemeyen diyalogun değişik dengeleri de peşinden getirmiş olduğunu ifade eden Davutoğlu açısından başarı, olağan devlet ilişkilerinde değil Suriye ve Yunanistan benzeri kronikleşmiş problemlerde kendini belli edecektir. [464] Bu örneklerden yola çıkarak Davutoğlu, Ortadoğu içerisinde diplomatik altyapısı olmayan askeri üstünlüğün kalıcı bir zafer getiremeyeceğini belirtmektedir. [465]

---

[459] Davutoğlu, *a.g.m*., s. 82.
[460] İlhan UZGEL, "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", Ed., İlhan Uzgel, Bülent Duru, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2010, s. 360.
[461] Uzgel, *a.g.m*., s. 362.
[462] Davutoğlu, Stratejik Derinlik..., s. 400.
[463] Davutoğlu, *a.g.e*., s. 401.
[464] Davutoğlu, *a.g.e*., s. 403.
[465] Davutoğlu, *a.g.e*., s. 405.

3.3. Dış Politika Anlayışı ve Seçim Beyannameleri

AKP dönemindeki dış politikayı inceleyen diğer bir kaynaksa AKP'ye ait seçim beyannameleri olmaktadır. 2002 senesinde yapılmış seçimlere yönelik hazırlanmış olan "Herşey Türkiye İçin!" isimli beyannamede dış politika başlığında öncelikli olarak Türkiye'nin konumuna dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin "uluslararası siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiği akıllıca kullanması" 466 durumunda global ve bölgesel çapta daha etkili olacağı ifade edilmiştir.

AKP 2002 senesindeki beyannamede Soğuk Savaş'ın ardından "askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliğini" kaybettiğini ve yeni dönem içerisinde oluşturulacak devletlerarası ilişkinin işbirliği içerisinde gerçekleşmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Bu kapsamda devletlerarası ilişkide çok boyutluluk esasına vurgu yapılmıştır.[467] Sosyokültürel ve psikolojik faktörlerin ehemmiyetini vurgulayan beyannamede AKP'nin "Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika"[468] takip edeceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda partinin Ortadoğu politikasından şöyle bahsedilmektedir:

"Tüm dünyayı üzüntüye boğduğu gibi Orta-Doğu'da akan kan, bölgeyle yakından ilişkileri bulunan Türk halkında da üzüntü ve endişe yaratmaktadır. AKP'nin ırk ve din ayrımına gitmeksizin bu acılar ve gözyaşlarının dinmesi için çaba sarf edeceği ve tek çözümün barış olacağı ifade edilmektedir."

Dış politika, "Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam" başlığını taşıyan 2007 seçim beyannamesi kapsamında daha ayrıntılı anlatılmaktadır. Burada dış politika 13 başlıkta ele alınmıştır. Giriş özelliğindeki "Dış Politika" başlığını taşıyan bölümde 2002 senesinden bu yana AKP'nin yaptıkları ve dış politika yaklaşımı sayılmıştır. 2007 senesi itibariyle ise dış politikada amaçlananlar şöyle ifade edilmiştir:

---

[466] Adalet ve Kalkınma Partisi, Herşey Türkiye İçin!, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2002, s. 91
[467] *A.g.b.*
[468] *A.g.b.*

"Türkiye'yi oluşan krize tepkide bulunan savunmacı bir anlayıştan çıkartıp küresel ve bölgesel vizyonuyla gelişmelere yön verebilen belirleyici aktör konumuna getirebilmek ana amaçtır."

Bu amaç kapsamında AKP, Türkiye'deki coğrafi ve tarihi niteliklerin ehemmiyetini vurgulayıp "Küresel konumunu reaksiyonel ve edilgen bir köprü değil, aksiyoner ve etken bir merkez ülke" şeklinde bir Türkiye tanımı ortaya koymuştur. Merkez ülke ekseni çerçevesinde tanımlanmakta olan Ortadoğu politikası içerisinde benimsenen dört ilke bulunmaktadır.

- Kültürel ilke: Çeşitli mezhebi ve etnik kimliklerin birbirleriyle çatışmadan yaşayabilmesini sağlayabilecek yapı ve değerlerin korunup geliştirilebilmesi.
- Ekonomi ilkesi: Müşterek mali çıkar alanları esasıyla adil bir kaynak dağıtımı.
- Politika ilkesi: Bunalımları barışçı biçimde çözebilecek sistemler meydana getirilmesi.
- Güvenlik ilkesi: Bölgede bulunan herkesi kuşatan bir güvenlik sistem ve yaklaşımı

Ortadoğu'ya dönük bu esaslar ışığında Türkiye'nin önleyici ve dinamizm sahibi bir dış politika yaklaşımı güdeceği ifade edilmiş ve Filistin problemiyle alakalı sürdürülmekte olan politikalar buna örnek olarak verilmiştir.

AKP seçim beyannamesi kapsamındaki diğer bir dış politika değişikliğiyse "kazan-kazan" esasının uygulanmasıdır. Bu esas doğrultusunda bir taraftan Türkiye'deki ulusal çıkarlar gözetilmekte, bir taraftan komşularla ilişkiler geliştirilmektedir. Bir diğer dış politika değişikliği olarak "kazan - kazan" ilkesinin uygulandığı belirtilmiştir.[469] Türkiye tarafından "proaktif, yapıcı ve çözüm odaklı"

[469] *A.g.b.*, s. 148.

[470] şekilde yürütülen dış politikayla gerek bölgesel gerek global bir aktör konumuna gelindiği ifade edilmiştir. [471]

AKP, 2011'deki seçim beyannamesi içeriğinde de Ortadoğu'daki politikayı ayrı bir başlıkta değerlendirmiştir. Öncelikli olarak Ortadoğu'ya dönük biçimde inşa edilmiş olan dış politika kapsamında kültürel, coğrafi, tarihi birikim strateji açısından mühim olduğu söylenmiştir.[472] Seçim beyannamesi kapsamında Ortadoğu'ya dönük olarak ele alınmış en mühim husus Arap Baharı'dır. AKP, Arap Baharı'yla gelen değişimle Ortadoğu'da bulunan vatandaşların isteklerini desteklemekteyken, istikrar ve barış içerisinde bir değişimin önemine vurgu yapmıştır. Değişim sürecinde Ortadoğu'ya yönelik istikrarda iyi yönetim, şeffaflık, adalet ve demokrasi ana şartlar olarak görülmektedir. Seçim beyannamesinde Arap Baharı'nın yorumu şöyledir:

> *"Biz Ortadoğu'da yaşanan hadiseleri bir normalleşme süreci olarak görüyoruz. Halkın ertelenmiş taleplerinin gecikerek de olsa yerine getirilmesi olarak değerlendiriyoruz."*

Seçim beyannamesi kapsamında Ortadoğu'ya yönelik olarak Türkiye politikasının gerek küresel gerek bölgesel manada pozitif neticeler verdiği sonucu da çıkartılmıştır. Bu kapsamda AKP'nin ortaya koyduğu dış politika vizyonu ile Ortadoğu'daki gelişmelerin yakinen izlendiği ifade edilmiştir. Buna paralel olarak AKP'nin Ortadoğu vizyonu kazan kazan esasında, çok yönlü ilişkiler geliştirip istikrar ve barışı sağlamak olduğuna vurgu yapılmıştır.

3.4. Türk Dış Politikasında 2023 Vizyonu

Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya konan Stratejik Derinlik doktrini kapsamında inşa edilmiş yeni dış politikası 2012 senesinde yayınlanmış olan AKP 2023 Siyasi Vizyonunda görülebilmektedir. AKP 2023 Siyasi Vizyonunda Ortadoğu vizyonunun bir kısmının dışlanarak bir kısmının kazanıldığı tuhaf bir denge

[470] *A.g.b.*, s. 151.
[471] *A.g.b.*
[472] Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye Hazır Hedef 2023, 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2011, s. 153.

düzeninde ziyade demokratik, paylaşımcı, adaletli bir yaklaşımın diplomasi ve siyasette benimsenmesi esas alınmıştır. Ortadoğu'da AKP'nin politikası şöyle ifade edilmiştir

Günümüze dek olduğu biçimde AKP gelecekte de bölge halklarının tümünü hiçbir ayrım gütmeksizin eşit bir dost ve ortak olarak görmeyi sürdürecektir. Çokluk içinde teklik esasıyla bölge siyaseti sürdürülecek, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun tekrar medeniyet, barış, kültür, yaratıcılık ve zenginlik kaynağı olması için çalışılacaktır.

Davutoğlu tarafından dış politikada bir gereksinim olarak görmüş olduğu temel esaslar bu vizyon içerisinde yer bulmuştur. AKP 2023 Siyasi Vizyonu'nda ele alınmış olan özgürlük ve güvenlik dengesi kapsamında toplumsal ve bireysel özgürlüklerde bir değişime gidilmesi hedeflenmiştir. Bu değişimler AB'yle sürdürülen müzakereler, Kopenhag Kriterleri'yle ilintilendirilmiştir. Kriterlerin sağlanabilmesi adına gerçekleştirilen reformlar vasıtasıyla özgürlüklere erişebilmek öngörülmüş durumdadır[473]. AKP 2023 Siyasi Vizyonu kapsamında birlikte barış içerisinde yaşamak, çok kültürlülük, ekonomik entegrasyon, herkes için güvenlik, sıfır sorun gibi esasların etkili olacağı ifade edilmiştir.[474]

AKP dış politikasındaki en mühim esaslardan bir tanesi çok boyutlu dış politikadır. Bu doğrultuda uluslararası ve bölgesel çapta Türkiye'yi mühim bir aktör yapmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda Türkiye'deki derin uygarlık coğrafyası ve tarihi birikim göz önüne alınarak çekirdeğinde Türkiye'nin bulunduğu bir dış politika ve çok boyutlu ilişkiler sistemi tesis edilmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye'nin bölgedeki rolünün Orta Asya, Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar'da daha da yükseltilmesi hedeflenmiştir[475]. Küresel ve bölgesel problemleri çatışmadan çok diplomatik araçları kullanıp çözebilme gayretinde olan ve diplomasiye

---

[473] AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya, 30 Eylül 2012, s. 60. https://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf E.T.:15.05.2017

[474] AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya, 30 Eylül 2012, s. 60. https://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf, E.T.:15.05.2017.

[475] AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya, 30 Eylül 2012, s. 60. https://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf, E.T.:15.05.201

dayandırılmakta olan bu esaslara göre Türkiye'nin problemlere aktif biçimde katılması ve istikrar getirebilmen bir ülke algısının yaratılması öngörülmektedir.[476]

3.5. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Anlayışında "Ortadoğu"

AKP döneminin Ortadoğu'ya yönelik dış politika yaklaşımındaki temel stratejiler yine Davutoğlu'nun söz konusu kitabında öne sürdüğü görüşler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu görüşler doğrultusunda Ortadoğu'ya yönelik temel yaklaşım; ekonomik, ulaşım, sınır ticareti gibi araçların yani Halep'in Gaziantep'e entegre olmasının sorunların çözümünde askeri yöntemlerden daha etkili olacağı savunulmaktadır.[477] Bu yol haritasını çizerken Davutoğlu, Türk politik elitinin kendi tarihi ve kültürüyle barışmasını ve ülkeyi coğrafi, kültürel, tarihi ve medeniyet olarak belirlenen kendi jeokültürel konumuna göre sıkıca oturtmayı amaçlamaktadır. Bu demek oluyor ki Türkiye'nin jeopolitik açıdan merkez devlet olarak hareket etmesinin yanında İslam medeniyetinin canlanmasında liderlik etme rolü de bulunmaktadır.[478] Yani, artık Türkiye en batıya gitmek için yayını en doğuya germiş bir dış politika anlayışına sahiptir. Türkiye dış politika tarihi açısından bakıldığında da artık "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" düşüncesinin değiştiğini ve barış ve sorunsuz ilişkiler geliştirilerek Türkiye'nin küresel bir güç yapılması vizyonuna geçildiği görülmektedir.[479] Türkiye'nin tasvirini doğru yapmanın bile bu vizyona hizmet edeceğinin altını çizen Davutoğlu, Türkiye'yi "bu asrın başında Avrasya üzerinde egemen olan sekiz çok uluslu imparatorluk yapısından (diğerleri İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Çin ve Japonya'dır) birini oluşturan Osmanlı Devleti'nin mirası üzerinde kurulmuş modern bir ulus devlet" olarak tanımlar ve bu tanımlamanın örneğin Türkiye'nin neden Bosna, Kafkasya ve Ortadoğu'daki bunalım alanlarına ilgisiz kalamadığı ve kalamayacağına dair

[476] AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya, 30 Eylül 2012, s. 60. https://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf, E.T.:15.05.2017.
[477] Davutoğlu, "Stratejik Derinlik…", s. 146.
[478] Şaban Kardaş, Turkey: Redrawing The Middle East Map or Building Sandcastles?, *Middle East Policy*, 17(1), 2010, s. 115-136.
[479] Bal, *a.g.e.*, s. 43.

soruların önünü açacağını belirtir.[480] Neorealizm bu noktada devreye girmektedir. Waltz 2000 yılında yazdığı makalesinde ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu istikrarsız sistemin bu sayılan devletlerin biri veya daha fazlası tarafından değiştirebileceğini öngörmektedir.[481] Sistemin yapısında oluşabilecek bir değişimin Türkiye'nin dış politikasındaki özellikle Orta Doğu'daki manevra alanını kısıtlaması kaçınılmazdır.

Davutoğlu Ortadoğu'nun Soğuk Savaş'ın kendine has şartları tarafından belirlenen özelliklerini şöyle tanımlar;[482]

- İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma,
- Petrol eksenli jeoekonomik yapılanma,
- Küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması,
- İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge içi siyasi/kültürel çatışma alanı.

Soğuk Savaş sonrası yani 1980'li yıllardan itibaren bu özellikler değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma yerini din ve medeniyet temelli bir kutuplaşmaya dönüşmüştür. Zira Ortadoğu'nun değişmeyen çelişkisi sömürgeci dönemden sonra ortaya çıkan devlet yapılarının şekillendirdiği siyasi coğrafya ile fiziki coğrafyanın belirlediği jeopolitik hatlar arasındaki uyumsuzluktur. Bu uyumsuzluk bölge içi bunalımların en temel sebeplerindendir. Bu sebeple, bölgenin neredeyse bütün sınır komşusu devletleri arasında ciddi anlaşmazlıklar vardır.[483]

Davutoğlu'na göre; Soğuk Savaşın ardından ortaya çıkan dinamik uluslararası konjonktür ülkeleri kendi dinamizminin potansiyelini uluslararası dinamizmin potasında bir güç parametresi haline dönüştürebilmelerini gerekli kılmaktadır. Bunu yapabilmek için her iki dinamizmin kaynaklarını, mekanizmasını ve akış seyrini resmedebilen, açıklayabilen, anlayabilen ve anlamlandırabilen bir

[480] Davutoğlu, "Stratejik Derinlik…", s. 7-8.
[481] Kenneth Waltz, Structural realism after the Cold War. *International Security,* 25(1), 2000, s. 29.
[482] Davutoğlu, "Stratejik Derinlik…", s. 136.
[483] *A.g.e.,* s. 136-140.

yaklaşıma ihtiyaç vardır. Böylelikle, kendi tarih ve coğrafya derinliklerinden kaynaklanan bir özgüvene sahip olmanın psikolojik gücü ile kendi dinamizmlerini bir güç oluşturma kanalına akıtmayı bilerek uluslararası dinamizmin dengeye dönüşmesi sürecinde belirleyici olabilen bir strateji performansı gösterilebilir.[484]

Davutoğlu'nun şekillendirdiği dış politika artık karşılıklı ilişkiler dizisinden ziyade bir dizi iç içe geçmiş ve pekiştirici süreçler bütünü olarak algılanmaktadır. Türkiye bu bağlamda yumuşak gücüne bağlı olarak bölgesel güç olma rolünü de üstlenmiştir. Bu rolü üstlenirken bir hegemonik tavırdan ziyade bölgenin dinamiklerini temel alarak barış ve güvenliği inşa edecek kapsayıcı bir yaklaşım hedeflenmektedir.[485] Eğer bölge kendi sorunlarına işbirliğine dayanarak kendi içinde çözüm bulamazsa, dünya gelip sorunlara müdahale edecektir ki; bu durum tarihteki Afganistan, Irak gibi örneklerde kendisini göstermiştir.[486] Ortadoğu kendi sorunlarını kendi çözemediğinde kendine has dinamikleri ve özellikleri anlaşılamayacağından sorunlar ancak geçici olarak ortadan kalkmış olacaktır.

Bu nedenlerin dışında Ortadoğu'nun AKP açısından diğer bir önemi; Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerle geliştirilecek olan ekonomik ilişkilerin Türkiye'nin güneydoğusunu da olumlu yönde etkileyerek gelişmesine katkıda bulunacak olmasıdır.[487] Bu nedenle, Ahmet Davutoğlu' da Türk Dış Politikasına dair teorik yaklaşımını pratiğe dökme aşamasında ilk olarak yapılması gerekenin Türkiye'nin etki alanlarının belirlenmesi gerektiğine vurgu yaparken Ortadoğu'yu ilk etki alanı içinde görmüştür. Davutoğlu'na göre dış politika stratejisini ileride uluslararası çevreye kademeli olarak açabilmesi için üç önemli jeopolitik etki alanı vardır. Bunlar;[488]

---

[484] *A.g.e*. s. 10-11.
[485] Bülent Aras, Davutoğlu era in Turkish foreign policy, *Insight Turkey*, 11(3), 2009, s. 134.
[486] Sedat Laçiner, Yeni dönemde Türk dış politikasının felsefesi, fikri altyapısı ve fikirleri, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer, H. Necefoğlu, *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, USAK, Ankara 2010, s. 7.
[487] Birgül Demirtaş, Turkish-Syrian relations: From friend "Esad" to enemy "Esed". *Middle East Policy*, 20(1), 2013, s. 114.
[488] Davutoğlu, "Stratejik Derinlik…", s. 118.

Yakın kara havzası: Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar,

Yakın deniz havzası: Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez, Hazar Denizi,

Yakın kıta havzası: Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya

Davutoğlu Ortadoğu'yu Türkiye'nin kara sınırlarının doğrudan irtibat halinde olduğu üç bölgeden biri olarak görmekte ve Türkiye'nin gerek tarihi birikimi gerek coğrafi konumu itibarıyla bu yakın havzanın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir. Yakın kara havzasındaki oluşum ve gelişmeler Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkiler. Dahası, Türkiye'nin bu havzada sahip olduğu etkinlik uluslararası konum içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel ağırlığını etkilemektedir. Fakat Ortadoğu'ya yönelik politika belirlenirken dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü Ortadoğu'da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır ve bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş zamanlı oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadırlar. Böyle bir durumda, aktörler çeşitlenen diplomasi hamleleriyle pozisyonlarını esnek bir zeminde tekrar tekrar yeniden değerlendirirler, bu yüzden son dönemde ortaya atılan birçok bölge içi ittifak projesine rağmen kalıcı ittifaklar oluşturulamamıştır. Bununla birlikte her Arap ülkesi kendisinin olması gerekenden daha dar sınırlara hapsedildiğini düşünmekte ve stratejisini bu durumu yok etmek üzerine kurmaktadır.[489]

Davutoğlu bu düşünceyi kitabında Suriye nezdinde ele almakta ve Suriye'nin kendisini Arapçılık fikrinin ve Arap kimliğinin doğduğu merkez olarak gördüğünü ve Pan-Suriye hedefini Pan-Arap hedefinin ön şartı olarak görerek Suriye merkezli kademeli bir Arap birliği fikrini ulusal stratejisi haline getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca Suriye, kendisinden kopan doğal uzantılar olarak gördüğü Lübnan, Ürdün, Filistin ve Hatay'ı da kapsayan Şam merkezli ve Doğu Akdeniz eksenli Büyük Suriye'yi Pan-Arap idealinin kaçınılmaz ön şartı olarak görmekte

[489] *A.g.e.*, s. 119-223.

fakat bu strateji Suriye'yi bir taraftan Arap olmayan bölge devletleri ile -Türkiye ve İsrail- ve bölgenin Arap unsurları ile karşı karşıya getirmektedir. Bu sebeple Türkiye, Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken uluslararası yapının baskıladığı veya sınırladığı zamanlarda bahsedilen sınır sorunları gibi güvenlik açısından önem taşıyan sorunların ortaya çıkabileceğini varsayarak hareket etme durumundadır.[490]

Davutoğlu, genel olarak Arap dünyasındaki dış politika oluşumunu bir ring içinde karşı tarafa tamamen yıkıcı yumruk atmadan faullü darbelerle birbirini ringden düşürmeye çalışan yirmi boksörün mücadelesine benzetmektedir. Bu mücadelede her boksörün ayakta kalması kaçınılmaz olduğundan, bu mücadelenin dengeci ruhuna aykırı davranan boksörler kısa bir süre için ring dışına atılmaktadırlar. Davutoğlu benzetmenin ardından bu mücadelenin prensipleri üzerinde durmaktadır: Davutoğlu'na göre bu prensipler; hiçbir aktör tek başına bütün diğer boksörlerin mücadele alanını daraltan bir hamle yapamaz, ikinci olarak hiç bir aktör bu mücadele alanının iç dengelerini tümüyle sarsacak şekilde dış ittifaklara giremez. Ringin dışına bir süreliğine çıkarılan aktörün eski yerini alabilmesi ancak ve ancak dengeye tam bir uyum göstermesine bağlıdır. Ahmet Davutoğlu fikirleri göz önüne alındığında, yumuşak güce, ekonomik ve kültürel entegresyona yaptığı vurgular ile "idealist" olarak gözükmesine rağmen kullandığı bu son benzetmesinde neorealizmin uluslararası sistemin aktörlerini yarışmacı olarak nitelendirmesi özelliği ve izlenen dengeleme politikasına yapılan vurgu kendini göstermektedir. Bu noktada neorealizmden farklı olarak dikkate alınmayan husus uluslararası sistem ve onu yapısının boksörler üzerindeki etkisidir.[491]

Diğer taraftan, Davutoğlu neorealizmin aksine devletlerin içsel özelliklerinin de hesaba katılması gerektiğine inanır. Davutoğlu'na göre Arap dünyası bu mücadele alanında belli aralıklarla iç bütünlüğünü sağlamak için ortak düşmanlara ihtiyaç duyar. Bu nedenle, Arap rejimleri için dış politika gereksinimlerinden birisi de ortak düşman olgusudur. Bu noktada Türkiye Arap dünyasındaki bu bunalımın oluşturduğu psikolojik/politik atmosferi yeterince iyi bir şekilde değerlendiremediği için 1990'lı yılların sonlarına doğru Ortadoğu'daki

[490] *A.g.e.*, s. 361-362.
[491] *A.g.e.*, s. 364.

diplomasi labirentinde ciddi bir alan daralması yaşamıştır. Ayrıca, Davutoğlu'na göre, Ortadoğu'daki Arap rejimlerinde ortak bir nitelik olarak görülen kimi ülkelerde geleneksel, kimi ülkelerde de devrimci retorik ile meşru kılınan otokratik/karizmatik liderlik yapılanmasının kökenleri anlaşılmadan Ortadoğu politikasının detayları anlaşılamaz. Bu otokratik/karizmatik liderlik yapılanmasının üç sebebini sıralar Davutoğlu; bunlardan ilki bu ülkelerin çoğunun sağlam bir siyasi kültür oluşumu ve siyasi müesseseleşme olmaksızın devlet haline gelmeleridir. Yani, dini etnik kökeni ve dili aynı olan bu topluluklar ayrı ayrı devletler oluşturmalarının yegâne gerekçesi olarak güçlü liderliklerin ya da ailelerin ortaya çıkarak ya da çıkartılarak - siyasi- boşluğu doldurmaları kaçınılmaz olmuştur. İkinci sebep ise bölgeseldir; İsrail'in bölgedeki yayılmacı ve tehdit edici varlığı İsrail'e karşı yaptığı savaşları kaybeden Arapların bu tehdide karşı kuvvetli askeri ve siyasi liderliklerin gerekliliğine inandırılmışlardır. Üçüncü sebep ise uluslararası sistemle ilgilidir; bu toplumlar haklı, acı örnekler sonucunda uluslararası sistemin objektif ve adil bir mekanizmaya sahip olduğuna dair güvenlerini yitirmişlerdir. Oluşan güvensizlik psikolojisi karizmatik liderliklerin oluşturduğu istikrar görüntüsünde güvenlik sağlamaya yönelik bir atmosferin doğuşuna zemin hazırlamıştır.[492]

Davutoğlu, Suriye'deki Hafız Esed'in vefatının bu totaliter/bürokratik diktatörlükler türünün ilk ciddi geçiş tecrübesi olduğuna dikkat çekmekte ve Suriye'deki Nusayri azınlığa dayalı siyasi elitin başa Beşar Esed'i getirerek totaliter / bürokratik yapıların cumhuriyetçi ve devrimci retoriğe rağmen aslına kabileci bir yapıya dönüştüklerini çarpıcı bir şekilde gösterdiğini belirtmektedir. Ak Parti Dönemi Türkiye Suriye ilişkilerinde daha detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere, Türkiye Suriye ile ilişkilerini derinleştirirken, Suriye'nin sahip olduğu içsel özellikleri dikkate almadan kendi gücünü arttırmak amacıyla dış politikasını kurmuştur. Bu noktada daha çarpıcı olan Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yazdığı kitabında bu otokratik yapıların çözülmesiyle ortaya çıkması muhtemel yeni sorunlara işaret etmesidir. Davutoğlu, bu otokratik yapıların çözülmesi durumunda Arap dünyasında 1950'li ve 1960'lı yıllarda gözlenen siyasi hareketliliğe benzer bir dinamizm ve belirsizlik ortaya çıkabileceğini ve bu açıdan Ortadoğu'ya dönük

[492] *A.g.e.,* s. 365-370.

stratejik ve taktik analizler ve planlar yapan aktörlerin bu değişimin ritmini ve sosyo-kültürel parametrelerini yeniden göz önünde bulundurmak zorunda kalacaklarını öngörmüştür. Bir nevi Arap Baharı öncesi Beşar Esed hiç gitmeyecekmiş gibi oluşturulan Suriye politikası ve sonrasında tamamıyla Beşar Esed'in gitmesi üzerine kurulan politikayı işaret etmiştir.[493]

Davutoğlu'nun sahip olduğu geleneksel jeopolitik düşüncenin yanında müşterek güvenlik ve ekonomik bağlılık araçları onun dönemindeki Türk diplomasinin temel bileşenlerindendir. [494] Bu stratejinin temeli 2002 seçim bildirgesinde atılmıştır. AKP'nin 2002 seçim bildirgesinde yer alan;[495]

"...partimiz, bölgesel güvenlik ortamının, ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunduğu görüşündedir. Bu nedenle Türkiye, yakın çevresinde güven ve istikrarın tesisi için daha fazla çaba sarf edecek, komşularıyla diyaloga dayalı ilişkiler sürdürme çabasını artıracak, böylelikle bölgesel işbirliğinin gelişmesine daha fazla katkıda bulunacaktır." ibaresi bu stratejinin temel felsefesini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan özellikle Davutoğlu'nun genel çerçevesini belirlediği 2007 yılı seçim bildirgesinde de AKP'nin dış politikaya yönelik yaklaşımları açıkça belirtilmiş, tarihi birikim, coğrafi ve kültürel derinlik, stratejik konum iyi belirlenmiş ve bütüncül bir çerçeveye oturtulmuş bir dış politika gerekliliğini ortaya koyduğu vurgulanmıştır.[496] Bir başka deyişle, sorunlar iki yönlü değil çok boyutlu olarak küreselleşme entegrasyonu içinde düşünülmüştür. Jeopolitik yumuşak gücün önemiyle birlikte Türkiye ne kadar çok eksenli hareket ederse kendi güvenliği bağlamında o kadar güçlü olur anlayışı AKP ile birlikte öne çıkmıştır. [497]Kimi dış politika uzmanlan da buna paralel olarak AKP'nin dış politika anlayışının statükoyu lehe çeviren, proaktif ve oyun kurucuları markaja alan bir anlayış olduğunu ve stratejik derinlik konseptinin, yakın çevre siyasetinin, komşuluk siyasetinin küreselleşmenin getirdiği yenidünya şartlarına bir reaksiyon ve bir cevap olduğunu

[493] *A.g.e.,* s. 372.
[494] Kardaş, *a.g.e.,* s.124.
[495] Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002.
[496] Adalet ve Kalkınma Partisi, Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam, 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, 2007.
[497] Fuat Keyman, Bugünkü dış politika anlayışı paradigmatik bir farklılık ifade ediyor, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası,* Usak Yayınları, Ankara 2011, s. 228.

vurgulamışlardır. [498] Neorealizm açısından değerlendirildiğinde ise, düzen ve organizasyon yoksun bir yapıya sahip uluslararası ilişkilerin yapısında,[499] Türkiye politikalarını yapısal baskılara uydurup, Soğuk Savaş sonrası oluşan yapısal değişikliğin sunduğu fırsatlardan istifade ederek Ortadoğu devletleriyle olan ilişkilerini geliştirerek gücünü artırmak istemiştir.

AKP içerisinde dış politika süreçlerinde önemli bir isim olan Başbakanlık Başdanışmanı İbrahim Kalın'a göre de; Türkiye bu politikaları izlerken sahip olduğu enerji ve güvenlik kavşağındaki konumu, jeopolitik pozisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası dâhil devletin tarihi gibi değişmez verileri ve genç bir nüfus, demokrasi, güçlü bir sivil toplum, Türkiye'nin Avrupa'nın 6. ve dünyanın 17. büyük ekonomisi olması gibi değişken verilerden aldığı güce dayanarak hareket etmiştir.[500] Bu hususta 2009 yılında yazdığı makalesinde de Davutoğlu, Türkiye'nin dış politikasının dört sacayağı olduğunu ve bunların; ilk olarak güvenliğin bölünmezliği, yani güvenlik politikasının sıfır toplamlı bir oyun olmadığını vurgulamış; ikinci sacayağını ise diyalog ve sorunların diplomasi ve politik etkileşimle çözülebilmesi; üçüncü olarak da, ekonomik olarak bağlılık ve sonuncu sacayağı ise kültürel uyum ve karşılıklı saygıdır olarak belirlemiştir.[501]

Gerçekte bu dış politika sacayaklarının öncesinde bölgesel manada bakıldığında Davutoğlu'na göre Türkiye'nin Arap dünyasına karşı politikalar geliştirirken dikkat etmesi gereken noktalar söz konusudur:

"Öncelikle Türkiye Arap dünyasının nabzını sürekli tutabilmeli, Arap toplumlarının bünyesindeki sosyal, kültürel ve siyasi değişimin ritmini yakalayabilen bir bakış diplomasinin ön hazırlık aşaması olarak geliştirmelidir. Bu yapılırken Arap toplumlarını tek bir kategoriye indirgeyen genellemeci ve yüzeysel yaklaşımdan kaçınmalıdır. Aksi takdirde, Arap dünyasını bir blok olarak görme temayülü ile karşı

[498] Suat Kınıklıoğlu, "Dış politika yapımında da icraatında da bir dönüşüm var", Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2011, s. 234.
[499] Waltz, *a.g.e.*, s. 89.
[500] İbrahim Kalın, *Turkish foreign policy between ideology and realpolitik*. The Middle East Institue, Washington 2009, s. 77.
[501] Ahmet Davutoğlu, "Zero Problems in a New Era: Realpolitik is No Answer to the Challenges Posed by the Arap Spring," *Foreign Policy*, 2013, s. 12.

milliyetçilik duygularını pekiştirir. Karşı milliyetçilik akımlarının yükselmesi Türkiye açısından bölgesel politikada en tehlikeli konjonktürün oluşması anlamına gelmektedir. Çünkü milliyetçilik hareketlerinin yükseldiği bir Ortadoğu'da Türkiye bölgede doğrudan etki kuramaz ve diğer aktörlere bağımlı politikalar oluşturmaya mahkûm kalır. Ortadoğu'da yönelik politika yapımında karşılaşılması muhtemel bir diğer tehlike ise geniş cepheli bir bloklaşmanın karşısında kalmaktır. Bunu engellemek için Arap ülkeleri ile teke tek yürütülen ikili ilişkiler çeşitlendirilmeli ve karşılıklı çıkar alanları genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. Zaruri bir kutuplaşma ihtimalinde ise bölgedeki Arap olmayan diğer Müslüman ülke olan İran ile ilişkilere dikkat edilmelidir. Çünkü Türk-Arap ilişkilerinin tıkandığı noktada Türk-İran ilişkileri bölgede yalnızlaşmayı engelleyebilecek tek faktördür. Arap dünyasına yönelik geliştirilen politikalarda dikkat edilmesi gereken bir başka konu ise Türkiye'nin Arap kamuoyu tarafından küresel dengelere dayalı başka ülkelerin hesaplarının pivot-eksen-ülkesi gibi görülmesi tehlikesidir. Çünkü bu durum küresel aktörün kimliğinden bağımsız olarak Türkiye'nin bölgesel imajını ve etkinliğini zaafa uğratır. Bu tür bir algılamanın önüne geçebilmek için yatay iletişim ve kamuoyu oluşturma mekanizmaları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Bir başka deyişle üst düzey diplomatik temaslardaki etkinliklerin dışında yatay iletişim etkinliği de kazanılmalıdır.”.[502]

Aynı şekilde, Şubat 2010’da yaptığı bir konuşmada Recep Tayyip Erdoğan uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı ve çok boyutlu iş birliğinin gereğine vurgu yaparken Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde ön yargılardan artık uzaklaşıldığını ve ekonomik işbirliğine ve istikrara yönelik adımlar atıldığını belirtiyordu. AKP yumuşak güç kullanımı bakış açısıyla ekonominin bu gücünün en önemli unsurlarından biri olduğuna vurgu yapmakta ve bunun yanında ilk adımı atan kazanır mantığını dış politikaya yansıtmaya çalışmıştır.[503]

Bu çerçevede Türkiye bir yandan AB adayı olmaktan bir yandan da İslam ile demokrasiyi bağdaştırmaktan kuvvet alarak Filistin davasına sahip çıkmanın

[502] Davutoğlu, “Stratejik Derinlik…”, s. 414-416.
[503] Metin Berber, “Hiçbir uluslararası oluşum AB'ye alternatif değildir”, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 314.

verdiği rüzgârla Arap halkları nezdinde bölgede yükselmiştir.[504] Olaylardan uzak kalarak değil bölgesel sorunları bizatihi kendisi yönlendirerek ya da tek tek çözerek komşularından başlayarak kendisine bir istikrar alanı yaratmayı amaçlamıştır.[505] Ayrıca bu dönemde güvenlik ihraç eden devlet düşüncesi ortaya çıkmıştır.[506]

AKP'nin Ortadoğu'ya yönelik bu dış politika stratejisinde ekonominin yumuşak gücün önemli unsurlarından biri olarak kullanımı vurgulanırken bölge ile yapılan ihracat ve ithalat rakamlarının 2003-2012 yılları arasındaki değişimi de bu stratejiyi destekler niteliktedir:

Suriye veya Arap Dünyasından bakıldığında Türkiye, Batı ile ilişkileri iyi olan bir devlet olduğu için önemlidir.[507] Aynı şekilde yakın sınır komşuları ile sürekli sorunlar yaşayan bir devletin bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretebilmesi imkânsızdır.[508] Çünkü Osmanlı devletinin bakiyesi olarak kendini tanımlayan Türkiye istese de istemese de kendi etrafında en az 400 sene idare ettiği bir coğrafyanın içindedir, bu nedenle akrabalık ve kültürel bağlarının olduğu bu bölgede etkili bir politika izlemesi doğaldır.[509]

Türkiye'nin son dönemlerde bulunduğu coğrafyada yumuşak gücün kullanılarak etkin olunması politikası, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dış İşleri ve Ordunun da mutabık olduğu politikanın temel stratejisini oluşturmuştur.[510] Özellikle 11 Eylül olayları sonrasında her türlü dış siyasal gelişmenin güvenlikleştirme olarak algılandığı dönemde -uluslararası sistemin izin verdiği ölçüde- AKP özellikle Ortadoğu siyasetinde güvenlik odaklı dış politikadan çıkıp güvenlik olarak algılanan

---

[504] B. Oran, Ak Parti ve dış politika. Ed., B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 132.
[505] Çalış, *a.g.e.*, s. 94.
[506] Kerim Balcı, Türkiye süper güç fefleksleri gösteriyor, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış* Politikası, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 37.
[507] Ömer Kürkçüoğlu, Çok yönlü bir dış politika izleyebilecek birikim ve maharet dışişlerinde var. Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 25.
[508] Davutoğlu, "Stratejik Derinlik…", s. 144.
[509] Çağrı Erhan, "Türkiye Ortadoğu'da ABD ne istediyse yapmıştır", Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 53.
[510] Mustafa Aydın, Türkiye farklı alternatifleri birarada yaşatmak zorunda, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 26.

sorunları diplomasi, kültür ve ekonomik araçlarla çözümleme yoluna gitmeye çalışmıştır. [511]

Türkiye'nin en fazla diplomatik faaliyet yürüttüğü ülkelerden biri Suriye'dir. Bu noktada özellikle Davutoğlu'nun Suriye'ye bakış açısının bilinmesi Suriye'yle geliştirilen ilişkilerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Davutoğlu'na göre Türkiye, Suriye ile olan ilişkilerini daha büyük ölçekli bir Doğu Akdeniz politikasının ve bu politikanın dayandığı bir deniz stratejisinin parçası olarak değerlendirmelidir ve bölge ile doğrudan ve dolaylı ilgili bunalım alanları ve denge politikalarını birlikte ele almalıdır. Türkiye manevra alanını daraltacak kalıcı ikili kutuplardan kaçınarak oluşabilecek karşı denge grupları engellemeli ve mümkün olan en geniş alanda bölgesel politikalar geliştirmelidir.[512]

Davutoğlu'nun 2000'li yılların başlarında kitabını yazdığı düşünülecek olunursa; Davutoğlu o dönemin Türkiye Suriye ilişkilerini iki komşu ülke arasında benzeri az görülecek ve hiçbir rasyonel diplomasi anlayışına sığmayacak bir atalet ve inisiyatifsizlik örneği olarak nitelendirerek eleştirmektedir. Her iki ülke de bir diğerinin en uzun kara sınırına sahiptir ve Türkiye Suriye'nin kuzeye ve batıya, Suriye de Türkiye'nin güneye açılan kapısı niteliğindedir. Dolayısıyla potansiyeli takriben denk olan dost komşularla diplomasi yürütmek ve gücü yoklanabilen düşman taraflarla savaş yapmak kolaydır. Zor diplomasi, potansiyeli denk olmayan dostlarla girişilen ittifak ilişkilerinde ve mayınlı alanda seyreden gergin komşuluklarda söz konusu olur. Bu nedenledir ki Türkiye'nin diplomatik başarısı Pakistan ya da Çin ile yürütülen ilişkilerde değil, Yunanistan, Suriye, İran, ABD ve Almanya ile yürütülen ilişkilerde belli olur.[513]

Davutoğlu, yukarıda ifade edilen yaklaşım çerçevesinde su meselesinin Türkiye Suriye arasında aktif bir çatışma alanı yaratmayacağını düşünmektedir çünkü Suriye Türkiye ile savaşı göze alarak su meselesinde mesafe alamayacağının farkındadır ve hiçbir sıcak çatışma Fırat ile Dicle'yi Türkiye'nin denetimi dışına çıkaracak sonuçlar doğurmaz. Bununla birlikte su meselesi Türkiye'nin ilgisinin

[511] Davutoğlu, "Stratejik Derinlik…", s. 202.
[512] *A.g.e.*, s. 202.
[513] *A.g.e.*, s. 404.

Balkanlar ve Kafkaslar'da olduğu zamanlarda diplomatik baskı aracı olarak kullanılıp Türkiye'nin diplomatik ve askeri dikkatinin bu bölgelerden çekilmesi gerektiği zamanlarda gündeme getirilmektedir. Dolayısıyla bir komşuyu yok saymak ya da sürekli bir gerginlik diplomasisi yürütmek bir zaafın göstergesidir. Suriye ile ilişkilerde yapılması gereken iki ülke ilişkilerinin özellikle ekonomik alanda geliştirilmesidir. Böylelikle Anadolu potansiyeli doğal uzantısı şeklindeki güney alanlarına daha etkin bir şekilde nüfuz edebilir ve ekonomik çıkar alanı oluşturularak gergin siyasi ilişkiler önlenebilir.[514]

Davutoğlu söz konusu kitabında Suriye politikasını değerlendirirken özellikle bölgede dikkat edilmesi gereken iç dengelere vurgu yapmıştır. Buna göre Ortadoğu'nun tarihi güç eksenleri Türkiye, Mısır ve İran dış üçgeninden oluşurken; Suriye, Irak, Suudi Arabistan iç üçgeni ise bu dış üçgenin dengelerine göre hareket etmektedir. Bu durumda, Türkiye hangi gerekçe ile olursa olsun bu üçlü dengelerde ikili kutuplarla karşı karşıya kalmayacak bir esneklik içinde olmalıdır ve mutlak surette bu dengeler göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre bir ülke ne kadar güçlü olursa olsun Ortadoğu'daki bu hassas üçlü dengelerde yalnız kalmanın yükünü kaldıramaz ve Ortadoğu'da diplomatik esneklik altyapısından yoksun hiçbir askeri üstünlük kalıcı bir zafer getirmez.[515] Bu noktada neorealizm açısından eksik olan şey uluslararası sistemin yapısının, baskın aktörünün ve onu dengeleme potansiyeli olan aktörlerin Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarına yapacağı etkidir. Waltz, yapının devletleri şekillendirip onları itip kakacağına inanır. ABD'nin, baskın güç olduğu tek kutuplu sistemde - 2003 Irak örneğinde görüldüğü gibi- kendi sınırlarının ötesinde görevler üstleneceği ve bu durumun kendisini dengeleme potansiyeli olan (Çin ve Rusya gibi) devletlerin hoşuna gitmeyeceğini hesap etmeden iç dengelere ve içsel özelliklere göre geliştirilen dış politika maliyetli olabilme riskini taşımaktadır.[516] Bu noktaya kadar bahsedilen Türk dış politikası stratejiler Arap Baharı ortaya çıkana kadar yürütülen stratejilerdir. Arap Baharı Ortadoğu'da ortaya çıktığında ise Türkiye ilk etapta itidalli davranarak Batı'nın tepkisini beklemiş, Suriye'ye sıçradığında ise, AKP bu devletle sahip olduğu ikili ilişkiler ve yumuşak

[514] *A.g.e.*, s. 404.
[515] *A.g.e.*, s. 405.
[516] Waltz, *a.g.e.*, s. 32.

gücü sayesinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'i ikna ederek reformlar yapılmasına yönlendirebileceğini düşünerek ilk reaksiyonunu vermiştir. Olayların başladığı tarihe kadar Türkiye-Suriye ilişkileri tarihinde olmadığı kadar yakınlaşılmış olması Suriye üzerinde Türkiye'nin söz söyleme ve etkileme gücü olduğu kanısını ortaya çıkardı.

2002'den beri vurgulanan "yumuşak güç" ve sorunları diplomasi ile çözme yöntemi Suriye'de insan ölümleri ve ülkeden kaçan insan sayıları arttıkça başarısız olmuş, AKP tavrını değiştirerek politikasını Esed'in rejimden gitmesi üzerine kurmuştur.

3.6. Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında ve Suriye Krizi Örneğinde Adalet ve Kalkınma Partisi Dış Politika Anlayışının Analizi

İnşacılık kuramı ışığında değerlendirildiğinde Suriye sorunu uluslararası sistemin merkezindedir ve problemlerin temel sebeplerinden biridir. Yapının aktörler tarafından inşa edilmesi sürecinde Suriye sorunu ele alındığında, bu soruna taraf olan aktörler Suriye'ye destek olan ve olmayan olarak ayrılmaktadır. Bu yüzden inşacılık kuramında bir adım daha ileri gidip hem yapının hem de üçüncül aktörlerin diğer aktörler tarafından karşılıklı ve sürekli olarak inşa edildiği görülmektedir. Bu noktada AKP'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında tarihsel, kültürel ve dinsel anlamda, düşünsel unsurların ön plana çıktığı çok net olarak görülmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "Türk-Arap Forumu Dışişleri Bakanları" toplantısında yaptığı konuşma ile dış politika anlayışında düşünsel unsurların önemini ve barış ve istikrar için Türkiye'nin temennilerini ortaya koymuştur:

Davutoğlu, "Aralarında köklü ve kültürel bağlar bulunan, ortak manevi değerleri paylaşan devletlerimizin işbirliğini geliştirmeleri daha da zaruri hale gelmiştir. Bölgemizin geleceğinin halklarımızın beklentileri doğrultusunda ortak çabalarımızla şekillendirilmesi bilhassa bu dönemde bizler için tarihi bir sorumluluktur. Türk-Arap dayanışması ve işbirliği, bölgedeki meselelerin (Suriye

sorunu) çözümünü çabuklaştıracak ve bölgemizde barış ve istikrarın tesisi çabalarına güç katacaktır." Söyleminde bulunmuştur.

Davutoğlu, Ortadoğu'da yaşanan sorunların çözümünü tarihi bir sorumluluk olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda tarihi sorumluluk çerçevesinde Türkiye, düşünsel unsurların etkisiyle Suriye sorununa yönelik politikasında inisiyatif alan bir aktör olmaktadır.

İnşacılık kuramı hakkındaki çalışmaları ile tanınan Onuf, eylemlerin temelinde dilsel bir dönüşüm olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Onuf'a göre aktörler, isteklerini ifade etmek, isteklerini amaca dönüştürmek ve amaçlarını gerçekleştirmek için dili kullanır. İnşacı bir işleve sahip olan dil, söz eylemleri meydana getirmektedir. Söz eylemler ise iddiacı, yönlendirici ve vaat edici olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin başlangıç dönemlerinde Suriye politikalarına genel olarak bakıldığında AKP, Esed ve yönetimine sivillere karşı şiddet kullanılmaması ve demokratik geçiş için reformların yapılması yönünde telkinlerde bulunarak Esed'le olan iyi ilişkilerini kullanarak Suriye üzerinde etkin olabileceğini düşünmüştür. Aynı dönemde analiz yapan Suriye uzmanları da Türkiye'nin edindiği inisiyatif alma becerisini Suriye'ye uygulayıp başarılı olabileceğine, muhalefet ve rejim arasında uzlaşı sağlayabileceğine inanmışlar ve bu durumun gerçekleşmesi durumunda başarılı bir Suriye hikayesi olan Türkiye'nin birde Suriye zaferi kazanabileceğini düşünmüşlerdi.[517] Bu tarz analizleri yaparken göz ardı edilen nokta uluslararası sistemin yapısıydı. Yani, ABD karşısında Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetini dikkate almadan tek başına Türkiye'nin Suriye'deki olayları değiştirebileceğine inanmak neorealizmin güç dağılımı ve dengeleme ilkelerine ters düşmektedir.

Suriye'de olaylar başladıktan sonra ilk etapta Türkiye'nin izlediği politikayı Davutoğlu "Suriye'de 2011 yılı Mart ayından bu yana devam eden ve çok sayıda masum insanın hayatına mal olan olaylar, gerek Suriye'nin, gerek ikili

[517] Yılmaz, "Hitler Türkiye'ye…" s. 393.

ilişkilerimizin, gerekse bölgemizin gündemini yeniden belirlemiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması, ülkede akan kanın durması ve Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanmasına yönelik demokratik reform ve dönüşüm sürecinin barışçıl bir şekilde sonuçlandırılması, Suriye'deki gelişmeler karşısında ülkemizin ilk günden bu yana izlediği politikanın temel parametrelerini oluşturmaktadır" diyerek özetlemektedir.[518]

Aynı paralelde AKP, Suriye'nin uluslararası alana entegre oldukça iç siyasette daha rahat somut gelişmeler kaydedebileceğini öngörmüştür. Dahası, Türkiye'ye yakınlaşan, Türkiye'yi daha iyi tanıyan bir Suriye'nin Türkiye'nin iç siyasetinden etkilenerek daha demokratik, sivil toplumcu ve özgür bir yapıya evirilebileceği düşüncesi, hem Alevi azınlığın elinde olan rejimin meşruiyetine ters hem de neorealizmin temel iddialarına ters bir kanıdır.[519] Bu noktada, AKP'nin Turgut Özal'ın demokratik barış teorisinin diktatoryal rejimlere uygulanabileceği hatasına düştüğünü söylenebilir. Arap Baharına kadar daha doğrusu Esed'e olan inanç kaybolana kadar Şam rejimin demokratik olmayan doğası -neorealizmin varsayımlarına uygun olarak- göz ardı edilmiştir.[520]

Suriye'de yaşanan 22 Nisan olaylarının ardından 23 Nisan 2011'de yayınlanan -daha sonra silinecek olan- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı 111 No'lu duyurusunda;[521]

"Dostumuz ve komşumuz Suriye'nin istikrarı, kardeş Suriye halkının esenliği ve refahı Türkiye için önceliklidir. Türkiye, Cumhurbaşkanı Beşar Esed'in halkın meşru taleplerine karşılık verileceği ve bu amaçla bir dizi reformun uygulamaya konulacağı yolundaki açıklamaları ile bu yolda başlatılan çalışmaları ve şimdiye kadar atılan bazı adımları memnuniyetle karşılamış, reform sürecinde elinden gelen desteği vermeye hazır olduğunu Suriye'ye bildirmişti. Türkiye,

[518] http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf E.T.:16.05.2017.
[519] Osman Bahadır ve Gamze Coşkun, Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak, *USAK Rapor* (11)04, USAK Yayınları, Ankara 2011, s. 47-54.
[520] Demirtaş, *a.g.e.*, s. 118
[521] T.C. Dışişleri Bakanlığı (2011a). *Suriye'de 22 Nisan tarihinde yaşanan olaylar hakkında.* (111) .http://www.resmi-gazete.org/disisleri-bakanligi/no-111-23-nisan- 2011-suriyede-22-nisan-tarihinde-yasanan-olaylar-hakkinda-7856.html, E.T.:16.05.2017.

Suriye'nin içinde bulunduğu bu hassas dönemde azami teenniyle hareket edilmesi, orantısız ve aşırı güç kullanımından kaçınılması, kitle gösterilerine karşı mukabele yöntemlerinin doğru seçilmesi, reform çalışmalarının kararlılıkla sürdürülmesi, mümkün olan en kısa zamanda tamamlanması ve zaman kaybedilmeden yürürlüğe konulması, açıklanan reformların lafzına ve ruhuna uygun olarak hareket edilmesi, toplumsal barışın yeniden tesis edilmesi, olayları daha da tırmandıracak uygulamalardan kaçınılması, olayların şiddet sarmalına dönüşmemesini teminen, sabır, aklıselim ve suhuletle hareket edilmesi çağrısında bulunmaktadır." denilerek Esed'e nasihat, uyarı ve destek mesajları dostane bir tavırla iletilmiştir. Buna rağmen, Esed'in aldığı sert önlemler ve artan ölüm haberlerinin devam etmesi AKP hükümetini Esed'i reformları hızlandırma konusunda uyarmaya yönlendirmiştir.[522]

Gerçekte Türkiye, uzunca bir zamandır iyi ilişkiler geliştirdiği Esed yönetiminin reform çağrılarını dikkate almamasının hayal kırıklığını yaşıyordu. Ama Türkiye, olayların Suriye'ye sıçramasının ardından belli bir süre Suriye'de reformların yapılabileceğine inanmıştır.[523] Şöyle ki; 13 Mayıs 2011'de verdiği röportajda Erdoğan Esed'in gitmesi yönünde bir tavır belirtmemekle beraber Esed'in reformlar konusunda geciktiğine vurgu yapmıştır;[524]

> *"Beşar benim iyi bir arkadaşım ve bir yıl hatta daha fazla bir süre olağanüstü halin kaldırılmasını, siyasi tutukluların salıverilmesini tartıştık. Seçim sisteminin değiştirilmesini, siyasi partilere izin verilmesini tüm bu konuları onunla tartıştık. Ancak bu adımları atmakta geç kaldı ve ne yazık ki bu noktaya gelindi".*

10 Haziran 2011'e gelindiğinde Erdoğan, Esed ile görüşmelerini sürdürmekte ve Esed'i uyarmaya devam etmektedir;[525] "4-5 gün önce Sayın Beşar Esed ile konuştum, bu durumları çok açık net anlattım. Buna rağmen onlar bu işi çok

---

[522] Oytun Orhan, Suriye'de demokrasi mi iç savaş mı?: Toplumsal-siyasal yapı, değişim senaryoları ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 2011, s. 24.
[523] Oytun Orhan, Reyhanlı saldırısı ve Türkiye'nin Suriye ikilemi, *Middle Eastern Analysis/Ortadogu Analiz*, 5(54), 2013, s. 12.
[524] http://dunya.milliyet.com.tr, E.T.:18.05.2017.
[525] http://yenisafak.com.tr, E.T.:18.05.2017.

hafife alıyorlar. Bize farklı şeyler söylüyor. Maalesef Esed ailesi, özellikle de Mahir Esed insani davranmıyor."

Bu dönemde özellikle Ramazan ayında devam eden şiddet nedeniyle Ahmet Davutoğlu Esed'le görüşmek için 9 Ağustos 2011'de Şam'a gitti. Fakat Davutoğlu'nun Şam ziyaretinden önce Erdoğan'ın "Suriye konusunda sabrımızın sonuna geldik" açıklaması Şam yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve iç işlerine karışılmaması konusunda Türkiye uyarılmıştır. Bu şartlar altında gerçekleşen toplantı sonrası Suriye tankları Hama kentinden çekilmiştir. Bu geri çekilme Türkiye'yi Esed'in operasyonlarının duracağına yönelik bir beklenti içerisine sokmuştur.

Bu politikalar doğrultusunda Ortadoğu uzmanlarından Bruce Mabley, Türkiye'nin Batı'nın yapamadığını yaptığına inandığını savunuyordu. Mabley'e göre Türkiye birçok kez olayların çözülmesi adına retorik geliştirmiş olmasına rağmen Esed'in önceliğinin rejimin bekası olduğunu unuttuğunu ileri sürmektedir.[526] Söz konusu bu ziyaret sonrasında Davutoğlu yaptığı açıklamada Suriye'nin ihtiyacı olan reformlar üzerinde durulduğunun altını çiziyordu; "*Akan kanın durması, sivil kayıpların durması ve siyasi reform için gerekenleri paylaştık. Önümüzdeki günlerdeki gelişmeler Türkiye için de Suriye halkı için de kritik olacaktır. Biz Türkiye olarak gelişmeleri takip etmeye devam edeceğiz*".

Suriye'ye yönelik bu politikalar çerçevesinde Başbakanlık Başdanışmanı İbrahim Kalın da, Türkiye'nin kendisinden bekleneni, yani Suriye'yi dünyaya açmayı Başbakanın kişisel ilişkileri, liderliği ve karizmasıyla gerçekleştirdiğini belirtecek ve Türkiye'nin olayların başlamasından 2011 sonlarına kadar Suriye rejimini reform yapmaya, muhalefetle diyalog kurmaya ve bir geçiş süreci oluşturma konusunda ikna etmeye çalıştığının altını çizecektir.[527] Aslında Kalın, Suriye rejiminin kendi halkına, Türkiye'ye, Arap Dünyasına ve uluslararası topluma yalan söylediğini vurgularken, Esed rejiminin eninde sonunda gidip yeni bir Suriye inşa edileceğine inandığını söyleyerek Türkiye'nin Suriye konusunda Esed'e olan inancın

[526] Bruce Mabley, The Arab aggiornamento in Syria: Turkey's foreign policy Metaphors. *Turkish Policy Quarterly*, 10(4), 2012, s. 94.
[527] http://haberturk.tv, (18.05.2017).

kaybolmasının ardından izlediği/izleyeceği politikanın özünü sunuyordu. Bu çerçevede 14 Eylül 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan, Arap Baharının rejimini değiştirdiği Mısır'a gittiğinde Esed ile bağların kopmakta olduğunun mesajını vermekteydi:[528]

> *"Bugün komşumuz Suriye'de de ciddi gelişmelere şahit oluyoruz. Biz Suriye Devlet Başkanı Sayın Esed'e başından beri her türlü yardımı önerdik, Suriye halkının meşru istekleri doğrultusunda gerekli reformları hızla uygulamaya koymasını telkin ettik. Bu konuda kendisine her türlü yardıma hazır olduğumuzu da bildirdik ve Suriye yönetimine bu bağlamda gereken her fırsatı tanıdık. Ancak, gelinen aşamada sivil ölümler her geçen gün artarken, yapılması gereken reformların bir türlü gerçekleşmediğini görüyoruz. Doğru konuşmadı ve Suriye halkı şu anda Esed'e inanmıyor ben de inanmıyorum, biz de inanmıyoruz."*

Aynı şekilde 21 Eylül 2011'de yaptığı açıklamada Erdoğan Suriye yönetimiyle bağların koptuğunu duyuruyordu;[529]

> *"Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Hele hele son olarak Türkiye'ye yönelik kara propaganda başlatmış olmaları son derece çirkindir. Suriye yönetimine, daha önce de açıkladığım gibi, artık güvenimiz kalmamıştır. Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirmiştir."*

---

[528] http://siyaset.milliyet.com.trerişildi, E.T.:18.05.2017.
[529] http://siyaset.milliyet.com.tr, E.T.:18.05.2017.

Erdoğan'ın açıklamalarına yanıt olabilecek nitelikte açıklamayı Esed de Ekim 2011'de yaptı;[530]

> *"Bana 'Türkiye ile ne oldu da böyle oldunuz?' diye soruyorlar. Ben değişmedim, Başbakanınız değişti. Bunu Başbakan'a sorun. Benim kanaatim Türkiye-Suriye dostluğunu ABD istemedi. Ne Tunus, ne Libya, ne de Suriye'de dertleri demokrasi. Asıl mesele kaynaklarımızı kontrol etmek. Türkiye'den gelenler Obama'nın sözcüsü gibi davranıyor. 'Obama şöyle istiyor, böyle istiyor' diye geliyorlar bana.*
>
> *Oysaki ABD'nin Şam'da büyükelçisi var, gelip söylüyor zaten bize Türk kardeşlerimizin aynı sözleri tekrarlaması bizi üzüyor."*

Esed'in sözlerinden anlaşıldığı gibi artık Suriye rejimi de Türkiye'yle bağların kopmaya başladığının sinyallerini vermiş oluyordu. Nitekim krizler, bir devletin, başka bir devletin gerçekleştirmeye çalıştığı değişime ısrarla karşı koyması sonucunda gerçekleşir. Suriye, önüne Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetini alarak sistemin baskın gücü ABD'nin değişim taleplerine dengeleme politikasından yararlanarak karşı koyacağını gösteriyordu.

Bu koşullar altında, 18 Ekim 2011 tarihinde Suriye Ulusal Konseyi ile ilk resmi temas kuran ülke Türkiye olmuş oldu.[531] Türkiye muhalif grupların güçlenmesine destek vermiş ve muhaliflere ülkede temsilcilik açma sözü vermiştir.[532] Böylelikle, Türkiye Suriye konusunda izleyeceği politika konusunda önemli bir adım atmış oldu. Türkiye'nin olaylar çıkana dek üst düzey siyasi ve kişisel ilişkiler geliştirdiği Beşar Esed'i değil muhalefeti destekleme yönünde politikalar izleneceği belli olmuştu. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 2012 yılını

---

[530] http://www.radikal.com.tr/, E.T.:18.05.2017.
[531] http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler, E.T.:18.05.2017.
[532] Muhittin Ataman, Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum, *SETA Rapor* 6. Ankara 2012, s. 51.

değerlendirdiği açıklamasında, uluslararası alanda Suriye'deki çözüm için gösterilen tüm girişimlerde (Suriye Halkları Dostları Grubu, BM Genel Kurulu, BM/Arap Ligi Suriye Ortak Özel Temsilcisi), çaba sarf ettiklerini açıkça belirtecektir.[533]

2011 yılının Kasım ayı, Türkiye'nin muhalifleri tanımasından hemen sonra, iki devlet arası ilişkileri savaşın eşiğine getirecek olaylar silsilesinin başladığı aydır. 12 Kasım 2011 gecesi Türk Büyükelçiliğine, Halep Başkonsolosluğuna ve Lazkiye Fahri Konsolosluğuna bir grup Esed yanlıları tarafından saldırılar düzenlenmiştir.[534] Bunun üzerine Türkiye hükümeti Suriye'nin Ankara Maslahatgüzarını Dışişleri Bakanlığına çağırarak nota vermiştir.[535] Hemen ardından 30 Kasım 2011 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından Suriye yönetimine yönelik uygulanacak yaptırım paketi açıklanmıştır. Suriye'ye yönelik yeni politikaları yansıtması bakımından önemli olan bu pakette şu hususlar yer almaktadır;[536]

- Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,
- Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurduklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki malvarlıklarının dondurulması; Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki tanınmış bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi,
- Suriye Ordusu'na her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması,
- Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi,
- Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,

[533] Ahmet Davutoğlu, Sayın Bakanımızın Suriye yönetimine yönelik olarak kararlaştırılan önlemler hakkındaki basın açıklaması, T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2011 http://www.mfa.gov.tr, E.T.:18.05.2017.
[534] http://www.haberturk.com, (19.05.2017).
[535] http://www.trthaber.com/, (19.05.2017).
[536] Davutoğlu, "Sayın Bakanımızın…", s. 78.

- Suriye Hükümeti'nin Türkiye'deki finansal varlıklarının dondurulması,
- Suriye Hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,
- Mevcut işlemler hariç, Suriye Ticaret Bankası (Commercial Bank of Syria) ile işlemlerin durdurulması,
- Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması.

Suriye, bu yaptırım kararlarına misilleme olarak serbest ticaret anlaşmasını askıya almış, Türkiye'nin Suriye üzerinden yaptığı transit taşımacılık durdurulmuş, Türkiye'den yapılan ithalata %30 vergi konmuş ve Türkiye plakalı araçlara benzin sınırlaması getirilmiştir.

2012 yılına girildiğinde Gaziantep'te bulunan Suriye Başkonsolosluğunun kapatılmasıyla da ilişkilerin seyri artık kesinlik kazanmıştır.[537]

10 Ocak 2012'de Esed, uzun bir aranın ardından Şam Üniversitesinde konuştuğunda hedefinde Türkiye'nin de dâhil olduğu dış güçler vardır. Esed, dış güçlerin Suriye'yi istikrarsızlaştırma amacıyla bu komployu kurduğunu iddia ederken, Suriye'nin ihtiyacı olan reformların yapılacağına işaret etmiştir. Esed'in konuşmalarına cevap merkezi İstanbul'da bulunan Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Burhan Galyun'dan gelmiş; Galyun, Esed'in artık reformlar konusunda boş vaatlerde bulunduğunu ve Esed'in çekilmesinden başka çözüm olmadığını dile getirmiştir. Galyun, ayrıca, Türkiye'nin Suriye Ulusal Konseyi'nin doğal ortağı olduğunu belirtmiştir

30 Mayıs 2012 tarihinde sivil ölümlerinin artmasının ardından resmi olarak da Türkiye Suriye rejimi ile tüm bağlarını kopartmış ve ülkedeki tüm diplomatik personeli sınır dışı emiştir.[538] 22 Haziran 2012'de RF-4 tipi Türk savaş uçağı Lazkiye'nin 13 mil açığında düşürülmesiyle Türkiye Suriye ilişkilerinde savaşın eşiğine gelindiği bir tarih olmuştur. İlişkiler, Adana Mutabakatına varan döneme geri dönmüştür. Suriye devlet haber ajansı tarafından uçağın Suriye askerleri tarafından

[537] http://siyaset.milliyet.com.tr/, E.T.:20.05.2017.
[538] http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriyeli-diplomatlari-sinir-disi-ediyor-20657758, E.T.:20.05.2017.

Suriye karasularında düşürüldüğünü ve vurduktan sonra Türk uçağı olduğunu fark edildiğini iddia etti. 24 Haziran günü yaptığı açıklamada Dış İşleri Bakanı Davutoğlu ise uçağın tek başına eğitim uçuşu yaparken düştüğünü açıklamıştır. Türkiye olaya ulusal ve uluslararası boyutta en üst düzeyde tepki vermiş ve NATO Antlaşmasının 4. Maddesi uyarınca (bir üyenin ulusal güvenliği, sınır bütünlüğü ya da bağımsızlığının tehlikeye girmesi halinde diğer üyeleri istişareye davet etmesi) NATO'ya başvurmuştur.

25 Haziran günü Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç uçağın lazer güdümlü füze ile düşürüldüğü bilgisini verirken Türkiye Ertuğrul Apakan aracılığıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne olayı özetlemek ve uluslararası baskıyı artırmak amacıyla bir mektup sunmuştur.[539] Türkiye'nin başvurusu üzerine 26 Haziran'da toplanan NATO Konseyi Türkiye'ye destek mesajı vermiş fakat 5. Madde toplantıda (5. maddesi gereğince NATO, bir üyesine yapılacak saldırının tüm üyelerine yapılmış varsayılacağı ilkesine dayanarak bir saldırı veya saldırı tehdidine karşı üyelerini savunma girişiminde bulunur) gündeme gelmemiştir.[540] Türkiye ayrıca askeri angajman kurallarının değiştirildiğini ilan ederek, Suriye sınırına asker sevki yaparak sınıra yaklaşan Suriye askeri unsurlarının tehdit olarak kabul edilerek gereğini yapacağını açıkça gösteriyordu.[541] Bu arada Türkiye sularında bilimsel araştırmalar yapan ABD bandıralı Nautilus gemisi enkazı arama çalışmalarına başlamış, enkaz, Suriye karasularında -Suriye sahilinden 8,6 deniz mili açıkta- tespit edilmiştir. Ancak Türkiye tarafından uçağın düşmesine yönelik yapılan açıklamalar birbirlerinden farklılık arz ediyordu. Milli Savunma Bakanı enkazda füze veya mermi izine rastlanmadığını belirtirken Genelkurmay Başkanlığı uçağın yanında patlayan bir füzenin "blast etkisi" ile düştüğünü açıklamıştır.[542]

Uçak düşürülmesinin ardından ortaya çıkan kriz ise 3 Ekim 2012'de Suriye'nin Rakka kentine bağlı Tel Abyad kentinden ateşlenen top mermisi sonucu 5

---

[539] https://www.washingtonpost.com/world/national-security/turkey-wants-more-pressure-on-syria-but-not-confrontation-over-plane-downing/2012/06/25/gJQAH6mv2V_story.html?utm_term=.1d5d7ca010a2, E.T.:18.05.2017.
[540] NATO, *NAC Statement on the shooting down of a Turkish aircraft by Syria*, 2012
[541] SETA, *a.g.h.*, 126.
[542] Ünsal Ünlü, Suriye politikası. Ed., B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 160.

Türk vatandaşının ölmesiyle sonuçlanmasıdır. Top mermisi Urfa'ya bağlı Akçakale ilçesinde bir eve isabet etmiştir.[543] Türkiye, bu olayın ardından direkt olarak ilk defa Suriye'ye askeri olarak karşılık vermiş ve mütekabiliyet esasına dayanarak Suriye'deki askeri hedeflere top atışında bulunmuştur.[544] Akçakale'de yaşanan olayın bir hafta sonrasında Rus yapımı silahları Moskova'dan Suriye'ye taşıdığı istihbaratı alınan Suriye'ye ait yolcu tipi uçak F-16'la eşliğinde Ankara Esenboğa havalimanına indirildi. Uçakta yapılan aramanın ardından askeri malzemelere el konulmuştur. Uçağın indirilmesine karşılık Suriye tarafından üç gün sonra gelmiş; 13 Ekim 2012'de Suriye Dış İşleri Bakanlığı Türk Sivil uçaklarının Suriye hava sahasında uçmasını yasakladığını duyurmuştur.

Türkiye, politikalarını sertleştirirken kendine güveni tam olan bir ülke görünümü veriyordu. Suriye ile köprülerin tamamen atıldığı, savaşın eşiğine gelindiği dönem olan 2012 yılında, hükümetin önemli isimleri Suriye konusunda iddialar düzeyinde de proaktif olmayı tercih ediyorlardı. AKP dış politikasının temelini ve yöntemlerini oluşturan kişi Ahmet Davutoğlu 2012 yılının ortalarında yaptığı öngörüde Esed'in ayları, yılları bile değil haftaları kaldığını iddia ederken, AB Bakanı Egemen Bağış, Türkiye'nin askeri gücünün Suriye'yi birkaç saat içerisinde yok edebilecek güçte olduğu konusunda iddialıydı. Kendisi de Gaziantep Islahiyeli olan ve bölgeyi ve özellikle Suriye'yi iyi tanıyan gazetecilerden olan, AKP Milletvekili Şamil Tayyar'da Türkiye'nin arzu etmesi halinde üç saat içinde Şam'a varabileceğini iddia ediyordu.

Söylemsel düzeyde AKP hükümeti Suriye konusunda yine büyük ve iddialı konuşmaya devam ediyordu. Olaylar başladığında Esed'i değiştirebileceğine inanması nasıl bir hataysa, olaylar doruk noktasına ulaştığında Esed'in kısa sürede gideceğine inanmak ve tehditvari konuşarak etkileneceğine inanmak aynı şekilde hata olduğu ortaya çıkacaktır. Bu süreçte Türkiye, yumuşak gücü sayesinde arabuluculuk yapan, etkili olan bir ülkeden Esed'i düşürme odaklı bir devlet pozisyonuna gelmiştir. İbrahim Kalın röportajında bunu açıkça dile getirmektedir; "Suriye'de de eninde sonunda bu rejim gidecek yeni bir Suriye inşa edilecek".

[543] http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler, E.T.:22.05.2017.
[544] SETA, *a.g.h.*, s. 126.

Türkiye, hali hazırda Suriye'ye yönelik işgal dışında her türlü sert güç unsurlarını devreye sokmuş durumdadır. İki yıl gibi kısa bir sürede en tepe noktadaki yumuşak güç uygulamalarından fiili işgal hariç en uç noktadaki sert güç uygulamalarına geçilmesi olağan bir durum değildir. Elbette ki bölgenin ortamı da olağan değildir, fakat Türkiye bu ortamda proaktif çizgisini yumuşak gücü etkinken tercih edip, olaylar ortaya çıktığında proaktifliğin yavaşlatılması bu kadar kısa sürede, bu kadar uç noktalara gelinmesini engelleyebilirdi. Bu koşullar altında Türkiye uluslararası çabalarına bir yenisini eklemiş ve Suriye ile yaşadığı güvenlik sorunlarını sebep göstererek Kasım 2012'de NATO'ya başvurmuştur. Türkiye'nin başvurusu üzerine 4 Aralık 2012'de Dışişleri Bakanları seviyesinde gerçekleşen toplantıda Türkiye ulusal hava savunmasının takviye edilmesi amacıyla Türkiye'ye patriot bataryaları yerleştirilmesi kararlaştırılmış ve 2013 yılının Ocak ayında kurulmuştur.

2013 yılına gelindiğinde bu yıl yine Suriye sorunu kaynaklı ölüm olayıyla başladı denilebilir. Çünkü 11 Şubat 2013 tarihinde Suriye tarafından gelen Suriye plakalı bir araçla Hatay ili Reyhanlı İlçesi, Cilvegözü Kara hudut kapısındaki tampon bölgede meydana gelen patlamada 14 kişi yaşamını yitirmiş ve 26 kişi yaralanmıştır. Aynı şekilde 11 Mayıs 2013 tarihi, Türkiye'nin en kanlı bomba eylemlerinden birine tanıklık ettiği gündür. Hatay'ın Reyhanlı ilçesinin kent merkezinde patlayıcı yüklü iki araçla saldırı düzenlenmiş, saldırıda 45 kişi ölmüş ve 100'den fazla kişi yaşamını yitirmiştir.

16 Eylül 2013 tarihide Türk Silahlı Kuvvetleri değişen angajman kuralları çerçevesinde hava sahasını işgal eden Suriye rejimine ait bir helikopteri hava unsurlarıyla vurduğunu açıklıyordu; "M-17 tipi Suriye helikopteri Türk hava sahasını yaklaşık 14.200 feet irtifada seyrederken, 2 km derinlikte ihlal etmiştir. Bu durum üzerine havada devriye görevinde bulunun iki F-16 uçağından birisi tarafından 14.27'de Türk hava sahasında iken vurulmuş ve hududun takriben 1 km Suriye tarafına düşmüştür"

AKP döneminde, Türkiye'nin suriye'de bulunan otoritelerle geliştirdiği ilişkiler, Türkiye ile Suriye arasında inşa edilen kolektif kimliği göstermektedir. Bu doğrultuda Wendt'in görüşleri doğrultusunda Türkiye ile Suriye arasında inşa edilen

kolektif kimliğin, Suriye krizini bir hedef haline getirdiği görülmüştür. Wendt'in bu görüşü Davutoğlu'nun "kendi stratejisini merkez edinen koalisyonlar kurma"[545] politikası ile de paralellik göstermektedir. Böylece Türkiye ile Suriye arasında inşa edilen kolektif kimliğe bağlı olarak Wendt'in öngördüğü kolektif çıkarların "daha üst bir toplumsal birikim düzeyinde"[546] yürütülmesi söz konusu olmuştur.

Özet olarak Türkiye, Esed'in gitmesine yönelik kurduğu politikası gerçekleşmedikçe olayların içine hızla sürüklenmiş ve kendi içerisinde de yaralar almaya başlamıştır. En uzun sınır komşusu ile yaşanan sıkıntılar Türkiye'nin sadece güney illerini değil, diğer bölgelerini de derinden etkilemeye başlamıştır. Kuşkusuz bunun en önemli sebebi isyan sonrası Türkiye'nin muhalefete verdiği açık destek ve muhaliflerin yanında yer alan Suriyelileri mülteci olarak kabul etmek durumunda kalmasıdır. Türkiye rejimle tüm bağları koparıp muhalefete verdiği açık destekle Batıya ve Suriye'deki rejim karşıtı gruplara fazlasıyla bağlı ve bağımlı bir dış politika izlemeye mecbur kalmıştır. Uluslararası boyuttaki sorun ABD'nin manevra alanının darlığını ortaya koyarken özellikle kimyasal silahlar konusunda BM'nin Suriye rejimini suçlamaması ABD'nin elini -Rusya ve Çin- karşısında zayıflatmıştır.[547]

Nitekim Ahmet Davutoğlu tarafından hazırlanan "2014 Girerken Dış Politikamız" adlı kitapçıkta uluslararası güç dengelerinin değiştiği ve yeni bir dünya düzeninin ana hatlarının belirginleştiği kabul edilmektedir. Aynı belgede Türkiye'nin ortak kadere sahip olduğu komşu halkların meşru talep ve beklentilerinin gerçekleşmesi yönünde politikalara devam edileceği öne sürülmekte ve kimyasal silah kullanmakla suçlanan Suriye rejiminin fiilen meşruiyetini kaybettiği açıklanmaktadır.[548]

Türkiye 2013 yılı itibariyle yaklaşık 600.000 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan 200.000 kişi Türkiye'nin çeşitli illerindeki Barınma

[545] Davutoğlu, Stratejik Derinlik..., s. 53.
[546] Wendt, "Ortak Kimlik Oluşumu...," s. 685.
[547] Barış Doster, Arap Baharı özelinde Rusya'nın Suriye politikası, Ed., B. Adıbelli, *Arap Baharı ve Suriye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 76.
[548] Davutoğlu, "Sayın Bakanımızın…", s. 55.

Merkezlerinde; 350.000'den fazlası ise Barınma Merkezleri dışındaki bölgelerde yaşamaktadırlar. Barınma merkezleri dışındaki mültecilerin bazılarına Kimse Yok mu?, İnsani Yardım Vakfı, Deniz Feneri, Uluslararası Mavi Hilal ve Ortak Akıl Platformları gibi sivil toplum kurukulşları kiralar konusunda yardımcı olmaktadırlar.[549] 2013 sonu itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteciler için 1 milyar 311 milyon 150 bin TL harcamıştır.

Türkiye, Esed'in gitmesi üzerinde politikasını inşa ederken öncelikle sistemin baskın gücü olan ABD'nin rejimin gitmesi yönündeki politikasına ve uluslararası kurumlara güvenmiştir. Fakat, güç dengesi teorisinin diğer ülkelerin tek başına veya uyum halinde Amerika gücünü denge durumuna sokmaya çalıştıkları öngörüsü burada karşımıza çıkmaktadır. Waltz, Amerikan gücünü dengeleyebilecek güçleri Almanya, Japonya, Çin ve Rusya Federasyonu olarak öngörmüştür. Çünkü tek kutupluluk uluslararası konfigürasyonlardan en az dayanıklı olanıdır. Bu iki ana nedenden böyledir.

Başat güçler kendi sınırları ötesinde fazla görevler üstlenir ve böylelikle uzun vadede kendilerini zayıflatırlar. Başat güç ölçülü, dikkatli ve hoşgörülü davransa bile, daha zayıf devletler onun gelecekteki davranışlarından endişe duyarlar. Doğanın boşluktan nefret etmesi gibi, uluslararası politika da kontrolsüz güçten nefret eder.

Nitekim 27 Ekim 2013'de ABD Dış İşleri Bakanı John Kerry tarafından yapılan açıklamada artık Suriye'deki krize askeri bir çözüm bulunamayacağının altını çizmiş ve konunun yalnızca siyasal yollarla çözülebileceğini açıklamıştır.

Diğer yandan uluslararası kuramlara güvenilmesi, uluslararası kuramların etkisinin onlara hayat veren ve onların devamlılığını sağlayan devletlerin niyet, imkan ve kabiliyetlerinin bir adım uzağında oluşunun göz ardı edildiğine işaret etmektedir. Rusya Federasyonu'nun ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeler olarak Suriye'ye yaptırım kararlarını veto etmesi bunun bir sonucudur.

---

[549] Osman Bahadır Dinçer vd., Suriyeli Mülteciler ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik, *International Strategic Research Organization*, Ankara 2013, s.23.

Kratochwil ve Koslowski'ye göre aktörlerin eylemleri, uluslararası kuralları ve normları değiştirerek değişime neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türk dış politikasında AKP dönemi ile üretilen politikalar, eğer uzun süre takip edilirse sistemde bir değişime yol açabilir beklentisi, inşacı kuram tarafından desteklenmektedir. Başbakan Erdoğan'ın ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun söylemleri ile karşılaştırıldığında, bu söylemler Dışişleri Bakanlığı'ndan daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik uyguladıkları politikalar ikinci dünya savaşına kadar sınırlı seviyede gerçekleşmiştir. Ortadoğu'nun İngiltere ve Fransa'nın manda yönetiminde olması bu durumun temel nedeni olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin artması İkinci Dünya Savaşı sonunda olmuş ve bu bağlamda Suriye'ye yönelik politikalar bu zaman diliminde yerleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, Ortadoğu'da meydana gelen çatışmalarda Suriye karşıtı bir politika yürütmüştür.

AKP'nin iktidar olmasıyla Türkiye Suriye sorununda aktif ve etkili bir aktör olarak rol almıştır. AKP'nin dış politika anlayışına bağlı olarak, Türkiye, Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü politika ile Suriye sorununun merkezinde konumlanmaya başlamış ve Suriye'de zaman içerisinde birtakım değişiklik yaşanmaya başlamıştır.

İktidar olduğu dönemden itibaren dış politika anlayışında hem söylemsel hem de eylemsel bir değişiklik hedefleyen AKP, Türk dış politikasını birtakım ilkeler aracılığıyla sistematikleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikasında aktif bir dış politikayı amaçlayan; Türkiye'nin sorunlara müdahil olmayan statükocu politikasını değiştirmeyi hedefleyen; Türkiye'nin tarihsel geçmişini dış politikada tekrardan yorumlamaya çalışan AKP, bu söylemleri bölgesel ve küresel anlamda yaşanan sorunlarda/çatışmalarda eyleme geçirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda AKP'nin dış politika anlayışına göre Türkiye, statükoculuk politikasından dolayı, Ortadoğu bölgesinde etki alanları oluşturamamış ve Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlıklar Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Yeni dönem dış politika anlayışında ise Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan sorunlarda aktif bir şekilde rol almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Ortadoğu'nun istikrarsızlaşmasının temel nedenlerinden biri olan Suriye sorunu, Türkiye'nin yeni dış politika anlayışının en önemli örneklerinden biri olmuştur. Bu nedenle inşacılık kuramının öngördüğü şekilde Türkiye, tarihsel ve dinsel bağları olan Suriye'nin yaşadığı sorunlara kayıtsız kalmamıştır. Ancak daha fazla inisiyatif alma çabasına bağlı olarak Türkiye zamanla

Suriye sorununun merkezinde yer almaya başlamıştır. Türkiye, Suriye Krizinde halktan yana dış politika izlemeye başlaması Suriye ilşkilerinin bozulmasına ve 2002 yılından beri uygulamaya çalıştığı komşularla sıfır sorun politikasının işlevsiz hale gelmesine neden olmuştur. Çünkü Türkiye Esad karşıtı dış politika izlemesi ile diğer komşu ülkelerle de ilişkileri bozulmuştur. Bunların başında Esad rejimine destek veren İran ile ilişkiler gerilmiş ve kopma noktasına gelmiştir. Buna bağlı olarak Türk-Rus ilişkileri de olumsuz etkilenmiştir. Özet olararak 2002 yılından beri TDP'nda uygulanan komşularla sıfır sorun politikası başarılı olamamıştır.

Suriye sorunu inşacılık kuramı bağlamında değerlendirildiğinde yapı merkezinde anarşik sorun yer almaktadır. Bu yapının ana sebeplerinden biri olan Suriye krizi, konu ve aktör bazında çeşitli unsuları barındırmaktadır. Dünyada Suriyeli mültecilerin yaşadığı sorunlar ve bu insanlara yapılan yardımların engellenmesi, İslami açıdan Suriye'nin önemi, Suriye üzerinde oynanan oyunlar, gelişmiş devletlerin Suriye üzerinde uyguladıkları politikalar ve Suriye üzerine uygulanan askeri operasyonlar anarşik yapıyı oluşturan unsulardandır. Aktör bazında Türkiye, Suriye sorununun çözümünde ana aktör olarak rol almaktadır. Bu nedenle Suriye krizinin çözümünde Türkiye birincil aktör rolünü en olumlu şekilde sürdürme çabasındadır. Bunun yanında Suriye sorununda yalnızca aktör olarak Türkiye yer almamaktadır. Kuşkusuz birçok ülke bu sorunun aktörü olarak gösterilebilir.

Türkiye, inşa etmeye çalıştığı yeni kural durumunu hem anarşik yapının merkezinde konumlanan Suriye sorunundaki en önemli aktöre hem de yapı (uluslararası sistem) içerisindeki diğer aktörlere (diğer devletler ve uluslararası örgütler) yönelik geliştirdiği politikalarla inşa etmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle Suriye'ye yönelik yeni bir kural durumunun inşa edildiği görülmektedir. Sürekli tekrarlanan söz eylemlerin genel bir kurala dönüşeceği dikkate alındığında Türkiye, Suriye'ye yönelik geliştirdiği söz eylemlerini, uluslararası örgütler nezdinde sürekli olarak dile getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasının, uluslararası toplum nezdinde de "kabul edilemeyecek bir kural durumu olduğunun" inşa edilmesine çaba göstermektedir.

Suriye sorunu ulusal ve uluslararası sistemde yaşanan inşa süreçleri bağlamında da değerlendirilebilir. Bu bağlamda AKP'nin iktidara gelmesi, iktidarını on beş yıl boyunca sürdürmesi bağlamında istikrarlı bir politika yürütmesi ve dış politika anlayışında sosyal unsurları ön plana çıkarması, Suriye sorununu da etkilemiştir. Bu düşünceden hareketle, tarihsel unsurları dış politika anlayışında etkili bir araç olarak kullanmaya çalışan AKP, Suriye sorununda aktif bir dış politika yaklaşımını tercih etmiştir. Türk dış politikasının tarihsel süreci göz önüne alındığında, Türk siyasal hayatında yaşanan bu değişiklik ve yeni anlayışların inşa edilmesi, Türk dış politikasının da değişmesine neden olmuştur. Türk dış politikasının anlayışında yaşanan değişikliğe bağlı olarak da anarşik yapının en önemli sorunlarından biri olan Suriye sorununda da değişiklik meydana gelmiştir.

KAYNAKÇA

"2013'te Dış Politika" SETA Analiz Şubat 2014 sayı 85, s.38. https://www.setav.org/2013te-dis-politika/, (06.05.2017).

"31 Temmuz 2011 'de Suriye'de meydana gelen gelişmeler hakkında", 2011, Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr, (30.01.2017).

"ABD Açıklaması", Milliyet Gazetesi,19.09.2016, http://www.milliyet.com.tr/abd-de-patlama-dunya-2313223/, (26.04.2017).

"ABD Eğit Donatı Bitirdi", CNN Türk, 09.10.2015, http://www.cnnturk.com/dunya/abd-egit-donat-programini-bitirdi, (16.04.2017).

"ABD: Esad'ın gitmesini istemiyoruz", 2015, http://haberkibris.com/abd-esadin-gitmesini-istemiyoruz-2015-03-15.html, (26.04.2017).

"ABD'den YPG için Silah Kararı", 05.11.2015, http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/abdden-ypg-icin-silah-karari-977578/, (10.05.2017).

"Analiz: Suriye krizine komşuların bakışı", BBC, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111130_syria_neighbours.shtml, (25.04.2017).

"Ankara'dan Esad'a sert uyarı", 2011, Sabah Gazetesi, http://www.sabah.com.tr/dunya/2011/05/30/ankaradan-esada-sert-uyari, (15.02.2017).

"Arap Baharının Sembol İsimleri", Timeturk, 2011, http://www.timeturk.com/tr/2011/06/08/arap-baharinin-sembolleri.html, (25.03.2017).

"BM Haberler", www.unog.ch, (25.04.2017).

"BM Raporu 21-32" 25.09.2012,www.un.org, (25.03.2017).

"Cenevre Görüşmeleri Sonuçsuz Kaldı", BBC Haber,15.02.2014, http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26213826, (15.04.2017).

"Cenevre Konferansı Gergin Başladı", Hürriyet Gazetesi 2014,http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620, (22.04.2017).

"Çekilen PKK'lılar Bir Haftalık Yürüyüşü Anlattı," 10 Haziran 2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/cekilen-pkklilar-bir-haftalik-yuruyusu-anlatti-1134533/, (18.05.2017).

"Esad Türkiye'nin gözünü mü boyadı," 2011, Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/esad-turkiye-nin-gozunu-mu-boyadi-/dunya/dunyadetay/11.08.2011/1425324/default.htm, (12.03.2017).

"Federal Yapıya izin Yok",Sputnik Haber,16.03.2016, www.sputniknews.com, (25.04.2017)

"Görüşmeler Ertelendi", Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/cenevre-gorusmeleri-ertelendi-/dunya/detay/2184139/default.htm, (23.04.2017).

"Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri" Bilgesam Rapor No:65, Nisan, 2015, s. 17.

"İran Askerleri Suriye'de", Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/iran-askerleri-suriye-de/dunya/detay/1761477/default.htm, (24.04.2017).

"İşte Türkiye'nin Suriye'ye uygulayacağı yaptırımlar", 2011, http://www.ntv.com.tr/dunya/iste-turkiyenin-suriyeye-uygulayacagi-yaptirimlar,KejpCo1xKEWrhpkr3S5klQ, (15.02.2017).

"Köşeye Sıkıştı Türkiye'ye Saldırıyor", 11 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/koseye-sikisti-turkiye-ye-saldiriyor/dunya/dunyadetay/11.04.2012/1526657/default.htm, (04.05.2017).

"Lavrov-Kerry görüşmesinin ardından", Karar Gazetesi, 28.08.2016, http://www.karar.com/yazarlar/mensur-akgun/lavrov-kerry-gorusmesinin-ardindan-1970, (24.04.2017).

"Libya'da Arap Baharı", Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yayınları, 2012, http://www.tuicakademi.org/libyada-arap-bahari/, (25.03.2017).

"Muhalifler İstanbul'da Toplandı." Hürriyet Gazetesi, 16.07.2011, http://www.hurriyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-istanbulda-toplandi-18269088, (20.03.2017).

"Oslo Görüşmeleri", Milliyet, 26 Şubat 2011.

"PYD'siz Cenevre", Sabah Gazetesi, 29.01.2016, http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/01/29/pydsiz-cenevre, (22.04.2017).

"Ritmik Diplomasi" Sabah, 14 Aralık 2009.

"Rusya Suriye'de ilk hava operasyonunu gerçekleştirdi" Hürriyet Gazetesi, 30.09.2015, http://www.hurriyet.com.tr/rusya-suriyede-ilk-hava-operasyonunu-gerceklestirdi-30194938, (20.04.2017).

"Rusya Suriye'de ilk kez hava saldırısı gerçekleştirdi.", 30.09.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150930_rusya_suriye_havasaldirisi_basladi, (10.05.2017).

"Rusya'nın Suriye'deki askeri kaybı artıyor", Dünya Bülteni net, 15.03.2016, http://www.dunyabulteni.net/avrupa/371522/rusyanin-suriyedeki-asker-kaybi-artiyor, (21.04.2017).

"Suriye Konusunda Türkiye Bir Yerlere zorlanıyor mu Sorusunu Yanıtladı", 10.04.2012,http://www.milliyet.com.tr/-suriye-konusunda-turkiye-bir-yerlere-zorlaniyor-mu-sorusunu-yanitladi-siyaset-1526226/, (04.05.2017).

"Suriye'de Ateşkes İlanı", Yenişafak Gazetesi,12.09.2016, http://www.yenisafak.com/dunya/suriyede-ateskes-yururluge-girdi-2588765, (25.04.2017).

"Suriye'de İç Savaş Nasıl Başladı" , Vatan Gazetesi, 15.05.2013, http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savas-nasil-basladi--538013-gundem/, (26.03.2017).

"Suriye'den PKK'ya destek", 2012, Time Türk, http://www.timeturk.com/tr/2012/11/23/pkk-ya-yardim-eden-ulkeleri-tek-tek-acikladi.html, (25.03.2017).

"Suriye'den Türk mallarına %30 vergi", http://www.telgraf.net/haber/suriyeden-geri-adim-haberi-4988.html, (25.04.2017).

"Suriye'den Türkiye'ye yanıt", 22 Haziran 2011, http://www.hurriyet.com.tr/suriyeden-turkiyeye-yanit-18086049, (02.05.2017)

"Suriye'ye Yaptırımlar Sertleştirildi", Deutsche Welle,01.12.2011, http://www.dw.com/tr/iran-ve-suriyeye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar-sertle%C5%9Ftirildi/a-15572469, (22.03.2017).

"Suriye'de ABD Rus rekabeti ve YPG'li yeni ittifak", BBC Haber, 12.10.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151012_suriye_kurt_arap_ittifak, (20.04.2017).

"Syria shots down Turkish Fighter jet", http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9349777/Syria-shoots-down-Turkish-fighter-jet.html, (04.05.2017).

"Şah Fırat Operasyonunun Bilinmeyenleri", 27.02.2015, http://www.ahaber.com.tr/gundem/2015/02/27/iste-sah-firatin-bilinmeyenleri, (10.05.2017).

"Şam'da kritik görüşme," 2011, Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/sam-da-kritik-gorusme-siyaset-1424501/. (30.01.2017).

"Tahran'da Osmanlı Acem Oyunu", Kıbrıs Postası, 15 Nisan 2015, http://www.pres.reader.com

"Türkiye 'Hayır' Dedi", 10 Haziran 2014, http://www.sabah.com.tr/dunya/2010/06/09/irana_yaptirimlar_oylanacak, (18.05.2017).

"Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü", http://ua.mfa.gov.tr, (25.02.2017).

"Türkiye Suriyeli Diplomatları Sınır Dışı Ediyor" 30.05.2012, http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriyeli-diplomatlari-sinir-disi-ediyor-20656698, (04.05.2017).

"Türkiye'nin Kırmızı Çizgisi Fırat", 11.11.2015, http://www.star.com.tr/guncel/turkiyenin-kirmizi-cizgisi-firat-koprusu-haber-1069075/, (10.05.2017).

"Viyana'daki Suriye görüşmeleri", Sputnik News, 01.01.2016, https://tr.sputniknews.com, (21.04.2017).

Aaron, Klein, "'Did Iran bribe China to torpedo U.N. vote?", *WND*, 04 Şubat 2012 .

Adalet ve Kalkınma Partisi, Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam, *22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 2007

Adalet ve Kalkınma Partisi, Herşey Türkiye İçin!, *3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 2002, s. 91

Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye Hazır Hedef 2023, *12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 2011, s. 153

Adler, Emanuel, *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations*, Oxon, Routledge, 2005, ss.335-336

Adler, Emmanuel, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, 3(3), 1997, ss.324-325

AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya, 30 Eylül 2012, s. 60.
https://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf, (15.05.2017).

Ak, Ömer, Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R.T. Erdoğan Örneği, , (Ankara üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2009, s. 16-18.

Akdoğan, İsmail, "Orda Doğu Yıllığı: Arap Bahan'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi", *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi*, 2012, s. 471.

Akgün, Birol, "ABD'nin Suriye Politikası", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, s.13, http://www.sde.org.tr. (25.04.2017).

Albayrak, Aksu, *Türkiye'nin Suriye Politikası 2011- 2013*, (Atılım Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), 2014, s. 71.

Altunışık, Meliha Benli ve Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian- Turkish Relations", *Security Dialogue,* 37(2), 2008, s. 218.

Ararat, Osman, "Fırat Kalkanı Operasyonu", ANKA Enstitüsü yayınları, 2016, http://ankaenstitusu.com/firat-kalkani-operasyonu/, (26.04.2017).

Aras, Bülent ve Hasan Köni, "Turkish- Syrian Relations Revisited", *Arab Studies Quartely*, Cilt 24, Sayı 4, 2002, s. 50.

Aras, Bülent, "Davutoğlu era in Turkish foreign policy", *Insight Turkey*, 11(3), 2009, s. 134.

Aras, Bülent, *Ortadoğu ve Türkiye, Q-Matris Yayınları*, İstanbul 2003, s.. 134-136.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Ve Dış Politika*. Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 3.

Arıdemir, Hakan, "Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yaşanan Sürekliliğin Değerlendirilmesi", II. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 2013.

Ataman, Muhittin, S*uriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum*, SETA Rapor 6. Ankara 2012, s. 51.

Atlıoğlu Yasin, *Beşar Esad Suriyesi'nde Reform Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 1996, s. 100.

Aydın, Mustafa, M. (2010). Türkiye farklı alternatifleri birarada yaşatmak zorunda, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 26.

Ayhan, Veysel, "Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi", http://www.orsam.org.tr, (11.01.2017).

Ayhan, Veysel, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", *Ortadoğu Analiz*, 1(11), 2009, s. 32.

Ayhan, Veysel, *Arap Baharı, İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, MKM yayınları, 2012.

Ayhan, Veysel, Türk dış politikasında Ortadoğu. *Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Sosyal Bilimler Seminerleri*, Ankara 2013, s. 44.

Ayrancı, Zişan Şirin, *Türkiye Suriye İlişkileri*, (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2006, s. 103-104.

Bahadır, Osman ve Gamze Coşkun, *Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak*, USAK Rapor USAK Yayınları, Ankara 2011, (11)04, s. 47-54.

Bal, İdris, "Ortadoğu'da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı", Ed. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, II. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.. 660-664.

Balcı, Kerim, Türkiye süper güç fefleksleri gösteriyor, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 37.

Barany, Zoltan, *Hungary: An Outpost on the Troubled Periphery*, Ed. Andrew, Poland, Hungary 2004, s. 63.

Başar, Utku, "Şii Hilali gerçek oldu", CNNTURK, 10.03.2015, http://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/utku-basar/sii-hilali-gercek-oldu, (26.04.2017).

Behary, Hend El, *A New Era for Egyptian - Turkish Relations,* 25 Haziran 2014.

Berber, Metin, "Hiçbir uluslararası oluşum AB'ye alternatif değildir", Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 314.

Berger, Peter ve Thomas Luckmann, *The Social Consruction of Reality,* Penguin Books, Middlesex 1991, s. 27-30.

Bilen, Özden, *Orta Doğu Su Sorunları ve Türkiye*, TESAV Yayınları, 2000, s. 22.

BİLGESAM, Türkiye-Irak-İran Üçgeninde Son Gelişmeler, 10 Haziran 2014, http://www.bilgesam.org/, (18.05.2017).

Bozdağlıoğlu, Yucel, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity A Constructivist Approach,* Ed.: Charles G.Mac Donald, Routledge: New York & London 2003, s. 4.

Brzezinski, Zbigniew ve Robert M. Gates, *İran'ın Zamanı Geldi*, Çev. Sermin Karakale, Profil Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 39-46.

Burkitt, Ian, "Relations, Communications and Power", Eds. Irving Velody ve Robin Williams, *The Politics of Constructionism*, Sage Publications, 1998, London, Thousand Oaks, New Delhi s. 121-122.

Checkel, Jeffrey T., "Constructivism and Foreign Policy", Eds. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Publishing, Oxford 2008, s. 72.

Clarke, Michael ve Brian White, *Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Aproach*, Edward Elgar Publishing, Aldershot 2003, s. 16.

Cleveland, William, *A History of the Modern Middle East*, 6th Edition, 2016.

Clotz, Audie ve Cecelia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, M. E. Sharpe, New York 2007, s. 7-8.

Çağıran, Mehmet Emin, "Seda Şimşek ile Röportaj", Bugün Gazetesi, 26 Aralık 2011.

Çağlar, Mehmet Turan, *2011 sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi*, 2014, s. 6.

Çakırözer, Utku, "Beşar Esad ile röportaj," 2-3 Temmuz 2012, Cumhuriyet Gazetesi, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/355996/Ses_getiren_Esad_roportaji.html, (25.02.2017).

Çalış, Şaban, Dış politikada eksen kaymıyor, istikamet düzeliyor!, eds. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 79.

Çetinkaya, Gökhan ve Talha Köse, *İran Dosyası*, SETA Vakfı Yayınları, Rapor No: ST2-706, Ankara 2006, s.39

Çevikalp, Mesut, "Dünya, Suriye üzerinden tekrar kutuplaşıyor: Soğuk Savaş II" *Aksiyon Dergisi*, 16(23), 2012, s. 22.

Çiçekçi, Ceyhun, Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Anahatları. Eds. A. M. Tuncoku ve G. Baba, *Didem Yaman Anı Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2012, s. 321

Dalar, Mehmet, "Asi Nehrinin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, 2(15), 2010, s. 109-111.

Davutoğlu, Ahmet, "Bölgelerarası İletişim Ne Kadar Etkili?", *Görüş*, 1998, s. 33.

Davutoğlu, Ahmet, "Principles of Turkish Foreign Policy," *SETA Foundation's*, Branch, December 8, Washington 2009, s. 11

Davutoğlu, Ahmet, "The Clash Of Interest: An Explanation Of The World (Dis)Order", *Perception*, 2(4), 1997, s. 10.

Davutoğlu, Ahmet, "Turkey's Foreign Policy Vision: An As.es.ment of 2007," Insight Turkey, 10(1), 2008, s. 79.

Davutoğlu, Ahmet, "Turkish Foreign Policy and The EU in 2010", *Turkish Policy Quarterly*, 8(3), 2010, s. 12.

Davutoğlu, Ahmet, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı," 25 Haziran 2014, http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/, (17.05.2017).

Davutoğlu, Ahmet, "Zero Problems in a New Era: Realpolitik is No Answer to the Challenges Posed by the Arap Spring," *Foreign Policy*, 2013.

Davutoğlu, Ahmet, 2013 yılına girerken dış politikamız, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012, http://www.mfa.gov.tr, (18.05.2017).

Davutoğlu, Ahmet, Sayın Bakanımızın Suriye yönetimine yönelik olarak kararlaştırılan önlemler hakkındaki basın açıklaması, T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2011 http://www.mfa.gov.tr, (18.05.2017).

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre, Yayınları, İstanbul 2001, s. 552-553.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 59. baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2011, s. 398.

Demir, Yaşar ve Kenan Şen, "Doğuş Dönemi İtibariyle Türk- Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya", *Akademik Ortadoğu*, 5(2), 2011, s. 113.

Demirtaş, Birgül, Turkish-Syrian relations: From friend "Esad" to enemy "Esed". *Middle East Policy*, 20(1), 2013, s. 114.

Dinçer, Osman Bahadır vd., *Suriyeli Mülteciler ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik*, International Strategic Research Organization, Ankara 2013, s.23

Doster, Barış, "Arap Baharı özelinde Rusya'nın Suriye politikası", Ed., B. Adıbelli, *Arap Baharı ve Suriye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 76

Erdem, Mete, "The Tıgrıs-Euphrates Rivers Controversy And The Role Of International Law", http://www.sam.gov.tr, (25.02.2017).

Erhan, Çağrı, "Türkiye Ortadoğu'da ABD ne istediyse yapmıştır", Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 53.

Fırat, M., "Fırat, Dicle ve Asi'nin Fiziki Özellikleri ve Tarafların Kullanım Hedefleri Kutusu", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler*, Yorumlar, Cilt 2, Baskı 11, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 141.

Folker, Jennifer Sterling-, "Constructivist Approaches: Constructivism", Ed. Jennifer Sterling-Folker, *Making Sense of International Relations Theory*, Lynne Rienner Publishers, Colorado 2006, s. 116-117.

Fuller, E. Graham, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör*, Mustafa Acar (Çev.), İstanbul 2011, sf. 15.

Garrison, Jean A., "Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium", *International Studies Review*, 5, 2003, s.155

Gaytancıoğu, Kaan, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008, s.120.

Giddens, Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, 3. bs., University of California Pres., Berkley, Los Angeles 1986, s. 1-10.

Goldgeier, James M. and Philip E. Tetlock, "Psychology and International Relations Theory", *Annual Review of Political Science*, 4, 2001, s. 68.

Gözen, Ramazan, "Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı?", Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 22.

Güneş, Metin, "Ekonomik Başarıyı AK PARTİ Yaratmadı", www.cnnturk.com, 2013.

Habibi, Nader ve Joshua W. Walker, "What Is Driving Turkey's Reengagement With The Arab World?', *Middle East Brief*, 49, 2011, s. 5.

Hamenei, Ayetullah, "İslam Uygarlığının Yeniden Tırmanış Süreci", *Ayetullah'il Uzma Hamenei'nin Eserlerini Koruma ve Tanıtma Bürosu*, Tahran, 2012.

Harp Akademileri Yayınları, *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1994, s. 73.

Henderson, Karen, *Back to Europe: Central and Eastern Europe and theEuropean Union*, UCL Pres., London 1999.

Hill, Christopher ve M. Light, *Foreign Policy Analysis*, M. Light ve A.J.R. Groom (der.), International Relations: A Handbook of Current Theory, Londra: Printer Publishers, 1985, s. 156

Houghton, David Patrick, "Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision - Making: Toward a Canstructivist Approach", *Foreign Policy Analysis*, 3, 2007, s. 24.

http://dunya.milliyet.com.tr, (18.05.2017).

http://haberturk.tv, (18.05.2017).

http://siyaset.milliyet.com.tr/, (20.05.2017).

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler, (22.05.2017).

http://www.haberturk.com, (19.05.2017).

http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriyeli-diplomatlari-sinir-disi-ediyor-20657758, (20.05.2017).

http://www.mfa.gov.tr, (17.03.2017).

http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf (16.05.2017).

http://www.radikal.com.tr/, (18.05.2017).

http://www.trthaber.com/, (19.05.2017).

http://yenisafak.com.tr, (18.05.2017).

https://www.washingtonpost.com/world/national-security/turkey-wants-more-pres.ure-on-syria-but-not-confrontation-over-plane-downing/2012/06/25/gJQAH6mv2V_story.html?utm_term=.1d5d7ca010a2, (18.05.2017).

Hudson, Valerie M., "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", Ed., Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Pres., London 2007, s. 3.

Hyde-Price, Adrian, *The International Politics of East Central Europe*, Manchester University Pres., New York 1996, s. 104.

Islamic Republic Of Iran Ministry of Foreign Affairs, "Tehran conference stres.es need for settlement of Syria crisis" , 11.08.2012, Tahran, http://en.mfa.ir.

İbas, Selahattin, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Ed. Mehmet Şahin ve Türel Yılmaz, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 59

İHH İnsani Yardım Vakfı, *Birleşmiş Milletler Mavi Marmara Raporu*, 2010.

Jackson, Robert, *Georg Sorensen, Introduction to Intenational Relations: Theories and Approaches*, 4. bs., Oxford University Pres., New York 2010, s. 168.

Jorgensen, Knud Erik, "Four Levels and a Discipline", Eds. Karin M. Fierke ve Knud Erik Jorgensen, *Constructing International Relations: The Next Generation*, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 38.

Kalın, Ibrahim, Soft power and public diplomacy in Turkey, *Perceptions*, 16(3), 2011, s. 8

Kalın, İbrahim, *Turkish foreign policy between ideology and realpolitik*. The Middle East Institue, Washington 2009, s. 77.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*. Ankara; Bilgi Yayınevi, 2003, s.23

Kaplan, Morton A., *System and Process in International Relations*, Essex, ECPR Press, 2005, s.26

Karabulut, Bilal, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, 15, 2007, s. 67-88

Karadeniz, Meltem, "Suriye-Türkiye İlişkileri Aşk-Nefret İlişkisi mi?, 2010, http://www.stratejikanaliz.com (15.02.2017).

Karakılçık, Yusuf, "Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4(16), 2008, s. 20.

Kardaş, Şaban, "Turkey: Redrawing The Middle East Map or Building Sandcastles?", *Middle East Policy*, 17(1), 2010, s. 115-136.

Kardaş, Şaban, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?", 2013, www.akademikortadogu.com, (05.02.2017).

Kasım, Cemal Zekerriyya, "Arapların Osmanlı Devleti'nden Ayrılması", çev. Mehmet Erdoğan, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul 2000, s. 414.

Katzenstein, Peter J., Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner: "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, 52(4), 1998, s. 675-678.

Kay, Sean, "Nato enlargement: Policy, Proces., and Implications", Ed. Andrew, Poland 2000, s. 170.

Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık* (1908- 1918), II. baskı, çev. Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 97.

Keskin, Arif, "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakâr Akım", *Panorama Dergisi*, 16, 2006.

Keyman, Fuat, Bugünkü dış politika anlayışı paradigmatik bir farklılık ifade ediyor, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2011, s. 228.

Kınıklıoğlu, Suat, "Dış politika yapımında da icraatında da bir dönüşüm var", Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2011, s. 234

Korkmaz, Hüseyin ve Atilla Karataş, "Asi Nehrinde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 2009, s. 22-24.

Kowert, Paul, "Agent Versus Structure in the Construction of National Identity," Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf ve Paul Kowert, *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 102-104.

Köse, Talha, "Türk dış politikasının Ortadoğu'daki yeni kimliği ve çatışma çözümlerini keşfi", Eds. B. Duran, K. İnat ve M. Özcan, *Türk Dış Politikası Yıllığı*, Seta Yayınları, Ankara 2011, s. 625.

Kramer, Mark, "Neo-realism, nuclear profileration and ear cental European state Strategies", Eds. Michael Mastanduno and Ethan B. Kapstein, *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, Columbia Universtiy Pres., New York 1999, s. 385-464

Kubalkova, Vendulka, "A Constructivist Primer," Eds. Vendulka Kubalkova, *Foreign Policy in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 75.

Kubalkova, Vendulka, "Toward an International Political Theology", Ed. Pavlos Hatzopoulos ve Fabio Petito, *Religion in International Relations: The Return from Exile*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 85.

Kubalkova, Vendulka, Nicholas Onuf ve Paul Kowert, "Constructing Constructivism", Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf ve Paul Kowert, *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 6-7.

Kun, Joseph, Hungarian Foreign Policy: The Experience of a New Democracy, Conn. Praeger, *Westport* 1993, s. 62.

Kürkçüoğlu, Ömer, Çok yönlü bir dış politika izleyebilecek birikim ve maharet dışişlerinde var. Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara 2009, s. 25.

Kürkçüoğlu, Ömer, Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü Bugünü, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1-4), 1980, s. 309-310.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908- 1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 125.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası, 1945- 1970*, Barış Kitap, Ankara 2010, s.. 20-82.

Laçiner, Sedat, Yeni dönemde Türk dış politikasının felsefesi, fikri altyapısı ve fikirleri, Eds., H. Özdal, O. B. Dinçer, H. Necefoğlu, *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, USAK, Ankara 2010, s. 7.

Levent, Şeref, Avrupa'ya İnat Vizesiz Hayat, 12 Mart 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/avrupaya-inat-vizesiz-hayat-1038414/, (15.05.2017).

Mabley, Bruce, The Arab aggiornamento in Syria: Turkey's foreign policy Metaphors. *Turkish Policy Quarterly*, 10(4), 2012, s. 94.

Mahalli, Hüsnü, *Orta Doğu 'da Kanlı Bahar*, Destek Yayınevi, İstanbul 2012, s. 108.

Mango, Andrew, "Turkey in the Middle East. Journal of Contemporary History", *The Middle East*, 3(3), s. 225-236.

Marcus, Aliza, *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, İletişim yayınları, İstanbul 2009, s. 85-90.

Mearsheımer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York 2002, s. 2.

Mecid, Gafur, *Hafız Esad Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, s. 32.

Michta, Andrew, "Poland: a linchpin of regional security", Ed. Andrew A. Michta, *America's New Allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*, University of Washington Pres., Washington 2000, s. 186.

Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Revised by Kenneth W. Thompson, McGraw Hill, New York, 1993, ss.4-16

Morgenthau, Hans J., *Uluslararası Politika* (Cilt II). (Çev. B. Oran, & Ü. Öskay.) Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970, s.30

Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Revised by Kenneth W. Thompson, McGraw Hill, New York 1993, s. 4-16.

Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth Edition, Revised, Alfred A. Knopf, New York 1978, s. 4-15.

Morgenthau, Hans J., *Uluslararası Politika*, Çev. B. Oran ve Ü. Öskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970, s. 30.

Mufti, Malik, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", Ed. Robert O. Freedman, *The Middle East Enters to Twenty- First Century*, University Pres. of Florida, Gainesville 2002, s. 106.

Münci, Kapani, *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi, Ankara 2003, s.23.

NATO, *NAC Statement on the shooting down of a Turkish aircraft by Syria*, 2012

Oğuzlu, Tarık, "Dış Politikada Davutoğlu Dönemi" *Ortadoğu Dergisi*, 1(9), 2009, s. 44.

Olson, Robert, *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri*: *1979-2001*, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 5.

Onuf, Nicholas, "A User's Manual", Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 59.

Onuf, Nicholas, *World of Our Making*, University of South Carolina Pres., South Carolina 1999, s. 236.

Oran, Baskın, "27 Mayıs ve ABD" Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar", *İletişim Dergisi*, 2012, s.422.

Oran, Baskın, Ak Parti ve dış politika. Ed., B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 132.

Orhan, Oytun, "İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, 90, 2007, s. 55.

Orhan, Oytun, "Suriye Türkiye'ye karşı PKK Kozunu Oynuyor Mu?", TUİÇ Akademi, http://www.tuicakademi.org, 2012

Orhan, Oytun, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, 65, 2005, s. 23.

Orhan, Oytun, "Suriye'de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında", *Stratejik Analiz Dergisi*, 8, 2000, s.45

Orhan, Oytun, Reyhanlı saldırısı ve Türkiye'nin Suriye ikilemi, *Middle Eastern Analysis/Ortadogu Analiz*, 5(54), 2013, s. 12.

Orhan, Oytun, Suriye'de demokrasi mi iç savaş mı?: Toplumsal-siyasal yapı, değişim senaryoları, *Türkiye Ortadoğu Analiz*, 3(29), 2011, s. 24.

ORSAM, "21. Yüzyıl Türk dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-Suriye Arasında Gelişen İlişkiler ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi", 2010, http://orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=131&s=orsam%7Cturkish

ORSAM, "Suriye Krizi: Irak'tan dersler", Rus ve Türk persfektifinden Suriye krizi Orsam-Rus ortak toplantısı, *Black Sea International Tutanakları*, 16(3) Ankara 2011, s. 23

Öke, Kemal, "Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılması", İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İslâm Tarih, *Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi* (IRCICA) Yayınları, İstanbul 2000, s.. 99-100.

Öniş, Ziya ve Şuhnaz Yılmaz, Between Europeanization and Euro-asianism: Foreign policy activism in Turkey during the AKP era, *Turkish Studies*, 10(1), 2009, s. 9.

Özcan, Zafer, "AK Parti'yle ittifak sanal, ayrışma gerçek," *Aksiyon Dergisi*, 2008

Parin, Fahri, *İstanbul*, İskenderiye Yayınları, İstanbul 2009, s.. 219-281.

Pettman, Ralph, "Commonsense Constructivism and Foreign Policy: A Critique of Rule-Oriented Constuctivism", Ed. Vendulka Kubalkova, *Foreign Policy in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 256-257.

Philips, Andrew Bradley, "Constructivism, International Relations Theory for the Twenty-First Century", Ed. Martin Griffiths, *Routledge*, Oxon 2007, s. 62-63.

Plano, Jack C. ve Roy Olton, *The International Relations Dictionary*, Longman, Es.ex 1988, s. 6.

Polat, Doğan Şafak, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", Ed. Hasret Çomak, *Uluslar arası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 144.

Sabahattin, Şen, *Orta Doğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi Ve İdeolojisi*, 1.Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 305.

Sağlam, Zafer, *Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi*, (T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2006, s. 54.

Sait, Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(5), 2009, s. 22.

Sandıklı, Atilla ve Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", *BİLGESAM* Rapor No:52, İstanbul 2012, s. 9

Sayın, Yusuf, "Türkiye- Suriye ilişkilerinin Stratejik Derinliği" , *Yorum*, 2010, s. 1.

Schafer, Philip, *Ulus İnşası; Dış Askeri Katkıların Olanakları ve Sınırları*. J. Hippler içinde, Ulus İnşası (Çev. A. Sezgintüredi, & B. Şayli, s. 183-192). İstanbul; Versus Kitap, 2000, s.511

Schafer, Philip, *Ulus İnşası; Dış Askeri Katkıların Olanakları ve Sınırları*. J. Hippler içinde, Ulus İnşası, Çev. A. Sezgintüredi ve B. Şayli, Versus Kitap, İstanbul 2000, s. 511.

SETA Analiz, Eds., T. Özkan ve H. Ete, *2012'de Türkiye*, Seta, Ankara 2012, s. 19.

Sinclair, Adriana, *International Relations Theory and International Law*, Cambridge University Pres., New York 2010, s. 19.

Sinkaya, Bayram, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'deki Halk İsyanı", *Orta Doğu Analiz*, 2012, s. 43-44.

Smith, Anthony D., *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ü. Oskay.), Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, s. 26-27.

Smith, Steve, "Foreign Policy is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory", Ed. Vendulka Kubalkova, Foreign Policy in a Constructed World, M. E. Sharpe, New York 2001, s. 15.

Smith, Steve, *Introduction, International Relations Theories*, Eds. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford University Pres., Oxford 2007, s. 4.

Snyder, Jack, "One World, Rival Theories", *Foreign Policy*, 2004, s. 52.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 108-109.

Sterling-Folker, Jennifer, *Constructivist Approaches: Constructivism, Making Sense of International Relations Theory*, Ed. Jennifer Sterling-Folker, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2006, ss.116-117

Şahin, Burhan, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 2008, s. 610-611.

Şahin, Mehmet, "Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Planın Sürdürülebilirliği", *TASAM, Stratejik Öngörü*, s.1

Şahin, Mehmet, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", *Akademik Ortadoğu*, 2010, s. 13.

Şalvarcı, Yakup, *Pax Aqualis: Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri Su Sorunu Ve Ortadoğu*, Zaman Kitap, İstanbul 2003, s.130-131

Şemin, Ali "Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı" *Bilgesam*, Ankara 2014.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Türkiye-İran Siyasi ilişkiler," http://www.mfa.gov.tr

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'de 22 Nisan tarihinde yaşanan olaylar hakkında", http://www.resmi-gazete.org/disisleri-bakanligi/no-111-23-nisan- 2011-suriyede-22-nisan-tarihinde-yasanan-olaylar-hakkinda-7856.html, (16.05.2017).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013, "Türkiye - Suriye siyasi ilişkileri", http://www.mfa.gov.tr/, (18.05.2017).

Taban, Hayati Muhammet, *AKP Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), 2014, s. 61.

Tan, Mehmet, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye- Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 2012, s. 68-71.

Taşpınar, Ömer, "Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism", *The Carnegie Middle East Center*, 2008, s. 10.

Taştekin, Fehim, "Türk Modeli Gezi'de Toz Duman Olurken", 23 Haziran 2014 http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim-tastekin/turk-modeli-gezide-toz-duman-olurken-1136452/, (15.05.2017)

Tayfur, M. Fatih, "Dış Politika", Ed., Atila Eralp, *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 101-102.

Today's Zaman, *Tunisian Prime Minister Says Turkey Model for Tunusia*, 21 Haziran 2014

Topal, Coşkun, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 2009, s. 4

Turan, Zübeyir, Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri, 2005, www.tuhis.org, (23.03.2017).

Türkiye İstatistik Kurumu, (TUIK), Dış Ticaret istatistikleri, 23 Haziran 2014, www.tuik.gov.tr. (16.05.2017).

UN Resolution 2268, "Security Council Endorses Syria Ces.ation of Hostilities Accord", 2016 https://www.un.org/pres./en/2016/sc12261.doc.htm, (24.04.2017).

Uzer, Umut, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", *Ortadoğu Etütleri*, 2(1), 2006, s. 61.

Uzgel, İlhan, "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", Ed., İlhan Uzgel, Bülent Duru, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2010, s. 360.

Ünlü, Ünsal, Suriye politikası. Ed., B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 160.

Van Dam, Nikolaos, *Suriye 'de İktidar Mücadelesi*, Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvik, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 194.

Waltz, Kenneth N., "The Emerging Structure of International Politics," *International Security*, 18(2), 1993, s. 45.

Waltz, Kenneth, "Structural realism after the Cold War", *International Security*, 25(1), 2000, s. 29.

Waltz, Kenneth, *Theory of International politics*, United States of America: Addison Wesley Publishing Company, 1979, s. 106.

Wendt, Alexander, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", International Organization, 46(2), 1992, s. 412.

Wendt, Alexander, "Constructing International Relations", *International Security*, 20(1), 1995, s. 74.

Wendt, Alexander, "The State As Person in International Theory", *Review of International Studies*, 30(2), 1999, s. 370-371.

White, Brian, *Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy*, Londra, 7/8 Kasım, 2003, s. 5

Williams, Margit Bessenyey, "Exporting the Democratic Deficit" *Problems of Post- Communism*, 48 (1), 2001, s.19

www.cnnturk.com, (17.03.2017).

Yalvaç, Faruk, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar, Devlet / Sistem ve Kimlik", Ed., Atilla Eralp, 1. Baskı, iletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 151.

Yavuz, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, ATO, Ankara 2005, s. 419.

Yazan, Yeliz, "İran Nükleer Programı, Muhtemel Senaryolar ve Türkiye'nin Denge Politikası Çabaları", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012.

Yeşiltaş, Murat ve Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita," *Bilgi Dergisi*, 23, 2011, s. 9-34.

Yeşilyurt, Nalan, Ortadoğuyla ilişkiler. Ed. B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013: 429

Yılmaz, Nuh, "Hitler Türkiye'ye ne teklif etmişti", *SETA 2011 Yıllığı*, Pelin Ofset, Ankara 2012, s. 325.

Zehfus., Maja, *Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwil, Constructing International Relations: The Next Generation*, M. E. Sharpe, New York 2001 , s. 3-4.

Zehfuss, Maja, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, 2. bs., Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s.2

Zehfuss, Maja, *Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwil, Constructing International Relations: The Next Generation*, Ed. Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York, M. E. Sharpe, 2001, s.3-4

Zeine, Zeine N., *The Emergence of Arab Nationalism*, 3. baskı, Caravan Books, New York 1973, s.. 95-100.

Zengin, Gürkan, *Hoca-Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi 2002-2010,* İnkılap Kitabevi, İstanbul 2010, s. 219.

Zentürk, Ardan, "Demokrasinin Dış Politika Boyutu", 2010, www.analitikbakis.com, (20.01.2017)

Ziser, Eyal, "Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik ve Değişim", *Avrasya Dosyası, Arap Dünyası Özel*, 6(1), 2000, s. 118.